

ELIAS CANETTI

LIMBA SALVATĂ

Istoria unei tinereți

Editura Dacia Cluj-Napoca 1984

Prefață și traducere de ELENA VIOREL

Elias Canetti, *Die gerettete Zunge*. Geschichte einer Jugend, Carl Hanser Verlag, München 1977 1977 Carl Hanser Verlag München Toate drepturile asupra acestei versiuni sunt rezervate Editurii Dacia

Lui Georges Canetti 1911 - 1971

PREFAȚA

Recunoașterea și gloria au întârziat în cazul scriitorului Elias Canetti, dar cu atât mai răsunător a fost triumful său de mai târziu. Cel care în urmă cu un sfert de veac era un necunoscut e celebrat azi ca și clasic, fiind situat în apropierea lui Kafka și Musil, sortiți să fie și ei cunoscuți și recunoscuți foarte târziu. Aproape octogenar, scriitorul a căruia patrie, după propria-i mărturisire, este „limba germană”, se bucură de o largă audiență în rândurile cititorilor și a criticii din Republica Federală Germania, Republica Democrată Germană, Austria, Elveția, dar și din Franța și Anglia; i-au fost decernate o serie de premii literare (Premul pentru literatură al orașului Viena, Premiul criticii germane, Premiul pentru literatură al Academiei bavareze de belle-arte, Premiul Georg Büchner, Premiul Johann Peter Hebel, Premiul Franz Kafka), universitățile din München și Manchester i-au acordat titlul de doctor honoris causa, iar cărțile de exegeză a operei sale precum și traducerile în alte limbi ocupă, de asemenea, un spațiu considerabil. Premiul Nobel pentru literatură decernat de Academia suedeză în 1981, vine parcă să încununeze virtuțile spirituale ale unuia din marii martori ai destinului european în secolul

nostru. În discursul rostit cu acest prilej în limba germană, „limba vrăjită”, care l-a fascinat de mic copil, nu uită să amintească orașele Viena, Londra, Zürich și pe scriitorii Karl Kraus, Robert Musil și Hermann Broch care l-au marcat în evoluția sa.

Elias Canetti care, după afirmația lui M. Durzak, ține cronologic de „generația părinților” în literatura germană contemporană, este de drept un reprezentant al literaturii germane tinere, al „generației filor”, cum remarcă criticul Peter Laemmle, prieten și bun cunoscător al operei canettiene: „... nu-mi părea bătrân sau absent, așa cum stătea în fața mea, părea mai degrabă unul din generația mea care-mi cunoștea experiențele și le împărtășea”. Între scriitorul, filosoful, psihologul, sociologul Canetti și contemporanul nostru, omul Canetti, există o armonie perfectă, dovadă fiind și fascinația pe care o exercită asupra celor care au avut norocul să-l cunoască: „are talentul de a face pe oamenii din preajma lui să înflorească”, spunea același Peter Laemmle. O memorie fenomenală, dublată de o intensitate neobișnuită de percepție a fenomenului lingvistic cu resursele sale inepuizabile, convingerea și credința că diversitatea oamenilor se manifestă în limba lor i-au impus lui Canetti un adânc respect față de cuvântul scris sau vorbit. „Stima față de oameni începe prin aceea că nu le ignori cuvintele”, spune el. Mentorul său în această privință a fost vienezul Karl Kraus pe care l-a numit odată „adevărata sa universitate”, de la el a învățat arta de a fi „martor auditiv” și de a caracteriza oamenii după limbaj, judecându-i după tonurile false sau adevărate – și câte voci nu se aud, astfel, în romanele și dramele sale?

Canetti n-a scris deosebit de mult, dar nici puțin; el a tăcut ani în șir. Tăcerea sa a fost penetrantă, iar când a

scris, a exprimat idei originale care incită mereu la meditație. El pare că vine din închipuirea, paradiziacă a vechilor mituri, din acea epocă în care cuvintele omoară, dar și pot învia morții!

*

Scriitorul Elias Canetti, care a trebuit să învețe pe rând trei limbi „materne”: spaniola, sefardita, engleza și germana, s-a născut la 25 iulie 1905 la Rusciuc (Bulgaria) într-o familie sefardită. După cum aflăm și din romanul său autobiografic, Limba salvată, copilăria și tinerețea i-au fost bogate în evenimente care și-au lăsat amprenta asupra evoluției sale ulterioare. În J.911 familia se stabilește în Anglia, la Manchester, unde rămâne până la moartea prematură a tatălui, în 1913, când mama, împreună cu cei trei copii, se mută la Viena, iar din 1916 până în 1921 vor locui la Zürich. După școala primară începută la Manchester și continuată la Viena, Elias, fiul cel mai mare, care conform tradiției sefardite purta numele bunicului din partea tatălui, își va începe studiile gimnaziale la Zürich, continuându-le apoi la Frankfurt pe Main, în Germania. În 1924 revine la Viena, unde studiază fără prea mare pasiune științele naturii; tot la universitatea vieneză își va lua și doctoratul în chimie. Formația științifică va intra în substanța de viață a creației sale literare; simțul ascuțit al observației, descrierea exactă și fină, percepția senzorială a lumii înconjurătoare ne duc cu gândul la metodele studierii științelor naturii.

În vara lui 1928 pleacă la Berlin, unde cunoaște câțiva intelectuali și artiști vestiți ai vremii: Isaac Babel, Bert Brecht, George Grosz; va reveni în vara următoare la Berlin și va traduce în germană trei romane de Upton Sinclair pentru editura de stânga, Malik, al cărui director era tânărul și întreprinzătorul Wieland Herzfelde.

Reîntorcându-se la Viena va începe să scrie și, astfel, în 1931 termină romanul Orbirea (Die Blendung) care va vedea lumina tiparului doar în 1935; în 1932 îi apare drama Nuntă (Hochzeit). În 1938, după anexarea Austriei, Canetti emigrează la Londra, împreună cu soția sa, Veza, unde poate fi întâlnit și azi în perioadele când nu se află la Zürich.

Romanul Orbire? (apărut și în românește în tălmăcirea foarte izbutită a lui Mihai Izbășescu), după lectura căruia Thomas Mann, sincer mișcat și plăcut impresionat, îi prevedea lui Canetti un viitor deosebit, a fost sortit și el să fie recunoscut mult mai târziu. Cei doi protagoniști ai romanului, frații Kien, sunt exponenții unei societăți aflate în descompunere, romanul prevestind parcă epoca întunecată a fascismului în Europa: Peter, „un cap fără lume”, savant, specialist sinolog, eșuează și este sortit demenței într-o lume mercantilă; el ignoră realitatea, cufundându-se în munca sa de cercetare, pentru că atunci când lucrează e departe de mersul vieții și se simte mulțumit. Georg, fratele său, mult mai ancorat în dinamica vieții, este un medic la modă cu veleități de scriitor. Frații Kien reprezintă, desigur într-o formă foarte voalată, eul scindat al scriitorului și implicit pericolele care-l amenință în lumea capitalistă, pericolul înstrăinării și dezumanizării, împiedicându-l să se autorealizeze.

Nici dramele sale Nuntă (Hochzeit, publicată în 1932), Comedia vanității (Komödie der Eitelkeit, publicată în 1950) și Oameni cu soroc Die Befristeten, reprezentată în premieră în 1956) n-au avut o soartă mai bună, bucurându-se de succes doar atunci când au fost interpretate de autorul însuși, care are un talent nativ pentru arta recitativă. Dramele sale debordează de fantezie, dar s-au dovedit a fi mai mult o meditație

filosofică decât piese cu substanță dramatică și n-au rezistat scenei.

Merită o considerație specială monumentalul său eseu Masă și putere (Masse und Macht, 1960), început în 1925 și continuat cu și mai mare râvnă după stabilirea sa la Londra – un studiu antropologic și social-istoric, o analiză fundamentală a masei, puterii și morții, la care a lucrat peste 30 de ani și care la apariție a fost gustat doar de un public restrâns. În el se oglindește contactul scriitorului cu masa început foarte de timpuriu (la Rusciuc, masa de oameni adunată noaptea pentru a observa cometa Halley, masa dușmănoasă din parcul de la Viena în ajunul izbucnirii primului război mondial, masa revoltată, în cursul unei demonstrații de stradă la Frankfurt pe Main, masa greviștilor din 1929 la Viena). Acest eseu constituie totodată și o formă de meditație și protest împotriva ascensiunii fascismului în Europa, a cărui martor era; în Masă și putere e vorba în mare parte de fascism, chiar dacă numele lui Hitler nu apare expres. Canetti n-a fost un militant cu arma în mână, ca alți confrăți în ale scrisului, n-a fost un Büchner, Lorca, Babel sau Neruda, n-a fost în Spania și nici n-a luat parte în mod organizat la combaterea fascismului, arma sa a fost scrisul, reacția sa la evenimentele vremii fiind și de această dată individuală și originală. Masă și putere, concepută ca o operă cheie a secolului nostru, este și o „carte a dorului de renunțare la singurătate”, cum observa Urs Widmer, pentru că a scrie este o acțiune solitară, scriitorul lucrează la propria-i comandă, el nu uită niciodată că lumea nu-l roagă pentru lucrările sale, ba dimpotrivă, el își oferă opera societății care are tendința de a refuza noul. Din punctul de vedere al scriitorului masa se află mereu la distanță, astfel că pe de o parte îi duce dorul, pe de altă parte se teme de ea; cât

privește puterea, Canetti urmărește exercitarea ei, chiar și atunci când e de natură simbolică.

În 1967 publică o lucrare de proporții mult mai mici: Vocile de la Marakeș (Die Stimmen von Marakesch), cuprinzând foarte reușite schițe poetice, rezultatul unei călătorii în Maroc, unde colindă vechile cartiere arabe și evreiești ale Marakeșului, iar în 1969 eseul despre Kafka Celălalt proces (Der andere Prozeb). În 1973 apare volumul de însemnări, cugetări și aforisme: Provincia omului. Însemnări 1942 - 1972 (Die Provinz des Menschen. Aufzeichnungen 1942 - 1972), un fel de contrapondere la dificila misiune ce și-a asumat-o cu Masă și putere, cuprinzând reflecții pe marginea temelor fundamentale din opera sa: problema cunoașterii și a cunoașterii de sine, varietatea comportamentului uman, sensul vieții, respingerea morții, a războiului. De remarcat și aici interesul permanent și dragostea lui Canetti pentru semenii săi, „foamea sa de oameni” („am cunoscut”, va afirma în Provincia omului” atâția oameni, încât nu mai este nevoie să inventez”), omul ca dimensiune psihologică, socială și istorică reprezentând în viziunea canettiană principalul obiectiv și adevărata misiune a scriitorului. În eseul Profesiunea scriitorului (Der Beruf des Dichters, 1976) Canetti nota: „În exercițiul său permanent, în experiența cu oamenii de toate categoriile, dar mai ales cu cei care se bucură cel mai puțin de stimă, doresc să văd adevărata misiune a scriitorului”. Și în realitate aceasta este categoria de oameni spre care-și va pleca urechea, aristocrații și parveniții, robii banului l-au plictisit și întristat întotdeauna. Acest „colecționar de oameni”, după părerea căruia adevărații scriitori își întâlnesc personajele aievea abia după ce le-au creat, lasă impresia că figurile și tipurile care-i populează opera le-a cunoscut, ele fiind

autentice până la copierea limbajului prin care se caracterizează sau se trădează.

Ilustrarea unei cunoașteri adânci a oamenilor este și cartea sa Martorul auditiv. Cincizeci de caractere (Der Ohrenzeuge. Fünzig Charaktere, 1974), în care preia o metodă practică în antichitate, dându-i nota sa personală, adesea suprarealistă. Cele cincizeci de portrete moderne ale lui Canetti poartă titluri cifrate, pline de farmec și reprezintă miniaturi portretistice fictive, voit grotești și exacerbate.

*

*Canetti nu se dezmințe **n** ci atunci când unul din oamenii colecției sale este el însuși. În 1977 apare întâiul volum din romanul autobiografic Limba salvată (Die gerettete Zunge) cu subtitlul Istoria unei tinereți, iar în 1980, când împlinea vârsta de 75 de ani, apare cel de al doilea volum Facla în ureche (Die Fackel im Ohr.) Aceste două volume se numără printre marile romane autobiografice ale secolului al XX-lea, fiind superioare celor mai multe cărți publicate azi în spațiul de cultură germană, prin vastă lectură și documentație literară, prin maturitatea intelectuală de care dă dovadă scriitorul. Limba salvată este un prolog supradimensional, Istoria unei tinereți care în scurt timp a devenit un bestseller și evenimentul literar al anului; Facla în ureche ne prezintă în continuare „istoria unei emancipări” legată de un nou mod de viață, noi experiențe și cunoștințe, dar mai ales de evoluția scriitorului de mai târziu.*

Limba salvată este dedicată fratelui său mai mic, Georges Canetti (1911 - 1971), care a avut o influență directă asupra operei sale. Îi promisese fratelui, care era adesea bolnav, că va scrie o carte despre copilăria lor, sperând că bucuria evenimentului îl va însănătoși. De

altfel, așa cum reiese și din confesiunile sale, Canetti acorda forțe magice povestirilor lui. Avea 11 ani când în drum spre școală inventa povestiri, în care, sub influența mamei, își va exprima ura împotriva războiului; Canetti a rămas până azi un pacifist convins, două fiind pentru el lucrurile cu adevărat detestabile: războiul și moartea. Prima încercare literară care datează de la Zürich, drama Junius Brutus, o apoteoză a mamei care luptă pentru cei trei fii ai săi, a scris-o cu gândul că, de bucurie, mama sa care era internată într-un sanatoriu, se va însănătoși.

Amintirile din copilărie și tinerețe ale lui Canetti, comoara sa cea mai de preț din care se va hrăni pe tot parcursul vieții, se axează pe lumea mirifică a cărților, pe vasta lectură și mai ales pe setea de lectură și cunoaștere. În Limba salvată autorul povestește cu lux de amănunte istoria, mai bine zis legenda copilăriei și tinereții sale, în care locul central îl ocupă relația foarte dramatică dintre fiu și mama sa. Ea este cea care-i asigură viitorului scriitor acel climat cultural prin excelență, prin ea cunoaște de mic literatura europeană, mai ales drama” fapt ce se explică prin pasiunea ei excesivă pentru teatru. „Pentru Shakespeare”, scrie Canetti în Limba salvată, „găsea ardoarea pe care n-o simțise niciodată pentru credința ei”. Lecturile de seară din Shakespeare și Schiller, adevărate sărbători, urmate de discuții și comentarii amănunțite, pătrund și se integrează armonice în conștiința scriitorului de mai târziu, care în Limba salvată amintește adesea cât datorează acestor lecturi timpurii: „Dacă există o substanță spirituală pe care o primești în primii ani, la care te referi mereu, de care nu scapi niciodată, atunci pentru mine aceasta a fost... Toate influențele ulterioare le pot urmări până-n cele? na; mici amănunte, cele timpurii însă formează o unitate indestructibilă. Ele au fost plinea

și sarea primilor ani. Ele sunt adevărata viață tainică a spiritului meu". Printre autorii preferați ai copilului și adolescentului Canetti se numără Shakespeare, Goethe, Victor Hugo, Dickens, C.F. Meyer, G. Keller, Tolstoi. Poate după Shakespeare urma imediat Titanul de la Iasnaia Poliana, căruia îi va dedica mai târziu un eseu și pentru care simțea o admirație deosebită. Nu împlinise decât 10 ani, când împreună cu mama sa întreprinde o călătorie în Bulgaria; auzind atunci numele lui Tolstoi, care murise cu câțiva ani în urmă, o întrebă cu dezinvoltură copilărească: „dacă Tolstoi este un scriitor mai mare decât Shakespeare”, ceea ce ea a negat fără prea multă plăcere.

Mama scriitorului, pătrunsă de patima cititului, are ceva din Peter Kien de genul feminin, din acel șoarece de bibliotecă fatal din Orbirea, ea nu numai că înțelegea într-un mod suveran, autodidact, marile literaturi clasice, ea și trăia în ele. Din cele auzite de la mama sa, din discuțiile purtate împreună s-a constituit nucleul scriitorului de mai târziu. Mama devine, astfel, o eroină mitică, ce tinde spre exagerări dramatice, are pretenții maxime față de fiul ei, controlându-i și dirijându-i viața în modul cel mai sever. Fiind o femeie energică, independentă, adepta unei educații spartane, merge pe linia „maximei rezistențe”, veghind cu strictețe asupra dezvoltării intelectuale a fiului ei, uneori chiar prin intervenții samavolnice, ca atunci când îl izgonește din „Paradisul de la Zürich”, fără să-i aducă alt argument decât acela că trebuie să-l supună unei vieți mai aspre, deoarece conform principiilor ei, viața unui copil nu trebuie să fie prea ușoară. Cu toată admirația pentru tăria caracterului ei, Canetti lasă să transpară ambivalența acestei relații, ea fiind mereu eclipsată de imaginea tatălui, deosebit de afectuos și omniprezent în amintirile lui; această legătură constituie

un stimulent, dar și o provocare reciprocă, momentele schimbului lor de idei fiind concomitent și productive și apăsătoare. Au trebuit să treacă ani pentru a înțelege că despărțirea furtunoasă, cu care se încheie primul volum, nu numai că a fost necesară, ci și hotărâtoare pentru ca mama și fiul să supraviețuiască. Canetti n-a omis trăsăturile neplăcute ale persoanei sale de atunci: gelozia feroce, egoismul. Dar cu toate acestea rareori se ironizează în ceea ce scrie despre copilăria sa, dimpotrivă, își ia vârsta foarte în serios și acest lucru dă un ton deosebit cărții.

Pe tot parcursul romanului, Canetti face dovada unui fin psiholog și bun cunoscător al oamenilor, ca în pasajele despre moartea tatălui, petrecută chiar sub ochii băiatului de opt ani; în prezentarea făcută unchiului bogat pe care-l ura pentru concepțiile sale mercantile; în observațiile subtile privind forța depreciatoare a banului, prilejuite de exemple din familia bogată a mamei sale (nu putea suporta noblețea prin origine, mai ales atunci când se făcea caz de ea); în galeria de portrete ale învățătorilor și profesorilor precum și ale camarazilor din școlile frecventate la Manchester, Viena sau, mai ales, la Zürich. Amintirile sale privind familia, colegii de școală, profesorii sunt atât de vii, încât îl duc pe cititor cu gândul la un posibil jurnal pe care Canetti l-a ținut din copilărie. Interesante din punct de vedere psihologic sunt și considerațiile despre teamă, această stare sufletească atât de penetrantă și durabilă, cu consecințe nebănuite: spaimile din prima copilărie care se imprimă pentru totdeauna, enigmele pe care le ascund (poveștile cu lupi și vârcolaci de la Rusciuc, teama de țigani care fura copii și-i bagă-n sac, teama de cometă precum și interdicțiile primare, prima fiind interdicția de a ucide). „Amintirea mea cea mai timpurie este muiată în

roșu", sună prima propoziție din *Limba salvată*; prin această metaforă se conturează deja direcția psihologică și anume că experiența de viață este determinată cu precădere de percepțiile senzoriale. Culoarea roșie va reveni obsesiv în roman și nu este întâmplătoare apariția ei în prima propoziție (roșii erau limbile lupilor din poveștile de la Rusciuc, predominant roșii hainele țiganilor, roșie era gura iadului cu care erau speriați frații cei mai mici la Viena, roșii obrajii lui Little Mary, roșii merele din cântecul primilor ani în spaniola sefardită).

Aventura să trebuie să fi fost pe la începutul secolului nostru viața la Rusciuc, micul oraș bulgăresc cu iz oriental în clanul mândru al sefarzilor, la adăpost de orice griji materiale, acel Rusciuc, unde, alături de bulgari trăiau atâtea alte naționalități: sefarzi, turci, români, armeni, ruși. Imaginile din primii ani ai copilăriei i s-au întipărit în toată culoarea și forța lor emoțională: bunica turcoaică bând veșnic cafea, bunicii care rivalizau pentru a-i câștiga simpatia, „armeanul cel trist”, cu cântecele sale, convoiul țiganilor, în general mulțimea bizară a persoanelor din casă care vorbeau diferite limbi – aici își va fi având originea simțul lui Canetti pentru oameni, pentru limba vorbită de aceștia. Bunicul Canetti, „maistru vrăjitor”, prezentat cu simpatie și detașare, tipul omului fără pretenții de cultură, dar cu mult simț practic, ocupă un loc aparte în autobiografia canettiană. El reprezintă generația de sefarzi păstrători ai tradițiilor, de care generațiile ulterioare s-au îndepărtat treptat prin părăsirea coloniei din Rusciuc, prin deschiderea spre universalitate.

Canetti consideră că toate lucrurile ce i se vor întâmpla mai târziu s-au petrecut odată la Rusciuc. Desele călătorii, dese schimbări de locuri, necesitatea de a se

adapta mereu la condiții modificate de viață i-au accelerat dezvoltarea și maturizarea și explică și precocitatea sa neobișnuită. Tot din prima copilărie provine și sensibilitatea sa la fenomenul limbă ca formă supremă de manifestare a ființei umane, faptul cel mai curios constituindu-l „traducerea” automată a povești lor din bulgară în germană. Dacă ar mai fi apucat să citească această autobiografie, mentorul său, Karl Kraus, ar fi fost încântat de eleganța și cursivitatea frazei, de stilul deosebit de cultivat și nuanțat, simplu, dar nu simplist. Citind Limba salvată ai impresia că fiecare cuvânt, fiecare formă gramaticală a fost chibzuită cu respect, înainte de a fi așternută pe hârtie. Propozițiile scurte alternează cu altele lungi, atunci când autorul analizează psihologia personajelor, filosofează sau trece pe nesimțite în stilul indirect liber, cititorul versat sesizându-i imediat intenția de a adapta în permanență forma la conținut.

Despre învățarea limbilor străine va fi adesea vorba în carte, începând cu tatăl său care învățase de mic germana în școlile din Brașov și Viena, iar apoi, la Manchester, engleza, tatăl fiind și cel care i-a selectat fiului său primele lecturi în limba engleză, oferindu-i cărți pentru copii, dar și opere din literatura universală, îngrijindu-se de înțelegerea celor citite. La începutul romanului Canetti povestește scena în care bunicul mamei sale, cunoscând greaca, salvează de la moarte un negustor de pe vapor. Cât privește bunicul din partea tatălui, acesta susținea că ar cunoaște 17 limbi (uneori erau 19!) iar mama autorului, punând accent pe seriozitate și corectitudine, a replicat că în acest caz nu cunoaște bine niciuna, fapt de altfel constatat și de tânărul Canetti cu ocazia unei vizite a bunicului la Zürich.

Germana este pentru Canetti o limbă maternă

implantată prin adevărate chinuri la vârsta de opt ani, în popasul făcut la Lausanne, unde mama sa i-o predă în câteva săptămâni, după o metodă originală, un fel de Pattern-Drill, într-un ritm îndrăcit, convinsă fiind că teroarea cu care făcea acest lucru era pedagogică. Limbii germane, odată învățată, îi va rămâne fidel o viață întreagă, ea va deveni pentru el limba cea mai importantă; limba refuzată în prima copilărie la Rusciuc, dar care a exercitat o fascinație extraordinară asupra sa, o traumă a copilăriei dar și o izbândă pentru tot restul vieții; în ea va evolua ca scriitor și tot ea îi va aduce în cele din urmă consacrarea; limba i-a fost salvată, o dată la vârsta de doi ani, la propriu, limba ca organ anatomic la care se face aluzie și în titlul romanului, Z un ge, apoi la figurat, Sprache, ca sistem de semne și mijloc de comunicare între oameni. Aluzia din titlu se referă, după părerea noastră, la ambele sensuri, atât la cel propriu, cât mai ales la cel figurat. Canetti vorbește mai multe limbi - noi am zice că ești de atâtea ori om câte limbi cunoști, convinși fiind că și Canetti ar fi încântat de acest proverb românesc - dar scrie într-una singură, cea pentru care a optat încă de la o vârstă fragedă. Elementul lingvistic capătă, astfel, în viață «sa o intensitate de conștiință care practic îl predestinează ca scriitor.

Istoria unei tinereți se încheie cu izgonirea adolescentului de 16 ani din Paradisul copilăriei, prin mutarea familiei de la Airich la Frankfurt pe Main. Aici începe volumul al doilea al autobiografiei canettiene, care cuprinde perioada de 1921 - 1931, drumul ducând de la Frankfurt la Viena, Berlin și înapoi la Viena. O emancipare? Da. În măsura în care Canetti relatează direct sau indirect despre actele de eliberare: se desprinde de influența mamei și a familiei, mai târziu și de cea a lui

Karl Kraus, o cunoaște pe viitoarea sa soție, Veza, tot o sefardă, o frumusețe exotică, căreia îi va dedica și Facla în ureche precum și majoritatea scrierilor sale. Ca și în primul volum, cadrul istoric nu este trecut total sub tăcere, el apare atunci când există o legătură directă cu faptele relatate; aflăm tot aici de unde a pornit ideea eseului Masă și putere, autorul vorbește de existența unui instinct al masei care se află mereu în contradicție cu voința de individualizare; aflăm despre metropola monarhiei austro-ungare în care psihanaliza lui Freud devenise chiar un joc social, dar zeul venerat de Canetti va fi altul: Karl Kraus, redactor șef și mai târziu singurul autor al revistei Facla (Die Baekel), al cărei nume îi va sugera scriitorului titlul.

Dacă lumea nu mai poate fi prezentată ca-n vechile romane, și tocmai acest lucru l-a demonstrat Canetti în Orbirea, atunci e firească și întrebarea dacă propria viață mai poate fi prezentată ca-n vechile autobiografii, dacă n-ar fi necesară o relativizare a propriilor amintiri prin introducerea unui indice de eroare; Canetti o face doar rareori, în general domnește apodicticul „așa a fost”. Această autobiografie pe care am putea-o numi clasică este însă și una poetică, ea conținând „poezie” și „adevăr” în același timp. Prin încercarea utopică de a postula ca realizată identitatea dintre viață și operă, utopie pe care a găsit-o la autorul căruia îi va dedica eseul Celălalt proces și pe care, din acest motiv, îl consideră ca fiind „manifestarea cea mai esențială a secolului nostru”, Franz Kafka, ea depășește limitele unei autobiografii clasice.

În ambele volume nu este vorba de o cronologie strictă, ci doar de una aparentă, planurile amintirilor interferându-se, pendulând permanent între eul matur și cel infantil. Sunt, în principal, două planuri: copilul văzut de copil și copilul văzut de adult, autorul delimitându-le

conștient. și precizând pe alocuri că e vorba de judecățile adultului, mai ales atunci când faptele și evenimentele relatate depășeau puterea de pătrundere a copilului. Se narează atât din perspectiva naivă a copilului, în care adultul nu intervine cu experiența sa, cât și retrospectiv. Cel a cărui lectură preferată au fost cărțile de călătorie, dar și Odiseea, se avântă aici într-o călătorie spre începuturile propriei persoane, ca un Robinson, mândru **de** a fi descoperit și experimentat totul.

În comparație cu apatia, resemnarea și scepticismul unor scriitori germani contemporani, Limba salvată apare ca un izvor surprinzător de vitalitate, trăinicie, speranță și autoafirmare; Canetti are o altă optică, pentru că aici, nota Peter Laemmle, „un bărbat în vârstă își reconstruiește copilăria și tinerețea fără nicio urmă de resemnare sau dezorientare ca la autorii mult mai tineri”. În opoziție cu Proust, în istorisirea tinereții sale Canetti nu se află „în căutarea timpului pierdut”, căci în adâncul eului său anii copilăriei și ai tinereții au fost mereu prezenți, el nefăcând altceva decât să-i transpună, prin scrisul său, într-o formă artistică obiectivizantă, acordându-le o valabilitate care depășește trăirea subiectivă.

Celui care a manifestat interes și simpatie pentru literaturile tuturor popoarelor, care într-un context mai larg este considerat ca aparținând literaturii austriece, nu i-a fost străin spațiul geografic care reprezenta un fel de poartă spre capitala Imperiului austro-ungar. Copilăria petrecută la Rusciucul pe care Dunărea nu numai că-l separa, dar îl și lega de țara noastră avea să fie primul spațiu al amintirilor sale despre România: povești cu ierni înghețate în care Dunărea era traversată pentru a se ajunge pe malul românesc, relatările tatălui despre primii ani de școală la Brașov, trecerea prin România în drum

spre Viena sunt amintiri care aveau să fie completate mai târziu, spre adolescență, cu ocazia unei vizite făcute împreună cu mama sa la Rusciuc, când ei traversează iarăși locurile de la Nord de Dunăre. Dar cea mai duioasă amintire este cea legată de graiul dulce al doicii sale române; până târziu, în memoria lui Canetti, cuvântul românesc păstrându-și un „sunet cald”. Sperăm ca prin traducerea de față, izvorâtă din dorința de a face ca și publicul românesc să se numere printre cititorii și admiratorii lui Canetti, să reușim să păstrăm același „sunet cald”, atribuit limbii române și care să transpună fidel întreaga bogăție a autobiografiei canettiene, aducând totodată și un modest omagiu acestui autor de o valoare unanim recunoscută. Ne facem de asemenea o plăcută datorie ca folosind acest prilej să aducem mulțumiri cordiale scriitorului precum și Editurii Carl Hanser pentru amabilitate și solitudine.

ELENA VIOREL

Partea întâi

RUSCIUC 1905 - 1911

CEA MAI TIMPURIE AMINTIRE

Amintirea mea cea mai timpurie este muiată în roșu. Ies pe o ușă, în brațele unei fete, podeaua din fața mea e roșie și la stânga coboară o scară care este tot roșie. În fața noastră, la același nivel, se deschide o altă ușă și un bărbat zâmbitor vine spre mine. Se apropie mult de mine, se oprește și-mi spune: „Arată limba!” Eu scot limba, el bagă mina în buzunar, scoate un briceag, îl deschide și „duce lama foarte aproape de limba mea. „Acum îi tăiem limba”. Eu nu îndrăznesc să-mi retrag limba, el se apropie mult mai mult, în curând o va atinge cu lama. În ultima clipă își retrage cuțitul spunând: „Azi încă nu, mâine”.

Închide briceagul și-l bagă-n buzunar.

În fiecare dimineață, ieșim pe ușă în coridorul roșu, unde se deschide «cealaltă ușă și apare bărbatul cel zâmbitor. Eu știți. ce va spune și-l aștept ordinul de a-i arăta limba. Știu că mi-o va tăia și de fiecare dată mă tem tot mai mult. Ziua începe așa și scena se repetă de mai multe ori.

Păstrez totul pentru mine; și o întreb pe mama mult mai târziu despre asta. După roșul de pretutindeni recunoaște pensiunea din Karlsbad, unde împreună cu tata și cu mine a petrecut vara lui 1907. Pentru băiatul de doi ani au adus o servitoare din Bulgaria, ea însăși neavând nici măcar 15 ani. Dis-de-dimineață obișnuia să plece cu copilul în brațe, ea vorbește numai bulgărește, dar se descurcă peste tot, în Karlsbadul plin de animație și se întoarce la oră fixă cu copilul acasă. Odată este văzută cu un tânăr necunoscut pe stradă, nu știe să relateze nimic despre el, o cunoștință întâmplătoare. După puține săptămâni se constată că tânărul bărbat locuiește în camera aflată vizavi de noi, de partea cealaltă a coridorului. Fata se furișează uneori noaptea la ei. Părinții mei se simt responsabili pentru ea și o trimit înapoi în Bulgaria

Amândoi, fata și tânărul, plecau foarte devreme de-acasă, probabil așa se face că s-au întâlnit și așa o fi început totul. Amenințarea cu cuțitul și-a făcut efectul și copilul a tăinuit secaa zece ani.

ORGOLIU DE FAMILIE

Așezat pe Dunărea inferioară, Rusciucul, unde am venit pe lume, era un oraș minunat pentru un copil și, dacă spun că: se află în Bulgaria, dau o informație neîndestulătoare, pentru că acolo trăiau oameni de cele mai diverse origini - într-o zi puteai auzi șapte sau opt

limbi. În afară de bulgari, care veneau adesea de la țară, existau încă mulți turci care aveau un cartier al lor, vecin cu cartierul nostru, al sefarzilor. Existau greci, albanezi, armeni, țigani. De pe malul celălalt al Dunării veneau români, doica mea, de care nu-mi mai amintesc, a fost româncă. Pe alocuri puteai întâlni și ruși.

Copil fiind, nu-mi dădeam seama de această varietate, dar îi simțeam neconținut efectul. Unele figuri mi-au rămas în minte doar prin aceea că aparțineau unei anumite seminții și se deosebeau de celelalte prin portul lor. Printre servitorii pe care i-am avut în casă, în decursul celor șase ani, a existat un circazian – și, mai târziu, un armean. Cea mai bună prietenă a mamei era Olga, o rusoaică. O dată pe săptămână intrau la noi în curte țigani, așa de mulți, că-mi păreau un popor întreg și de temerile cu care mă umpleau va mai fi vorba.

Rusciucul era un vechi port la Dunăre și, ca atare, avea o anumită importanță. Ca port atrăgea oameni de pretutindeni și Dunărea era un subiect permanent de discuție. Existau numeroase istorii despre iernile deosebite în care Dunărea îngheța; despre călătorii cu săniile pe gheață, de partea cealaltă, în România; despre lupi flămânzi, care se țineau pe urmele câinilor de la sănii.

Lupii au fost primele animale sălbatice despre care am auzit povestindu-se. În poveștile pe care mi le spuneau fetele de țărani bulgari apăreau vârcolaci; cu o mască de lup pe față m-a speriat, într-o noapte, tata.

Cu greu voi izbuti să redau imaginea primilor ani trăiți la Rusciuc, pasiunile și spaimile legate de ei. Tot ce-am trăit mai târziu se petrecuse deja odată la Rusciuc. Restul lumii se numea acolo Europa și, când cineva pleca pe Dunăre-n sus la Viena, se spunea că pleacă în Europa. Europa începea acolo, unde se sfârșise cândva Imperiul

otoman. Dintre sefarzi cei mai mulți erau încă cetățeni turci. Sub turci le-a mers totdeauna bine, mai bine decât creștinilor slavi din Balcani. Dar, pentru că mulți dintre sefarzi erau comercianți avuți, noul regim bulgar întreținea relații bune cu ei și Ferdinand, regele care a domnit mulți ani, trecea drept prieten al evreilor.

Legitățile sefarzilor erau într-o anumită măsură complicate. Ei erau evrei credincioși, pentru care viața de comunitate însemna ceva, ea se afla, fără exagerare, în centrul existenței lor. Dar ei se considerau evrei de un tip deosebit și aceasta se referea la tradiția lor spaniolă. În decursul secolelor, spaniola pe care o vorbeau între ei s-a schimbat foarte puțin. Doar câteva cuvinte turcești fuseseră preluate în limbă, dar ele se puteau recunoaște ca atare și pentru ele existau aproape totdeauna și cuvinte spaniole. Primele cântece de copii pe care le-am auzit, au fost cele spaniole; ascultam vechile „romances” spaniole, dar faptul cel mai puternic și de neînțeles pentru un copil era o anumită concepție de viață. Cu îngâmfare naivă erau priviți de sus ceilalți evrei, un cuvânt încărcat totdeauna de dispreț suna „tedesco” și însemna evreu german sau așchenaz¹. Ar fi fost de neconceput să te căsătorești cu o „tedesca” și printre multele familii despre care am auzit pe atunci vorbindu-se la Rusciuc, sau pe care le-am cunoscut, nu-mi aduc aminte de nici un singur caz de asemenea căsătorie. Nu aveam nici șase ani când bunicul m-a avertizat asupra posibilității unei asemenea mezalianțe în viitor. Dar, această discriminare generală nu era încă totul! Chiar printre sefarzi existau „familii bune”, prin care se înțelegeau cele care erau de multă vreme bogate. Cel mai mândru cuvânt care-l puteai auzi despre un om era „es de

---

1 Denumire pentru evreii din Europa centrală și de răsărit.

buena familia", este - de familie bună. Cât de des, chiar până la saturație, am auzit aceste cuvinte din gura mamei! Când se pasiona de Burgtheater și citea Shakespeare cu mine, ba mult mai târziu, când vorbea de Strindberg, care a devenit autorul ei preferat, nu se jena să spună despre ea însăși că provine dintr-o familie bună, cum nu este alta. Ea, pentru care literaturile limbilor de cultură pe care le posedea au devenit adevăratul conținut al vieții ei, nu simțea nicio contradicție între această universalitate pasionantă și trufașul orgoliu de familie cultivat fără încetare.

17

Încă din vremea aceea, când ea mă subjugase deja - ea, care mi-a deschis toate porțile spiritului și o urmăream orbește și entuziasmat - mi-a sărit în ochi această contradicție ce mă chinuia și mă scotea din sărite în nenumărate discuții din acea perioadă a vieții mele am vorbit despre asta și i-am reproșat, dar nu a fost impresionată câtuși de puțin. Mândria ei își găsisese de timpuriu canalele pe care le urma imperturbabil; eu, însă, mi-am format o părere proastă despre orice aroganță a originii, tocmai datorită acestei îngustimi pe care n-am priceput-o niciodată la ea. Nu pot lua în serios pe oamenii cu mândrie de castă, oricare ar fi ei, îi privesc ca pe niște animale exotice, puțin ridicole. Mă surprind cu prejudecăți inverse față de oamenii care trag foloase de pe urma originii lor alese. Puținilor aristocrați cu care am fost prieten a trebuit mai întâi să le trec cu vederea că discutau despre aceasta și, dacă ar fi bănuiră că mă costă, ar fi renunțat la prietenia mea. Toate prejudecățile sunt determinate de alte prejudecăți și cele mai frecvente sunt cele care provin din reversul lor.

În plus, casta de care ținea mama se baza, în afară de

originea spaniolă, pe bani. În familia mea, și mai ales în a ei, am văzut ce poate să facă banul cu oamenii. Cel mai aspru îi judecam pe aceia care se lăsau ușor pradă banului. Am cunoscut toate fazele, de la lăcomia de bani la mania persecuției. Am văzut frați care s-au ruinat reciproc, din cauza lăcomiei, în procese îndelungate și care au continuat să se judece și dând nu mai aveau niciun ban. Erau din aceeași familie „bună” de care mama era așa de mândră. Ea a fost martora acestor lucruri și noi am discutat adesea despre ele. Judecata ei era pătrunzătoare, cunoașterea oamenilor îi era formată prin lectura marilor opere ale literaturii universale, dar și prin experiența propriei sale vieți. A recunoscut ea însăși motivele autosfâșierii absurde în care era implicată familia ei; ar fi putut, scrie cu ușurință un roman despre aceasta: mândria de familie, însă, i-a rămas neclintită. Dacă ar fi fost dragoste, aș fi înțeles mai degrabă. Dar pe mulți dintre protagoniști nu-i iubea deloc, pe unii era revoltată, pe alții îi disprețuia, pentru familia ca întreg, însă, simțea numai mândrie.

Târziu, mi-am dat seama că raportat la dimensiunile general-umane, sunt asemenea ei. Mi-am petrecut cea mai mare parte a vieții pentru a descifra devenirea omului în decursul civilizațiilor istorice. Am cercetat și disecat puterea atât de nemilos, precum mama procesele din familia ei. Există puține lucruri rele pe care nu le-aș putea spune despre om precum și despre omenire. Și totuși mândria mea pentru ea continuă să fie la fel de mare, încât un singur lucru urăsc cu adevărat: pe dușmanul ei, moartea.

„KAKO LA GALLINICA” LUPI ȘI VÂRCOLACI

Un cuvânt pătimăș și în același timp afectuos pe pare l-am auzit adesea, era „la butica”. Așa se numea prăvălia, magazinul, în care își petreceau ziua bunicul și fiii săi. Pe

mine mă luau rareori cu ei, pentru că eram prea mic. „La butica” se afla pe o stradă abruptă care ducea din cartierele bogate ale Rusciucului, așezate la înălțime, direct în port. Pe această stradă erau toate magazinele mai mari; cel al bunicului se afla într-o casă cu trei etaje, care mi se părea a fi impunătoare și înaltă; casele de sus de pe deal erau cu un etaj. Era o prăvălie încâpătoare în care se vindeau mărfuri coloniale en gros și unde mirosea frumos. Pe podea erau înșirați saci mari, deschiși, cu diferite feluri de cereale, saci cu mei, cu orz și cu orez. Dacă eram curat pe mâini aveam voie să bag mâna în ei și să pipăi boabele. Era un sentiment plăcut, îmi umpleam mâna de boabe, le miroseam și le lăsam să curgă iarăși în sac; o făceam des, și, deși în magazin existau multe alte lucruri curioase, acestea îmi plăceau cel mai mult și cu greu mă clinteam de lângă saci. Se găsea ceai și cafea, dar mai ales ciocolată. Toate în cantități mari și frumos împachetate; nu se vindeau cu amănuntul ca-n prăvăliile obișnuite; sacii desfăcuți de pe podea îmi plăceau în mod deosebit și pentru că nu erau prea înalți pentru mine și pentru că-mi puteam vârî ușor mâna în ei, pipăind astfel grăunțele atrăgătoare.

Cele mai multe lucruri erau comestibile, dar se vindeau și chibrituri, săpun și luminări; de asemenea cuțite, foarfeci, tocile, seceri și coase. Țăranii care veneau din sate să cumpere zăboveau în fața lor, examinând cu degetele tăișul. Eu mă uitam la ei cu interes și cu puțină teamă, căci mie îmi era interzis să ating orice fel de cuțit. Odată, un țăran, pe care figura mea l-a amuzat, mi-a luat degetul mare punându-l lângă al său și arătându-mi cât de aspră era pielea lui. Niciodată n-am primit în dar ciocolată, deoarece totul era en gros și bunicul, care-și avea sediul, într-un birou în spate, veghea cu severitate. Acasă îmi

demonstra dragostea lui, pentru că-i purtam numele întreg și prenumele. În prăvălie nu eram bine venit și nu aveam voie să rămân mult. Când dădea o dispoziție, angajatul care o primea pleca în grabă, iar alții părăseau magazinul cu pachete. Îmi plăcea un bărbat mai bătrân, slab și sărăcăcios îmbrăcat, care zâmbea totdeauna absent. Avea mișcări imprecise și tresărea când bunicul spunea ceva. Părea că visează și era total deosebit de ceilalți oameni pe care-i vedeam în prăvălie. Pentru mine avea totdeauna un cuvânt bun și, deși vorbea atât de neclar, încât* nu-l înțelegeam, simțeam că era bine intenționat față de mine. Îl chema Tschelefoon și primise slujba din milă, ca rudă săracă și iremediabil nepricepută. Era strigat întotdeauna ca un servitor, așa l-am și păstrat în amintire, ca să aflu mai târziu că era un frate de-al bunicului.

Strada dinaintea curții noastre era prăfuită și adormită. Când ploua tare se făcea un noroi în care trăsurile lăsau urme adânci. Eu n-aveam voie să mă joc pe stradă, pentru că în curtea noastră mare aveam loc destul și eram în siguranță. Dar uneori auzeam afară un cotcodăcât puternic care îndată se întetea și creștea tot mai mult. La scurt timp dădea buzna pe poartă un om îmbrăcat în haine negre, ponosite, adăpostindu-se de copiii de pe stradă, care fugeau după el strigând: „Kako, Kako!” și cotcodăcind ca găinile. Lui îi era frică de găini și copiii știau, de aceea îl urmăreau. Era cu câțiva pași înaintea lor și sub oohii mei se preschimba el însuși într-o găină. Disperat, cotcodăcea tare, fluturându-și brațele.

Ajungea cu sufletul la gură pe treptele casei bunicului, dar n-avea curajul să intre; sărea jos în partea cealaltă și rămânea întins și nemișcat. Copiii se opreau cotcodăcind la poartă; ei n-aveau voie să intre în curte. Când îl vedeau ca mort, le era puțin frică și o luau la fugă.

Dar, în curând, intonau afară cântecul lor de triumf: „Kako la gallinica! Kako la gallinica!” - „Kako găinușa! Kako găinușa!” Atâta timp cât se auzeau vocile lor, Kako zăcea nemișcat. Îndată ce se îndepărtau, se ridica cu grijă, se uita cu atenție în jur, pândeau timorat, încă o bucată de vreme, și apoi se furișa din curte gheboșat, dar liniștit. Acum nu mai era găină, nu-și mai fâlfâia brațele, era din nou idiotul dărâmat al cartierului.

Uneori, când copiii îl pândeau prin apropiere, jocul sinistru reîncepea. De cele mai multe ori se retrăgea pe o altă stradă și eu nu mai vedeam nimic. Probabil că-mi era milă de Kako, mă speriam de fiecare dată când sărea în curtea noastră, dar ceea ce nu mă plictisea niciodată și-mi producea de fiecare dată aceeași emoție era transformarea sa într-o uriașă găină neagră. Nu înțelegeam de ce îl urmăreau copiii și, când zăcea, liniștit, pe jos, mă temeam că n-o să se mai scoale niciodată și nu-l voi mai vedea prefăcut în găină.

Dunărea, în cursul ei inferior prin Bulgaria, are o lățime - foarte mare. Giurgiu, orașul de pe celălalt mal, aparținea României. Mi s-a spus că de-acolo era doica mea, cea care m-a hrănit cu laptele ei. Era o țărancă puternică, sănătoasă și-și hrănea și propriul copil pe care-l adusese cu ea. Am auzit spunându-se totdeauna lucruri laudabile despre ea și, deși nu mi-o mai amintesc, cuvântul „românesc” a rămas pentru mine, de dragul ei, plin de o rezonanță caldă.

Rareori se întâmpla ca Dunărea să înghețe iarna și, despre înghețul ei, se povesteau istorii senzaționale. În tinerețea ei, mama călătorise adesea cu sania în România, îmi arăta blănurile calde în care se învăluise. Când era foarte frig, coborau lupi din munți și se năpusteau flătnânzi asupra cailor de la sânni. Vizitiul încerca să-i

alunge cu lovituri de bici, dar nu reușea și trebuia să se tragă cu arma în ei. Într-o asemenea călătorie au observat că nu luaseră nicio armă. Un circazian înarmat, care slujea în casă, trebuia să vină, dar nu venise și vizitiul plecase fără el. Cu mare greutate s-au apărat de lupi și pericolul era foarte mare. Dacă întâmplător n-ar fi venit din direcția opusă o sanie cu doi bărbați, care au împușcat un lup și pe ceilalți i-au alungat, sfârșitul ar fi fost fatal. Mamei i-a fost foarte frică, îmi descria limbile roșii ale lupilor care s-au apropiat atât de mult, încât i-au apărut în vis mult timp după aceea.

O imploram mereu pe mama să-mi povestească această istorioară și ea o relua cu plăcere. Astfel lupii au devenit acele animale sălbatice care mi-au hrănit pentru prima oară fantezia. Spaima de ei era întreținută prin poveștile pe care le-am auzit de la fetele bulgăroaice, căci aveam totdeauna în casă cinci sau șase. Erau foarte tinere, probabil de 10 - 12 ani, și fuseseră aduse de familiile lor de la țară la oraș și angajate ca servitoare în casele celor bogați. Umblau desculțe prin casă și erau mereu bine dispuse, n-aveau mult de lucru, făceau totul împreună și ele au fost primele mele tovarășe de joacă.

Seara, când părinții ieșeau, rămâneam cu ele acasă. De-a lungul pereților din camera de zi erau înșirate canapele joase turcești. În afară de covoare și de câteva mese mici, ele alcătuiau în această încăpere singurul mobilier permanent de care-mi amintesc. Când se întuneca, fetelor li se făcea frică. Pe o canapea, lângă fereastră, ne ghemuiam toți împreună - pe mine mă lua în mijloc - și atunci își începeau poveștile cu vârcolaci și vampiri. Abia se sfârșea una și începea următoarea, era înspăimântător, dar totuși mă simțeam bine, înconjurat de fete. Ne era așa de teamă, că nimeni nu îndrăzne să se

scoale și, când se întorceau părinții, ne găseau pe toți grămadă tremurând.

Din poveștile pe care le-am auzit mi-au rămas în aminte doar cele cu vârcolaci și vampiri. Poate că nici nu mi s-au povestit altele. Nu pot lua în mână o carte cu povești din Balcani, fără să recunosc pe loc unele din ele. Îmi sunt cunoscute până în cele mai mici amănunte, dar nu în limba în care le-am auzit. Le-am auzit în bulgărește, dar le cunosc în germană; probabil această tălmăcire misterioasă este lucrul cel mai curios pe care-l pot relata din tinerețea mea; și pentru că soarta lingvistică a majorității copiilor e alta, ar trebui, poate, să spun câte ceva despre ea.

Părinții mei vorbeau între ei nemțește, limba din care n-aveam voie să înțeleg nimic. Cu noi copiii, cu rudele și prietenii vorbeau spaniola. Aceasta era adevărata limbă uzuală, era însă o spaniolă arhaică, pe care am auzit-o și mai târziu și n-am uitat-o niciodată. Fetele de țărani din casă știau numai bulgărește și de la ele am învățat și eu. Dar pentru că n-am urmat o școală bulgărească și pentru că la șase ani am părăsit Rusciuoul, am uitat-o foarte curând! Toate evenimentele acelor ani s-au petrecut în spaniolă sau în bulgară. Mai târziu, ele mi s-au tradus, în cea mai mare parte automat, în germană. Numai procese deosebit de dramatice, așa-zise de crimă și moarte prin lovire precum și spaimile cele mai strașnice mi-au rămas în expresia lor spaniolă, și anume foarte exact și nealterat. Restul, deci cele mai multe, și în special totul din bulgară, cum ar fi poveștile, le port în – mine în germană.

Exact cum s-a petrecut acest lucru, nu pot spune. Nu știu în ce perioadă, cu se ocazie mi s-a tradus una sau alta. Nu m-am străduit niciodată să aflu, poate mi-a fost teamă ca printr-o cercetare metodică, riguros științifică să

nu distrug bunul cel mai de preț ce-l port în mine sub formă de amintiri. Un singur lucru doar pot să-l afirm cu certitudine: evenimentele acelor ani îmi sunt prezente în toată puterea și prospețimea lor; mai mult de 60 de ani m-am hrănit din ele, dar ele sunt legate de cuvinte care pe-atunci, în marea lor majoritate, nu le cunoșteam. Mi se pare natural să le transpun pe hârtie, nu am sentimentul că aş schimba sau denatura ceva. Nu este ca traducerea literară a unei cărți dintr-o limbă în alta. Este o traducere care s-a produs de la sine, în subconștient, și pentru că mă feresc ca de ciumă de acest cuvânt, ce printr-o întrebuințare excesivă și-a pierdut sensul, cer îngăduința folosirii lui doar în acest singur caz.

TOPORUL ARMEANULUI ȚIGANII

Pasiunea desenului topografic, de care se lasă robit cu ușurință Stendhal în al său «*Henry Brulard*» nu-mi este dată și, spre regretul meu, am fost totdeauna un desenator prost. Așa că trebuie să descriu pe scurt cum erau așezate casele în jurul grădinii din Rusciuc.

Când intrai din stradă în curte, prin poarta cea mare, imediat în dreapta se afla casa bunicului Canetti. Arăta mai impozantă decât celelalte, era și mai înaltă. Dar n-aș putea spune dacă avea un etaj în plus față de celelalte case. În tot cazul, dădea impresia că este mai înaltă, fiindcă spre ea duceau mai multe scări. Era și mai luminoasă decât celelalte, probabil era zugrăvită în culori deschise.

În stânga porții, se afla casa unde locuia sora cea mare a tatălui meu, mătușa Sophie, cu soțul ei, unchiul Nathan. Numele lor de familie era Eljakim, un nume care nu mi-a plăcut niciodată, probabil pentru că nu suna în spaniolă ca toate celelalte. Aveau trei copii: Régine, Jacques și Laurica. Ultima, cea mai mică, era cu patru ani

mai mare ca mine, o diferență de vârstă care a jucat un rol nefast mai apoi.

Lângă această casă, în același rând, tot pe partea stângă a grădinii, era casa noastră, care arăta la fel ca a unchiului meu. La ambele duceau câteva scări ce se terminau sus cu o terasă, care se întindea pe întreaga fațadă; grădina dintre cele trei case era foarte mare; în fața noastră, nu la mijloc, ci mai la o parte, era fântâna cu cumpănă. Ea nu avea destulă apă, de aceea, cea mai mare parte a apei era adusa din Dunăre în butoaie uriașe trase de catări. Apa din Dunăre nu se putea folosi înainte de a fi fiartă, în căldări mari, și pusă la răcit pe terasa din fața casei.

În spatele fântânii, despărțită de curte printr-un gard, era livada, nu era prea frumoasă, dar bine orânduită, însă nu îndeajuns de bătrână; rudele din partea mamei aveau livezi mult mai frumoase.

Ca să intri din curtea mare în casa noastră, trebuia, să străbați o alee îngustă; casa se întindea mai departe în spate și, deși avea doar un rând de odăi, am păstrat-o în amintire ca fiind deosebit de spațioasă, înconjurând toată casa, prin partea cea mai îndepărtată a grădinii, ajungeai într-o curte mai mică, unde se găsea bucătăria. Acolo erau lemne de tăiat, găini și găște alergând de colo-colo; în bucătăria deschisă se lucra mult, bucătăreasa ducea lucruri afară sau aducea altele înăuntru, iar în jurul ei vreo șase fetițe zburdau și trebăluiau. Prin preajma bucătăriei se afla adesea un om de curte care spărgea lemne și cel se care-mi amintesc cel mai bine, era prietenul meu, armeanul trist. În timp ce tăia lemne, cânta cântece pe care eu nu le-nțelegeam, dar care-mi rupeau inima. Când am întrebat-o pe mama de ce-i așa de trist, mi-a spus că oameni răi au vrut să-i omoare pe toți armenii la Istanbul,

el și-a pierdut acolo întreaga familie. Dintr-o ascunzătoare a văzut cum a fost omorâtă sora lui. Apoi a fugit în Bulgaria și tata l-a luat în casă din milă. Acum, când îspârgea lemne, cred că se gândea la sora lui cea mică și de aceea cânta cântece triste.

M-a cuprins o dragoste adâncă pentru el. Când tăia lemne mă așezam pe sofaua de la capătul camerei de zi, care era lungă și spațioasă, și a cărei fereastră dădea în curtea bucătăriei. Mă aplecam în afară uitându-mă la el și, când cânta, mă g, îndeam la sora lui și-mi doream și eu o soră mică. Avea o mustață lungă, neagră și păr negru ca pana corbului; mi se părea deosebit de înalt, poate pentru că-l vedeam când ridica brațul ou securea în sus. Îl iubeam și mai mult decât pe servitorul comercial Tschelebon, pe care-l vedeam foarte rar. Am schimbat câteva cuvinte unul cu celălalt, dar puține, și nu mai știu în ce limbă. Mă aștepta înainte de a începe să spargă lemne. Îndată ce mă vedea, îmi zâmbea discret ridicând securea și era groaznic ca câtă ură lovea lemnul. Se umplea de mânie, se întuneca și-și cânta cântecele; când pune securea jos, îmi zâmbea din nou și eu îi așteptam zâmbetul cum mă aștepta el pe mine, el, primul fugar din viața mea.

În fiecare vineri soseau ȣigani. Vinerea, în casele evreiești se pregătea totul pentru Sabbath. Casa se curăța de sus până jos, fetele bulgăroaice alergau încoace și-ncolo, în bucătărie era mare zarvă, nimeni n-avea timp pentru nimeni. Eu eram singur și așteptam ȣigani cu fața apăsată pe fereastră dinspre grădină a imensei camere de zi. Trăiam într-o spaimă cumplită. Presupun că fetele au fost acelea care-mi povestiseră, în serile lungi, în întuneric, pe sofa, și despre ȣigani. Credeam că fură copii și eram convins că au pus ochii pe mine.

Dar cu toată frica, n-aș fi lăsat să-mi scape venirea

lor, era un spectacol minunat pe care-l ofereau. Poarta curții era larg deschisă pentru ei, deoarece aveau nevoie de mai mult loc. Veneau cu tot alaiul lor, îs mijloc trona un patriarh orb, străbunicul lor, cum mi se spunea, un bătrân cu părul alb ce mergea foarte încet, sprijinit de două nepoate la dreapta și la stânga, îmbrăcat în zdrențe colorate. În jurul lui, înghesuiți unul în altul, veneau ȝiganii de diferite vârste, foarte puțini bărbați, aproape numai femei și nenumărați copii; cei mici în brațele mamelor lor, alții zburdau, dar nu se îndepărtau de mândrul bătrân care rămânea mereu în centru. Întreg convoiul avea ceva extraordinar de dens, atâția oameni care se țineau strâns unul de altul în timp ce se mișcau nu mi-a fost dat să văd; și în acest oraș pestriț era lucrul cel mai colorat. Zdrențele cu care le era cârpită îmbrăcămintea străluceau în toate culorile, dar cel mai tare ieșea în evidență roșul. Pe umerii multora dintre ei; se legănau saci și eu nu mă puteam uita într-acolo fără să-mi închipui că-n ei erau copiii furăți.

ȝiganii aceștia îmi păreau nenumărat de mulți, dar dacă încerc acum să apreciez imaginea care-o am despre ei, referindu-mă la numărul lor, aș crede că nu erau mai mult de treizeci sau patruzeci de oameni, în tot cazul, nu văzusem niciodată atâția oameni în curtea mare și pentru că, din cauza bătrânului, se mișcau foarte încet, mie mi se părea că rămâneau și foarte mult timp. De fapt nu rămâneau aici, cum credeam eu, ci umblau în jurul casei spre curtea mică din fața bucătăriei, așezându-se pe lemnele stivuite acolo.

Obișnuiam să aștept clipa când apăreau prima dată în fața porții și abia de-l zăream pe bătrânul orb și mă apucam să strig în gura mare „Zinganas! Zinganas!”, fugind prin camera lungă de zi și prin coridorul și mai lung care o lega cu bucătăria, în partea din spate. Acolo stătea

mama și dădea indicații pentru mâncărurile de Sabbat, unele bunătăți deosebite le pregătea ea însăși. Pe fetele întâlnite în drumul meu nu le băgam în seamă și strigam mai departe cât mă ținea gura până ajungeam lângă mama care mă liniștea. Dar în loc să rămân lângă ea, măntorceam și aruncam o privire, pe fereastră, la plecarea țiganilor, care erau acum ceva mai departe, și măntorceam să raportez imediat la bucătărie. Voiam să-i văd, eram curios, dar îndată ce-i vedeam mă cuprindea din nou frica să nu pună ochii pe mine. De multe ori făceam acest du-te-vino și de aceea cred că aveam sentimentul imensității acestei case dintre cele două curți.

Îndată ce alaiul ajungea în fața bucătăriei, bătrânul se așeza jos, ceilalți se grupau în Jurul lui, sacii se deschideau și femeile primeau toate darurile oferite, fără să se certe pentru ele. Primeau lemne tăiate din stivă, la ele lăcomeau cel mai mult, primeau multe de-ale gurii. Li se dădea din tot ce era deja gata pregătit, în nici uti caz nu erau hrăniți cu resturi. Respiram ușurat când vedeam că n-aveau copii în saci și, ținându-mă strâns de mama, mă plimbam printre ei, îi observam eu atenție, dar mă feream să ajung prea aproape de femeile care voiau să mă mângâie. Bătrânul orb mânea fără să se grăbească dintr-un castron, în timp ce ceilalți nu se atingeau de ce căpătau, băgau totul în sacii mari, doar copiii aveau voie să ronțăie din dulciurile primite. Mă uimeau cât erau de atenți cu cei mici, nicidecum nu păreau răi și nici răpitori de copii. Aceasta nu schimba însă cu nimic teama față de ei. După un timp, care mi se părea foarte lung, plecau; convoiul se mișca ceva mai rapid ca la sosire, trecând prin curte și prin grădină. De la aceeași fereastră mă uitam la ei cum dispăreau pe poartă. Atunci fugeam pentru ultima oară înapoi în bucătărie, anunțând: „Țiganii au plecat”;

servitorul nostru mă lua de mână, mă ducea la poartă, o închidea și spunea: „Acum nu mai vin”. Poarta curții ră, mânea în rest deschisă peste zi, dar vinerease-nchidea; așa afla o altă grupă de țigani, care urma probabil, că oamenii lor au trecut deja pe-aici și plecau mai departe.

NAȘTEREA FRATELUI

Când eram mic de tot și eram așezat într-un scaun înalt de copii, mi se părea foarte mult până la pământ și-mi era frică să nu cad. Unchiul Bucco, fratele cel mai mare al tatii, venea în vizită, mă scotea afară și mă puneă jos. Apoi lua un aer solemn, îmi puneă palma pe cap și spunea: „Yo ti bendigo, Eliadhicu, Amen!” - „Te binecuvântează, micule Elias, amin!”. Aceasta îmi spunea foarte apăsător, îmi plăcea tonul festiv, mă simțeam mai mare când mă binecuvânta. El era însă un hâtru și râdea prea repede; simțeam că râde de mine și marele moment al binecuvântării, cu care mă păcălea mereu, sfârșea în rușinare.

Unchiul Bucco repeta tot ce făcea, de mai multe ori. M-a învățat multe cântece și nu se liniștea până nu le cântam eu însumi. Când mai venea, mă puneă iarăși să le cânt, pregătindu-mă ou multă răbdare pentru a mă produce în fața adulților. Îi așteptam binecuvântarea, deși o spulbera imediat și, dacă s-ar fi stăpânit ceva mai mult, ar fi fost unchiul meu preferat. Locuia la Varna unde conducea o filială ea magazinului bunicului și venea la Rusciuc doar de sărbători și cu ocazii deosebite. Se vorbea cu respect de el, pentru că el era „Bucco”, acesta era un titlu de onoare pentru primul născut în fiecare familie. Eu am simțit de timpuriu ce înseamnă să fii primul fiu născut și, dacă aş fi rămas la Rusciuc, aş fi devenit și eu un „Bucco”.

Patru ani am rămas singurul copil și, în acest timp, purtam fustițe ca o fată. Îmi doream să port și eu pantaloni

ca un băiat și eram consolată mereu cu veșnicul „mai târziu”. A venit pe lume fratele meu, Nissim, și, cu acest prilej, am avut voie să port primii pantaloni. Tot ce s-a petrecut la acest eveniment era legat de marele orgoliu de a purta pantaloni și, probabil, acesta a fost motivul că am reținut tocul până-n cele mai mici amănunte.

Erau mulți oameni în casă și le vedeam fețele timorate. N-aveam voie să merg la mama în dormitor, unde era de fapt și pătuțul meu; îmi făceam de lucru în fața ușii să-i pot prinde o privire când intra cineva înăuntru. Dar ușa se deschidea atât de repede, că n-o zăream niciodată. Am auzit o voce disperată pe care n-am recunoscut-o și, când am întrebat a cui este, mi s-a spus: „Pleacă de-aici!” Nu văzusem încă niciodată bărbați atât de speriați și nimănui nu-i păsa de mine, lucru cu care nu eram obișnuit. (A fost, cum ani aflat mai târziu, o naștere grea și lungă și viața mamei era în pericol). Dr. Menachemoff a fost de față, doctorul cu barba neagră, lungă, care, de obicei, era așa de prietenos și mă lăuda când îi cântam cântecele de copii; acum n-avea nicio privire și nicio vorbă pentru mine și se uita mânios văzând că nu plec din fața ușii. Vaietul se întetea, am auzit: „imadre mia querida! madre mia querida!”². Mi-am lipit capii de ușă; când se deschidea, geamățul era așa de puternic, încât m-a apucat groaza. Deodată am priceput că vine de la mama și era așa de cumplit, încât n-am mai vrut s-o văd.

În sfârșit, mi s-a permis să intru în dormitor, toți zâmbeau, tata râdea și minau. arătat un frățior. Mama zăcea în pat, albă și nemișcată. Dr. Menachemoff ne-a spus: „Are nevoie de liniște!” Nu era liniște. Femei străine se plimbau prin cameră, dar acum eram iarăși prezent

---

2 Măicuță scumpă! Măicuță scumpă!

pentru toți. Bunica Arditti, care venea rar în casă, a zis: „Se simte mai” bine”. Mama nu scotea o vorbă. Mi-era frică de ea, am fugit afară de lângă ușă. Mult timp după aceea mama mi-a fost străină și au trecut luni până mi-am recâștigat încrederea în ea.

Următoarea scenă pe care o văd în fața mea este sărbătoarea circumciziei. Au venit și mai mulți oameni în casă. Mi s-a dat voie să asist la circumcizie. Am impresia că am fost invitat intenționat, toate ușile erau deschise, și ușa de la intrare; în camera de zi era pusă o masă lungă pentru musafiri și într-o altă cameră, situată vizavi de dormitor, avea loc evenimentul. Erau prezenți numai bărbați și toți stăteau în picioare. Minusculul frate era ținut deasupra unui lighean, am văzut cuțitul, dar mai ales sângele care picura.

Fratele a fost numit după tatăl mamei, Nissim, mie explicându-mi-se că sunt cel mai mare și de aceea port numele bunicului din partea tatălui. Situația de a fi cel mai mare fiu a fost scoasă atât de mult în evidență, încât am rămas conștient de ea și n-am mai scăpat de această mândrie niciodată.

La masă, atmosfera era veselă, eu îmi afixam pantalonii. Nu m-am astâmpărat până nu i-a observat fiecare musafir și, când veneau alții noi, îi întâmpinam la ușă și mă opream în fața lor, așteptând plin de speranțe. Era un mare du-te-vi. Când toți erau deja prezenți, s-a observat lipsa verișorului Jacques din casa vecină. „A plecat cu bicicleta”, a spus cineva, dezaprobandu-i comportarea. După masă a sosit și el, plin de praf. Eu l-am văzut în fața casei sărind de pe bicicletă. Era cu opt ani mai mare decât mine și purta uniformă de licean. Mi-a explicat miiunea, abia primise bicicleta cadou. Apoi a încercat să se strecoare neobservat în casă printre

musafiri, dar eu am izbucnit, spunând că și eu mi-aș dori o bicicletă. Mătușa Sophie, mama sa, s-a repezit asupra lui, interogându-l. El m-a amenințat cu degetul, dispărând din nou.

Tot în această zi mi-am dat seama că trebuie să mănânci cu gura închisă. Régine, sora posesorului bicicletei, băga nuci în gară, stăteau lângă ea și-o priveam vrăjit, cum mesteca cu gura închisă. A durat mult, și, când a terminat, mi-a explicat că de acum și eu trebuie să fac așa, altfel mă vor îmbrăca iar în fustiță. Probabil că am învățat repede, căci nu voiam pentru nimic în lume să mi se ia pantalonii.

CASA TURCULUI CEI DOI BUNICI

Uneori eram dus alături, în casa bunicului Canetti, când el era la prăvălie, ca să-i fac bunicii vizita mea de curtoazie. Ședea pe sofaua turcească, fuma și bea cafea neagră. Ea era tot timpul acasă, nu ieșea niciodată, nu-mi pot aminti s-o fi văzut vreodată în afara casei. Se numea Laura și se trăgea, ca și bunicul, de la Adrianopol. El o numea „Oro”, ceea ce înseamnă de fapt aur, eu n-am înțeles niciodată numele ei. Dintre toate rudele, ea a rămas cu adevărat turcoaică. Nu se scula niciodată de pe sofa, nu știu cum ajungea acolo că n-am văzut-o niciodată umblând și, din când în când, mai ofta și mai bea o ceașcă de cafea și fuma. Mă primea pe un ton plângăreț și mă expedia, fără să-mi fi spus ceva, pe același ton plângăreț. Pentru persoana care mă însoțea și mă aducea acolo avea câteva propoziții de tânguială. Poate că se credea bolnavă, poate că și era, dar sigur este că avea o mentalitate orientală: foarte leneșă – și, cu un soț ca bunicul, îndrăcit de vioi, avea cu siguranță de suferit.

Nu știam pe atunci că el era, oriunde apărea, imediat în centrul atenției; în familia sa era temut, un tiran care

putea vărsa îacfimi fierbinți când îi făcea plăcere; cel mai bine se simțea în societatea nepoților care purtau numele lui. Printre prieteni și cunoscuți, ba chiar în tot orașul, era iubit pentru vocea lui frumoasă, căreia îi cădeau victime mai ales femeile. Când era invitat n-o lua pe bunica, prostia și veșnicele ei tânguieri îl incomodau. Îndată era înconjurat de un cerc mare, povestea istorioare în care juca multe roluri și la ocazii deosebite se lăsa înduplecat să cânte.

Existau, în afară de bunica mea Canetti, încă multe lucruri turcești la Rusciuc. Primul cântecel pe care l-am învățat «Manzanicas coloradas, las que vienen de Stambol» - «Roșii merișoare, ele vin de la Istanbul», se termina cu numele orașului Istanbul, de care am auzit cât e de uriaș și îndată l-am pus în legătură cu turcii care erau la noi. „Edirne” - așa se numea Adrianapolul pe turcește - orașul, din care proveneau ambii bunici Canetti, era des amintit. Bunicul cânta cântece turcești interminabile, în care unele tonuri înalte trebuiau ținute deosebit de mult; mie îmi plăceau mult mai mult cântecele spaniole ritmate și aprinse.

Nu departe de noi erau casele turcilor bogați, i se recunoșteau după gratiile mărunte din fața geamurilor care serveau la păzirea femeilor. Prima crimă, de care am auzit pe atunci vorbindu-se, a fost crima din gelozie a unui turc. În drum spre bunicul Arditti, mama mă ducea pa lângă o asemenea casă, arătându-mi gratiile și spunându-mi că acolo sus ar fi stat o turcoaică și s-ar fi uitat la un bulgar care trecea pe-acolo. Atunci a venit turcul, soțul ei, și a înjunghiat-o. Nu cred că înainte am înțeles cu-adevărat ce este un mort. Dar în această plimbare, mergând cu mama de mână, am aflat acest lucru. Am întrebat-o dacă turcoaica pe care au găsit-o pe podea într-o băltoacă de

sânge n-a mai înviat. „Niciodată!”, a spus ea. „Niciodată! Era moartă, înțelegi?”. Am auzit, dar n-am înțeles și am întrebat-o din nou. Astfel am forțat-o să-și repete de câteva ori răspunsul, până și-a pierdut răbdarea și mi-a vorbit despre altceva. Nu numai femeia moartă în băltoacă mă impresiona la această povestire, ci și gelozia bărbatului ce dusesese la crimă. Etfa în asta ceva ce-mi plăcea, oricât de mult mă revoltam că femeia era moartă definitiv, gelozia a pătruns. irezistibil în mine.

Am simțit-o pe propria-mi piele la sfârșitul acestei plimbări, când am ajuns la bunicul Arditti. O dată pe săptămână, în fiecare sâmbătă, îl vizitam. Locuiam într-o casă roșiatică, depărtată. Se intra printr-o mică poartă laterală, în stânga casei, într-o grădină veche, mult mai frumoasă ca a noastră. Se afla acolo un dud mare, eu crengi joase, pe care te puteai cățăra ușor. Eu n-aveam voie încă să mă urc în el, dar mama nu trecea niciodată pe-acolo fără să-mi arate o creangă, undeva sus, ascunzătoarea ei, unde ca fată tânără obișnuia să șadă când voia să citească fără să o deranjeze cineva. Se furișa cu cartea acolo și ședea liniștită, se aranja cu atâta pricepere că de jos nu se vedea și n-auzea când o strigau, atât de mult îi plăcea cartea, acolo sus a citit ea toate cărțile. Nu departe de dud erau scările care duceau în casă, camerele erau situate mai sus ca la noi, dar coridoarele erau întunecoase. Treceam, prin multe camere până în ultima, unde ședea bunicul într-un șezlong, un bărbat mic de statură, palid, învelit mereu în șaluri și pleduri calde, era bolnăvicios.

„Li beso Las manos Señor Padre!”, spunea mama... Vă sărut mâinile „domnule tată!” Apoi mă împingea în față, mie nu-mi plăcea de el și trebuia să-i sărut mâna. Nu era niciodată vesel, sau mânios, sau tandru, sau sever, ca

celălalt bunic, al cărui nume îl purtam, era mereu același; ședea în șezlong și nu se mișca, nu vortbea cu mine, nu-mi dăruia nimic și schimba doar câteva propoziții cu mama. Apoi venea sfârșitul vizitei, pe care-l uram, era de fiecare dată același. Mă privea cu un zâmbet șiret și mă întreba încet: „Pe cine iubești mai mult, pe bunicul Arditti ori pe bunicul Canetti?” El cunoștea răspunsul, toți oamenii, mari și mici, erau subjugăți de bunicul Canetti și pe el nu-l iubea nimeni. Dar voia cu orice preț să audă adevărul și mă puneă în cea mai penibilă încurcătură, pe care o savuria, centru că: se repeta în fiecare sâmbătă. La început nu spuneam nimic, mă uitam neajutorat la el, îmi repeta întrebarea, până găseam puterea de a minți și spuneam „pe amândoi!” Atunci ridica amsnnințător degetul și striga, era singura ridicare de ton pe care-am auzit-o la el: „Falsu!” - „Falsule!”, prelungind accentul pe *a*, cuvântul suna amenințător și acuzator în același timp, îl am încă în urechi, de parcă aș fi fost ieri la el în vizită.

La întoarcere, prin multele camere și coridoare, mă simțeam vinovat că mințisem și eram foarte deprimat; mama, deși ținea cu dinții la familie și n-ar fi renunțat niciodată la această vizită rituală la tatăl ei, se simțea și ea puțin vinovată, fiindcă mă supunea mereu acestei acuzări, care se referea de fapt la celălalt bunic, dar mă lovea doar pe mine. Spre consolare, mă ducea în «bagtsché», livada și grădina de trandafiri din spatele casei. Îmi arăta florile ei preferate de pe când era fată, se îmbăta de mirosul lor, nările ei largi tremurau de fiecare dată, mă ridica să miros și eu trandafirii și, dacă era ceva copt, culegea pentru mine niște fructe, lucru pe care bunicul nu trebuia să-l afle, căci era Sabbath. Era grădina cea mai minunată de care-mi aduc aminte, nu prea bine întreținută, puțin părăsită și faptul că bunicul n-avea voie să știe nimic de

aceste fructe de Sabbat, că mama însăși făcea de dragul meu ceva nepermis, îmi alunga probabil sentimentul vinovăției, pentru că în drum spre casă eram iarăși vesel și puneam întrebări.

Acasă am aflat de la verișoara mea Laurica despre gelozia bunicului din cauză că toți nepoții lui țin mai mult la celălalt bunic decât la el și, ca secret suprem, mi-a încredințat și motivul: el este, „mizquin”, zgârcit, dar asta n-am voie s-o spun mamei.

PURIM. COMETA

Sărbătoarea pe care noi, copiii, o trăiam cel mai intens, deși eram destul de mici și nu luam, propriu-zis, parte la ea, era sărbătoarea Purimului. Era o sărbătoare a bucuriei, în amintirea salvării evreilor de sub Haman, prigonitorul cel rău; Haman era o figură foarte cunoscută și numele său a pătruns în limbajul comun. Înainte de a afla că a fost un om care a trăit și a născocit lucruri groaznice, i-am cunoscut numele ca înjurătură. Când chinuiam adulții cu prea multe întrebări și nu voiam să merg la culcare, sau nu făceam ce mi se cerea, urma un suispin adânc: „Haman!” Atunci știam că s-a sfârșit cu gluma, că s-a terminat jocul. „Haman” era ultimul cuvânt, un suspin, dar și o înjurătură. Am rămas foarte surprins când, ceva mai târziu, mi s-a explicat că Haman fusese un om rău care a vrut să omoare pe toți evreii. Dar, grație lui Mordechai și reginei Esther, planurile lui au căzut și de bucurie evreii serbau Purimul.

Adulții se travesteau și plecau, se auzea zgomot de pe stradă, încasă apăreau măști, nu știam cine erau, era ca-n basme, noaptea părinții lipseau mult timp, agitația generală ni se transmitea și nouă, copiilor, eu stăteam treaz în pătuț și pândeam. Uneori părinții apăreau mascați, apoi își scoteau masca, era mare hax, dar mai mult îmi

plăcea când nu știam că erau ei.

Într-o noapte, adormisem deja, m-a trezit un lup uriaș aplecat peste pătuțul meu. Țscotea o limbă mare, roșie și pufăia groaznic. Atunci am strigat din răsuputeri: „Un lup! Un lup!” Dar nu m-auzea nimeni, nu venea nimeni, am strigat și mai amarnic și am început să plâng. Apoi a ieșit o mână, l-a apucat pe lup de urechi și i-a tras capul în jos. În spate stătea tata și râdea. Eu strigam mai departe: „Un lup! Un lup!” Voiam ca Hat a să-l alunge. Ținea masca lupului în mână, dar nu l-am crezut, putea repeta mult și bine: „Nu vezi c-am fost eu, n-a fost un lup adevărat” că tot nu mă putea liniști, eu suspinam și plângeam în continuare.

Așa se adevărase istoria despre vârcolaci. Tata, n-o fi știut ce-mi povesteau fetele bulgăroaice când stăteam ghemuiți în întuneric. Mama și-a făcut reproșuri pentru povestea cu sania, tatălui i-a imputat plăcerea nebună pentru mascaradă. Nimic nu-l pasiona mai mult ca teatrul. Ca elev la Viena n-avea decât o singură dorință, să devină actor. Dar la Rusciuc a fost introdus fără milă în afacerile tatălui său. Aici exista de fapt un teatru de amatori, unde apărea împreună cu mama, dar ce era acesta față de visurile sale de la Viena? De Purim se dezlănțuia cu adevărat, spunea mama. Își schimba de mai multeorii măștile, «urprinzând și speriiind pe toți cunoscuții prin aparițiile cele mai ciudate.

Sperietura cu lupul a durat mult, noaptea aveam visuri urâte și-mi trezeam părinții în a căror cameră dormeam. Tata încerca să mă liniștească până adormeam din nou, dar apoi iar îmi apărea lupul în vis și nu scăpăm așa ușor de el. De-acum eram considerat un copil marcat de spaimă, a cărui fantezie nu trebuia suprasolicitată și urmarea a fost că de acum înainte, timp de câteva luni, nu

mi s-au mai spus decât povești plicticoase, pe care le-am uitat cu desăvârșire.

Următorul eveniment este marea cometă și, pentru că de atunci nu m-am putut gândi la lup fără să-mi apară în minte cometa, am dedus că există o legătură între ele. Cred că apariția cometei m-a scăpat de lup, teama mea de copil s-a vărsat în teama generală a acelor zile, căci niciodată n-am văzut oameni atât de agitați ca-n timpul cometei; întâmplările legate de lup și de cometă s-au petrecut noaptea, un motiv în plus de a le apropia.

Toți vorbeau de cometă, înainte ca eu s-o fi văzut, prevestind sfârșitul lumii. Nu-mi închipuiam nimic prin aceasta, dar am observat că oamenii erau schimbați, începeau să sușotească atunci când mă apropiam de ei și mă priveau compătimator. Micile bulgăroaice nu sușoteau, ele trădau totul și de la ele am aflat, în felul lor direct, că a sosit sfârșitul lumii. Aceasta era credința generală în oraș, care probabil a dominat o bucată de vreme, din moment ce mi s-a imprimat atât de adânc, fără ca eu însumi să mă tem de ceva anume. Nu-mi dau seama în ce măsură părinții mei, ca oameni culti, au fost molipsiți de această atmosferă; dar sunt sigur că nu s-au opus credinței generale, altfel, așa cum îi cunosc /din experiențele anterioare, ar fi întreprins ceva să mă edifice și pe mine, dar n-au făcut-o.

Într-o noapte s-a zvonit că s-ar fi ivit cometa și ar cădea acum pe pământ. N-am fost trimis la culcare, am auzit pe cineva spunând că n-are sens, că și copiii ar trebui aduși în grădină. În grădina mare erau adunați mulți oameni, atâția nu văzusem niciodată aici, copiii din casele noastre și din cele învecinate se aflau printre ei, și toți, adulți și copii, priveau fix la cer, unde se vedea imensa și luminoasă cometă. O văd întinzându-se pe jumătate din

cer. Simt în ceafă încordarea cu care o urmăresc în toată lungimea ei. E posibil să se fi lungit în amintirea mea, dar probabil că nu ocupa jumătate din cer, ci doar o mică parte. Las altora, care erau pe atunci adulți, să pronunțe sentința în această problemă. Era lumină aproape ca ziua și eu știam exact că trebuia să fie noapte, iar eu eram pentru prima dată treaz la acea oră târzie și acesta a fost pentru mine adevăratul eveniment. Toți stăteau în grădină, se uitau la cer și așteptau. Cei mari nici nu se mișcau, era o liniște copleșitoare, se vorbea numai în șoaptă „doar copiii se mai agitau, dar nimeni nu le purta grija. În această așteptare am simțit ceva din frica de care erau pătrunși toți și, pentru a-mi distra atenția, cineva îmi dădu o creangă cu cireșe. Am, băgat o cireasă în gură și mi-am întins capul, încercând să urmăresc cu privirea uriașa cometă și, din această încordare și, probabil vrăjit de frumusețea cometei, am uitat de cireasă și am înghițit sâmburele.

A durat foarte mult, nimeni nu dădea semne de oboseală, oamenii stăteau în continuare strânși unul lângă altul. Nu o văd nici pe mama, nici pe tata, nu văd pe nimeni anume din cei ce constituiau viața mea. Îi văd doar pe toți împreună și, dacă n-aș fi folosit cuvântul „masă” atât de des mai târziu, aș spune că-i văd ca pe-o masă; o masă încremenită în așteptare.

LIMBA VRĂJITĂ FOCUL

Curățenia cea mare, în casă, se făcea înainte de Pessach, Paști. Atunci toate lucrurile se mișcau de la locul lor, răsturnându-se unul peste altul și, deoarece curățenia începea devreme, și dura cam două săptămâni, aceasta era perioada cu cea mai mare dezordine. Nimeni nu avea timp pentru nimeni, mereu. stăteai în calea cuiva, erai dat mereu la o parte sau expediat și, chiar în bucătărie, unde

se pregăteau cele mai interesante luauri, n-aveai voie decât cel mult să arunci o privire. Cel mai mult îmi plăceau ouăle cafenii care toată ziua se fierbeau în cafea.

În seara de Seder se puna masa cea lungă în camera de zi, unde încăpeau foarte mulți oaspeți și poate tocmai pentru această ocazie camera trebuia să fie așa de încăpătoare. Pentru serbarea acestei seri, întreaga familie se aduna în casa noastră. Era obiceiul să se aducă doi-trei oameni străini, de pe stradă, care erau puși la masa festivă și participau la ceremonial.

În capul mesei trona bunicul și citea Haggadahul, istoria exodului evreilor din Egipt. Era momentul cel mai înălțător: nu numai că era deasupra fiilor și ginerilor lui care-l cinsteau și-i urmau indicațiile, el, cel mai în vârstă, cu capul ascuțit de pasăre răpitoare era și cel mai înfocat dintre toți. Nimic nu-i scăpa în timp ce citea trăgănat, observa cea mai mică mișcare, tot ce se petrecea la masă și făcea ordine dintr-o privire sau dintr-o mișcare a mâinii. Totul era fierbinte și dens ca într-o poveste străveche unde toate își aveau ordinea și locul lor bine definit. În serile de Seder îl, admiram grozav pe bunicul și, chiar fiii săi, care n-aveau o soartă prea ușoară, păreau pătrunși de solemnitatea clipei și veseli.

Fiind cel mai mic, aveam o funcție anume, nelipsită de importanță, trebuia să spun «Mă-nitschtanahul». În povestirea despre părăsirea Egiptului se formula întrebarea cu privire la originea ȝărbătorii. Cel mai tânăr, dintre cei prezenți, întreba „chiar la început, ce însemnau toate aceste pregătiri: pâinea neacrită, buruienile amare și celelalte lucruri neobișnuite, de pe masă. Povestitorul, în acest caz bunicul, răspundea la întrebare, relatând istoria amănunțită a exodului din Egipt. Fără întrebarea mea, pe care o știam pe de rost, deși țineam cartea în mână și mă

prefăceam că citesc, nu putea începe istorisirea. Amănuntele ei îmi erau cunoscute, mi se explicaseră adesea, dar în decursul întregii lecturi aveam sentimentul că bunicul răspunde anume la întrebarea mea. Seara aceasta era și pentru mine o seară mare, mă vedeam important, ba chiar indispensabil, norocul meu era că nu aveam un verișor mai mic care să mă fi luxat din această funcție. Deși urmăream fiecare cuvânt și fiecare mișcare a bunicului, bucuria din timpul lecturii era rezervată mai ales pentru sfârșitul istoriei. Pentru că atunci urma lucrul cel mai frumos: bărbații se ridicau toți deodată în picioare și dansau puțin în jur, și cântau dansând împreună «Had gadja, had gadja» - «Un mielușel, un mielușel». Era un cântec vesel, îl știam și eu, dar conform obiceiului, îndată ce se termina cântecul, un uwchi îmi făcea semn să vin la el și-mi traducea în spaniolă fiecare vers.

Când se întorcea de la prăvălie, tata stătea de vorbă mai întâi cu mama. Se iubeau mult pe vremea aceea și aveau o limbă a lor proprie, pe care eu n-o înțelegeam: vorbeau nemțește, limba școlii fericite de la Viena. Discutau cu predilecție despre Burgtheater, unde au văzut, înainte de a, se cunoaște, aceleași piese și aceiași actori și nu terminau niciodată cu amintirile. Mai târziu aveam să aflu că prin asemenea schimburi de idei s-au îndrăgostit unul de altul și, pentru că individual nu și-au putut realiza visul despre teatru - ambii ar fi dorit foarte mult să devină actori -, au reușit să încheie căsătoria cu toate obstacolele care le stăteau în cale.

33

Bunicul Arditti, provenind din familia Arditti, una din cele mai vechi și mai înstărite familii sefardite din Bulgaria, s-a împotrivit căsătoriei celei mai mici dintre fiicele lui, care era fata lui preferată, cu fiu! unui parvenit

din Adrianopol. Bunicul Canetti se ridicase prin propriile-i forțe; dintr-un orfan amăgit, aruncat de timpuriu pe străzi, a ajuns un om eu «stare, dar în ochii celui-lalt bunic a rămas ca un comediant, ca un mincinos. „Es mentiroso” - „Este un mincinos”, l-am auzit spunând odată când nu știa că ascult. Bunicul Canetti era indignat de trufia Ardittilor care-l priveau de sus. Băiatul său putea să-și

3 - Limba salvată aleagă orice fată și se părea o umilință inutilă că s-a căsătorit tocmai cu fiica acestui Arditta. Așa se face că de la început părinții mei și-au ținut în secret legătura și numai treptat, cu ajutorul fraților mai mari și a rudelor bine intenționate, au reușit să se apropie de îndeplinirea (dorinței lor. În cele din urmă, cei doi bătrâni au cedat, dar tensiunea dintre ei a rămas și nu se puteau suferi. În timpul dragostei tănuite, tinerii și-au hrănit neconținut sufletul prin discuții în germană, și e ușor de imaginat câte perechi de îndrăgostiți de pe scenă au jucat un rol în asta.

Mă simțeam, deci, pe bună dreptate exclus când părinții începeau discuțiile lor. Erau foarte degajați și veseli și eu asociaz această schimbare, pe care o observam, cu sunetul limbii germane. Îi ascultam cu atenție încordată și-i întrebam ce-nseamnă una sau alta. Râdeau, spunându-mi că e prea devreme pentru mine, că e vorba de lucruri pe care abia mai târziu le pot pricepe. Li se părea mult că-mi divulgaseră cuvântul «Viena», singurul de altfel. Eu credeam că e vorba de lucruri minunate, exprimabile doar în această limbă. După multă cerșeală zadarnică, mă refugiam într-o cameră puțin folosită și repetam cu aceeași intonație, ca pe niște formule magice, propozițiile auzite de la ei; le exersam adesea în gând și, îndată ce eram singur, dădeam drumul la toate propozițiile sau cuvintele izolate învățate mecanic, într-un ritm atât de

rapid, că nimeni nu m-ar fi înțeles. Mă feream să nu fiu auzit, cumva de părinți și secretul meu era o replică la secretul lor.

Am dedus că tata avea un nume al său pentru mama, pe care-l folosea numai când vorbeau nemțește. O chema Mathilde și el o numea Mădi. Odată, stând în grădină, mi-am prefăcut cât am putut vocea și am strigat tare: „Mădi! Mădi!” Așa o striga tata din grădină când venea acasă. Apoi am luat-o la fugă în jurul casei și am apărut abia după câțva timp, făcând o mină nevinovată. Mama era nedumerită și m-a întrebat dacă nu-l văzusem pe tata. Faptul că mi-a confundat vocea cu a tatălui meu a însemnat un triumf, la fel ca și tăria de a păstra pentru mine această întâmplare pe care mama i-a relatat-o tatălui, imediat ce s-a întors, ca fiind de neînțeles.

Nu le-a trecut prin minte să mă bănuiască, dar printre multele dorințe arzătoare din acest timp cea mai puternică a rămas aceea de a le înțelege limba secretă. Nu-mi pot explica de ce nu i-am purtat pică tatălui. Cu atât mai mult cu cât am păstrat o ură adâncă față de mama, care s-a șters abia mult mai târziu când, după moartea tatălui, m-a învățat ea însăși nemțește.

Într-o zi, grădina era plină de fum; câteva dintre fetele noastre au fugit pe stradă și s-au întors agitate cu vestea că arde o casă în vecini, că e cuprinsă în flăcări care coboară spre temelii. Pe loc, s-avs golit cele trei case din jurul curții noastre și, cu excepția bunicii, care nu se ridica niciodată de pe sofa, toți au fugit în direcția focului. Acest lucru s-a petrecut atât de rapid, încât au uitat de mine. Mi-a fost cam teamă așa singur, m-aș fi dus și eu poate la foc, poate mai mult în direcția pe care i-am văzut pe toți fugind. Prin poarta deschisă am zbughit-o pe stradă, ceea ce îmi era interzis de obicei, nimerind în

convoiul grăbit. Din fericire am zărit imediat două dintre fetele noastre mai mari, m-au luat la mijloc, trăgându-mă cu repeziciune după ele. La o anumită distanță de foc s-au oprit, probabil pentru a nu mă expune pericolului și atunci am văzut pentru prima dată o casă arzând. Arseese aproape toată, bârnele se prăbușeau și săreau scânteii. Se însera, treptat se lăsa întunericul și focul părea tot mai luminos. Dar ce m-a impresionat mai mult decât casa arzând, au fost oamenii care mișunau în jurul ei. De la această distanță păreau mici și negri, emu foarte mulți și fugeau de-a-valma. Unii rămâneau în apropierea casei, alții se îndepărtau, ducând ceva în spate. „Hoți!” spuseră fetele, „aceștia sunt hoții Caia lucruri din casă înainte de a fi prinși!” Ele nu erau mai puțin revoltate de aceștia decât de foc și, strigând într-una „hoți!”, mi-au transmis și mie tulburarea lor. Neobosite erau figurile. mici, negre, gheboșate, mișcându-se în toate direcțiile. Unii își aruncau niște legături pe umeri, alții se îndoiu sub povara unor obiecte colțuroase pe care nu le-am putut identifica și, când întrebam ce duc, fetele îmi răspundeau mereu: „Hoți! Aceștia sunt hoți!”

Această priveliște de neuitat am redescoperit-o mai târziu în tablourile unui pictor, astfel că n-aș mai putea spune ce a fost inițial și ce s-a adăugat, de la ele. Aveam 19 ani și mă aflam la Viena în fața tablourilor lui Brueghel. Am recunoscut pe loc mulțimea micilor oameni ai focului din copilărie. Tablourile îmi erau atât de familiare ca și când m-aș fi mișcat dintotdeauna printre ele. Simțeam o atracție nemaipomenită față de ele și mă duceam zilnic să le văd. Acea parte a vieții mele, care a început cu acel foc, s-a continuat în aceste tablouri ca și când n-ar fi fost la mijloc cincisprezece ani. Brueghel; hel a devenit pentru mine cel mai important pictor, dar nu l-am câștigat ca pe mulți

alții prin observație sau meditație, ci l-am găsit în mine ca și când m-ar fi așteptat de mult, sigur de faptul că voi veni la el.

VIPERE ȘI LITERE

O amintire timpurie se petrece lângă un lac. Văd lacul departe, îl văd printre lacrimi. Stăm lângă o barcă pe mal, părinții și o fată care mă ține de mână. Părinții spun că vor să plece cu această barcă po lac. Încerc să mă smulg, să mă cațăr în barcă, vreau să merg cu ei, dar părinții îmi interzic, spunându-mi că trebuie să rămân pe mal cu fata care mă ținea de mină. Eu plâng, ei mă lămuresc, eu plâng mai departe. Durează mult, ei sunt de neclintit, eu o mușc de mână pe fata care mă ținea. Părinții sunt supărați și mă lasă la mal cu ea, de data asta ca pedeapsă. Ei dispar în barcă, eu strig din răspuțeri după ei „acum sunt departe în larg, lacul se face tot mai mare și mai mare, totul se pierde în lacrimi.

Scena se petrecea la Lacul Worther³, eu aveam trei ani, mi s-a mai spus de multe ori de-atunci. Din Kronstadt⁴, în Transilvania, unde am petrecut vara următoare, văd păduri și un munte, o cetate și case pe toate părțile colinei acestei cetăți, eu însumi nu apar în acest tablou, dar mi-au rămas în minte întâmplări cu șerpi pe care mi le povestea, tata pe-atunci. Înainte de a veni la Viena, el a stat într-un pension din Kronstadt. În partea aceea erau multe vipere și țărani voiau să scape de ele. Băieții au învățat cum se prind și primeau doi crețari pentru un sac cu vipere moarte. Tata îmi arăta cum se prind viperele, chiar după cap, astfel încât să nu-ți poată face nimic, și apoi cum se omoară. Dacă ajungi să te pricepi, spunea el, e ușor și

---

³ Lac în Carintia

⁴ Denumirea germană a orașului. Brașov

nepericulos. Îl admiram și voiam să știu dacă erau moarte de tot în sac. Mă temeam că doar se prefăceau moarte și deodată ar putea sări afară. Sacul era bine legat, spunea el, și precis erau moarte, altfel n-am fi primit cei doi creițari. Eu însă nu credeam că ceva ar putea fi mort.

Așa ne-am petrecut vacanța de vară, trei ani de-iarândul, în locuri din fosta monarhie austro-ungară, la Karlsbad, Lacul Worther și Kronstadt. Între aceste trei puncte, îndepărtate unul de altul, dacă le unești într-un triunghi, era cuprinsă o bună parte din vechea monarhie.

Despre influența Austriei asupra noastră, începând deja cu acești primi ani de la Ruscauc, ar fi multe de spus. Nu numai că ambii părinți și-au făcut școala la Viena, nu numai că în intimitatea lor vorbeau nemțește: tata citea zilnic *Neue Freie Presse* și momentul în care despăturea ziarul era deosebit de important. Îndată ce începea să citească, nu mai vedea nimic, știam că nu răspunde nici într-un caz, mama nu-l întreba atunci nimic, nici chiar nemțește. Încercam să înțeleg de ce îl fascina atât de mult acest ziar, la început mi-am închipuit că era mirosul și, când rămâneam singur și nu mă vedea nimeni mă urcam pe un scaun și-l miroseam cu lăcomie. Apoi îl urmăream cum își plimba capul de-a lungul foii pe care o ținea pe masă, cu ambele mâini, iar eu îi imitam, în spate, mișcarea, în timp ce mă jucam pe podea. Odată, adresându-i-se un vizitator care tocmai intra, s-a întors și m-a surprins în timpul mișcărilor mele imaginare. Atunci mi-a vorbit, înainte de a se ocupa de vizitator, și mi-a explicat că este vorba de litere, multe litere mici, pe care le bătea cu degetul. În curând le voi învăța și eu, îmi spuse el, trezind în mine un dor nespus după litere.

Știam că ziarul sosește de la Viena, aceasta era departe, patru zile de mers pe Dunăre. Se vorbea adesea

de rude care plecau la Viena să consulte medici vestiți. Numele celor mai mari specialiști de pe atunci au fost cele dintâi somități de oare am auzit în copilărie. Mai târziu, când am ajuns la Viena, încercam parcă o mirare că toate aceste nume: Lorenz, ScMesinger, Schnitzler, Neumann, Hajek, Halban au existat într-adevăr că oameni. Nu mi-i imaginasem niciodată ca oameni reali; ei se conturau doar din sentințele lor și acestea aveau o pondere deosebită; călătoria până la ei era atât de îndepărtată, schimbările provocate la oamenii din preajma mea atât de revoluționare, încât toate acestea le împrumutau ceva din spiritele de care te temi și le chemi în ajutor. Când te întorceai de la ei aveai voie să mănânci doar anumite lucruri, altele-ți erau interzise. Îmi închipuiam că vorbesc limba lor proprie pe care n-o înțelegea nimeni și pe care trebuia s-o ghicești. Nu mi-a venit ideea că era aceeași limbă pe care o auzeam de la părinți și pe care, fără să o înțeleg, o exersam în taină.

Era vorba adesea despre limbi, șapte sau opt se vorbeau numai îți orașul nostru, fiecare înțelegea câte ceva, numai fetele care veneau de la țară știau doar bulgărește și treceau drept proaste. Fiecare număra limbile pe care le cunoștea, era important să știi cât mai multe, cunoscându-le puteai să te salvezi pe tine însuși sau pe alții.

În vremurile vechi negustorii, când porneau la drum, purtau toți banii în chimirul de la brâu. Așa călătoreau și pe vapoarele de pe Dunăre și asta era periculos. Bunicul mamei mele, prefăcându-s; că doarme pe punte, a ascultat cum doi bărbați plănuiau în greacă o crimă. Îndată ce vaporul se apropia de următorul oraș, voiau să atace un negustor în cabina sa și să-l omoare, să-i răpească chimirul greu, să arunce cadavrul printr-o fereastră din caută în

Dunăre și apoi să părăsească imediat vasul. Străbunicul meu s-a dus la căpitan și i-a povestit cele plănuite în grecește. Negustorul a fost avertizat, un bărbat din echipaj s-a ascuns în cabină, alții s-au postat afară, și, când cei doi criminali au purces la înlăptuirea planului lor, au fost prinși, predați în lanțuri poliției în portul unde voiau să dispară cu prada. Asta datorită cunoașterii limbilor, de exemplu a limbii grecești, și mai erau încă multe asemenea istorii reconfortante.

ATENTATUL

Laurica, verișoara mea, și cu mine eram tovarăși nedespărțiți de joacă. Ea era fiica cea mai mică a mătușii Sophie, din vecini, și era cu patru ani mai mare ca mine. Grădina era împărăția noastră. Laurica mă supraveghea să nu fug în stradă, dar grădina era mare și aveam voie să mă joc peste tot, numai pe marginea fântânii cu cumpănă nu era permis să mă cațăr – acolo căzuse odată un copil și se înecase. Știam multe jocuri și ne înțelegeam bine, era ea și când n-ar fi existat diferență de vârstă între noi. Aveam ascunzători comune pe care nu le trădam nimănui; acolo păstram obiecte mici și, orice avea unul, îi aparținea și celuilalt. Când primeam câte un cadou, fugeam imediat să i-l arăt. Ne sfătuiam în ce ascunzătoare să-l punem și nu ne certam niciodată. Eu îi făceam totul pe voie, ea mie la fel și ne iubeam așa de mult, că doream totdeauna același lucru. N-o lăsam să simtă că e doar fată, și pe deasupra numai un țănc. De la nașterea fratelui meu și de când am început să port pantaloni am devenit foarte conștient de onoarea de a fi fiul cel mai mare. Poate acest lucru m-a ajutat să echilibrez diferența de vârstă dintre noi.

Apoi, Laurica s-a dus la școală și lipsea înaintea de masă. Mă jucam singur și o așteptam, iar când se întorcea acasă o prindeam de mână chiar la poartă și o întrebam ce

a făcut la școală. Ea îmi povestea, eu îmi imaginam și-mi era dor să merg la școală, ca să fiu cu ea. După câțva timp, când a învățat să citească și să scrie, s-a întors cu un caiet, îl deschidea fastuos în fața mea, conținea litere scrise cu cerneală albastră, care m-au fascinat mai mult decât tot ce văzusem până atunci. Dar când am vrut să-l ating, a devenit dintr-odată severă. Mi-a spus că doar ea are voie să umble cu el, că i s-a interzis să dea caietul din mână. Am fost profund atins de acest prim refuz, dar tot ce-am putut obține de la ea prin tandre rugăminți a fost permisiunea de a arăta literele cu degetele, fără să le ating și s-o întreb ce-nseamnă. De data asta mi-a răspuns și m-a informat, dar am observat că nu era sigură și se contrazicea; pentru că eram jignit că nu mi-a dat caietul i-am spus „Nu știi deloc! Ești un elev slab!”

De atunci ținea caietele mereu departe de mine. În curând caietele se înmulțiră, eu o invidiam pentru fiecare, ea știa acest lucru și atunci a început un joc groaznic. S-a schimbat total față de mine și m-a făcut să-mi simt micimea, zi de zi mă lăsa să-i cerșesc caietele, zi de zi mi le refuza. Se pricepea să mă amăgească și să-mi prelungească astfel chinurile. Nu mă mir că s-a ajuns la o catastrofă, chiar dacă forma pe care a luat-o n-ar fi putut-o prevedea nimeni.

În ziua aceea, pe care niciun membru al familiei n-o va uita, stăteam ca totdeauna la poartă și o așteptam. Abia a apărut și eu am început cu cerșitul: „Lasă-mă să văd scrisul!” N-a spus nimic, eu știam că începe iar și nimeni nu ne-ar fi putut despărți în această clipă unul de altul. Și-a scos încet ghiozdănelul, apoi caietele, le-a răsfoit încet și mi le-a băgat repede sub nas. Eu le-am apucat, ea mi le-a tras înapoi sărind de lângă mine. De la distanță îmi arăta un caiet deschis și striga: „Ești prea mic! Ești prea mic! Nu

știi încă să citești!”

Am încercat s-o prind, am alergat peste tot după ea, cerșeam și o imploram să-mi dea caietele. Uneori mă lăsa să mă apropii foarte tare de ea, așa încât credeam că apuc caietele ș-apoi, în ultima clipă, mi le trăgea și se depărta. Prin manevre pricepute am reușit s-o abat la umbra unui zid foarte înalt, de unde nu mai putea să-mi scape: Am prins-o și am strigat în culmea agitației: „Dă-mi-le! Dă-mi-le! Dă-mi-le!”, înțelegând prin aceasta caietele și scrisul, ambele erau pentru mine același lucru. A ridicat sus deasupra capului brațele cu caietele, ea era mult mai mare ca mine, și le-a pus sus pe zid. Eu nu le ajungeam, eram prea mic, săream, mă-ntindeam, gâfâiam, dar în zadar, ea stătea lângă mine și râdea ironic. Dintr-odată am lăsat-o în pace și am ocolit casa prin curtea bucătăriei ca să aduc securea armeanului cu care voiam s-o omor.

Acolo erau lemnele tăiate și clădite, securea era pusă alături, armeanul nu era prezent, am ridicat-o în sus și ținând-o drept în fața mea am mărșăluit spre grădină cu un cântec funebru pe buze, pe care-l repetam neîncetat: „Agora vo matar a Laurica! Agora vo matar a Laurica!

— Acum o voi omorî pe Laurica! Acum o voi omorî pe Laurica!”

Când m-am întors și m-a văzut ținând securea cu ambele mâini în sus, a luat-o la fugă țipând. Plângea așa de tare ca și când aș fi dat deja cu securea și aș fi lovit-o. Țipa fără oprire și acoperea strigătul meu războinic pe care-l repetam hotărât, dar nu deosebit de tare: „Agora vo matar a Laurica!”

Bunicul, înarmat cu un baston, s-a năpustit din casă afară, s-a repezit la mine, mi-a smuls securea din mână și s-a răstit la mine. Faptul a stârnit animație în cele trei case din jurul grădinii, din fiecare ieșeau oameni, tata era

plecat, mama însă era prezentă, s-a întrunit un consiliu de familie unde s-au sfătuit asupra micului criminal. Am putut eu mult și bine să-mi susțin nevinovăția, arătând că Laurica m-a torturat până la sânge, faptul că la cinci ani pusesem mâna pe topor s-o omor pe Laurica era de neconceput pentru toți, ca și faptul că am fost în stare să car securea grea după mine. Cred că au înțeles că de dragul scrisului luasem securea armeanului cu care voiam să-mi omor verișoara: erau evrei și „scrisul” însemna pentru toți foarte mult, dar se pare că-n mine zăcea ceva foarte rău și periculos care m-a putut aduce în stare să-mi omor tovarășa de joacă.

Am fost aspru pedepsit, dar mama, care era ea însăși foarte speriată, m-a consolată, totuși, spunându-mi: „În curând vei învăța tu singur să scrii și să citești. Nu trebuie să aștepti până ești la școală. Poți învăța și înainte”.

Legătura dintre intenția mea criminală și soarta armeanului n-a recunoscut-o nimeni. Eu îl iubeam, îi iubeam cântecele și vorbele triste. Iubeam securea cu care tăia lemnele.

CĂLĂTORIA BLESTEMATĂ

Relația cu Laurica nu s-a întrerupt definitiv. Ea însă nu mai avea încredere în mine și mă evita când venea de la școală, ferindu-se să-și deschidă ghiozdanul în fața mea. Pe mine nu mă mai interesa nici într-un fel scrisul ei. După atentat am rămas cu ferma convingere că era o elevă slabă căreia îi era rușine să-și arate literele ei greșite. Poate că spunându-mi aceasta îmi salvam mândria.

Dar ea se răzbuna groaznic pe mine, deși atunci și mai târziu nega cu încăpățănare acest lucru. Tot ce aş putea admite în favoarea ei este că probabil n-a știut ce face.

Cea mai mare parte din apa ce se folosea în casă era

adusă î» butoaie uriașe din Dunăre. Un catâr trăgea butoiul montat într-un vehicul special, iar sacagiul mergea în față, ceva mai într-o parte ai un bici în mână. Apa se vindea pe bani puțini, se descărca în fața porții de la curte, apoi se punea în căldări mari pentru a se fierbe. Căldările cu apă clocotită se aduceau în fața casei pe o terasă alungită unde rămâneau o vr: me ca să se răcească.

Laurica și cu mine ne înțelegeam din nou cel puțin atât de bine încât să ne jucăm câte odată de-a prinselea. Odată, când fugeam înapoi și-ncolo printre căldările cu apă fiartă, apropiindu-ne mult prea mult de ele, Laurica m-a prins și m-a îmbrâncit, iar eu am căzut în apa fierbinte. M am opărit pe tot corpul, numai pe cap nu. Mătușa Sophie, care a auzit strigătul groaznic, m-a scos și m-a dezbrăcat de haine, odată cu ele s-a dus și toată pielea; viața îmi era în pericol și am zăcut multe săptămâni cu dureri îngrozitoare.

Tata era în Anglia și acesta era lucrul cel mai rău pentru mine. Credeam că mor și-l strigam tare, mă văicăream că n-o să-l mai văd niciodată, ceea ce era mai crunt decât durerile. De dureri nu-mi mai amintesc, nu le mai simt, ce simt este dorul disperat după tata. Credeam că nu știe nimic din ice mi, s-a întâmplat și zibieram când mi se afirma contrariul... De ce nu vine? De ce nu vine? Vreau să-l văd!" ;Poate că șovăiau cu-adevărat, ajunsese doar de câteva zile la Manchester, unde urma să pregătească mutarea noastră, probabil se gândea că starea mea se va îmbunătăți de la sine și nu-i nevoie să se întoarcă de urgență. Dar chiar dacă aflase imediat și se pornise fără ezitare la drum, călătoria era lungă și nu putea sosi atât de rapid. Mă consolau de pe-o zi pe alta și, când starea mi s-a înrăutățit, de la o oră la alta. Într-o noapte, când se credea că în sfârșit am adormit, am sărit

din pat și-am tras totul de pe mine. În loc să gem de durere, strigam după el: „Quando viene? Quando viene?” – „Când vine? Când vine?” Mama, doctorul, toți cei din jurul meu îmi erau indiferenți, nu-i văd, nu știu ce-au făcut în acele zile pentru mine, și s-au făcut destule, nu-i înțelegeam, aveam ura singur gând, era mai mult decât un gând, era rana în care se vărsa totul: tata.

Apoi i-am auzit vocea, a venit prin spate la mine, eram culcat pe burtă, m-a strigat încet pe nume, s-a plimbat în jurul patului, l-am văzut, mi-a pus ușor mina pe umăr, el era, și durerile mi-au trecut.

Tot ce s-a petrecut din această clipă mi-e cunoscut doar din povestiri. Rana s-a transformat într-un miracol, a început vindecarea, el mi-a promis că nu va mai pleca și s-a ținut de cuvânt în timpul săptămânilor ce au urmat. Doctorul a fost de părere, că, fără apariția tatălui și prezența sa în continuare, aș fi murit. El m-a considerat pierdut, dar a insistat să se întoarcă tata, singura, dar nu foarte sigura sa speranță. Era doctorul care ne adusese pe toți trei pe lume și, mai târziu, obișnuia să spună că dintre toate nașterile la care asistase, această re-naștere ar fi fost cea mai grea.

Cu câteva luni înainte, în ianuarie 1911, venise pe lume fratele meu cel mai mic. Nașterea fusese ușoară și mama s-a simțit destul de puternică să-l alăpteze ea însăși. A fost cu totul altfel decât data trecută. Despre această naștere, poate pentru că a mers atât de ușor, s-a făcut puțină vâlvă, ea rămânând doar scurt timp în centrul atenției.

Eu însă simțeam că se pregătesc evenimente mari. Discuțiile părinților aveau alt ton, sunau hotărâte și serioase, nu mai vorbeau totdeauna nemțește în fața mea și adesea era vorba de Anglia. Am aflat că pe fratele cel

mic o să-l cheme George, după noul rege al Angliei. Mi-a plăcut, fiindcă era ceva neșateptat, bunicului însă i-a plăcut mai puțin, el voia cu insistență un nume biblic și eu îi auzeam pe părinți spunând că nu vor ceda, e doar copilul lor și ei îl botează cum vor.

Rebeliunea împotriva bunicului era deja în curs, alegerea acestui nume a însemnat o declarație deschisă de război. Doi frați ai mamei fondaseră un magazin la Manchester, unde afacerile mergeau foarte bine; unul din ei a murit subit, celălalt i-a propus tatălui să vină în Anglia ca asociat al său. Pentru părinți aceasta era ocazia mult râvnită de a le elibera de Rusciucul care li se părea prea îngust și oriental precum și de tirania și mai apăsătoare a bunicului. Au acceptat imediat, dar era mai ușor de spus decât de făcut, deoarece acum a început o luptă înverșunată între ei și bunicul care nu voia să-și piardă cu niciun preț pe unul din fii. Nu cunoșteam amănuntele acestei lupte care a durat o jumătate de an, dar simțeam atmosfera schimbată din casă și, mai ales, din grădină, unde se întâlneau rudele.

Bunicul mă acapara cu orice ocazie, mă săruta și plângea cu lacrimi fierbinți, mai ales când putea fi văzut. Nu-mi plăcea deloc umezeala asta mare pe obrajii mei, deși el declara mereu că eu sunt nepotul lui cel mai scump și că nu poate trăi fără mine. Părinții au simțit că încerca să mă influențeze împotriva Angliei și, pentru a contracara, îmi povesteau cât de minunat o să fie acolo. „Acolo toți oamenii sunt cinstiți”, spunea tata, „dacă un bărbat spune ceva atunci și face. Nu trebuie să bați palma cu el. Eu eram, cum aș fi putut fi altfel, de partea lui, n-ar fi fost nevoie să-mi promită că în Anglia voi merge imediat la școală și că voi învăța să citesc și să scriu.

Cu el, dar mai ales cu mama, bunicul se comporta

altfel decât cu mine. Pe mama o considera autoarea acestui plan de emigrare și, când ea i-a spus odată: „Da! Noi nu mai suportăm această viață la Rusciuc! Vrem amândoi să plecăm de-aici!”, bunicul i-a întors spatele și n-a mai vorbit cu ea tot restul timpului cât am mai rămas acolo, tratând-o ca și când n-ar fi existat. Pe tata, care mai trebuia să meargă la prăvălie, îl ataca prin surprindere cu furia sa groaznică, care creștea le intensitate de la o săptămână la alta. Văzând că n-a realizat nimic, ca câteva zile înainte de plecare, l-a blestemat în mod solemn pe fiul său» în grădină, față de toate rudele prezente, care ascultau îngrozite. Le-am auzit vorbind între ele cum că n-ar exista nimic mai groaznic decât «tată care-și blestemă fiul.

Partea a doua MANCHESTER 1911 - 1913 TAPETE ȘI CĂRȚI PLIMBAREA PE MERSEY

Timp de câteva luni după moartea tatălui am dormit în patul lui. Era periculos s-o las pe mama singură. Nu știu cui i-a venit ideea să mă facă păzitorul vieții ei. Ea plângea mult și eu trăgeam cu urechea la plânsul ei. N-o puteam consola. Era de neconsolat. Când se scula și se-ndrepta spre fereastră, săream și mă așezam lângă ea. O cuprindeam cu brațele și nu-i dădeam drumul. Nu vorbeam, aceste scene se petreceau fără cuvinte. O țineam foarte strâns și, dacă ar fi sărit pe geam, ar fi trebuit să mă tragă și pe mine după ea. N-avea puterea sa mă ucidă odată cu ea. Simțeam cum i se muia corpul când încordarea ceda și cum se apropia de mine după ce-i trecea disperarea. Mă strângea la piept, plângând și mai tare. Credea că dorm și se străduia să plângă atât de încet, încât să nu mă trezească. Nu observa că o păzeam în taină, atât era de preocupată de durerea ei și, când se scula tiptil, furișându-se la fereastră, era sigură că dorm adânc.

Peste ani de zile, când am discutat despre această perioadă, mi-a mărturisit că era surprinsă, de fiecare dată când apăream lângă ea și o cuprindeam cu brațele. Nu putea scăpa de mine, eu n-o slăbeam. Se abținea la îndemnul meu, dar simțeam că starea mea de veghe era o povară pentru ea. În nicio noapte nu încerca decât o dată. După această agitație, adormeam amândoi epuizați. Treptat, a început să simtă un fel de respect pentru mine și să mă trateze, în multe privințe, ca pe un adult.

După câteva luni, ne-am mutat din casa din Burton Road, unde murise tata, pe Palatine Road, la fratele ei. Aceasta era o casă mare, cu mulți oameni și pericolul acut trecuse. Dar perioada petrecută la Burton Road n-a constatat doar din groaznicele scene nocturne. Peste zi era liniște. Spre seară, mama și cu mine, cinam la o masă mică, de joc, în salonul galben, adusă aici anume pentru noi doi. Era o gustare rece, alcătuită din tot felul de bunătăți, mereu aceleași: telemea de oaie, castraveți și măsline, ca în Bulgaria. Eu aveam șapte ani, mama avea pe atunci 27. Purtam cu ea o discuție civilizată, serioasă, era liniște, nu era zgomot ca în camera copiilor, când mi-a spus: „Tu ești fiul meu cel mare!” și m-a copleșit cu responsabilitatea pe care o simțeam noaptea pentru ea. Toată ziua îmi era dor de aceste mese de seară. Mă serveam singur, îmi puneam, ca și ea, numai puțin în farfurie, totul se petrecea cu mișcări bine cumpănite, dar pe cât îmi amintesc de exact de mișcările degetelor mele, despre ce discutam nu mai știu, am uitat totul, în afara unei propoziții des repetate: „Tu ești fiul meu cel mare”. Văd zâmbetul slab al mamei când se apleca asupra mea, mișcările gurii când vorbea, nu pătimas, ca de obicei, ci rezervat, cred că în timpul acestor mese nu-i simțeam durerea, poate că durerea era ștearsă de prezența mea plină de înțelegere.

Înainte mama nu însemnase pentru mine foarte mult. N-o vedeam niciodată singură. Eram sub supravegherea guvernantei și ne jucam sus în camera copiilor. Frații mei erau cu patru, respectiv cinci ani și jumătate mai mici decât mine. Georg, cel mai mic, avea un țărcoleț al lui. Nissim, mijlociul, avea o reputație proastă din cauza ștrengăriilor sale. Cum îl lăsai singur, cum făcea ceva. Odată a deschis robinetul la baie și, înainte de a fi observat, apa începuse să curgă pe trepte în jos; altă dată a derulat hârtia de la toaletă, acoperind tot coridorul cu ea. Inventă tot felul de ștrengării, care de care mai năstrușnice, și, pentru că nimic nu-l putea opri, i se zicea numai „the naughty boy”.⁵

Eu eram singurul care mergeam la școală, la Miss Lancashire pe Barlowmore Road, despre această școală voi povesti mai târziu. Acasă, în camera copiilor, mă jucam de cele mai multe ori singur. De fapt mă jucam puțin, vorbeam cu tapetul. Multele cercuri închise din modelul tapetului îmi apăreau ca oameni. Inventam istorii cu ei, în unele le povesteam eu lor, în altele dialogau și ei, nu mă săturam de oamenii de pe tapet și puteam discuta ore ntregi. Când guvernanta ieșea cu cei doi frați mai mici, tânjeam să rămân singur cu tapetul. Societatea aceasta îmi plăcea cel mai mult, în tot cazul mai mult decât a fraților mai mici care mă enervau și mă deranjau cu năzdrăvăniile lor, mai ales Nissim. Când cei mici se aflau în apropiere, conversam numai în șoaptă cu oamenii de pe tapet; în prezența guvernantei, îmi inventam poveștile fără să mișc măcar buzele. Apoi, când toți părăseau camera, așteptam puțin și-i dădeam drumul. În curând totul se întetea, știu numai ca încercam doar să provoc oamenii de

---

5 Băiatul neastâmpărat

pe tapet la fapte îndrăznețe și, când le refuzau, îi făceam să simtă tot disprețul meu. Îi îmbărbătam îi certam, singur îmi era întotdeauna frică și, ce simțeam eu însumi, puneam pe seama lor, ei erau lașii. Dar și ei se jucau și rosteau propoziții proprii. Iun cerc, aflat într-un loc deosebit de vizibil, mi se împotriva cu elocvență și triumfam când reușeam să-l conving. Eram implicat într-o asemenea dispută cu el, când guvernanta s-a întors neașteptat de devreme și a auzit voci în camera copiilor. A intrat repede și m-a prins, secretul era descoperit, de-acum înainte eram luat de fiecare dată la plimbare, s-a considerat a fi nesănătoasă această singurătate a mea. Cu splendoarea tapetului se terminase, dar eu perseveram și m-am obișnuit să-mi evprim în liniște istoriile mele și în prezența fraților mai mici. Am ajuns atât de departe, încât mă jucam cu ei și mă refeream concomitent la oamenii de pe tapet. Numai guvernanta, care și-a propus să mă dezobișnuiască de aceste tendințe nesănătoase, mă paraliza, în prezența ei tapetul amuțea.

Cele mai frumoase discuții le purtam în acest timp cu tatăl meu adevărat. Dimineața, înainte de a pleca la birou, venea la noi în camera copiilor și avea pentru fiecare vorbele cele mai potrivite. Era deschis și vesel și inventa mereu glume noi. Dar asta nu dura mult, căci nu citise încă ziarul și era înaintea micului dejun pe care-l lua cu mama, în sufragerie. Seara venea cu cadouri, îi aducea fiecăruia câte ceva și nicio zi n-a fost altfel. Atunci rămânea mai mult și făcea cu noi gimnastică. Grozav de mult îi plăcea să ne așeze pe toți trei pe brațul lui desfăcut. Pe cei mici îi ținea strâns, eu însă trebuia să învăț să stau singur și, deși îl iubeam ca pe nimeni altul, îmi era puțin frică de această parte a figurii.

La câteva luni după ce intrasem la școală s-a petrecut

ceva solemn și emoționant, care m-a marcat pentru toată viața. Tata mi-a adus o carte. M-a luat numai pe mine într-o cameră, din spate, unde dormeam noi copiii, și s-a apucat să-mi explice. Era «The Arabian Nights», «O mie și una de nopți», într-o ediție pentru copii. Pe copertă era o poză colorată, cred că era Aladin cu lampa fermecată. Îmi vorbea încurajator și serios și-mi spunea ce frumos ar fi să citesc. Mi-a citit o poveste: la fel de frumoase ca asta sunt toate celelalte din carte; eu să încerc numai să le citesc și să-i povestesc seara ce-am citit. Când voi fi terminat cartea, spunea el, o să-mi aducă alta. N-am așteptat să mi se spună de două ori și, deși abia învățasem să citesc la școală, am pus mâna imediat pe minunata carte și-i povesteam în fiecare seară câte ceva. El și-a ținut promisiunea, îmi aducea mereu câte o carte nouă, nu trebuia să-mi întrerup lecturile nici măcar o singură zi.

Era o serie de cărți pentru copii, toate în același format pătrat. Se deosebeau doar prin poza colorată de pe copertă. Literele erau în toate volumele la fel de mari, era ca și când citeai mereu în aceeași carte în continuare. Dar ce serie minunată era, n-avea pereche pe lume. Îmi mai amintesc de toate titlurile. După «O mie și una de nopți» au urmat poveștile lui Grimm; Robinson Crusoe; Călătoriile lui Gulliver; Povestiri după Shakespeare; Don Quijote; Dante; Wilhelm Tell. Mă întreb cum a fost posibil să prelucrezi pe Dante pentru copii! În fiecare volum erau mai multe poze colorate, dar mie nu-mi plăceau, poveștile erau mult mai frumoase, nu știu dacă aș mai recunoaște azi ilustrațiile. / Ar fi ușor de demonstrat că aproape tot aluatul din care m-am plămă/ dit pentru mai târziu fusese conținut în acele cărți pe care le-am citit de dragul tatii, în al șaptelea an al vieții mele. Dintre figurile de ca le n-am scăpat niciodată mai târziu lipsea doar Odiseu.

Discutam cu tata despre fiecare carte, după ce o citisem. Uneori eram atât de tulburat, că trebuia să mă liniștesc. Nu mi-a spus niciodată, așa cum fac adulții de obicei, că poveștile nu sunt adevărate; pentru asta îi sunt deosebit de recunoscător, poate că și azi le consider adevărate. Îmi era foarte clar că „Robinson Crusoe” era altfel decât „Sindbad marinarul”, dar nu-mi trecea prin cap să apreciez povestea unuia mai mult decât pe a celuilalt. După „Infernul” lui Dante am avut, în tot cazul, vise urâte. Când am mai auzit-o pe mama spunându-i: „Jacques, asta nu trebuia să i-o dai, e prea devreme pentru el”, m-am temut că nu-mi va mai aduce cărți și m-am deprins să-mi tănuiesc visele. Cred – dar nu sunt chiar sigur – că dese mele discuții cu oamenii de pe tapet au fost puse de mama pe seama cărților. Era perioada când o iubeam cel mai puțin pe mama. Am fost șiret și am adulmecat pericolul, dar probabil că n-aș fi renunțat atât de ușor și ipocrit la conversațiile cu voce tare, dacă aceste cărți și discuțiile cu tata despre ele n-ar fi fost pentru mine lucrul cel mai important din lume.

El însă nu s-a lăsat deloc influențat și a încercat, după Dante, cu Wilhelm Tell. Cu această ocazie am auzit pentru prima dată cuvântul «libertate». Mi-a spus ceva despre el, dar am uitat. A adăugat și ceva despre Anglia: de aceea am venit în Anglia, pentru că aici suntem liberi. Știam cât de mult iubește Anglia, în timp ce inima mamei bătea pentru Viena. Tata s-a străduit să învețe corect limba engleză și o dată pe săptămână venea acasă o profesoară care-i dădea ore. Am observat că rostea propozițiile engelezești altfel decât cele din germană, pe care o știa de mic și o vorbea de regulă cu mama. Îl auzeam uneori spunând propoziții izolate și repetându-le. Le pronunța rar, ca pe ceva foarte frumos, le savura și le repeta mereu. Cu

noi copiii vorbea numai englezește, spaniola, care fusese până atunci limba mea, era pe ultimul plan și o auzeam numai de la alții, de obicei rude mai în vârstă.

Relatările mele despre cărțile pe care le citeam îmi plăcea să le asculte numai în engleză. Cred că prin această lectură pasionantă am făcut progrese rapide. Era bucuros că-i povesteam cursiv. Dar ceea ce voia el să spună avea o pondere deosebită, pentru că-și cântărea cuvintele ca să nu facă greșeli și vorbea ca și când mi-ar fi citit. Păstrez o amintire sărbătorească acestor ore, nu era ca atunci când ne jucam cu el în camera copiilor și inventa mereu alte glume. Ultima carte pe care am primit-o de la el a fost una despre Napoleon. Era scrisă din punctul de vedere al englezilor și Napoleon apărea ca un tiran rău care a vrut să domine toate țările, și mai ales Anglia. Mai citeam la această carte când a murit Vata. Repulsia față de Napoleon mi-a rămas de atunci neclintită. Începusem să-i povestesc din ea, dar nu ajunseseam foarte departe. Mi-o dăduse imediat după Wilhelm Tell și, după discuția despre libertate, a fost pentru el un mic experiment. Când, în mare agitație i-am vorbit de Napoleon, a spus: „Mai bine așteaptă, e prea devreme. Trebuie să citești mai departe. Urmează cu totul altfel”. Știu cu siguranță că Napoleon nu era încă împărat pe-atunci. Poate că a fost un examen, poate că voia să vadă dacă țin piept la splendoarea imperială. Am terminat-o abia după moartea sa; am citit-o de nenumărate ori, ca pe toate cărțile primite de la el. Despre putere intuiseam încă prea puțin. Prima reprezentare despre ea provenea din această carte și n-am putut auzi niciodată numele lui Napoleon fără să-l asociez cu moartea subită a tatălui meu. Dintre toate victimele lui Napoleon, cea mai mare și mai cumplită a fost, pentru mine, tatăl meu.

Duminicile mă lua, uneori, numai pe mine la plimbare. Nu departe de casa noastră trecea râul Mersey. Pe partea stângă era mărginit de un zid roșiatic, pe cealaltă parte șerpuia o cărare printr-o luncă mănoasă.

Îlină de flori și de iarbă înaltă. Mi-a spus cuvântul englezesc pentru uncă, suna «meadow» și mă-mitreba la fiecare plimbare de el. El simțea, acest cuvânt ca fiind deosebit de frumos, a și rămas pentru mine cel mai frumos cuvânt al limbii engleze. Un alt cuvânt preferat de-al lui era «island». Pentru el avusese probabil un – sens particular, pentru că Anglia era o insulă; probabil o simțea ca pe o insulă a celor fericiți. Spre mirarea mea, îmi repeta asta mereu, deși o știam de mult. În ultima dintre plimbările noastre în lunca râului Mersey mi-a vorbit cu totul altfel decât eram obișnuit. M-a întrebat insistent ce vreau să mă fac și i-am răspuns, fără să mă gândesc: „Medic!” „O să te faci ce-ți place”, mi-a răspuns el cu atâta gingășie, încât ne-am oprit amândoi. „Nu trebuie să devii negustor ca mine și unchii tăi, tu vei studia și, ce-ți place cel mai mult, asta vei deveni”.

Această discuție am considerat-o mereu ca ultima sa dorință. Dar nu știam pe-atunci de ce era atât de schimbat când a spus-o. Abia când am aflat mai multe despre viața lui, am înțeles că se gândea, de fapt, la el însuși. În anii de școală de la Viena frecventase cu pasiune Burgtheaterul și dorința lui fierbinte fusese să devină actor. Sonnenthai era idolul său și, așa tânăr cum era, a reușit să pătrundă până la el și să-i împărtășească visul lui. Sonnenthai i-a spus că e prea mic de statură pentru scenă, un actor n-are voie să fie așa de mic. De la bunicul, care în toate manifestările vieții sale era un comediant, a moștenit talentul, dar verdictul lui Sonnenthai a fost nimicitor, și l-a făcut să-și îngroape visurile. Era muzical, avea voce bună și, mai

presus de orice.

Își iubea vioara. Bunicul, care-și guverna copiii ca un patriarh neîndurător, și-a introdus toți fiii, încă de mici, în comerț; voia să aibă câte o filială patronată de unul din fiii lui în fiecare oraș mai mare din Bulgaria. Deoarece tata petrecea prea multe ore în compania viorii, aceasta, i-a fost confiscată, iar el băgat, împotriva voinței sale, în comerț. N-a dorit câtuși de puțin acest lucru, nimic nu-l interesa mai puțin decât câștigul. Dar el era mult prea slab față de bunicul și s-a supus. Avea 29 de ani când, în sfârșit, a reușit cu ajutorul mamei să evadeze din Bulgaria și să se stabilească la Manchester. Avea o familie cu trei copii de care trebuia să se îngrijească, așa că a rămas negustor. Era o victorie pentru el că s-a sustras tiraniei părintești și a părăsit Bulgaria. De fapt se despărțiseră, în ură, ducând cu sine blestemul tatălui său; în Anglia era liber și hotărât să procedeze altfel cu fiii lui.

Nu cred că tata era un om foarte citit. Muzica și teatrul însemnau pentru el mai mult decât lectura. Jos, în sufragerie, era un pian și de ob cei sâmbăta și duminica părinții făceau muzică. Tata cânta, iar mama îl acompania la pian. Erau lieduri germane, mai ales Schubert și Loewe. Unul dintre ele se numea «Mormântul din câmpie», nu știu de cine era – mă cucerise cu totul. Când îl auzeam, deschideam ușa de sus, de la camera copiilor, mă furișam pe scări în jos și mă așezam în spatele ușii de la sufragerie. Pe-atunci nu înțelegeam nemțește, dar liedul îți frângea inima. M-au descoperit în spatele ușii și, din acel moment, am primit dreptul de a asculta în sufragerie. Eram chemat de sus special pentru acest lied și nu mai era nevoie să cobor pe furiș. Mi s-a explicat liedul; auzisem deja în Bulgaria germana și, fără să înțeleg, repetam în taina pentru mine, dar acum era prima oară că mi se traducea

ceva; primele cuvinte germane pe care le-am învățat provin din «Mormântul din câmpie». E vorba de un dezertor care fiind prins, stă în fața camarazilor ce trebuie să-l împuște. El cântă despre ceea ce l-a ademenit să fugă; cred că era un cântec din patria lui pe care-l asculta. Se termina cu cuvintele: „Adio, voi frați, iată-mi pieptul!” Apoi urma o împușcătură și, în cele din urmă, trandafirii pe mormântul din câmpie.

Așteptam tremurând sfârșitul, era o emoție mereu proaspătă. Voiam să-l ascult mereu și-l chinuiam pe tata care-l cânta de două-trei ori consecutiv pentru mine. În fiecare sâmbătă când venea acasă îl întrebam» încă înainte de a fi desfăcut cadourile, dacă o să cânte «Mormântul din câmpie». Spunea «poate», dar era mai mult nehotărât, deoarece insistența mea începea să-l neliniștească. Nu voiam să cred că dezertorul era într-adevăr mort, speram într-o salvare și, după ce-l cântau de câteva ori și nu venea nicio salvare, mă retrăgeam distrus și răvășit. Îmi venea în minte și meditam și noaptea în pat la el. Nu înțelegeam că fusese apușcat de camarazii săi. El se dezvinovățise atât de frumos, eu, în mod sigur, nu l-aș fi împușcat. Moartea lui era pentru mine de ne-nțeles, el așost primul mort pe care l-am jelit.

LITTLE MARY. SCUFUNDAREA TITANICULUI CĂPITANUL SCOTT

Îndată după sosirea noastră la Manchester, am intrat la o școală care se afla în Barlowmore Road, la aproximativ zece minute de casa noastră. Directoarea se numea Miss Lancashire și numele ei m-a mirat din cauza omonimiei cu comitatul în care era situat Manchesterul. Era o școală de băieți și fete, mă afluam numai printre copii englezi. Miss Lancashire era dreaptă și-i trata pe toți copiii cu aceeași amabilitate. Mă încuraja când povesteam ceva cursiv în

engleză, deoarece la început eram inferior celorlalți. Cititul și scrisul le-am învățat repede și, când am început să citesc acasă cărțile aduse de tata, am observat că nu voia să audă de ele. Ea se străduia ca toți copiii să se simtă bine; progresele rapide n-o interesau. N-am văzut-o nici o singură dată iritată sau furioasă și era atât de pricepută în meserie, încât n-avea niciodată greutăți cu copiii. Mișcările ei erau sigure, dar nu sportive, vocea egală și niciodată prea pătrunzătoare. Nu-mi aduc aminte de niciun ordin din partea ei. Erau anumite lucruri pe care n-aveam voie să le facem dar, pentru că asta nu ni se repeta întruna, ne supuneam. Încă din prima zi am iubit școala. Miss Lancashire nu era așa de colțuroasă ca guvernanta noastră și, mai ales, nu avea nasul ascuțit. Era mică și delicată, cu o față frumoasă, rotundă, cu un halat maro până-n pământ și, pentru că nu-i vedeam pantofii, mi-am întrebat părinții dacă era într-adevăr încălțată. Eram foarte sensibil la ironii și, când mama a izbucnit în râs la întrebarea mea, mi-am propus să găsesc papucii invizibili ai domnișoarei Lancashire. M-am uitat cu insistență până când, în sfârșit, i-am descoperit și am raportat, puțin jignit, acasă.

49

Tot ce-am trăit pe-atunci în Anglia m-a cucerit prin ordine. Viața la Rusciuc fusese tumultuoasă și plină de accidente nefericite. Școala avea ceva ce-mi amintea probabil de casa părintească. Sălile de clasă se aflau la parter, ca și încăperile casei noastre din Bulgaria, clădirea n-avea etaj ca noua casă din Manchester, iar în spate se întindea grădina școlii. Ușile și geamurile sălilor de clasă erau în permanență deschise și, cum se ivea un prilej, fugeam în grădină. Sportul era pe departe cel mai important obiect și încă din prima zi ceilalți băieți cunoșteau atât de bine regulile, de parcă s-ar fi născut

jucând cridket. Donald, prietenul meu.

4 - Limba salvată mi-a mărturisit după câțva timp că, la început, m-a considerat prosi (pentru că trebuia să mi se explice și să mi se repete regulile până, în sfârșit, le înțelegeam. La început vorbea cu mine numai din mila, ședea lângă mine, dar, odată, când mi-a arătat timbre și a văzut că știu imediat țara de unde este fiecare, când am scos și i-am arătat timbre - din Bulgaria, pe care el nu le cunoștea, și-n loc să fac schimb i le-am făcut cadou „pentru că aveam multe din ele”, i s-a trezit interesul pîntru mine și am devenit prieteni. Nu cred că am vrut să-l mituiesc, eram un copil foarte mândru, dar eu - siguranță am vrut să-l impresionez, fiindcă, îi simțisem condescendența.

Prietenia noastră cu timbrele a evoluat așa de rapid, încât în timpul orelor jucam pe ascuns sub bancă mici jocuri eu timbre. Am fost despărțiți în modul cel mai amabil, fără să ni se spună ceva, și ne-am limitat astfel jocurile la drumul spre casă. În locul lui a fost așezată lângă mine o fetiță, Mary Handsome. Îndată mi-am lipit-o de inimă ca pe-us timbru. Numele ei care însemna «drăguț» m-a mirat, nu știam că numele pot însemna ceva. Era mai mică decât mine și avea părul deschis, da lucrul cel mai frumos la ea erau obrajii roșii ca «merișoarele». Am vo: bit imediat unul cu altul, - dar și când nu vorbeam, în timpul orelor, simțeam nevoia să mă uit mereu la ea. Am fost atât de vrăjit de obrajii ei roșii, că nu mai eram atent la Miss Lancashire, nu-i mai auzeam întrebările și răspundeam derutat. Îmi venea să-i sărut obrajii roșii și trebuia să mă stăpânesc ca să n-o fac. După școală o însoțeam, locuia în direcția opusă mie, abandonându-l, astfel, fără nicio explicație, pe Donald, care mergea cu mine aproape până acasă. O însoțeam pe Little Mary, cum

o numeam eu, până la colțul străzii pe care locuia, o sărutam repede pe obraji și fugeam grăbit acasă, fără să-i spun cuiva un cuvânt.

Asta s-a repetat o bucată de vreme și, atâta timp cât o sărutam doar la despărțire în colț, nu s-a întâmplat nimic, probabil că a tăcut și ea acasă. Dar pasiunea în ea pentru ea creștea, școala nu mă interesa, așteptam doar clipa când mergeam alături de ea, dar în curând drumul până la colț mi s-a părut prea lung și am încercat s-o sărut mai repede pe obrăjorul roșu. Ea m-a împiedicat, spunându-mi: „N-ai voie să mă săruți decât la despărțire, în colț, altfel te spun la mama”. Cuvântul «good bye kiss»⁶ pe care l-a folosit în timp ce se trăgea cu toată forța, a făcut o puternică impresie asupra mea și mă grăbeam acum spre colțul ei, unde ea s-a oprit ca și când nu s-ar fi întâmplat nimic, și eu am sărutat-o ca mai înainte. În ziua următoare mi-am pierdut răbdarea și am sărutat-o îndată ce-am ajuns pe stradă. Ca să-i previn mânia m-an? enervat și eu, spunându-i amenințător: „O să te sărut de câte ori vrea», nu aștept până la colț”. Ea a încercat să fugă, eu o țineam strâns, ne-am mai dus câțiva pași, am sărutat-o iar, am sărutat-o și mai departe, până colțul ei. Când, în sfârșit am lăsat-o, n-a spus «la revedere», a spus de\ar: „Acum îi spun mamei!”

Nu-mi era frică de maică-sa, pasiunea mea pentru obraji ei roșii era\ așa de mare, încât acasă, spre mirarea guvernantei, cântam cu voce tar - „Little Mary is my sweetheart! Little Marv is my sweetheart! Little Mary is my sweetheart!” 7 Cuvântul «sweetheart» l-am auzit chiar de la guvernanta. Îl folosea când îl săruta pe fratele meu cel mic, Georgie, care avea un an și era dus cu căruciorul

---

6 Sărutul de adio

la plimbare. „You are my sweetheart” 8 spunea persoana cu fața osoasă și nasul ascuțit, sărutându-l întruna. Am întrebat-o ce înseamnă cuvântul «sweetheart» și tot ce am aflat a fost că Edith, camerista, are un «sweetheart», adică un iubit. Ce se face cu el? Se sărută, așa cum îl săruta ea pe micul Georgie. Asta îmi dăduse curaj să fredonez cântecul meu triumfal de față cu guvernanta, fără niciun sentiment al vinovăției.

În ziua următoare a venit doamna Handsome la școală. Deodată apăru în fața mea o femeie impozantă, ea îmi plăcea și mai mult decât fiica ei, și acesta a fost norocul meu. A vorbit cu Miss Lancashire, apoi a venit spre mine și mi-a spus foarte răspicat: „N-o vei mai însoți acasă pe micuța Mary! Tu ai alt drum. Nu mai stați amândoi în bancă și au mai vorbiți împreună!” Vorbele ei nu păreau mânioase, ea nu dădea impresia că e supărată, dar a vorbit atât de categoric și cu totul altfel decât ar fi făcut i-o mama. Nu i-am luat-o în nume de rău doamnei Handsome, era ca și fiică-sa pe care nici n-o vedeam în spatele ei, dar la ea îmi plăcea totul, nu numai obrajii, deosebit de mult îmi plăcea felul ei de a vorbi. În această perioadă, în care am început să citesc, engleza mă atrăgea cu o forță irezistibilă și, un discurs în care eu aveam un rol așa de important, nu-mi ținuse încă nimeni în engleză.

Acesta a fost sfârșitul istoriei dar, cum mi s-a povestit mai târziu, el nu a fost așa de simplu. Miss Lancashire i-a chemat pe părinții mei la școală și s-a sfătuit cu ei dacă să mai rămân în continuare aici. O pasiune atât de năvalnică nu mai văzuse niciodată de când preda la școală, era puțin contrariată și se-ntreba dacă se poate pune pe seama maturizării mai rapide a copiilor «orientali» decât a celor englezi. Tata o liniști, spunând că garantează că-i doar o chestiune nevinovată. Poate că este în legătură cu obrajii

neobișnuit de roșii ai fetei, spuse el. A rugat-o pe Miss Lancashire să mai încerce o săptămână și a avut dreptate. Nu cred s-o mai fi onorat de-atunci pe Little Mary cu vreo privire. Așa cum stătea în spatele mamei ei, pentru mine s-a contopit cu ea. Am mai vorbit acasă cu admirație de doamna Hadsome. Nu mai știu ce-a făcut Mary mai târziu la școală, cât a mai rămas, dacă a fost scoasji și dată la altă școală, amintirea mea se referă la timpul în care /o sărutam. /

Câtă dreptate a avut tata când dăduse vina pe obrajii roșii ai fetei, nu știa poate nici el. M-am gândit mai târziu la această dragoste fragedă pe care n-am uitat-o niciodată și, într-o zi mi-a venit în minte primul cântec de copil auzit în Bulgaria, în spaniolă. Eram purtat încât în brațe, când o ființă de gen feminin se apropie de mine cântându-mi: „Manzanicas Colorados, las que vienen de Stambol” – „Roșii marișoare, ele vin de la Istanbul”; atunci apropia arătătorul tot mai mult de obrazul meu, până și-l înfigea adânc în el. Chiuam de plăcere, ea mă lua în brațe și mă săruta. Asta s-a repetat atât de des, până am învățat eu însumi cântecul. Apoi cântam cu ea, a fost primul meu cântecel și toți care mă puneau să cânt se jucau cu mine acest joc. După patru ani mi-am regăsit merișoarele în Mary, care era mai mică decât mine, și-o numeam mereu «mică», mă mir doar că nu i-am împuns obrazul cu degetul înainte deaosăruta.

Fratele meu cel mai mic, George, era un copil foarte frumos, cu ochii de culoare închisă și părul negru ca pana corbului. Tata l-a învățat primele cuvinte. Dimineața, când venea în camera copiilor, se repeta între ei același dialog, pe care-l ascultam cu atenție. „Georgie?” spunea tata, pe un ton insistent și întrebător, la care micuțul răspundea „Cametti”; „doi?” tata, „trei”, copilul; „patru?” tata,

„Burton” copilul, „Road” tata. La început cam atât. Dar treptat adresa noastră devenea tot mai completă. Urma în acest dialog pe roluri „Vest”, „Didsbury”, „Manchester”, „Anglia”. Ultimul cuvânt țineam să-l adaug eu, „Europa”.

Geografia devenise pentru mine foarte importantă și cunoștințele erau încurajate pe două căi. Am primit cadou un „puzzle” de ziua mea: harta colorată a Europei, lipită pe lemn, fusese tăiată după conturul țărilor. Aruncai grămadă toate bucățile și recompuneai rapid Europa. Fiecare țară avea propria-i formă, cu care degetele mele se familiarizaseră deja, și într-o zi l-am surprins pe tata afirmând: „Eu pot fără să mă uit!” „Nu poți”, spunea el. Am închis bine ochii și, fără să mă uit, am recompus Europa. „Ai trișat”, spuse el, „te-ai uitat printre degete”. Am fost jignit și am insistat să mă lege la ochi. „Strâns! Strâns!”, strigam eu agitat și Europa era deja gata. „Într-adevăr, știi”, spunea el și mă lăuda, nicio laudă nu mi-a fost vreodată mai scumpă.

Cealaltă cale de învățare a țărilor era colecția de timbre. Aici nu mai era vorba doar de Europa, ci de toată lumea și rolul cel mai important îl jucau coloniile engleze. Și albumul în care urma să lipesc timbrele era un cadou de la tata și, când l-am primit, era deja lipit pe fiecare foaie, sus, în stânga, câte un timbru.

Se vorbea mult de vapoare și de alte țări. Robinson Crusoe, Sindbad marinarul, Călătoriile lui Gulliver, erau poveștile mele cele mai îndrăgite, și la ele se adăugau timbrele cu poze frumoase. Timbrul Mauritius, care era atât de valoros, încât eu nu înțelegeam cu-adevărat valoarea lui, era reprodus în album și prima întrebare ce, mi se puneă, când schimbam timbre cu alți băieți: „Ai de schimbat unul din Mauritius?” Această întrebare era pusă totdeauna cu seriozitate, o puneam și eu adesea.

Cele două catastrofe care s-au întâmplat în acest timp și pe care le recunosc și azi ca pe cel mai timpuriu doliu colectiv din viața mea au fost în legătură cu vapoarele și cu geografia. Prima a fost scufundarea Titanicului, a doua dispariția căpitanului Scott la Polul Sud.

Nu-mi pot aminti cine a vorbit prima dată de scufundarea «Titanicului». Dar guvernanta noastră a plâns la dejun, n-o văzusem niciodată plângând, și Edith, fata din casă, a venit la noi, în camera copiilor, unde n-o mai văzusem niciodată, și a plâns împreună cu ea. Am aflat de aisberg, de numărul îngrozitor de mare de oameni care s-au înecat și ce m-a impresionat cel mai mult a fost relatarea despre orchestra care cânta mai departe când s-a scufundat vaporul. Voiam să știu ce cântaseră și mi s-a dat un răspuns grosolan. Am înțeles că întrebasesm ceva nepotrivit și am început să plâng și eu. Astfel plângeam în trei, când mama o strigă de jos pe Edith, probabil că tocmai aflase și ea. Apoi am coborât și noi, guvernanta și cu mine, jos plângeau împreună mama și Edith.

Cred că până la urmă am ieșit totuși în oraș, pentru că văd în fața mea oamenii pe stradă, totul era foarte schimbat. Oamenii discutau agitați, în grupuri, unii interveneau spunând câte ceva, alții se atașau comentând ceva, fratele meu cel mic era în cărucior, obișnuit cu cuvinte de admirație din partea trecătorilor, de data asta nu fu băgat în seamă de nimeni. Noi, copiii, fusesem uitați și, totuși a venit vorba și de copiii care fuseseră pe vapor, cum au fost salvați în primul rând ei și femeile. Era vorba mereu de căpitan care a refuzat să părăsească vaporul. Dar cuvântul cel mai frecvent pe care l-am auzit a fost „iceberg”. Mi s-a întipărit ca „meadow” și „islaiad”, deși nu-l aveam de la tata, al treilea cuvânt englezesc ce mi-a

rămas la amintire, al patrulea a fost „captai”.

Nu știu exact când s-a scufundat «Titanicul». Dar în tumultul acelor zile, care nu s-a potolit atât de repede, îl căutam în zadar pe tata. El mi-ar fi vorbit despre naufragiu, ar fi găsit un cuvânt de liniștire pentru mise, m-ar fi apărat de catastrofa care mă cuprindea cu toată puterea. Fiecare din emoțiile lui mi-a rămas scumpă, dar când mă gândesc la «Titanic» nu-l văd, nu-l aud și simt frica goală care m-a cuprins când la miezul nopții vaporul s-a lovit de aisberg și s-a scufundat în apa rece, în timp ce orchestra cânta.

N-a fost în Anglia? Uneori călătorea. Nici la școală nu m-am chis în acele zile. Poate că a fost în timpul vacanței, poate că ne-a dat liber, poate că nu s-a gândit nimeni să-și trimită copiii la școală. Mama nu m-a consolat atunci cu siguranță, catastrofa n-o privea destul de aproape; eu mă simțeam atât de legat de englezii din gospodăria noastră, Edith și Miss Bray, ca și când ar fi fost din familia mea adevărată. Cred că mentalitatea englezească, de care eram pătruns în timpul primului război mondial, a luat naștere în tristețea și agitația acelor zile.

Celălalt eveniment de interes public ce s-a petrecut în acest timp a fost de cu totul altă natură, deși și aici cuvântul „captam” a jucat un mare rol. Dar de data aceasta nu era căpitanul unui vas, ci un călător la Podul Sud și, în loc de ciocnirea cu un aisberg, accidentul s-a întâmplat într-un pustiu de zăpadă și gheață, aisbergul transformându-se într-un continent. Era și opusul unei panici, nu s-a prăbușit o masă disperată de oameni în mare, peste bord, ci căpitanul Scott, cu trei tovarăși, înghețase în pustiu de gheață. Era, se poate spune, un eveniment de ritual englezesc, bărbații ajunseseră de fapt la Polul Sud, dar nu cei dintâi. Când, după oboseli și

greutăți inexprimabile și-au atins țelul, au găsit împlântat acolo steagul norvegian. Amundsen le-o luase înainte. În drum spre casă au murit și au rămas un timp îngropați în zăpadă. Dar fuseseră găsiți și în jurnalele lor s-au citit ultimele lor cuvinte.

Miss Lancashire ne-a convocat pe toți la școală. Știam că s-a! itâmplat ceva groaznic și niciun copil nu râdea. Ne-a ținut o lecție în care ne-a descris fapta căpitanului Scott. Nu s-a dat înapoi de la prezentarea unui tablou al suferințelor acelor bărbați din pustiul de gheață. Unele detalii mi-au rămas dar, pentru că mai târziu, am citit cu lux de amănunte despre toate acestea, nu măncumet să fac o deosebire netă între ceea ce am auzit pe atunci și ce-am citit. Ea nu le deplângea soarta, vorbea ferm și mândru, cum n-o văzusem niciodată. Dacă intenția i-a fost să ne prezinte călătorii polari ca pe niște modele, atunci în cazul meu acest lucru i-a reușit cu siguranță. M-am hotărât pe loc să mă fac explorator și am rămas de neclintit în hotărârea aceasta timp de câțiva ani. Ea a încheiat prin aceea că Scott și prietenii săi muriseră ca adevărați englezi și aceasta a fost singura dată în timpul șederii la Manchester când am auzit pronunțată atât de deschis și fără înflorituri mândria de a fi englez. Peste ani, asemenea lucruri le-am auzit, în alte țări, mult mai des și cu un fel de nerușinare care mă amăra, gândindu-mă la calmul și demnitatea lui Miss Lancashire.

NAPOLEON. MUSAFIRI CANIBALI BUCURII DE DUMINICĂ

Viața în casa din Burton Road era animată și veselă. La sfârșit de săptămână aveam totdeauna musafiri. Uneori eram chemat înăuntru, musafirii doreau să mă vadă și eu știam o serie de lucruri cu care să mă pot produce în fața lor. Așa am ajuns să-i cunosc bine pe membrii familiei și pe

toți prietenii lor. Colonia sefardită din Manchester crescuse destul de rapid și toate familiile s-au stabilit aproape unele de altele, în cartierele lăturalnice Vest Didsbury și Withington. Exportul articolelor de bumbac din Lancashire în Balcani era o afacere rentabilă. Cu câțiva ani înaintea noastră veniseră la Manchester frații cei mai mari ai mamei, Bucco și Salomon, întemeind o firmă. Bucco, cel care era cunoscut ca un om inteligent, a murit de tânăr, iar Salomon cel dur, cu ochii reci ca gheața, a rămas singur. El își căuta un tovarăș și asta a fost șansa tatălui meu, care avea o imagine atât de excepțională despre Anglia. A intrat în firmă - știa și să câștige inimile celorlalți, era conciliant și înțelegător față de punctul de vedere al altora - forma, astfel, oponentul necesar al cumnatului său. Nu-l pot vedea pe unchiul acesta nici prietenos, nici drept, el a devenit dușmanul de moarte al tinereții mele, bărbatul care întruchipa tot ce detestam. Pe semne nu-i prea păsa de mine, dar pentru familie era omul succesului și succesul însemna bani. La Manchester îl vedeam rareori, era mult timp plecat în călătorii de afaceri, dar cu atât mai mult era vorba de el. S-a acomodat bine în Anglia și se bucura de mare respect în rândul negustorilor. Engleza lui perfectă era admirată de cei din familie care au venit mai târziu, dar nu numai de ei. Miss Lancashire îi amintea uneori numele la școală. „Mr. Arditti e un gentleman”, spunea ea. Probabil că voia să afirme prin aceasta că era avut și că-n comportamentul sau nu se simțea nimic străin. Locuia în Palatine Road, într-o casă mare, mult mai spațioasă și mai înaltă decât a noastră, pe o stradă paralelă și, pentru că în contrast cu casele roșietice din jur era albă și strălucea luminos, precum și datorită numelui străzii, o vedeam ca un palat. Pe el, deși nu arăta așa, l-am luat de la început drept căpcăun. Mr. Arditti-n stânga, Mr. Arditti-n dreapta,

guvernanta noastră își pleca în chip de respect capul atunci când îi pomenea numele, cele mai drastice interdicții erau puse pe seama lui, iar când au fost descoperite discuțiile mele cu oamenii de pe tapet și m-am apărat invocându-l pe tata, care-mi permitea multe, mi s-a spus că va afla Mr. Arditti și urmările vor fi din cele mai drastice. Îndată ce auzeam numele lui cedam și promiteam să-mi întrerup relațiile cu oamenii de pe tapet. Printre adulții din jurul meu el era autoritatea supremă. Când am citit despre Napoleon, mi l-am închipuit exact ca pe acest unchi și nelegiuirile pe care i le atribuiam treceau în contul lui Napoleon. Duminica dimineața aveam voie să ne vizităm părinții în dormitor și odată, când am intrat, l-am auzit pe tata spunând în engleza lui lentă: „Trece peste cadavre”. Mama m-a observat și a replicat îndată ceva în germană, părea furioasă și discuția a continuat o bucată de timp, fără ca eu s-o fi înțeles.

Dacă observația tatălui se referea la unchiul meu, atunci cu siguranță, era vorba de cadavre comerciale, pentru altele doar cu greu ar fi avut ocazia. Dar asta n-o înțelegeam pe-atunci și, deși nu ajunsesem prea departe cu viața lui Napoleon, pricepeam suficient din forța acțiunilor sale pentru a lua cadavrele, pe care le cunoșteam doar din cărți, drept cadavre.

Din familia mamei veniseră la Manchester și trei verișori, trei frați... Sam, cel mai mare, arăta chiar ca un englez, el era și cel mai vechi aici. Cu colțurile gurii sale lăsate în jos mă încuraja să pronunț corect cuvintele grele și, când îi imitam grimasele, era prietenos și râdea cu poftă, fără să mă jignească prin ironii. Părerea lui Mis Lancashire despre celălalt unchi, unchiul căpcăun, n-o acceptasem niciodată și pentru a demonstra aceasta m-am dus odată în fața unchiului Sam și i-am spus: „Tu ești un

gentleman, unchiule Sam!" Poate că i-a făcut plăcere, în tot cazul a înțeles, *toți* au înțeles, pentru că întreaga societate din sufragerie a amuțit.

Toate aceste rude ale mamei, cu o singură excepție, întemeiaseră familii la Manchester și veneau cu soțiile lor în vizită. Numai unchiul Salomon lipsea, timpul său era prea prețios, iar la discuții în prezența femeilor și muzică nu se pricepea. Le numea «frivolități», avea în permanență noi combinații comerciale în cap, fiind admirat și pentru această «activitate cerebrală».

La aceste seri veneau și alte familii prietene. Era și domnul Florentin, de care-mi plăcea pentru numele său frumos; domnul Calderón care purta mustața cea mai lungă și râdea mereu. Cel mai enigmatic a fost pentru mine, când a apărut prima dată, domnul Innie. Era mai brunet decât ceilalți și se spunea că ar fi arab, înțelegându-se prin aceasta un evreu arab, venit de curând de la Bagdad. Aveam în cap «O mie și una de nopți» și, când am auzit «Bagdad», îl așteptam pe califul Harun travestit. Travestiul mergea însă prea departe, domnul Innie avea pantofi îngrozitor de mari. Nu-mi convenea acest lucru și l-am întrebat de ce poartă pantofi atât de mari. „Pentru că am picioare așa mari”, a spus el, „să ți le arăt?” Am crezut că vrea chiar să se descalțe și m-am speriat. Asta pentru că unul din oamenii de pe tapet, care era dușmanul meu de moarte și se sustrăgea de la toate acțiunile mele, se caracteriza prin picioare îngrozitor de mari. Nu voiam să văd picioarele domnului Innie și plecam repede, fără să-mi iau rămas bun, sus, în camera copiilor, Având asemenea picioare, nu l-am mai crezut că vine din Bagdad, i-am contestat originea în fața părinților și l-am declarat drept mincinos.

Era o atmosferă veselă printre oaspeții părinților, se

palavragea și se râdea mult, se făcea muzică, se jucau cărți. Poate datorită pianului rămâneau de cele mai multe ori în sufragerie. În salonul galben, despărțit de sufragerie printr-un vestibul și un gang, intrau mai rar. Aici s-au petrecut însă umilirile mele în legătură cu limba franceză. Cred că mama insistase să contrabalansez engleza, la care tata ținea atât de mult, învățând și franceza. Venea la noi o profesoară, o franțuzoaică, cu care făceam ore în salonul galben. Era brunetă și subțire și părea invidioasă, dar peste fața ei s-au suprapus fețele celorlalte franțuzoaice pe care le-am cunoscut mai târziu și n-o mai pot identifica. Venea și pleca punctual, dar nu-și dădea prea mare silință cu mine, m-a învățat doar o istorie despre un băiat care era singur acasă și tentat să măâiânce pe furis. «Paul était seul à la maison»⁷, așa suna începutul. Am învățat-o repede pe de rost și le-o spuneam mereu părinților. Băiatului i s-au întâmplat tot felul de ghinioane în timp ce gusta pe furis, eu povesteam cât se poate de dramatic – părinții se amuzau teribil și după scurt timp râdeau amândoi din toată inima. Aveam o senzație ciudată, au-i auzisem niciodată râzând atât de tare și într-o perfectă armonie, iar după ce am terminat, am simțit că laudele erau doar de circumstanță. Plecam jignit sus în camera copiilor unde exersam iar povestirea despre Paul, fiind atent să nu mă împotmolesc și să nu fac greșeli.

La următoarea vizită, după ce musafirii s-au plasat cu toții în salonul galben ca pentru o reprezentație, am fost chemat jos și mi s-a cerut să interpretez istoria franțuzească. Începui: «Paul était seul à la maison» și pe fețele lor apăru deja zâmbetul. Am vrut să le arăt ce pot, nu m-am lăsat derutat și le-am spus istoria până la sfârșit.

---

⁷ Paul era singur acasă

Când am terminat-o, toți se prăpădeau de râs. Mr. Calderón care vorbea totdeauna cel mai tare bătea din palme și striga: „Bravo! Bravo!” Unchiul Sam, gentlemanul, nu-și mai închidea gura, și scrâșnea eu toți dinții lui englezești. Mr. Iunie, cu picioarele întinse în față și capul rezemat pe spate, urla. Chiar și doamnele, care de obicei erau tandre cu mine, sărutându-mă cu plăcere pe cap, râdeau cu gurile larg deschise, ca și când în clipa următoare ar fi vrut să mă înghită. Era o societate sălbatică, pe mine m-a cuprins teama și-n cele din urmă am început să plâng.

Această scenă s-a repetat adesea; când veneau musafiri, cu multe lingușeli, eram rugat să povestesc despre Paul al meu și, în loc să refuz, acceptam de fiecare dată și speram să înving aceste spirite chinuitoare.

Dar sfârșitul era același, numai că unii s-au obișnuit să spună cu mine în cor, forțându-mă astfel, atunci când plânsul mă năpădea prea devreme și nu mai voiam să continui, s-o povestesc până la capăt. Nu mi s-a explicat niciodată ce era atât de caraghios în toată povestea asta, de-atunci râsul a rămas pentru mine o enigmă la care am meditat mult și pe care nici până-n ziua de azi n-am rezolvat-o.

Abia mai târziu, când la Lausanne am auzit vorbindu-se franțuzește, am priceput efectul lui «Paul» asupra musafirilor. Profesoara nu-și dăduse nici cea mai mică osteneală să mă învețe o pronunție franțuzească corectă. Era mulțumită că rețineam propozițiile pe care mi le spunea și le redăm cu o pronunție englezească. Societatea celor din Rusciuc care învățaseră la școala «Alliance» o franceză perfectă și care aveau însă probleme cu engleza, găseau irezistibil de caraghioasă această franceză ea glezită și savurau ca o șleahță nerușinată propria lor

ignoranță la un copil de nici măcar șapte ani.

Puneam tot ce mi se întâmpla pe atunci pe seama cărților citite Astfel n-a fost deloc deplasată identificarea acelei cete dezlănțuite... adulților care râdeau cu gura până la urechi ca niște canibali pe care -, cunoșteam din «O mie și una de nopți» și din «Basmelor lui Grimm» și de care mă temeam. Cel mai puternic proliferază în noi frica, nu știm cât de puțin am însemna fără frica îndurată. Una din caracteristicile omului este tendința de a se lăsa pradă fricii. Nicio frică nu se pierde, dar ascunzișurile ei sunt enigmatice. Poate că dintre toate, ea este cea care se transformă cel mai puțin. Când mă gândesc la anii primei copilării, îmi vin în minte mai întâi spaimile, în care aceștia au fost deosebit de bogați. Multe le regăsesc abia acum, altele pe care nu le voi mai găsi niciodată, formează probabil secretul care naște-n mine dorința unei vieți nesfârșite.

Zilele cele mai frumoase erau duminicile dimineța, când noi copiii aveam voie să mergem în dormitorul părinților, amândoi erau încă în pat, tata fiind mai aproape de ușă, mama lângă fereastră. Eu saream. mediat la el în pat, frații cei mici mergeau la mama. Făcea gimnastică cu mine, mă întreba de școală și-mi spunea povești. Mă bucuram că totul ținea mult și speram să nu se termine niciodată. În rest, totul era împărțit, existau reguli și reguli la care veghea guvernanta. Dar aceste reguli nu erau chinuitoare pentru mine, deoarece fiecare zi se sfârșea cu cadourile pe care ni le aducea tata și ni le dădea în camera noastră, așa cum fiecare săptămână se încheia cu duminica dimineța, cu jocurile și discuțiile noastre din pat. Eu eram atent numai la el, ce făcea mama cu frații cei mici îmi era indiferent, ba chiar demn de dispreț. De când am început să citesc cărțile pe care mi le aducea tata, frații cei mici

mă plictiseau sau mă deranjau; faptul că mama îi luă, iar eu îl aveam pe tata numai pentru mine era cea mai mare fericire. Era foarte amuzant când, fiind încă în pat, făcea grimase și cânta cântece caraghioase. Imita animale pe care trebuia să le ghicesc și, ghicindu-le, îmi promitea drept recompensă că mă va lua iarăși în grădina zoologică. Sub patul lui era o oală de noapte plină cu atâta lichid galben, încât eu mă minunam. Dar asta n-a fost nimic, odată s-a sculat, s-a așezat lângă pat și a urinat. M-am uitat la jetul puternic, era de neconceput pentru mine că elimina atâta apă, admirația mea pentru el a crescut în cel mai înalt grad. „Acum ești un cal”, îi spusei eu, mă uitasem pe stradă la cai când urinau și jetul și membrul mi se păreau enorme. El recunoscă: „Acum sunt un cal” și, dintre toate animalele prezentate, acesta mă impresiona cel mai mult.

Mama era totdeauna cea care pune capăt acestor scene delicioase. „Jacques, e timpul”, spunea ea, „copiii sunt prea iritați”. El nu termina brusc și nu mă trimitea niciodată fără să-mi spună la despărțire o nouă poveste pe care n-o cunoșteam încă. „Gândește-te la ea”, îmi spunea el, de câte ori mă aflam deja la ușă, după ce mama sunase și guvernanta venise deja să ne ia. Aveam un aer solemn, pentru că trebuia să mă gândesc la ceva; mai târziu nu uita niciodată, chiar dacă trecuseră zile, să mă întrebe de poveste. Asculta cu deosebită atenție și, în cele din urmă, aproba ce spuneam. Poate aproba cu-adevărat, poate-mi făcea numai curaj, sentimentul pe care-l aveam când mă pune să mă gândesc la ceva îl pot concepe doar ca un sentiment precoce al răspunderii.

M-am întrebat adesea dacă între noi lucrurile ar fi decurs tot la fel, în cazul că ar fi trăit mai mult. M-aș fi răzvrătit oare împotriva lui ca împotriva mamei? Nu-mi pot

închipui, imaginea lui e neîntinată pentru mine și așa vreau să și rămână. Cred că suferise atât de mult de tirania tatălui său, sub blestemul căruia s-a aflat în scurtul răstimp petrecut în Anglia, că toate gândurile lui în legătură cu mine erau pline de prudență, dragoste și înțelepciune. Nu era aspru, pentru că scăpase; dacă ai fi rămas în Bulgaria, în prăvălia apăsătoare a tatălui său, ar fi devenit alt om.

MOARTEA TATĂLUI ULTIMA VERSIUNE

Eram de aproximativ un an în Anglia când s-a îmbolnăvit mama. Se spunea că nu-i prieste aerul de-aici. I s-a prescris o cură la Bad Reichenhall și vara, să fi fost în august 1912, a și plecat. Eu n-am acordat prea mare atenție acestui fapt, ea nu-mi lipsea, dar tata mă-ntreba mereu de ea și trebuia să spun ceva. Poate se temea că absența ei nu era bună pentru noi copiii și voia să observe la noi primele semne de schimbare. După câteva săptămâni, m-a întrebat dacă mă deranjează faptul că mama va rămâne ceva mai mult. Dacă vom avea răbdare, se va simți tot mai bine și se va întoarce la noi complet sănătoasă. Înainte mă prefăcusem că-mi era dor de ea, simțeam că tata aștepta acest lucru de la mine. Cu atât mai sincer îi acordam acum o cură mai lungă. Uneori venea cu câte o scrisoare de la ea la noi, în camera copiilor, ne-o arăta și ne anunța că a scris. Dar în tot acest timp el devenise altul, gândurile lui erau la ea și era îngrijorat. În ultima săptămână, înainte de venirea ei, vorbea puțin și n-o pomenea în fața mea. Nu mai asculta cu aceeași atenție când îi povesteam, nu mai râdea și nu mai inventa glume. Când am vrut să-i povestesc despre viața lui Napoleon, ultima carte pe care mi-o dăduse, era distrat și nerăbdător și mi-a tăiat vorba, am crezut că am spus ceva rău și m-am rușinat. Dar a doua zi a venit la noi,

vesel și exuberant, anunțându-ne că mama sosește mâine. Eu mă bucuram că se bucura el, Miss Bray i-a spus lui Edith ceva ce n-am înțeles: e *bine* că se întoarce doamna. „De ce-i bine?”, am întrebat-o eu. dar ea a dat din cap. „Asta n-o înțelegi. E *bine*!” Mai târziu, când am întrebat-o pe mama exact despre tot ce se-ntâmplase, erau atâtea puncte întunecate care nu-mi dădeau pace; am aflat că lipsise șase săptămâni și că ar fi dorit să rămână și mai mult. Tata, povestea ea, și-a pierdut răbdarea și i-a cerut telegrafic să se întoarcă acasă.

În ziua sosirii ei nu l-am văzut, nu venise seara la noi în camera copiilor. Dar chiar în dimineața următoare apărui din nou și-l provocă, pe fratele cel mai mic să vorbească. „Georgie”, spunea el, „Canetti”, spunea micuțul, „doi” tata, „trei” micuțul, „patru” tata, „Burton” micuțul, „Road” tata, „Vest” micuțul, „Didsbury” tata, „Manchester” micuțul, „Anglia” tata, iar eu, la sfârșit, complet inutil și cu voce tare „Europa”. Astfel se recompunea adresa noastră. Nu există cuvinte pe care să mi le fi întipărit mai bine, erau ultimele cuvinte ale tatălui meu.

A coborât ca de obicei la dejun. N-a durat mult și am auzit strigăte disperate. Guvernanta a dat năvală pe scări în jos, eu după ea. Din ușa de la sufragerie, care era deschisă, l-am văzut pe tata întins pe podea. Zăcea cât era de lung între masă și șemineu, fața îi era albă, avea spume la gură, mama îngenunchease lângă el și striga: „Jacques, Jacques, vorbește-mi!” Striga întruna, au venit oameni, vecinii Brockbank, o familie de quakeri⁸, străini de pe stradă. Eu stăteam la ușă, mama se lua cu mâinile de cap, își smulgea părul și striga mai departe, eu am făcut, șovăind, un pas în cameră, spre tata, nu-nțelegeam, voiam

să-l întreb, până am auzit pe cineva spunând: „Copilul trebuie dus de aici”. Soții

Ikockbank m-au luat încet de braț, m-au dus la ei în grădinița din fața casei.

Acolo m-a primit fiul lor, Alan, el era mult mai mare decât mine și mi-a vorbit ca și când nu s-ar fi întâmplat nimic. M-a întrebat de ultimul meci de cricket de la școală, voia să știe totul cu exactitate, până n-am mai știut ce să-i spun. Apoi a vrut să afle dacă mă știu cățara bine, i-am spus că da, mi-a arătat copacul care se înclina puțin spre grădinița noastră. „Pe ăsta nu te poți cățara”, spuse el, pe ăsta nici într-un caz. E prea greu pentru tine. Nu te poți încumeta”. Am acceptat provocarea, m-am uitat la copac, am stat puțin la îndoială fără să mă trădez și am spus: „Ba da! Pot!” Am pășit spre copac, i-am apucat coaja cu mâna, l-am cuprins și am vrut să mă avânt în sus, când s-a deschis o fereastră de la sufrageria noastră. Mama s-a întins mult în afară, m-a văzut stând lângă copac cu Alan și a început să strige disperată: „Fiul meu, tu te joci și tatăl tău e mort! Te joci, te joci și tatăl tău e mort! Tatăl tău e mort! Tatăl tău e mort! Te joci, tatăl tău e mort!”

Strigă din răspuțeri, striga pe stradă, până a fost luată și dusă înapoi în cameră, se împotriva, am auzit-o strigând și, când n-am mai văzut-o, am mai auzit-o încă mult timp strigând. Odată cu strigătele ei a pătruns în mine moartea tatălui meu și n-a mai ieșit niciodată.

N-am mai fost lăsat la mama. Am fost dus la familia Florentin care locuia la jumătatea drumului spre școală, în Barlowmore Road. Cu Arthur, fiul lor, eram puțin prieten și în zilele următoare prietenia noastră a devenit de nedespărțit. Domnul Florentin și Nelly, soția lui, doi oameni foarte buni, nu m-au slăbit nicio clipă, le era frică să nu fug la mama. Mi s-a spus că-i foarte bolnavă și ca n-

are voie s-o vadă nimeni, în curând se va însănătoși și atunci voi merge iar la ea. Dar se înșelau, eu nu voiam la ea, voiam la tata. Despre el nu prea vorbeau. În ziua înmormântării, pe care n-au vrut să mi-o tănuiască, le-am explicat convingător că și eu vreau să merg la cimitir. Arthur avea cărți cu poze din țări străine, avea timbre și multe jocuri. Era ocupat cu mine zi și noapte, noaptea dormeam în aceeași cameră cu el, și el era atât de drăguț, și inventiv, și serios și vesel, încât sunt cuprins și azi de un sentiment de căldură când mă gândesc la el. Dar în ziua înmormântării n-a prins nimic, când am observat că vrea să mă oprească de la înmormântare m-am înfuriat și am început deodată să-l lovesc. Întreaga familie se ocupa de mine, pentru siguranță iau fost închise toate ușile. Eu zbieram și amenințam că le sparg, ceea ce, probabil, că așa fi și reușit în ziua aceea. În sfârșit, au avut o idee salvatoare; care m-a liniștit treptat. Mi-au promis că am voie *să văd* convoiul mortuar. El poate fi văzut din camera copiilor, dacă te apleci, oricum numai de la distanță.

I-am crezut fără să mă gândesc cât ar fi de departe. Când s-a apropiat timpul, m-am aplecat mult în afară pe fereastra camerei copiilor, atât de mult, încât a trebuit să fiu ținut strâns de la spate. Mi s-a explicat că acum convoiul tocmai cotește din Burton Road în Barlowmore Road și apoi se îndreaptă de la noi în direcția opusă, spre cimitir. M-am holbat cât am putut, dar n-am văzut nimic. În schimb mi s-a explicat atât de clar ce era de văzut, încât în cele din urmă am zărit o ceață ușoară în direcția indicată de ei. Acesta este, mi s-a spus atunci. Eram epuizat după lunga luptă și m-am declarat satisfăcut.

Aveam șapte ani când a murit tata, iar el nu avea încă 31. S-a vorbit mult despre moartea lui, era considerat complet sănătos, fuma foarte mult, acesta a fost și singurul

argument ce s-a putut invoca pentru infarctul lui subit. Doctorul englez care l-a consultat îndată ce murise n-a găsit nimic. Dar în familie nu existau păreri prea bune despre doctorii englezi. Era marea epocă a medicinei vieneze și fiecare apelase cu o anumită ocazie la un profesor vienez. N-am rămas prea mișca: de aceste discuții, nu *puteam* găsi o cauză pentru moartea sa și pentru mine a fost mai bine că nu s-a găsit niciuna.

Dar în decursul anilor am interogat-o adesea pe mama despre această moarte. Ceea ce aflu de la ea se schimba tot la câțiva ani, după ce am mai crescut s-au adăugat lucruri noi și o versiune mai veche s-a dovedit a fi doar un «menajament» pentru tinerețea mea. Deoarece nimic nu mă preocupa atât de mult ca această moarte, am acceptat întru totul aceste versiuni. M-am stabilit la ultima povestire a mamei, mi-am organizat totul în consecință, luând în considerare fiecare detaliu, ca și când ar fi provenit dintr-o biblie, am raportat totul la ce s-a petrecut în jurul meu, dar și la tot ce am citit și gândit. În centrul fiecărei lumi în care mă găseam se situa moartea tatălui meu. Când, după câțiva ani, aflu ceva nou, lumea veche se prăbușea în jurul meu ca o aparență înșelătoare, nimic nu se mai potrivea, toate concluziile erau false, de parcă cineva m-ar fi abătut furtunos de la o credință, dar minciunile pe care acest cineva le demonstra și le desființa, le mințise cu cea mai curată conștiință el însuși, pentru a-mi proteja tinerețea. Mama zâmbea mereu când îmi spunea: „Asta ți-o spuseseam atunci doar așa, erai prea tânăr. N-ai fi putut să înțelegi”. Mi-era teamă de acest zâmbet, era altfel decât zâmbetul ei obișnuit pe care-l iubeam datorită aroganței, dar și inteligenței sale. Știa că mă taie-n bucățele când îmi povestea ceva nou despre moartea tatălui. Era sadică, răzbunându-se astfel pe mine

pentru gelozia cu care-i mâncam viața.

Amintirea mea a păstrat toate variantele acestei relatări, nu știu ce mi s-ar fi putut întipări cu mai mult temei în minte. Poate că odată le voi putea scrie în întregime. Ar umple o carte, dar acum sunt alte cărări pe care le urmez.

Dar aş vrea să notez ce-am auzit atunci și, de asemenea, și ultima variantă, în care mai cred și azi.

La familia Florentin se vorbea că a izbucnit războiul balcanic. Pentru englezi el n-a fost cu siguranță atât de important, dar eu trăiam printre oameni care proveneau toți din țările balcanice, pentru ei era un război dus acasă. Domnul Florentin, un bărbat serios și meditativ, evita să vorbească cu mine despre tata, dar, odată când am rămas singur cu el, mi-a spus totuși ceva. Mi-a spus-o ca pe ceva foarte important, am avut sentimentul că mi-a încredințat un secret, pentru că femeile, de care gospodăria lui nu ducea lipsă, nu erau prezente. Tata citea la acel ultim dejun ziarul în care un articol informa că Montenegro a declarat război Turciei; el știa că asta însemna izbucnirea războiului balcanic și că vor trebui să moară mulți oameni – această știre l-ar fi ucis. Atunci mi-am amintit că văzusem pe podea, lângă el, «Manchester Guardian». Când găseam undeva, în casă, un ziar, tata îmi permitea să-i citesc titlurile și, unde nu era prea dificil, îmi explica și ce însemnau.

Domnul Florentin spunea că nu există nimic mai rău ca războiul și tata fusese de aceeași părere cu el, discutaseră adesea despre aceasta, în Anglia, spunea el, toți oamenii sunt împotriva războiului și aici nu va mai fi niciodată război.

Cuvintele acestea au pătruns în mine de parcă le-ar fi rostit însuși tata. Le-am păstrat cu sfințenie, exact cum le-

am auzit, ca pe un secret periculos. Mai târziu, când se amintea mereu că tata a murit foarte tânăr, complet sănătos, așa deodată, ca lovit de trăsnet, eu știam că acest trăsnet fusese tocmai vestea îngrozitoare, vestea despre izbucnirea războiului și nimic nu m-ar fi putut abate de la această părere. De-atunci au mai fost războaie în lume și fiecare, indiferent unde era, abia perceptibil în conștiința celor din jurul meu, pe mine mă lovea cu forța acelei pierderi timpurii și mă preocupa ca *lucrul cel mai personal* ce mi se putea întâmpla.

Or, pentru mama totul era altfel și, din ultima și definitiva ei versiune, pe care mi-a divulgat-o după douăzeci și trei de ani, sub impresia primei mele cărți, am aflat că tata nu mai schimbasesc niciun cuvânt cu ea din seara zilei trecute. Ea se simțise foarte bine la Reichenhall, unde a fost printre oameni de teapa ei, cu serioase preocupări intelectuale. Cu medicul ei discuta despre Strindberg și a început să-l citească acolo, de atunci n-a mai încetat să-l citească pe Strindberg. Medicul o întreba de lectură și ajungeau la discuții tot mai aprinse; ea a început să înțeleagă că viața la Manchester, printre sefarzii semidocti, n-o satisfăcea, poate că asta era boala ei. Ea i-a mărturisit acest lucru medicului, iar el i-a mărturisit dragostea lui. I-a propus să se despartă de tata și să devină soția lui. În afară de aceste discuții nu s-a petrecut între ei nimic ce și-ar fi putut reproșa și nicio clipă nu s-a gândit serios la o despărțire de tata. Dar aceste discuții cu medicul însemnau tot mai mult și mai mult pentru ea și ea tindea să-și prelungească șederea la Reichenhall. Simțea cum starea sănătății i se îmbunătățea rapid, astfel încât nu era nesinceră când îl ruga pe tata să-i acorde prelungirea acestei cure. Pentru că era foarte mândră și nu voia să-l mintă, amintea în scrisorile ei și discuțiile fascinante cu

medicul. În final i-a fost recunoscătoare tatii când i-a telegrafiat să se întoarcă imediat. Poate că din proprie inițiativă n-ar mai fi avut tăria să se despartă de Reichenhall. A sosit înfloritoare și fericită la Manchester și, pentru a-l împăca pe tata, dar și din vanitate, i-a povestit toată istoria și cum a refuzat propunerea medicului de a rămâne la el. Tata nu înțelegea cum de se ajunsese la o asemenea propunere, o interoga și, cu fiecare răspuns primit, gelozia lui creștea și mai mult: el susținea că s-a făcut vinovată, n-o credea și răspunsurile ei le lua drept minciuni. În cele din urmă s-a enervat așa de tare, încât a amenințat-o că nu mai vorbește niciun cuvânt cu ea, până nu-i mărturisește tot adevărul. Toată seara și noaptea le-a Petre cut tăcând și fără să doarmă. Ei îi părea din toată inima rău de el, de-i o chinuia și, spre deosebire de el, era de părere că întorcându-se, i-a demonstrat dragostea pentru el și nu se simțea vinovată. Nu-i permisesese doctorului nici măcar s-o sărute la despărțire. A încercat totul pentru a-l face pe tata să vorbească, dar pentru că după ore întregi de strădanii n-a reușit, s-a supărat, a renunțat și a tăcut și ea.

Dimineața, când a coborât la dejun, s-a așezat la masă fără să scoată un cuvânt și și-a luat ziarul. Când s-a prăbușit, lovit de apoplexie, nu vorbise niciun cuvânt cu ea. La început a crezut că vrea s-o sperie și s-o pedepsească și mai mult. Ea a îngenuncheat pe podea lângă el, implorându-l tot mai disperată să-i vorbească. Când a înțeles că era mort, s-a gândit că murise de această dezamăgire provocată de ea.

Știu că acum, ultima dată, mama mi-a spus adevărul, așa cum l-a văzut ea. Mult timp se dăduseră lupte grele și lungi între noi și ea adeseori a fost gata să mă renege pentru totdeauna. Dar acum, îmi spunea că înțelege lupta

pe care am dus-o pentru a - mă elibera, acum îmi recunoaște dreptul la o asemenea libertate, în ciuda marii nenorociri ce s-a abătut asupra ei datorită acestei lupte. Cartea pe care o citise era carne din carnea ei, ea se recunoștea în mine, așa cum prezint eu oamenii, așa i-a văzut ea totdeauna, așa, exact așa, ar fi vrut și ea să scrie. Scuza nu-i însă suficientă, ea se închină în fața mea, mă recunoaște de două ori drept fiul ei, eu am ajuns ceea ce și-ar fi dorit ea cel mai mult. Trăia la Paris în acest timp și o scrisoare cu un conținut asemănător îmi scrisese, înainte deaovizita, deja la Viena. M-am speriat de - această scrisoare, chiar și în timpurile învrăjbirii noastre celei mai puternice cel mai mult am admirat-o pentru mândria ei. Gândul că datorită acestui roman, oricât ar fi el de important pentru mine, se închină în fața mea era de nesuportat. Când am revăzut-o, cred că a simțit încurcătura, rușinea și dezamăgirea în care mă aflam; ca să-mi dovedească seriozitatea afirmațiilor ei, s-a lăsat înduplecată și mi-a spus, în sfârșit, tot adevărul despre moartea tatălui.

Uneori am presupus aceasta, cu toate versiunile ei anterioare, dar mi-am reproșat că m-ar putea duce în eroare neîncrederea moștenită de la ea. Ca să mă liniștesc, îmi repetam ultimele cuvinte ale tatii spuse în camera copiilor. Nu erau cuvintele unui om furios sau disperat. Poate că ele ne îndreptățesc să presupunem că după o noapte albă și grea s-ar fi lăsat înduplecat și poate că ar fi vorbit cu ea în sufragerie, când a intervenit șocul despre izbucnirea războiului și l-a doborât.

IERUSALIMUL CERESC

După câteva săptămâni, am venit de la familia Florentin înapoi în Burton Road, la mama. Noaptea dormeam în patul tatălui, lângă al ei, și-i supravegheam

viața. Atâta vreme cât îi auzeam plânsul molcom nu adormeam; după ce dormea puțin, se deștepta din nou și mă trezea cu plânsul ei slab. În acest timp m-am apropiat de ea, relațiile noastre erau altele. Am devenit cu adevărat fiul ei cel mai mare, nu doar după nume. Ea mă numea și mă trata în consecință, aveam sentimentul că se bizuie pe mine, vorbea cu mine cum n-o făcea cu nimeni și, deși nu mi-a spus niciodată nimic, i-am simțit disperarea și pericolul în care plutea. Mi-am asumat răspunderea acestor nopți, eu eram greutatea care se agăța de ea când nu-și mai suporta chinul și voia să se lepede de viață. Este foarte ciudat că în acest fel am trăit pe rând moartea și teama pentru o viață amenințată de moarte.

65

În timpul zilei se putea stăpâni, trebuia să facă multe lucruri cu care nu era obișnuită și le făcea pe toate. Seara aveam micul nostru festin ritual, când ne tratam reciproc cu un fel de cavalerism afectuos. Eu îi urmăream fiecare mișcare și i-o înregistram, ea îmi explica cu grijă ce se petrecea în timpul festinului. Înainte o cunoscusem ca fără răbdare și dominatoare, irascibilă, impulsivă; mișcarea care mi-a rămas cel mai bine în amintire era felul cum suna după guvernantă ca să scape de noi, copiii. Prin toate mijloacele posibile am făcut-o să simtă că-l preferam pe tata și, când se iva întrebarea, cu care copiii sunt puși în încurcătură atât de groaznic: „Pe cine iubești mai mult, pe tata sau pe mama?”, au încercam să mă sustrag cu un „amândoi”, ci arătam cu curaj și fără să șovăi spre tata. Acum însă existam unul pentru celălalt, lucru ce rămă

5 - Limba salvatăsese de la tata, jucam amândoi, fără să știm rolul lui și gingășia tatălui era cea cu care ne desfătam reciproc.

În aceste ore am învățat liniștea în care-ți reculegi

toate forțele sufletești. Aveam nevoie de această liniște mai mult decât în oricare perioadă din viața mea, pentru că noaptea, care urma acestor seri, era plină de un pericol îngrozitor, aș putea fi mulțumit de mine însumi dacă și mai târziu m-aș fi descurcat la fel de bine ca atunci.

După o lună de la nenorocirea noastră, ne-am adunat în casă pentru comemorarea dispărutului. Rudele și prietenii de sex masculin s-au așezat în sufragerie la perete, cu pălăriile pe cap și cu cărțile de rugăciuni în mână. Pe o sofa îngustă, vizavi de fereastră, ședea bunica și bunicul Canetti, care veniseră din Bulgaria. Pe vremea aceea nu știam cât de vinovat se simțea bunicul. El îl blestemase solemn pe tata când l-a părăsit, plecând din Bulgaria; foarte rar se întâmplă ca un evreu credincios să-și blesteme fiul, niciun blestem nu e mai periculos și mai de temut. Tata însă n-a putut fi oprit și la mai puțin de un an de la veni rea lui în Anglia era mort. Acum am observat că bunicul suspina adânc în rugăciunile sale; nu contenea să plângă, nu se putea uita la mine fără să mă strângă cu toată puterea la piept, mă ținea aproape și mă scălda în lacrimi. Eu am luat-o drept tristețe, ca să aflu mult mai târziu ca mai mult decât durere era sentimentul vinovăției sale, era convins că el l-a omorât pe tata prin blestemul său. M-a îngrozit ceremonia aceasta de doliu, pentru că tata nu era prezent. Așteptam mereu să apară printre noi și să-și spună rugăciunile ca și ceilalți bărbați. Știam prea bine că nu se ascunsese dar, oriunde ar fi fost, nu puteam pricepe de ce nu venea acum, când toți bărbații se rugau pentru el. Printre musafiri se afla și domnul Calderón, bărbatul cu cea mai lungă mustață, cunoscut și prin faptul că râdea – mereu. Mă așteptam la ceva rău de la el. După ce a venit, vorbea fără să se jeneze cu bărbații din dreapta și din stânga lui și, deodată, se întâmplă lucrul de care mă

temeam cel mai mult – a râs. M-am repezit nervos la el și l-am întrebat: „De ce năzi?” Nu s-a sinchisit și mi-a râs în față. 11 uram pentru asta, voiam să plece, mi-ar fi plăcut să-l bat. Dar n-aș fi ajuns la fața-i zâmbăreață, eram prea mic, ar fi trebuit să mă urc pe un scaun; și astfel nu l-am bătut. Când s-a terminat și toți bărbații au părăsit camera, a căutat să mă mângâie pe cap, l-am respins și de furie i-am întors spatele.

Bunicul mi-a explicat că eu, ca fiul cel mai mare, trebuie să spun kadișul, rugăciunea morților, pentru tatăl meu. În fiecare an de ziua aceasta trebuie s-a spus kadișul. Dacă n-o voi face cu regularitate, tata se va simți părăsit și și când n-ar avea fiu. Acestea este păcatul cel mai mare pe care-l poate face un evreu, să nu spună kadișul pentru tatăl său. Îmi explica suspinând și oftând, nu l-am văzut niciodată altfel în timpul cât a rămas la noi în vizită. Mama îi săruta mâna, cum era obiceiul la noi, și-i spunea respectuos «Señor Padre». Dar seara, în timpul discuțiilor noastre potolite, mama nu-l amintea și eu am simțit că n-ar fi consult s-o întreb despre el. Doliul său nesfârșit a produs o deosebită impresie asupra mea. Dar eu trăisem răbufnirea îngrozitoare a mamei și acum, noapte de noapte, trăiam plânsul ei. Pentru ea mă temeam, pe el îl observam. El vorbea cu toți oamenii și se plângea de nenorocirea lui. Se tânguia și de noi, numindu-ne «orfani». Dar asta suna ca și când i-ar fi rușine să aibă nepoți orfani și împotriva acestui sentiment de rușine mă apăram eu. Nu eram orfan, o aveam pe mama care mă investise deja cu răspunderea pentru frații mei mai mici.

Multă vreme n-am mai rămas în Burton Road. Încă în aceeași iarnă ne-am mutat în casa fratelui ei, pe Palatine Road. Acolo erau multe camere mari și mai mulți oameni. Miss Bray, guvernanta, și Edith, camerista, au venit cu noi.

Cele două gospodării au fost împreunate pentru câteva luni, totul era dublu, se făceau multe vizite. Seara nu mai mâncam cu mama și noaptea nu mai dormeam la ea. Poate că se simțea mai bine, poate că acum considerau că e mai bine să nu fie lăsată numai sub supravegherea mea. Au încercat să-i distragă atenția, veneau mulți prieteni în casă, iar alții o invitau la ei. Ea luase hotărârea să se mute cu noi, copiii, la Viena, casa din Burton Road o vându-se și acum mai trebuia să rezolve formalitățile de mutare. Fratele ei cel destoinic, pe care-l aprecia atât de mult, o sfătuia. De la aceste discuții utile, eu, fiind copil, eram exclus. Mergeam din nou la școală la Miss Lancashire, care nu mă trata deloc ca pe un orfan. M-a făcut să simt un fel de respect și odată chiar mi-a spus că acum eu sunt bărbatul în familie și acesta este lucrul cel mai bun pentru un om.

Acasă, pe Palatine Road, eram iarăși în camera copiilor, o cameră mult mai mare decât cea dinainte cu tapetul viu. N-am renunțat la el, dar sub impresia ultimelor evenimente pierdusem tot interesul pentru el. Aici eram din nou cu frații cei mici și cu guvernanta, iar Edith, care nu prea avea ce face, venea și ea de cele mai multe ori la noi. Camera era prea mare, ceva ne lipsea în ea, părea oarecum goală, poate că era făcută pantriu mai mulți oameni. Miss Bray, guvernanta, care provenea din Wales, o popula cu o întreagă comunitate. Cânta imnuri englezești cu noi, Edith cânta și ea, astfel începu pentru noi o perioadă nouă; abia ne adunam în camera copiilor și începea cântatul. Miss Bray ne-a obișnuit repede, ea era alt om când cânta, nu mai era subțire și ascuțită, entuziasmul ei ni se transmitea și nouă, copiilor. Cântam din răspuțeri și George, mezinul de doi ani, striga și el. *Un* cântec ne plăcea în mod deosebit. Era despre Ierusalimul

ceresc. Miss Bray ne convinsese că tata este acum în Ierusalimul ceresc și, dacă vom cânta corect, el ne va recunoaște vocile și se va bucura. Există un vers minunat: „Jerusalem, Jerusalem, how **k** how the angels sing!”⁹ și când ajungeam la el credeam că-l văd pe tata acolo și cântam cu atâta patimă, de-mi făcea impresia că mă despic î» ibucăți. Dar Miss Bray se pare că avea unele ezitări, spunea că s-ar putea să-i deranjăm pe ceilalți din casă și, pentru a nu fi întrerupți, încuia camera. În multe cântece apărea domnul Iisus, ea ne-a povestit istoria sa, voiam să aflăm cât mai multe despre el, nu mă săturam niciodată de aceste explicații și n-am priceput de ce evreii îl răstigniseră. Cu Iuda m-am lămurit imediat, avea o mustață lungă și râdea în loc să se rușineze de răutatea sa.

Cu toată nevinovăția, probabil că Miss Bray și-a ales bine orele de activitate misionară. Astfel nu ne deranja nimeni și, după ce ascultam cu atenție istoriile despre domnul Iisus, aveam voie să cântăm iar «Ierusalimul» pe care-l cerșeam întruna. Era atât de minunat, atât de strălucitor, încât noi n-am povestit nimănui o vorbă despre aceasta. Ocupația noastră a rămas mult timp nedescoperită, cred că a durat mai multe săptămâni, pentru că mă obișnuisem să mă gândesc deja de la școală la ea, de nimic nu mă bucuram așa de mult, nici chiar cititul nu mai era așa de important și mama mi-a devenit iarăși străină, pentru că purta discuții cu unchiul Napoleon și, drept pedeapsă pentru admirația cu care vorbea despre el, i-am tănuț secretul orelor cu Iisus.

Într-o zi, cineva a zgâlțâit dintr-odată ușa. Mama venise pe neașteptate acasă și ascultase afară. A fost așa de frumos, îmi povestea ea mai târziu, că a trebuit să

---

9 „Ierusa'lime, Ierusalime, ascultă îngerii cum cântă”

asculte, se mira cum de au pătruns alți oameni în camera copiilor, pentru că noi nu puteam fi. În cele din urmă a vrut totuși să știe cine cântă acolo «Ierusalimul» și a încercat să deschidă ușa. Văzând că-i încuiată, a început să se enerveze pe acești străini nerușinați din camera noastră și zgâlțâia tot mai puternic. Miss Bray, care ne dirija puțin cu mâinile, nu se lăsă deranjată în mijlocul cântecului, astfel că l-am cântat până la sfârșit. Apoi deschise încet ușa și se afla față-n față cu «doamna». I-a explicat că la copii le face bine să cânte, întrebând dacă doamna nu observase cât de fericiți ne-am simțit în ultimul timp. Am depășit, în sfârșit, groaznicele evenimente și, acum, știam unde-l vom regăsi pe tata; orele acestea îi produceau o satisfacție atât de mare, încât cu curaj și fără reținere, a încercat s-o atragă și pe mama. I-a vorbit de Iisus care a murit și pentru noi. M-am amestecat și eu în discuție, întărind cele spuse, când mama s-a înfuriat groaznic, întrebând-o pe Miss Bray amenințător dacă nu știa că noi suntem evrei și cum îndrăznea să-i seducă fără știrea ei pe copii? Era cumplit de revoltată mai ales pe Edith, pe care o simpatiza și care zilnic îi era de ajutor la toaletă, cu care vorbea mult și despre sweetheartul, ei, dar despre ceea ce făceam împreună în aceste ore tăcuse înadins. Ea a fost concediata loc, Miss Bray a fost concediată, ambele plângeau, **r** și plângeam, în «ele din urmă a plâns și mama, dar de ciudă.

Miss Bray a rămas totuși; George, mezinul, ținea mult la ea și era (plănuir să fie luată cu noi la Viena tocmai pentru el. Dar a trebuit să făgăduiască solemn că nu va mai cânta cu noi niciodată cântece religioase și că-și va ține gura despre domnul Iisus. Edith ar fi fost coaccediata oricum în viitorul apropiat, datorită iminentei noastre plecări; la ea nu s-a revenit și mama, care din mândrie n-a

suportat niciodată dezamăgirea de la un om pe care-l agreea, n-a iertat-o.

Cu mine însă a trăit pentru prima dată un lucru care avea să caracterizeze legătura noastră pentru totdeauna. M-a luat din camera copiilor la ea și, rămași singuri, m-a întrebat pe tonul serilor noastre aproape uitate, de ce i-am înșelat atâta timp speranțele. „N-am vrut să spun nimic”, a fost răspunsul meu. „Dar de ce nu? De ce nu? Tu ești doar băiatul meu cel mare. Pe tine m-am bazat”. „Nici tu nu-mi spui nimic”, i-am replicat eu nepăsător. „Vorbești cu unchiul Salomon și nu-mi spui nimic”. „Dar el e fratele meu cel mai mare. Trebuie să mă sfătuiesc cu el”. „De ce nu te sfătuiești cu mine?” „Există lucruri la care tu încă nu te pricepi, le vei cunoaște mai târziu”. Parc-ar fi vorbit în vânt. Eram gelos pe fratele ei, pentru că nu-mi plăcea de el. Dacă mi-ar fi plăcut de el, n-aș fi fost gelos. Dar el era un om care „trece peste cadavre” ca Napoleon, care începe războaie, un ucigaș.

Azi, când mă gândesc, îmi dau seamă că e posibil ca eu s-o fi înflăcărat pe Miss Bray prin entuziasmul meu pentru cântecele pe care le cântam împreună. În casa unchiului bogat, în «Palatul căpcăunului», cum o numeam pentru mine, noi aveam un lot: secret, de care nu știa nimeni nimic și poate că a fost dorința mea cea mai adâncă s-o exclud pe mama din el, pentru că s-a dedicat căpcăunului. Orice cuvânt de laudă rostit despre el îl luam drept semn al supunerii ei. Pe-atunci s-a pus baza hotărârii mele de a fi în toate altfel decât el; și, abia când i-am părăsit casa și în cele din urmă am plecat, am câștigat-o pe mama din nou de partea mea și vegheam cu ochi incoruptibili de copil la fidelitatea ei.

GERMANA LA LACUL LEMAN

În mai 1913 totul era pregătit pentru mutarea la

Viena și am părăsit Manchesterul. Călătoria a decurs în etape, am străbătut pentru prima dată orașe care mai târziu aveau să se transforme în centrele incomensurabile ale vieții mele. În Londra cred că am rămas doar câteva ere. Dar am mers prin oraș de la o gară la alta și eu priveam cu încântare înaltele autobuse roșii, implorându-le pe mama să mă lase să călătoresc și eu o dată sus. Nu era timp pentru așa ceva și agitația datorită străzilor înghesuite, pe care le-am păstrat în amintire ca nesfârșite vârtejuri negre, a continuat cu cea din Gara Victoria, unde se învâlmășea o mulțime de oameni și nu se ciocneau unii de alții.

Călătoria cu vaporul peste Canal n-o mai păstrez în amintire, cu atât mai impresionantă a fost sosirea la Paris. La gară ne-a așteptat o pereche de tineri căsătoriți - David, cel mai insignifiant și mai mic frate al mamei, un șoarece blând, alături de el o tânără doamnă scânteietoare cu părul negru ca până corbului și cu obraji roșii, fardați. Iarăși mi-au ieșit în cale obraji roșii, dar așa de roșii, că mama mi-a atras atenția că sunt artificiali, atunci când n-am vrut s-o sărut pe noua mătușă decât pe obraji. Se numea Esther și era proaspăt importată din Salonic, acolo exista cea mai mare comunitate de sefarzi și tinerii care aveau chef să se însoare își aduceau adesea logodnicele de acolo. Camerele din locuința lor erau așa de mici, încât eu le-am numit cu impertinență camere de păpuși. Unchiul David nu s-a simțit jignit, zâmbea mereu și nu spunea nimic, exact opusul puternicului său frate din Manchester, care-l refuzase disprețuitor ca asociat. Era în culmea proaspetei sale fericiri, se căsătoriseră în urmă cu o săptămână. Era mândru că fusesem cucerit pe loc de scânteietoarea mătușă și-mi dădea mereu ghes s-o sărut. Nu știa, săracul, ce-l aștepta, ea s-a demascată în curând ca

o furie tenace și nepotolită.

Câtva timp am rămas ca oaspeți în această locuință cu camere minuscule și mie-mi convenea. Eram curios și mi se permitea să mă uit la mătușa când se farda. Mi-a explicat că toate femeile la Paris se fardează, altfel nu le plac bărbaților. „Dar tu îi plăci unchiului”, am spus eu, la care ea n-a zis nimic. S-a parfumat și voia să știe, dacă miroase frumos parfumul ei. Pe mine mă înspăimântau parfumurile, Miss Bray, guvernanta noastră, spunea că sunt «wicked»¹⁰. Astfel am ezitat să răspund la întrebarea mătușii Esther și i-am spus: „Cel mai frumos miroase părul tău!” Atunci s-a așezat, și-a lăsat părul pe spate, mai negru decât mult admiratele bucle ale fratelui meu, eu aveam voie să șed lângă ea și s-o admir, în timp ce se ocupa de toaletă. Totul se petrecea în public, sub ochii lui Miss Bray care era nefericită de cele văzute și am auzit-o spunându-i mamei că acest Paris nu face bine copiilor.

Călătoria noastră a continuat în Elveția, la Lausanne, unde mama voia să rămână câteva luni pe timpul verii. A închiriat o locuință pe înălțimea orașului, cu o vedere strălucitoare spre lac și spre bărcile cu vâsle. Coboram adesea jos la Ouchy, ne plimbam pe malul lacului și ascultam orchestra din parc. Totul era atât de luminos, adia mereu o briză ușoară, eu iubeam apa, vântul și vâslele și când cânta orchestra eram atât de fericit, c-am întrebat-o pe mama: „De ce nu rămânem aici, aici e cel mai frumos loc”. „Acum trebuie să înveți nemțește, vei merge la Viena la școală”. Și, deși nu pronunța niciodată cuvântul «Viena» fără patimă, nu mă atrăgea, atâta timp cât eram la Lausanne. Când am întrebat-o dacă acolo este un lac, mi-a răspuns „Nu, dar e Dunărea” și în locul munților de vizavi,

---

10 rău mirositor

din Savoy, la Viena erau păduri și dealuri. Dar Dunărea o cunoșteam de când eram mic și, pentru că apa în care mă opărisem provenea din ea, nu-mi făcea plăcere s-o amintească. Aici însă era acest lac minunat și munții erau ceva nou. M-am opus cu înverșunare plecării la Viena și, poate și datorită acestui fapt, am rămas la Lausanne ceva mai mult decât plănuisem.

Însă adevăratul motiv era acela că eu trebuia să învăț nemțește. Aveam opt ani și urma să merg al Viena la școală; vârstei mele îi corespundea acolo clasa a treia a școlii primare. Gândul că datorită necunoașterii limbii nu m-ar fi primit în această clasă era de nesuportat pentru mama și era hotărâtă să mă învețe germana în cel mai scurt timp.

Nu mult după sosirea noastră ne-am dus la o librărie, ea a întrebat de o gramatică englezo-germană, a luat prima carte ce i s-a oferit, m-a dus imediat acasă și a început cu lecțiile. Cum să descriu într-un mod plauzibil aceste lecții? Știu cum decurgeau, cum aș fi putut uita, dar eu însumi nu pot nici acum crede în ele.

Sedeam în sufragerie la masa cea lungă, eu stăteam pe partea mai îngustă, cu vederea spre lac și vele. Ea stătea în stânga mea și ținea cartea în așa fel, încât să nu mă pot uita în ea. O ținea mereu departe de mine. „Tu n-ai nevoie de ea”, spunea ea, „și așa nu poți înțelege încă nimic”. Contrar acestui argument, simțeam că-mi ascundea cartea ca pe un secret. Îmi citea câte o propoziție în germană și mă puneam s-o repet. Pentru că îi displăcea pronunția „o repetam de câteva ori, până i se părea acceptabilă. Asta nu s-a întâmplat prea des, deoarece mă ironiza pentru pronunție și, cum nu suportam pentru nimic în lume disprețul ei, îmi dădeam silința și mă corectam repede. Abia după aceea îmi traducea propoziția

în engleză. Traducerea n-o repeta niciodată, eu trebuia să mi-o întipăresc în minte o dată pentru totdeauna. Apoi trecea repede la următoarea propoziție, urmând aceeași procedură; îndată ce-o pronunțam corect mi-o traducea, se uita sever la mine, pentru aoreține și, imediat, trecea la următoarea, nu știu câte propoziții mi-a dat de prima dată, să spunem cu modestie: câteva, mă tem c-au fost multe. M-a concediat și mi-a spus: „Repetă totul. N-ai voie să uiți nicio propoziție. Nici măcar una. Măine continuăm”. Ea și-a păstrat cartea, iar eu trebuia să mă descurc singur, fără niciun ajutor.

N-avem chiar niciun ajutor; Miss Bray vorbea numai englezește și în restul zilei mama refuza să-mi repete propozițiile. În ziua următoare ședeam din nou în același loc, fereastra deschisă, în fața mea lacul și vecele. A reluat propozițiile din ziua precedentă, m-a pus să repet una și m-a întrebat ce înseamnă. Spre nenorocirea mea reținusem sensul și atunci a spus satisfăcută: „Văd că merge așa!” Apoi a urmat catastrofa și n-am mai știut nimic, în afară de prima nu mai reținusem nicio propoziție. Le repetam, ea se uita plină de așteptări la mine, mă bâlbâiam și apoi amuțeam. Când s-a întâmplat la fel și cu celelalte, s-a enervat și a spus: „Pe prima ai reținut-o, deci poți. Nu vrei. Vrei să rămâi la Lausanne. Te las singur la Lausanne. Eu plec la Viena ș-o iau și pe Mi «Bray cu cei mici. Tu poți rămâne singur la Lausanne!”

Cred că mă temeam mai puțin de această amenințare cât de sarcasmul ei; pentru că atunci când își pierdea răbdarea de tot își punea mâinile-n cap și striga: „Fiul meu e un idiot!” sau „Și tatăl tău a știut nemțește, ce-ar spune de una ca asta!”

M-a apucat o disperare groaznică și, ca s-o ascund, mă uitam la vele și speram zadarnic într-un ajutor de la ele

care nu mă puteau ajuta. Se întâmplă un lucru pe care nici azi nu-l pricep. Eram numai ochi și urechi și am învățat să-mi imprim pe loc sensul propozițiilor. Când știam trei din patru nu mă lăuda, ci le voia pe celelalte, voia ca de fiecare dată să rețin toate propozițiile. Dar pentru că asta nu se întâmplă niciodată, nu m-a lăudat nici o singură dată și, în aceste săptămâni, mă concedia întunecată și nemulțumită.

Trăiam doar cu teama disprețului ei și-mi repetam peste zi propozițiile oriunde eram. În plimbările cu guvernanta eram monosilabic și posomorât. Nu mai simțeam vântul, nu mai eram atent la muzică, aveam t* permanență în minte propozițiile nemțești și sensul lor în engleză. Cia A puteam, mă furișam și le exersam cu voce tare; uneori mi se întâmplă» a repet chiar o greșală, cu același zel ca și propozițiile corecte. N-aveam, nicio carte după care să mă controlez, mi s-a refuzat cu încăpățânata și fără milă, deși se știa ce bun prieten eram cu cărțile și cu cât mi-ae fi fost mai ușor dacă aveam o carte. Dar ea era de părere că nimic nu. se învață ușor; că, pentru limbi, cărțile nu-s bune; că trebuie să le înveți oral și o carte este doar atunci nedăunătoare, când știi ceva din limbă. N-a observat că de necaz mâncam puțin. Teroarea în care trăiam o considera pedagogică.

În unele zile reușeam să-mi amintesc, cu una sau două excepții, de toate propozițiile și de sensul lor. Atunci căutam pe fața ei semne de mulțumire. Dar nu le găseam niciodată și performanța pe care am atins-a a fost că nu m-a mai ironizat. În alte zile nu mergea. așa de bine și atunci tremuram în așteptarea cuvintelor referitoare la idiotul pe care-l adusese pe lume, acelea mă îndurerau cel mai mult. Îndată ce venea „idiotul” eram distrus și numai ceea ce spunea despre tata reușea ta diminua efectul. Simpatia lui mă consola, niciodată nu mi-a adrețat ra nu cuvânt

neprietenos și, orice-i spuneam, se bucura și-mi acorda încredere.

Cu frații cei mici abia că vorbeam și-i respingeam categoric ca și mama. Miss Bray, a cărei slăbiciune era cel mic, dar care ținea mult la toți trei, a simțit în ce stare periculoasă eram și, când mă surprindea exersându-mi toate propozițiile, se indispunea și zicea că-i destul, la încetez că și așa știu prea mult pentru un băiat de vârsta mea, ea n-a învățat niciodată altă limbă și se descurcă și așa destul de bine în viață. Pretutindeni în lume există oameni care înțeleg engleza. Compasiunea ei îmi făcea bine, dar sensul cuvintelor ei nu însemna nimic pentru mine, din hipnoza groaznică în care mă ținea mama captiv numai ea însăși m-ar fi putut salva.

Ascultam, dar, la Miss Bray, când îi spunea mamei: „Băiatul e nefericit, el spune că doamna îl consideră idiot”. „Și chiar este, altfel, nu i-aș spune!” Era foarte amar, era iarăși cuvântul de care depindea totul. Mă gândeam la verișoara mea, Elsie, din Palatine Road, care era întârziată mintal și nu putea vorbi bine. Despre ea adulții spuneau cu regret: „Va rămâne o idioată!”

Miss Bray avea probabil o inimă bună și rezistentă, pentru că în cele din urmă ea a fost cea care m-a salvat. Într-o după-masă, când tocmai ne așezasem la oră, mama mi-a spus deodată: „Miss Bray spune că vrei să înveți scrierea germană. E-adevărat?” Poate că am spus-o eu vreodată, poate că a fost ideea ei, și, pentru că mama, în timp ce rostea aceste cuvinte se uita în cartea pe care o ținea în mână, am profitat imediat de șansa ce mi s-a oferit: „Da, vreau. Am nevoie de ea la școală, la Viena”. Astfel am primit, în sfârșit, cartea să învăț literele colțuroase din ea. Mama n-avea deloc răbdare să mă învețe literele, de aceea a renunțat la principiile ei și eu

am păstrat cartea.

Cele mai grele suferințe, care ținuseră cam o lună, trecuseră. „Dar numai pentru scriere”, a spus mama când mi-a încredințat cartea. „În rest exersăm mai departe propozițiile oral”. Nu m-a putut împiedica să citesc propozițiile, de-acum făcusem ceva progrese. Tot ce era nou, învățam ca și până atunci, de la ea, dar puteam întări mai târziu prin lectură ce auzisem și, de aceea, mă prezentam mai bine în fața ei. Nu mai avea ocazia să-mi spună „idiot” și respiram ușurat. Își făcuse gânduri serioase în legătură cu mine, mi-a povestit mai târziu, să nu fiu eu singurul din numeroasa familie care nu avea talent la limbi. Dar s-a convins de contrariul și după amiezile noastre s-au transformat în adevărate plăceri. Acum se putea întâmpla chiar s-o uimesc și atunci, împotriva voinței ei, îi scăpa o laudă și spunea: „Tu ești totuși, fiul meu!”

Era o vreme înălțătoare care începea acum. Mama s-a hotărât să vorbească cu mine nemțește și în afara orelor. Simțeam că-i sunt din nou apropiat ca în săptămânile de după moartea tatălui. Mai târziu am înțeles că nu numai de dragul meu m-a învățat ea cu chiu și vai germana, era o necesitate imperioasă pentru ea să vorbească nemțește, era limba ei de confidențe. Lovitura cumplită din viața ei, când la douăzeci și șapte de ani pierduse rezonanța tatălui meu, o resimțea cel mai pregnant în aceea că vorbele lor de dragoste în germană amuțiseră. În această limbă se consumase, de fapt, căsnicia lor. Nu știa ce să facă, se simțea pierdută fără el și încerca să mă așeze pe mine în locul lui cât mai repede cu putință. Își punea multe speranțe în mine și suporta cu greu faptul că la începutul celor întreprinse de ea n-am corespuns așteptărilor. Astfel m-a forțat în cel mai scurt timp posibil la o performanță

care întrecea forțele oricărui copil și reușita a determinat sensul mai adânc al germanei mele; era o limbă maternă implantată târziu și cu multe cazne. Dar caznele trecuseră și a urmat o perioadă de fericire care mi-a cimentat legătura indisolubilă cu această limbă. Poate că ea a sădit în mine și dorința timpurie de a scrie; pentru că de dragul învățării scrisului am reușit să-i smulg cartea și cotitura bruscă spre mai bine a început când am învățat să scriu literele germane.

N-a îngăduit nici într-un caz să renunț la celelalte limbi, cultura consta pentru ea în literaturile tuturor limbilor pe care le cunoștea, dar limba dragostei noastre – și ce dragoste a fost! – a devenit germana.

Mă lua numai pe mine în vizitele pe care le făcea prietenilor și rudelor din Lausanne și nu-i de mirare că cele două vizite care mi-au răma» în amintire erau în legătură cu situația ei de văduvă tânără. Unul din frații ei murise acolo înainte de a ne stabili noi la Manchester; văduva lui, Linda, cu cei doi copii, locuia acum la Lausanne. Poate că și pentru ea s-a oprit mama aici. Fiind invitată la masă, m-a luat și pe mine, motivându-mi că mătușa Linda s-a născut și a crescut la Viena și vorbește o germană deosebit de frumoasă. Eu păream destul de avansat ca să arăt ce știu. Am acceptat cu entuziasm și ardeam de nerăbdare să șterg o dată pentru totdeauna toate urmele ironiei îndurate până na demult. Am fost atât de emoționat, că-n noaptea precedentă n-am putut adormi și-am purtat cu mine însumi, în germană, lungi discuții care sfârșeau triumfal. Când a sosit timpul vizitei, mama mi-a explicat că va fi prezent un domn care vine în fiecare zi la mătușa Linda la masă. Se numește Monsieur Cottier, un domn respectabil, demn, trecut de prima tinerețe, un funcționar apreciat. Am întrebat-o dacă e soțul mătușii și

mama mi-a răspuns șovăitor și puțin absent: „Poate că într-o zi va deveni. Deocamdată mătușa se gândește la cei doi copii. Nu dorește să-i supere căsătorindu-se atât de repede, deși ar fi un mare sprijin pentru ea”. Eu am adulmecat îndată pericolul și i-am spus: „Tu ai trei copii, dar eu sunt sprijinul tău”. Ea a râs: „Ce-ți veni?”, apoi a conti«uat în felul ei arogant. „Eu nu sunt ea mătușa Linda, eu n-am niciun domn Cottier”.

Astfel germana nu mai era așa de importantă și eu trebuia să mă afirm pe două căi. Domnul Cottier era un domn înalt, trupeș, cu o barbă ascuțită și cu o burtă căreia îi plăcea foarte mult mâncarea mătușii Linda. Vorbea rar și se gândea înaintea fiecărei propoziții și o studia cu plăcere pe mama. Era bătrân deja și mie mi se părea că o tratează ca pe un copil. Se adresa numai mamei, mătușii nu-i spunea nimic; între timp ea-i umplea mereu farfuria, el se făcea că nu observă și mânca liniștit mai departe.

„Mătușa e frumoasă!” am spus eu, entuziasmat, în drum spre casă. Avea o piele închisă și niște ochi mari, negri, minunați. „Ea miroase așa de frumos”, am mai adăugat eu, mă sărutase și mirosea mai frumos decât mătușa din Paris. „Da’ de unde, a spus mama, are un nas uriaș și picioare de elefant. Dar dragostea trece prin stomac”. Aceasta o mai spusese o dată și în timpul mesei, uitându-se disprețuitor la domnul Cottier. M-am mirat c-o repetă, ș-am întrebat-o ce înseamnă. Mi-a explicat aspru de tot că domnul Cottier e mare gurmand, mătușa e bună bucătăreasă. De aceea vine în fiecare zi. Am întrebat-o dacă de aceea miroase atât de frumos. „Acesta e parfumul ei, s-a parfumat totdeauna prea tare”. Am simțit că mama n-o simpatiza și, deși fusese foarte prietenoasă cu domnul Cottier și-l făcuse să râdă, nici despre el n-avea o părere prea bună.

„La noi n-o să vină nimeni la masă”, spusei eu așa deodată de parc-aș fi fost adult și mama zâm bea, provocându-mă în continuare: „Asta n-o permiți, nu-i așa, aici vei fi tu atent”.

A doua vizită, la domnul Aftalion, a fost cu totul altfel. Dintre toți, sefarzii pe care-i cunoștea mama, el era cel mai bogat. „El este milionar”, spuse ea, „și încă tânăr”. Când m-a asigurat că este mult mai bogat decât unchiul Salomon, am fost imediat de partea lui. El arăta cu totul altfel, era un bun dansator și un cavaler. Toți îi căutau compania, era distins, încât ar fi putut trăi la curtea unui rege. „Asemenea oameni nu mai există acum printre noi, așa am fost noi înainte, când trăiam încă în Spania”. Mi-a mai destăinuit că domnul Aftalion a vrut odată să se căsătorească cu ea, ea era deja logodită, în taină, cu tata. „Altfel poate că m-aș fi măritat cu el”, adăugase ea. Atunci a rămas foarte trist și mulți ani nu și-a dorit altă soție. Abia acum, cu puțin timp în urmă, să căsătorise și se afla aici cu soția sa, Frieda, o frumusețe vestită, în călătorie de nuntă la Lausanne. „Locuiește”, povestea mama în continuare, „în cel mai elegant hotel, unde-l vom vizita”.

Mă interesa persoana lui, pentru că-l situase deasupra unchiului. Pe acesta îl detestam atât de mult, încât cererea în căsătorie a domnului Aftalion nu mi-a făcut o impresie deosebită. Eram curios să-l văd, doar pentru a constata cum acel Napoleon se chircise alături de el într«» jalnic nimic. „Ce păcat”, am spus eu, „că nu vine și unchiul!” „El est» în Anglia, el nu poate veni”. „Dar ar fi frumos să vină, ca să vadă cum trebuie să fie un adevărat sefard”. Mama nu-mi lua în nume 4* rău această ură împotriva fratelui ei. Deși îi admira iscusința, îi convenea împotrivirea mea. Poate că a înțeles cât era de important pentru mine că nu l-am luat ca exemplu în locul tatălui,

poate că ea considera, această ură nestinsă drept «caracter» și «caracterul» era pentru ea mai presus de orice.

Am ajuns la un hotel ca un palat, așa «ceva nu mai văzusem, cred «a se numea chiar «Lausanne Palace». Domnul Aftalion ocupa o suită d «camere uriașe, luxos mobilate, mi se părea că mă aflu în «O mie și una de nopți» și mă gândeam cu dispreț la casa unchiului din Palatine Road care în urmă cu un an mă impresionase așa de mult. O ușă dublă «-a deschis și a apărut domnul Aftalion într-un costum albastru închis cu ghetre albe și, zâmbind radios, a venit spre mama și i-a sărutat mina. „Te-ai făcut și mai frumoasă, Mathilde” i-a spus el, ea era îmbrăcată la negru. „Și tu ai cea mai frumoasă soție”. Mama avea prezență de splrit. „Unde-i Frieda? Nu-i aici? N-am mai văzut-o de la Viena, de la Institut. I-am povestit fiului meu atât de mult despre ea și l-am ada» și pe el, pentru că ținea neapărat s-o vadă”. „Vine îndată. Încă n-a terminat cu toaleta. Voi doi trebuie să vă mulțumiți între timp cu ceva mai puțin frumos”. Totul era ou gust și distins, pe măsura spațiilor enorm «El s-a interesat de intențiile mamei, asculta cu atenție, zâmbind meren, și a aprobat mutarea la Viena prin cuvinte fantastice. „Tu ești făcuta pentru Viena, Mathilde, orașul te iubește, la Viena ai fost totdeauna cea mai vioaie și mai frumoasă”. Nu eram câtuși de puțin gelos nici po Viena, nici pe el, am aflat ce nu știusem și ce nu găsisem în niciuna din cărțile citite – că un oraș poate iubi un om și mi-a plăcut. Apoi a apărut Frieda și ea a fost cea mai mare surpriză. O femeie atât de frumoasă nu mai văzusem niciodată, era luminoasă ca lacul și îmbrăcară, minunat și o trata pe mama ca pe o prințesă. A ales din vase cei mai frumoși trandafiri, i-a dat domnului Aftalion și acesta i-a înmânat cu an compliment mamei. N-a fost o vizită prea

lungă, dar eu n-am înțeles tot ce s-a spus, conversația a decurs alternând între germană și franceză și, în ambele limbi, mai ales în franceză, încă nu mă descurcam așa de bine. Mi-a făcut impresia că unele lucruri, pe care nu trebuia să le înțeleg, erau spuse în franceză, altă dată aș fi reacționat cu înverșunare la asemenea discuții secrete ale adulților, dar din partea acestui învingător» p al lui Napoleon și a soției sale neobișnuit de frumoasă aș fi acceptat bucuroși chiar și altele.

Când am părăsit palatul, mama părea puțin încurcată. „Aproape «a m-aș fi căsătorit cu el”, a zis ea, s-a uitat la mine și a adăugat o propoziție de care m-am speriat: Atunci n-ai mai fi pe lume”. Nu mi-am putut închipui cum să nu fiu pe lume, mergeam alături. „Sunt doar fiul tău”, i: am zis cu încăpățănare. Probabil că i-a părut rău că a vorbit astfel cu mine, pentru că s-a oprit și m-a îmbrățișat cu putere, strângând și trandafirii pe care-i primise, iar la sfârșit o laudă și pe Frieda. „A fost un gest nobil din partea ei. Are caracter”. Asta o spunea foarte rar și niciodată despre o femeie. M-am bucurat că Frieda îi plăcuse și ei. Când, după ani de zile, am reluat discuția despre această vizită, obișnuia să-mi spună că a plecat cu sentimentul că tot ce văzusem, toată minunăția aceea îi aparținea de fapt ei și se mira cum de nu-i poartă pică Friedei și cum nu era invidioasă pe ea, dorindu-i ce nu i-ar fi dorit la nicio altă femeie.

Am petrecut trei luni la Lausanne și uneori mă gândesc că n-a mai existat niciodată în viața mea o perioadă atât de fertilă. Deseori judeci așa când te preocupă serios o perioadă din viață și e posibil ca fiecare perioadă să fie cea mai importantă și fiecare să conțină totul. În orice caz, la Lausanne, unde auzisem vorbindu-se în jurul meu franceza pe care o percepeam în treacăt și

fără eforturi dramatice, la îndemnul mamei am renăscut pentru limba germană și din durerile acestei faceri a provenit pasiunea care m-a legat de amândouă, de această limbă și de mama. Fără acestea două, care de fapt erau una și aceeași, viața mea ar fi fost absurdă și de neconceput.

În august am pornit în călătorie la Viena, călătorie pe care am întrerupt-o câteva ore la Zürich. Mama i-a lăsat pe cei mici în sala de așteptare sub supravegherea lui Miss Bray și m-a luat cu telefericul pe Muntele Zürich. Locul unde am coborât se numea Rigiblick. Era o zi strălucitoare și admiram orașul întins în fața mea; mi se părea uriaș și nu pricepeam cum un oraș poate fi așa de mare. Era ceva complet nou pentru mine și puțin straniu. Am întrebat dacă și Viena e tot atât de mare și, când am auzit că este cu mult mai mare, n-am crezut și-mi închipuiam că mama vrea să râdă de mine. Aici, lacul și munții erau departe, nu ca la Lausanne unde-i aveam direct în fața ochilor, în centrul fiecărei priveliști. Case nu se vedeau așa de multe; și aici mulțimea caselor care mă uimea se întindea pe versantul Muntelui Zürich în sus până unde eram noi și eu nici măcar n-am încercat să le număr, ceea ce în alte condiții aș fi făcut-o cu multă plăcere. Eram străin și, poate, puțin speriat, i-am reproșat mamei: „Nu-i vom mai găsi”, și mie mi se păru că nu trebuia să fi lăsat «copiii», cum îi numeam între noi, cu guvernanta care nu-nțelegea niciun cuvânt în altă limbă. Astfel prima perspectivă vastă asupra unui oraș a fost colorată de un sentiment de frustrare și amintirea acestui prim contact cu Zürichul, care avea să devină mai târziu paradisul tinereții mele, nu m-a părăsit niciodată.

Cred că am găsit cu bine copiii și pe Miss Bray, pentru că măv văd în ziua următoare, era 18 august,

călătorind prin Austria. În toate/localitățile prin care treceam erau arborate steaguri și, cum nu mai încetau, mama și-a permis o glumă, spunând că erau în cinstea sosirii r/oastre. Nici ea nu știa de ce erau și Miss Bray, obișnuită cu al ei/ Unioa Jack¹¹, era tot mai nervoasă și mai nerăbdătoare să afle și n-a lăsat-o pe mama în pace până nu s-a interesat la alți călători. Era ziua de naștere a împăratului Franz Joseph pe care mama îl cunoscuse încă în urmă cu douăzeci de ani, în perioada tinereții ei de la Viena, ca pe bătrânul împărat, el mai trăia și toate satele și orașele păreau să se bucure de aceasta. „Ca și Regina Victoria”, spuse Miss Bray și, în multele ore ale călătoriei noastre până la Viena am auzit de la ea istorii despre regina care murise demult și care mă plectiseau puțin și, pentru variație; altele de la mama, despre Joseph care mai era încă în viață.

Partea a treia VIENA 1913 - 1916

CUTREMURUL DIN MESSINA BURGTHEATER
ACASĂ

Înainte de începerea călătoriei, afară, în fața trenulețului ce ducea la grotă, se deschidea gura iadului, roșie și uriașă, arătându-și dinții. Apoi, se deschidea încet, fără îndurare, înghițind oamenii pe care drăcușorii îi puseseră la frigare. Dar ea se deschidea din nou, era nesătulă și neobosită; așa cum spunea Fanny, guvernanta, era în iad destul loc să încapă toată Viena și toți oamenii ei. N-o spunea amenințător, știa că eu n-o credeam, gura iadului era mai mult pentru frații cei mici. Îi ținea strâns de mână și, oricât ar fi sperat că-i cumintește prin vederea iadului, nu i-ar fi lăsat nicio clipă de lângă ea.

M-am așezat repede în trenuleț, strâns lipit de ea, ca

---

11 Steagul englezi

să rămână loc și pentru cei mici. Erau multe de văzut în trenulețul grotei, dar un singur lucru prezetita importanță. Priveam tablourile multicolore care apăruseră înainte, toate acestea erau numai să-ți ia ochii: Albă ca zăpadă, Scufița roșie, Motanul încălțat, toate basmele erau mai frumoase când le citeai, cele prezentate mă lăsau rece. Apoi urma ceea ce așteptam de când plecasem de acasă. Dacă Fanny nu se îndrepta imediat spre Wurstelprater, o trăgeam eu și-o băteam la cap cu sute de întrebări, până ceda și spunea: „Iar mă sâcâi, bine, să mergem la trenuleț”. Atunci o lăsam de mână și săream în jurul ei, fugeam o bucată înainte și așteptam nerăbdător, o puneam să-mi arate creșterii pentru intrare, deoarece s-a întâmplat să ne trezim în fața trenulețului și ea să fi uitat banii acasă.

Acum eram înăuntru și treceam pe lângă scenele din basme, în fața fiecăreia trenul se oprea puțin și eu eram atât de supărat pe opririle inutile, că făceam bancuri proaste pe seama basmelor, stricându-le cheful celor mici. În schimb rămâneam total nemișcați când venea partea esențială: cutremurul din Messina. Atunci apărea orașul de la marea albastră, multe case albe pe panta unui munte, totul era fix și nemișcat, luminat de soare, trenul se oprea și orașul de pe mare era atât de aproape că-l puteai atinge cu mâna. În acest moment am sărit în sus, Fanny, molipsită de frica mea, mă ținea strâns: tuna îngrozitor, se întuneca, se auzeau scâncete și fluierături înspăimântătoare, pământul se zguduia, noi eram scuturați, tuna din nou, fulgera tare: toate casele din Messina strălt/ce-au în flăcările vii. /

Trenul se punea în mișcare, noi părăseam locul ruinelor. Ce mat urma, nu mai vedeam. Buimăcit,

părăseam trenulețul și mă gândeam că acum totul s-a distrus, tot Wurstelpraterul, toate barăcile și castanii uriași de vizavi. M-am prins de scoarța unui copac, încercâna să mă liniștesc. M-am izbit de el și i-am simțit rezistența. Nu-l puteam clinti – copacul stătea nemișcat, nimic nu se schimbaseră, eu eram fericit. Cred că atunci s-a hotărât ca eu să-mi pun toată speranța în copaci.

Casa noastră era casa care făcea colț cu strada Josef Gali, nr. 5, locuiam la etajul doi, la stânga noastră un loc viran, nu prea mare, ne despărțea de Prinzenallee care ținea deja de Prater. Camerele dădeau parte-n strada Josef Gali, parte spre Vest, către locul viran și copacii Praterului. Pe colț era un balcon rotund, ce unea ambele părți. De aici vedeam apusul soarelui mare și roșu ce ne devenise foarte familiar și de care fratele meu cel mic, Georg, era atras în mod deosebit. Îndată ce apărea culoarea roșie pe balconfugea sprinten afară și, odată, rămas pentru o clipă singur, a urinat repede, explicând că trebuie să stingă soarele.

De aici se vedea, pe colțul opus al locului gol, o ușiță care ducea la atelierul sculptorului Josef Hegenbarth. Alături era tot felul de moloz» piatră, lemn; prin preajmă se-nvârtea mereu o fetiță brunetă care se uita la noi curioasă, când mergeam cu Fanny la Prater, și care s-ar fi jucat bucuroasă cu noi. Ne ieșea în cale, băga un deget în gură și schița un zâm bet. Fanny, care strălucea de curățenie și nu suporta murdăria nici la noi, nu pierdea ocazia s-o alunge, spunându-i grosolan: „Treci la o parte, fetiță murdară!”, interzicându-ne să vorbim sau să ne jucăm cu ea. Pentru frații mei această adresare juca un rol însemnat, ea transformându-se în numele copilului, în discuțiile lor «fetiță murdară» însemnând tot ce nu trebuiau ei să fie. Uneori strigau tare de pe balcon „Fetiță

murdară!" Ei o spuneau cu cele mai bune intenții, dar, jos, fetița plângea. Când a observat, mama i-a dojenit cu severitate. Dar izolarea îi convenea și e posibil ea pentru ea chiar și strigătele și efectul lor însemnau o prea mare apropiere de copilul acela.

Cartierul de pe malul Dunării se numea Schiittel, străbătându-l în lung ajungeai la Sophienbrücke, unde era școala. Cu noua limbă pe care o învățasem în ritm forțat am venit la Viena. Mama m-a dat în clasa a treia primară, la domnul învățător Tegel. Acesta avea o față grasă, roșie, pe care nu, prea puteai citi multe, aproape ca o mască; era o clasă mare cu peste patruzeci, de elevi, nu cunoșteam pe nimeni. În aceeași zi cu mine a venit încă un – elev nou, un băiețel american, și am fost examinați împreună; înainte însă ne-am spus repede trei propoziții în engleză. Învățătorul m-a întrebat unde am învățat germana. I-am spus că am învățat-o cu mama. Cât timp am învățat-o? Trei luni. Am simțit că I se piera curios că-n loc de profesor am avut-o doar pe mama și numai trei h\ni! A dat din cap spunând: „Asta-nseamnă că nu știi suficient pentru noi”. Mi-a dictat câteva propoziții, nu prea multe. Dar adevărata probă care-l interesa era: «Die Glocken läuten» și imediat după aceasta falie Leute»¹². Voia să mă prindă cu «läuten» și «Leute». Cunoșteam, deosebirea și le-am scris pe amândouă corect, fără să șovăi. A luat caietul în mână și a dat din cap – ce știa el de lecțiile de groaza de la Lausanne! – pentru că-i răspunsesem cursiv la întrebările anterioare, a spus, la fel de inexpressiv ca și mai înainte: „Vreau să te pun la încercare”.

Mama n-a rămas mirată când i-am povestit. Pentru ea

---

12 In germană capcană ortografică: läuten — a suna (verb); Leute = oameni (subst.)

era de la sine înțelese că fiul ei trebuia să știe nu numai la fel de bine, dar chiar mai bine nemțește decât copiii vienezi. Școala primară avea cinci clase, mama a descoperit că dacă ai note bune, se poate sări peste clasa a cincea și mi-a spus: „După clasa a patra, deci peste doi ani, vei intra la gimnaziu, acolo se învață latină și nu te vei mai plictisi”.

Cât privește școala, abia că-mi amintesc câte ceva din primul an de la Viena. Tocmai pe la sfârșitul acestui an s-a petrecut ceva – a fost omorât urmașul tronului. Domnul învățător Tegel avea pe catedră o ediție specială îndoliată. A trebuit să ne ridicăm în picioare și el ne-a comunicat evenimentul. Apoi am cântat imnul împăratului și, spre marea noastră bucurie, ne-a trimis acasă.

81

Paul Kornfeld se numea băiatul cu care mergeam acasă și el locuia tot în Schiittel. Era înalt și subțire și puțin neajutorat, picioarele lui păreau că vor să meargă în direcții diferite, pe fața lui prelungă era mereu un rânjet prietenos. „Cu-acela mergi tu?” mă întrebese domnul învățător Tegel, văzându-ne pe amândoi în fața școlii. „Îți jignești învățătorul!” Paul Kornfeld era un elev foarte slab, atunci când răspundea, răspundea greșit la toate întrebările și, pentru că rânjea mereu, neputând altfel, învățătorului îi era ostil. În drum spre casă, un băiat a strigat odată la noi ironic: „Jidănușule!” Eu nu știam ce vrea să-nsemne asta. „Nu știi?”, a întrebat Kornfeld, lui i se spusese adesea, probabil că era în legătură cu felul său bizar de a merge. Nu fusesem încă înjurat ca evreu, nici în Bulgaria, nici în Anglia nu se obișnuia acest lucru. I-am povestit mamei care, în felul ei mândru, a trecut peste incident. „Asta se referea la Kornfeld, nu la tine”. Cu aceasta nu voia să mă consoleze, dar nu accepta injuria.

Noi, sefarzii, eram pentru ea ceva mai mult.

Ea nu voia ca învățătorul să mă despartă de Kornfeld, ba limpot Hvă. „Să mergi totdeauna cu el”, îmi spunea ea, „ca să nu-l bată niciunul”. Pentru ea era de neînțeles că cineva ar îndrăzni să mă bată. Puternici nu eram nici unul, iar eu eram mult mai mic. Despre părerea învățătorului n-a spus nimic. Poate că-i convenea că făcea o asemenea deosebire între noi. Nu voia să-mi dea sentimentul că sunt de teapa lui Kornfeld, dar eu, ca cel care nu-i în cauză, trebuia să-l apăr cavalierește.

Asta îmi plăcea, pentru că se potrivea cu lectura mea. Citeam cărțile englezești pe care le adusesem de la Manchester și era un act de mândrie să le recitesc mereu. Știam exact de câte ori o citisem pe fiecare, pe câteva din ele de mai mult de patruzeci de ori și, pentru că pe acestea le știam deja pe de rost, recitirea avea doar scopul de a spori recordul. Mama a simțit acest lucru, mi-a dat alte cărți, zicea că-s prea mare pentru cărți de copii și căuta prin toate mijloacele să-mi trezească interesul pentru alte lucruri. Deoarece «Robinson Crusoe» ținea de lecturile mele preferate, mi-a făcut cadou «De la Pol la Pol» de Sven Hedin. Erau trei volume, iar eu le-am primit pe rând, cu diverse ocazii. Chiar primul volum a fost o revelație. Apăreau în el expediții științifice în tot felul de țări: Livingstone și Stanley în Africa, Marco Polo în China. Cu ajutorul celor mai aventuroase expediții științifice am cunoscut pământul și locuitorii săi. Ce începuse tata, continua în felul acesta mama; văzând că expedițiile mi-au alungat toate celelalte interese, a revenit la literatură și, ca să mi-o facă plăcută și pentru ca să nu citesc numai ceea ce n-aș înțelege, a început să citească cu mine Schiller în germană și Shakespeare în engleză.

Așa s-a întors la vechea ei dragoste - teatrul,

păstrând astfel vie și amintirea tatălui, cu care discutase mereu despre aceste lucruri. Se străduia să nu mă influențeze. După fiecare scenă voia să știe cum am înțeles-o și, înainte ca ea însăși să spună ceva, îmi dădea mie cuvântul. Câteodată, când se făcea târziu și ea uita de timp, citeam mai departe și mai departe, simțeam cum se entuziasmează și cum nu se gândește să termine. Eram și eu puțin vinovat când se ajungea atât de departe. Cu cât reacționez mai rațional, cu cât găseam mai multe lucruri de spus, cu atât mai puternic o năpădeau vechile trăiri. Îndată ce începea să vorbească despre una din acele pasiuni care deveniseră rațiunea existenței ei, știam c-o să mai dureze; nu mai era important că trebuie să merg la culcare, ea însăși se putea despărți tot atât de greu de mine ca și eu de ea; îmi vorbea atunci ca unui adult, lăuda cu exuberanță un actoi dintr-un anumit rol, îl critica pe altul care o dezamăgise, dar asta se întâmpla mai rar. Cu maximă plăcere voăea despre ceea ce asimilase fără nicio greutate, cu totală dăruire. Nările larg deschise începeau să-i tremure puternic, ochii ei mari, cenușii, nu se mai uitau la mine, cuvintele nu-mi mai erau adresate mie. Simțeam că vorbea cu tata, când era așa \ Je pătrunsă și, poate că eu însumi, fără să bănuiesc, deveneam tatăl meu. \ N-o trezeam prin întrebări copilărești și știam să-i stârnesc entuziasrrtul.

Când tăcea, devenea atât de serioasă, că eu nu mai îndrăzneam să spun nicio propoziție. Își trecea mâna peste fruntea enormă unde domnea liniștea și mie mi se oprea răsuflarea. Nu închidea cartea, ci o lăsa deschisă, și rămânea așa pentru tot restul nopții. Nu mai spunea niciuna din propozițiile obișnuite, că-i târziu, că trebuia să fiu de mult în pat, că mâine dimineață trebuie să merg la școală, tot ce ținea de sfaturile ei materne se uita. Era

firesc ca ea să se identifice cu personajul despre care vorbise. Dintre toate personajele lui Shakespeare, cel pe care-l iubea cel mai mult era Coriolan.

Nu cred că am înțeles pe atunci bucățile pe care le citeam împreună. Cu siguranță am asimilat mult, dar în amintirea mea ea a rămas singurul personaj – totul fusese de fapt o singură piesă pe care o jucam împreună. Cele mai groaznice evenimente și ciocniri, de care nu mă scutea defel, își găseau expresia în cuvintele ei care începeau cu explicații și sfârșeau printr-o apoteoză strălucitoare.

Când peste cinci ani am citit Shakespeare numai pentru mine, de data aceasta în traducere germană, totul îmi era nou, mă minunam că-mi rămăsese altfel în amintire, și anume ca un fluviu continuu de foc. Aceasta se întâmpla, probabil, și datorită faptului că germana îmi devenise între timp mai importantă. Dar nimic nu mi s-a tradus într-un fel atât de enigmatic ca primele povești bulgărești pe care, ori de câte ori le întâlneam într-o carte germană, le recunoșteam pe loc și puteam să le povestesc corect până la sfârșit.

NEOBOSITUL

Doctorul Weinstock, medicul casei, era un bărbat mic, cu față de maimuță și cu ochi care clipeau neobosit. Deși nu era, arăta în vârstă, asta probabil din cauza cutelor de maimuță ale feței sale, care-i dădeau a înfățișare bătrânicioasă. Noi, copiii, nu ne temeam de el, deși venea destul de des și ne trata de bolile obișnuite la copii. Nu era deloc sever și, pentru că tot clipea și rânjea, îți trecea orice frică. Intră cu plăcere în vorbă cu mama și se ținea în preajma ei. Când vedea că se apropie prea mult, ea se trăgea puțin înapoi, dar el întindea iar mâna pe care i-o puneă blând și cuceritor pe umeri sau pe braț. Îi spunea «copilașule», ceea ce-mi displăcea profund, și n-ar mai fi

plecat de lângă ea; ochii lui lipicioși zăboveau asupra ei ca și cum ar fi vrut s-o atingă cu privirea. Nu-mi plăcea când venea dar, pentru că era un medic bun și nu /făcea nici unuia dintre noi vreun rău, n-aveam nicio armă împotrivit lui. Număram de câte ori îi spunea «copilaș» și, îndată ce pleca, îi raportam mamei rezultatul. „Azi ți-a zis de nouă ori «copilaș» sau «ăștiazi au fost cincisprezece»”. Se mira de statisticile mele; nu mi le interzicea; deoarece doctorul îi era indiferent, nu simțea această «evidență» a mea ca pe o povară. Fără să fi avut încă habar de asemenea lucruri, simțeam acea adresare ca pe o încercare de apropiere, ceea ce și era de fapt și chipul său a rămas neșters în amintirea mea. După un deceniu și jumătate, când dispăruse de mult din viața noastră, am creat din el un bărbat foarte bătrân, octogenar, dr. Bock, medicul casei.

Într-adevăr bătrân era pe-atunci bunicul Canetti. Venea des la Viena să ne viziteze. Îi gătea mama, lucru care nu se prea petrecea în rest, el își dorea mereu același fel de mâncare «Kalibsbraten» – «friptură de vițel». Ca vorbitor de limbă spaniolă, avea greutăți cu aglomerarea consoanelor și din «Kalb» ieșea «Kalib». Apărea la prânz, ne săruta, pe obrazul meu curgeau, de fiecare dată când ne întâlneam, lacrimi calde, îi purtam numele, eram un orfan și nu se uita niciodată la mine fără să-și aducă aminte de tata. Îmi ștergeam pe furiș umezeala de pe față și, deși mă fascina, doream de fiecare dată să nu mă mai sărute. Masa începea vesel, ambii, bătrânul și nora, erau oameni vii și aveau multe de povestit. Dar eu știam ce se ascundea în spatele acestei veselii și că se va sfârși altfel. De fiecare dată, la sfârșitul mesei, urma vechea controversă. Suspina și spunea: „N-ar fi trebuit voi să plecați niciodată din Bulgaria, atunci ar fi trăit și azi! Dar ție nu ți-a ajuns Rusciucul. Ți-a trebuit Anglia. Și unde-i

acum? Clima din Anglia l-a ucis". Mamei îi cădeau greu vorbele acestea, pentru că într-adevăr ea a vrut să plece din Bulgaria, insuflându-i tatii puterea să se afirme în această chestiune împotriva tatălui său. Prea i-ați îngreunat viața, Señor Padre", așa i se adresa totdeauna, ca și tatălui ei. „Dacă l-ați fi lăsat să plece liniștit, atunci s-ar fi obișnuit cu clima din Anglia. Dar l-ați blestemat! L-ați blestemat! Unde s-a mai pomenit ca un tată să-și blesteme fiul, *propriul* fiu!" Atunci îi sărea țandăra, se ridica mânios, se schimbau propoziții pe un ton tot mai grav, ieșea din cameră, își lua bastonul și părăsea locuința, fără să mulțumească pentru «Kalibsbraten», pe care-o lăudase exagerat de mult la masă și fără să-și ia rămas bun de la noi, copiii. Ea rămânea plângând și nu se putea liniști. Așa cum suferea el din cauza acestui blestem, pe care nu și-l putea ierta, așa îi apăreau ei în fața ochilor ultimele ore ale tatălui meu, pentru care-și făcea mari reproșuri.

Bunicul locuia la Hotel Austria din Praterstrabe, uneori o aducea și pe bunica, deși, acasă la Rusciuc, ea nu se ridica niciodată de pe divan; a rămas pentru mine o enigmă cum reușea s-o convingă să călătorească și cum o îmbarca pe vaporul de pe Dunăre. Acolo locuia, singur sau cu ea, mereu în aceeași cameră și, pe lângă cele două paturi, mai era o canapea pe care dormeam eu în noaptea de sâmbătă spre duminică. De fiecare dată când venea la Viena, își rezerva acest lucru - eu îi aparțineam pentru noaptea spre duminică și pentru dejunul de duminică dimineața. Nu veneam cu prea mare plăcere la hotel, era întunecat și mirosea a mucegai față de casa noastră din Prater unde totul era luminos și aerisit. În schimb, dejunul de duminică era un mare eveniment; mă invita la cafea, primeam o cafea cu lapte și frișca și, lucrul cel mai important, un corn proaspăt.

La ora unsprezece începea școala Talmud, - Thora din strada Novara, «umărul 27, unde se învăța ebraica. Insista să urmez această școală de religie, în astfel de chestiuni nu prea avea încredere în zelul mamei și noaptea de la hotel era concepută ca un control; el voia să fie sigur că merg în fiecare duminică, înainte de masă la școală, cafeneaua și chifla aveau menirea să-i sporească atractivitatea. Totul era ceva mai liber decât la mama, el căuta să-mi câștige dragostea și atașamentul și, în afară de aceasta, nu exista nimeni, pe lume, oricât de mic, pe care să nu vrea să-l impresioneze.

În această școală lucrurile mergeau mai degrabă jalnic, deoarece învățătorul părea ridicol, un bărbat mic, răgușit, dând impresia că stă într-un picior și tremură mereu de frig, n-avea nicio influență asupra elevilor, toți făceau ce voiau. Învățați să citești în ebraică și să turui rugăciunile. Dar nu știam ce-nseamnă cuvintele pe care le citeam, nimănui mu i-a venit ideea să ni le explice. Nici istoriile din biblie nu ne erau comentate mai îndeaproape. Singurul țel al școlii era să ne învețe să citim cursiv cărțile de rugăciuni, pentru ca apoi tații sau bunicii să se fălească cu noi în templu. M-am plâns mamei de stupiditatea acestei școli, ea a fost de acord cu mine - cât de mult se deosebeau de această școală lecturile noastre comune! Ea mi-a explicat că mă lasă să merg numai pentru a învăța corect kadișul, rugăciunea morților, pentru tata. Pentru că, cu excepția Zilei împăcării, acesta e lucrul cel mai important din toată religia, altceva nu există. Ca femeie care trebuia să stea mereu de-o parte, n-o prea interesa cultul în templu; pentru ea rugăciunile nu însemnau nimic și, de citit, citea doar atunci când înțelegea ce citește. Pentru Shakespeare găsea ardoarea pe care n-o simțise niciodată pentru credința el.

Evadase din comunitate tocmai prin faptul că în copilărie făcuse școala la Viena și pentru că s-ar fi lăsat tăiată în bucăți pentru Burgtheater. Poate că m-ar fi scutit de rânduielile exterioare ale unei religii care pentru ea își pierduse sensul și m-ar fi eliberat de școala de duminică, în care nu se învăța nimic, dacă n-ar fi fost forțată, de tensiunea crâncenă dintre ea și bunicul, să cedeze în acest punct care era considerat o chestiune bărbătească. Nu era niciodată curioasă să afle ce se petrecea în această școală de religie; când mă-ntorceam duminică la prânz, discutam de drama pe care o vom citi împreună în seara aceea. Îndată ce Fanny îmi deschidea ușa, sumbrul Hotel Austria, sumbra stradă Novară erau deja uitate și singurul lucru despre care mama mă întreba șovăitor și complet împotriva naturii ei era ce-a mai spus bunicul, referindu-se la ce a mai spus despre ea. El n-o făcea niciodată, dar ea se temea c-ar încerca să mă influențeze împotriva ei. Ea n-avea de ce să se teamă, pentru că dacă ar fi încercat (lucru de care se ferea), nu m-aș mai fi dus niciodată la el la hotel.

Una din trăsăturile cele mai marcante ale bunicului era dinamismul său; el, care-n rest dădea impresia unui oriental, era mereu în mișcare. Abia ajungea în Bulgaria și apărea din nou la Viena de unde pleca mai departe la Nürnberg care la el suna Niirimberg. Dar mai călătorea și în multe alte orașe, de care nu-mi mai amintesc, deoarece nu le pronunța numele atât de fals, încât să-mi sară în ochi. Adesea îl întâlneam întâmplător pe Praterstraße, sau pe altă stradă din Leopoldstadt, grăbit, cu bastonul său argintat fără de care nu pleca nicăieri și, oricât s-ar fi grăbit, ochilor lui jucăuși de vultur nu le scăpa nimic. Toți sefarii care-l întâlneau – și erau mulți în această parte a Vienei, unde-n Zirkusgasse se afla și templul lor – îl salutau

cu respect. Era bogat dar nu era orgolios, vorbea cu toți cei pe care-i cunoștea și avea totdeauna câte ceva nou și surprinzător de povestit. Snoavele sale circulau pretutindeni; călătorind mult, observa tot ce-l interesa, în exclusivitate oameni și, pentru că, până la adânci bătrâneți, știa ce i-a povestit fiecăruia, era mereu amuzant pentru semenii săi. Pentru femei era periculos, n-o uita pe niciuna pe care pusese ochii și complimentele pe care le făcea – pentru fiecare în parte găsea complimente noi și deosebite – prindeau și nu se uitau ușor. Oricât ar fi trecut anii, el nu îmibătrânea, pasiunea lui pentru tot ce era nou și șocant, reacțiile sale rapide, felul său autoritar, dar și tandru, ochiul pentru femei, toate au rămas la fel de vii.

Căuta să vorbească cu toți oamenii în limba *lor* și, pentru că învățase aceste limbi doar în treacăt, în călătoriile sale, cunoașterea lor, cu excepția limbilor din Balcani, din care făcea parte și spaniola sefardită, era foarte precară. Îi făcea plăcere să numere pe degete câte limbi vorbește și nostima siguranță cu care ajungea în această numărătoare – știe Dumnezeu cum – la 17, uneori la 19 limbi, era irezistibilă pentru cei mai mulți, cu toată pronunția sa caraghioasă. Mie îmi era rușine de aceste scene, când se petreceau în prezența mea, pentru că ce scotea din gură era atât de greșit, că ar fi căzut chiar și la școala mea primară, la domnul învățător Tegel, și cu atât mai mult la noi acasă, unde mama, cu o ironie nemiloasă, ne atenționa la cea mai mică greșală. În schimb acasă ne limitam la patru limbi și când o întrebam pe mama dacă e posibil să vorbești 17, spunea, fără să-l amintească pe bunicul: „Nu, atunci nu știi niciuna!”

Avea mare respect pentru cultura mamei, deși universul ei spiritual îi era total străin, și pentru faptul că era severă și pretențioasă cu noi. Pe câtă pică îi purta

pentru că tocmai cu ajutorul acestei culturi îl ademenise pe tata să plece din Bulgaria, pe atât îi convenea că ne-o transmitea nouă. Nu cred că erau numai gânduri meschine de procopseală care-l animau, ci și elanul propriului talent neexploatat niciodată până la ea pat. În cadrul cercului restrâns al familiei sale a ajuns foarte departe și din puterea ce-o avea peste mult ramificată să familie n-ar fi cedat nicio iotă, dar simțea că-n exteriorul ei existau infinit de multe lucruri care îi erau refuzate. Poseda numai scrierea aramaică, în care era scrisă vechea spaniolă sefardită, și ziarele le citea numai în această limbă. Aveau nume spaniole ca «EI Tiempo», «Timpul», «La Voz de la Verdad», «Vocea adevărului», erau scrise cu litere hebraice și cred că apăreau numai odată pe săptămână. Citea și cu litere latinești, dar se simțea nesigur și, astfel, în lunga-i viață – a trăit peste nouăzeci de ani – n-a citit niciodată ceva în limba țării respective (darmite o carte). Cunoștințele sale se refereau, făcând abstracție de afaceri unde era suveran, în exclusivitate la propriile observații asupra oamenilor. Știa să-i imite și să joace ca un actor și unii oameni pe care-i cunoșteam și eu, deveneau pentru mine atât de interesanți așa cum erau jucați de el, încât în adevărata lor înfățișare mă dezamăgeau amarnic, în timp ce prin jocul lui mă fascinau tot mai mult. În prezența mea se tempera în scenele satirice; numai în societatea adulților, al cărei centru era, se desfășura din plin, distrându-i ore-n șir cu poveștile lui. (Murise deja demult, când l-am regăsit printre povestitorii din Marakeș, și, deși nu-nțelegeam niciun cuvânt din limba lor, prin amintirea bunicului îmi erau mult mai familiari decât toți ceilalți oameni pe care i-am întâlnit acolo).

Curiozitatea lui era, cum am mai spus, mereu trează, nu l-am văzut niciodată obosit și, chiar când eram numai

noi doi, simțeam că mă observa neconținut, fără să mă slăbească o clipă. În acele nopți petrecute cu el la Hotel Austria ultimul meu gând înainte de a adormi era acela că el nu dormea cu-adevărat și, oricât ar părea de incredibil, nu l-am văzut niciodată dormind. Dimineața se trezea cu mult înaintea mea, se spăla, se-mbrăca și, de cele mai multe ori, își și făcuse rugăciunea de dimineață, care dura destul de mult. Dacă dintr-un motiv oarecare mă trezeam noaptea, el ședea în pat ca și când ar fi știut de mult că eu mă voi trezi și ar aștepta doar să-i spun ce vreau. Dar nu făcea parte dintre oamenii care se plâng de insomnii. Dimpotrivă, arăta proaspăt și gata de orice, un drac în permanență treaz; cu tot respectul care-l aveau pentru el, multora la părea puțin sinistru datorită acestei vitalități exagerate.

Printre pasiunile sale se număra și strângerea banilor pentru fetele sărace, care voiau să se mărite și nu aveau zestre. L-am văzut adesea pe Prater oprind pe cineva și cerându-i bani în acest scop. Își scotea repede carnetelul roșu de piele, în care-și nota donația, cu numele persoanei. Îndată lua bancnotele și le-ndesa în portmoneu. Niciodată nu era refuzat, ar fi fost o rușine să-i spună „Nu” lui Señor Canetti. Prestigiul în comunitate depindea de aceasta și oamenii aveau în permanență, la ei banii pentru donațiile deloc mici, un „Nu” ar fi însemnat că te numeri tu însuși printre săraci și nimeni nu-și dorea să se afirme despre el un asemenea lucru. Dar eu cred că printre acești negustori exista și generozitate adevărată. Adesea îmi era dat să aud spunându-se cu mândrie reținută că unul sau altul e un om bun, înțelegându-se prin aceasta că e darnic cu săracii. Bunicul era cunoscut pentru aceasta și lui îi donau cu multă plăcere și pentru că el însuși figura înscris cu literele sale aramaice în fruntea colectei. Deoarece el

începea așa de bine, nu voia nict unul să se lase mai prejos și repede se strângea suma pentru o zestre onorabilă.

În această descriere a bunicului am concentrat unele lucruri pe care le-am trăit sau aflat mai târziu. Așa se face că în această primă perioadă de la Viena i-am acordat mai mult spațiu decât i se cuvine.

Pentru că, fără îndoială, lucrul cel mai important, mai emoționant și mai deosebit din această perioadă îl constituiau serile de lectură ca mama și discuțiile încheiate pe marginea fiecărei lecturi. Nu mai pot reda cu amănuntul aceste discuții, pentru că eu însumi mă constitui în mare parte din ele. Dacă există o substanță spirituală pe care o primești în primii ani, la care te referi mereu, de care nu scapi niciodată, atunci aceasta a fost. Aveam încredere oarbă în mama, personajele de care mă întreba, de care îmi vorbea, au devenit atât de mult lumea mea, încât, nu le mai pot distinge. Toate influențele ulterioare le pot urmări până în cele mai mici amănunte. Acestea însă formează o unitate de o densitate indestructibilă. Din această perioadă, deci din al zecelea an al vieții mele, mi-a devenit un fel de axiomă a credinței faptul că eu sunt constituit din aceste multe personaje de care, nici într-un caz nu sunt conștient. Eu cred că ele determină ce mă atrage sau mă respinge ta, oamenii pe care-i întâlnesc. Ele au fost pâinea și sarea primilor ani. Ele sunt adevărata viață tainică a spiritului meu.

IZBUCNIREA RĂZBOIULUI

Vara lui 1914 am petrecut-o la Baden, lângă Viena. Locuiam într-o casă galbenă cu un etaj, nu mai știu pe ce stradă, și împărțeam această casă cu un ofițer superior în pensie, care locuia cu soția sa la demisol. Erau vremuri în care nu puteai să nu observi ofițerii.

O bună parte a zilei o petreceam în parcul stațiunii,

unde mergeam cu mama. Într-un chioșc rotund în mijlocul parcului cânta fanfara stațiunii. Capeâmaistrul, un om subțire, se numea Konrath, noi băieții îl «urneau între noi pe englezește «carrot», «morcov». Cu frații cei mici vorbeam fără jenă în engleză, aveau trei și respectiv cinci ani, germana lor era cam nesigură, Miss Bray se întorsese doar de câteva luni în Anglia. Ar fi fost pentru noi o constrângere nenaturală să vorbim între noi altfel decât englezește și eram cunoscuți în parc ca micii englezi.

Era plin de lume și aceasta se datora și muzicii; la sfârșitul lunii iulie când se apropia izbucnirea războiului, numărul celor care se înghesuiau în parc a crescut vertiginos. Atmosfera era mai agitată, fără ca eu să înțeleg de ce și, când mama ne-a atras atenția să nu mai strigăm atât de tare pe englezește când ne jucăm, eu tot n-am priceput prea multe, iar cei mici nici atât. Într-o zi, cred că a fost întâi august, au început declarațiile de război. Carrot dirija, fanfara cânta, cineva i-a trimis dirijorului un bilețel pe care l-a deschis, a întrerupt muzica, a bătut puternic cu bagheta în pupitru și a citit cu voce tare: „Germania a declarat război Rusiei”. Fanfara a intonat imnul de stat al Austriei, toți s-au ridicat, chiar și cei care ședeau pe bănci, și cântau în cor: „Doamne apără, doamne ocrotește pe împărat și țara noastră”. Cunoșteam imnul de la școală și, mai timid, cântam și eu. După ce s-a terminat a urmat imediat imnul german: „Slavă ție, încununat de glorie”, Era ceea ce îmi era familiar din Anglia ca: „God save the King”¹³. Simțeam că aici atmosfera era împotriva Angliei. Nu știu dacă din obișnuință sau din încăpățănare cântam cât puteam de tare cu cuvintele englezești, și frații cei mici, fără să aibă habar de ceva, mă imitau cu vocile lor

---

13 Dumnezeu să-l ocrotească pe rege!

subțirele. Pentru că eram strâns înghesuiți printre ceilalți oameni, nu treceam neauziți. Dintr-odată am văzut în jurul meu fețe schimonosite de furie, brațe și mâini care ne loveau, pe mine și chiar și pe frații cei mici, Georg a primit câteva lovituri care erau de fapt pentru cel de nouă ani, pentru mine. Până să bage mama de seamă, ea fusese puțin împinsă la o parte de lângă noi, toți au tăbărât asupra noastră. Dar ce m-a impresionat mult mai tare erau fețele schimonosite de ură. Probabil că cineva i-a spus mamei de striga ea așa de tare: „Dar sunt doar copii!” Și-a făcut loc spre noi și ne-a cuprins pe toți trei, răstindu-se la cei din jur care n-au ripostat, pentru că vorbea ca o vieneză și, în sfârșit, ne-au făcut chiar loc să ieșim din groaznica înghesuială.

Eu n-am înțeles exact ce făcusem, cu atât mai persistentă a fost această primă trăire a unei mase dușmănoase. Consecința a fost că î» timpul întregului război, până în 1916, la Viena și apoi la Zürich, am rămas atașat englezilor. Dar învățasem din lovituri: m-am ferit, atâta timp cât am fost la Viena, să las să se observe ceva din orientarea mea englezească. Engleza ne-a fost strict interzisă în afara casei; am respectat interdicția, dar am rămas cu și mai mult zel la lecturile mele englezești.

Clasa a patra a școlii primare, cea de a doua care o urmam la Viena, a coincis cu războiul și tot ce-mi amintesc este legat de război. Am primit un caiet galben cu cântece care se refereau într-un fel sau altul la război. Începeam cu „Imnul împăratului” pe care-l cântam zilnic la începutul și la sfârșitul orelor. Două cântece din caietul galben ma impresionau: „Zorilor, Zorilor, luminați-mi drumul spre moartea timpurie”, cântecul care-mi plăcea cel mai mult însă, începea cu cuvintele: „Alături de drum, la marginea câmpiei stăteau ghemuite două stâncuțe”, cred că mai

departe urmă: „Dac-o fi să mor în țară dușmană, în Polonia voi să cad”. Cântam prea mult din această carte galbenă, dar tonul cântecelor era în mod cert mult mai suportabil decât concentratele imprecății copilărești care răzbăteau până la noi, elevii mici. „Serbien muß sterbien!” „Jeder Schuß ein Ruß!” „Jeder Stoß ein Franzos!” „Jeder Tritt ein Britt!”.¹⁴ Când pentru prima și ultima dată am adus acasă ne astfel de vers și i l-am spus lui Fanny: „Jeder Schuß ein Ruß!”, aceasta s-a plâns mamei. Poate că era o sensibilitate aparte, datorită faptului că Fanny era cehoaică, ea nu era deloc patriotă și nu cânta niciodată cu noi, copiii, cântecele de război învățate la școală. Poate că era un om rațional și simțea cât de crud suna din gura unui copil de nouă ani imprecăția „Fiecare împușcătură, un rus!” S-a simțit profund jignită, nu mi-a spus-o direct, a tăcut și s-a dus la mama să-i spună că nu mai poate rămâne, dacă-i dat să audă asemenea vorbe de la noi, copiii. Mama m-a luat între patru ochi și m-a întrebat foarte serios ce înțeleg prin această imprecăție. Eu am spus: nimic. Băieții la școală repetau tot timpul asemenea texte ritmate și eu nu le puteam suferi. Nu mințeam, deoarece, așa cum am spus, eram de orientare englezească. „De ce repeți papagalicește după ei? Ei nu-i place să audă așa ceva, o jignești spunându-i lucruri atât de urâte. Un rus e un om ca tine și ca mine.

Prietena mea cea mai (bună la Rusciuc a fost o rusoaică. Tu nu-ți mai amintești de Olga”. Eu o uitasem, dar acum mi-a revenit în minte, înainte, numele ei se auzea des la noi în casă. A fost suficientă această singură muștrare. N-am mai repetat niciodată asemenea imprecății și, pentru că mama își exprimase atât de clar dezacordul,

---

14 „Serbia trebuie să moară!” „O împușcătură, un rus!” „O îmbrîncitură, ua francez!” „O căkătură, un britanic!”

m-a cuprins ura față de orice slogane bestiale de război pe care le-am mai auzit apoi la școală și le-auzeam zilnic. Nici într-un caz nu vorbeau toți așa, erau doar câțiva, dar aceștia nu conteneau. Poate pentru că erau în minoritate le plăcea să iasă în evidență.

Fanny se trăgea dintr-un sat din Moravia, o persoană robustă, totul era sol: de la ea, chiar și părerile. În ziua de Anul Nou, evreii evlavioși stăteau pe malul Canalului Dunării și-și aruncau păcatele în apă. Fanny, care trecea cu noi pe-acolo, zăbovi la ceremonial. Medită în felul ei și-și spuse apoi părerea: „Mai bine să nu facă păcate, de aruncat și eu le pot arunca”. Cuvântul «păcat» nu-i plăcea și gesturile mari și mai puțin. Cea mai mare aversiune o avea față de cerșetori și țigani. Cerșetorii și hoții erau pentru ea același lucru. Nu-i plăcea teatrul și ura scenele, în spatele vorbelor agitate adulmeca intenții rele. Răul cel mai mare era pentru ea teatrul și la noi era prea mult. O singură dată s-a lăsat coruptă la o scenă și aceea a fost atât de cumplită, încât n-am uitat-o niciodată.

A sunat cineva la ușă, eu eram lângă ea când a deschis. Un cerșetor, nici bătrân, nici mutilat s-a aruncat în genunchi în fața ei frângându-și mâinile. Soția-i zace pe patul de moarte, are opt copii acasă, guri flămânde, viermi nevinovați. „Aveți milă, doamna! Ce-s de vină viermii nevinovați!” Rămăsese așa în genunchi și-și repeta cu pasiune poezia, era ca un cântec și - x spunea lui Fanny mereu „doamna!” Atunci îi tăie piuitul, nu era doamnă și nici nu voia să fie și când îi spunea mamei „stimată doamnă”¹⁵ nu suna deloc slugarnic. O clipă se uită tăcând la cel ce îngenunchease, cântecul său răsună tare și cald în coridor. Deodată s-a aruncat ea însăși în genunchi,

---

15 In orig. forma sincopată „gnă'Frau"

imitându-l. Fiecare propoziție a lui se-ntorcea acum cu accent boemian și duetul era așa de impresionant că am început și eu să declam cu ei. Nici Fanny, nici cerșetorul nu și-au pierdut cumpătul. În cele din urmă ea se ridică și-i trânti ușa-n nas. El era tot în genunchi și cânta mai departe prin ușa închisă: „Aveți milă, doamna! Ce-s vinovați săracii viermi!”

„Escrocule! N-are soție și nici nu-i pe patul de moarte. N-are copil, mănâncă totul singur. Om tânăr! Când a făcut opt copii?” A fost atât de revoltată pe mincinos, încât i-a repetat mamei, care tocmai se întorsese acasă, toată scena, eu am asistat-o la căderea în genunchi; am mai jucat scena împreună și altă dată. Îi arătam ce făcuse și voiam s-o pedepsesc pentru cruzimea ei, dar și să joc mai bine ca ea. Astfel auzea din gura mea propozițiile cerșetorului și apoi cu accenta A ei, același lucru încă o dată. Se-nfuria când începeam cu „Aveți îndurare doamna!” și se abținea să nu se arunce iar în genunchi, deși era ispitită de căderea mea în genunchi. Era un chin pentru ea, deoarece se simțea ironizată în propria-i limbă și, deodată, această persoană plină și robustă devenea neajutorată. Odată a uitat de ea și mi-a dat mie palma pe care ar fi dat-o cu plăcere cerșetorului.

Lui Fanny chiar că i s-a făcut frică de teatru. Lecturile de seara cu mama pe care le putea auzi din bucătărie o călcau pe nervi. Când a doua zi îi relatam ceva despre ele sau când vorbeam de unul singur, dădea din cap și spunea: „Atât agitat! Băiat cum să doarmă!” Intensificarea vieții dramatice la noi în locuință o irita pe Fanny și, când i-tr-o zi și-a dat demisia, mama a spus: „Fanny ne crede nebuni. Ea nu-nțelege. Poate că de data asta totuși mai rămâne. Dar simt că o vom pierde în curând”. Și eu și frații cei mici țineam la ea. Mama a

reușit, nu fără eforturi, s-o facă să se răzgândească. Dar odată și. **v** pierdut capul și-n onestitatea ei ne-a dat un ultimatum. Ea nu mai poate luporta, băiatul doarme prea puțin. Dacă activitatea noastră de seara nu încetează, trebuie să plece. Așa a plecat și noi am rămas toți triști. Au mai sosit adesea cărți poștale de la ea, eu, ca spiritul ei chinuitor, aveam voie să le păstrez.

MEDEEA ȘI ODISEU

Pe Odiseu i-am întâlnit abia la Viena. Întâmplarea a vrut ca istoria Odiseei să nu se afle printre primele cărți primite de la tata în Anglia. În acea serie de literatură universală repovestită pentru copii, probabil că se afla și Odiseea, dar fie că nu i-a atras atenția tatii, fie că intenționat a amânat-o pentru mai târziu, ea nu mi-a căzut atunci în mână. Așa că am aflat abia în germană de ea, eram în al zecelea an al vieții mele când mama mi-a făcut cadou «Legendele antichității clasice» a lui Schwab. În serile când interpretam drame, ne izbeam adesea de numele zeităților grecești pe care trebuia să mi le explice, nu-i plăcea să rămân cu lucruri neclarificate și aceasta ne răpea mult timp. Probabil și întrebam mai mult decât mi se putea răspunde, ea era familiarizată cu aceste chestiuni numai din mâna a doua, prin dramele engleze și franceze, dar mai ales prin cele germane. Mi l-a dat pe Schwab mai mult ca ajutor pentru înțelegerea dramelor, era ceva ce trebuia să asimilez «ingur, pentru a nu periclita verva serilor prin divagații interminabile.

Primul de care am aflat pe această cale, Prometeu, mi-a făcut o impresie nemaipomenită: un binefăcător al oamenilor, ce putea fi mai ademenitor și apoi această pedeapsă, răzbunarea înspăimântătoare a lui Zeus. La sfârșit am dat de Heracles ca mântuitor, aceasta încă înainte de a-i cunoaște celelalte fapte. Au urmat Perseu și

Gorgo, a căror privire pietrifica; Phaeton, cel care a ars în carul soarelui; Dedal și Icar; era deja război și se vorbea adesea de piloți; Kadmos și dinții de balaur, și pe aceștia îi puneam pe seama războiului.

Despre toate aceste lucruri minunate tăceam! e înregistram, fără să relatez ceva despre ele. Seara puteam lăsa impresia că știu ceva, dar numai când se iva o ocazie potrivită. Era ca și cum mi-aș putea aduce contribuția la explicațiile lecturii, aceasta era de fapt sarcina ce mi se dăduse. Simțeam bucuria mamei când spuneam ceva pe scurt, fără să mă pierd în noi întrebări. Păstram unele lucruri nelămurite pentru mine. Poate că mă simțeam fortificat într-un dialog unde centrul de greutate atârna de partea cealaltă și, faptul că-i trezeam interesul, amintindu-i câte un amănunt când nu se simțea tocmai sigură, mă umplea de mândrie.

N-a durat prea mult și am ajuns la legenda Argonauților. Medeea m-a cucerit cu o putere pe care n-o înțeleg întru totul, și mai puțin înțeleg cum de-am așezat-o pe același plan cu mama. Era oare pasiunea pe care am simțit-o la ea când vorbea de marile eroine de la Burgtheater? Era oare înspăimântarea morții pe care-n umbră am simțit-o drept crimă? Dialogurile ei sălbatice cu bunicul cu care se ncheia fiecare vizită de-a sa și după care rămânea plângând și epuizată. Chiar dacă oștergea de la noi ca și când s-ar simți lovit, mânia sa era neputincioasă, nu era mânia învingătorului, dar nici ea nu era în stare să ducă această luptă până la capăt, o apuca o disperare chinuitoare pe care n-o puteam suporta la ea. Astfel e posibil să-i fi dorit forțe supranaturale ca ale unei vrăjitoare. Este o presupunere care abia acum îmi vine în minte: aș fi vrut s-o văd mai puternică, cea mai puternică dintre toate, o forță invincibilă și de neclintit.

În legătură cu Medeea n-am tăcut, nu puteam tăcea și, aducând vorba de ea, mi s-a dus o seară întreagă. Mama n-a lăsat să se observe cât o șocase această identitate, am aflat-o abia mai târziu, când povestea de «Lâna de aur» a lui Grillparzer, de Medeea de la Burgtheater, reușind ca prin această așa-zisă dublă refracție să diminueze puternicul efect al legendei inițiale asupra mea. I-am smuls mărturisirea că și ea s-ar fi răzbunat pe Jason pentru trădarea sa, pe el și pe tânăra sa soție, dar nu pe copii. Pe aceștia i-ar fi luat cu ea în caleașca fermecată, încotro, asta n-o mai știa. Chiar dacă ar fi semănat cu tatăl lor, ea ar fi fost mai puternică decât Medeea și și-ar fi impus să le îndure privirea. Totuși ea era cea care în final apărea ca fiind cea mai puternică și o învinsese pe Medeea din mine.

Poate că a ajutat-o Odiseu, pentru că imediat după aceea când am aflat de el, a înlăturat tot ce fusese înainte, devenind principala figură a tinereții mele. *Iliada* am reluat-o în silă, pentru că începea cu sacrificiul Ifigeniei; faptul că Agamemnon cedase m-a umplut de profund dispreț, astfel că de la început n-am fost de partea grecilor. De frumusețea Elenei mă îndoiam, numele lui Menelaos și Paris mi se păreau de-a dreptul ridicole. În general eram dependent de nume, existau figuri pe care le detestam doar pentru numele lor și altele pe care le iubeam pentru numele lor, înainte de a le fi aflat istoriile: printre acestea se aflau Ajax și Cassandra. Nu mai pot spune când s-a născut această dependență de nume. Ea era de necontestat la greci, zeii lor se-mpărțeau pentru mine în două grupe în care ajungeau prin nume și mai rar prin caracter. Îmi plăcea de Persefona, Afrodita și Hera, nimic din ceea ce făcea Hera nu putea să-i păteze numele; îi iubeam pe Poseidon și Hefaistos; pe Zeus, dar și pe Ares și Hades, nu-i puteam suporta. La Atena m-a fascinat

nașterea ei, lui Apollo nu i-am iertat niciodată mutilarea lui Marsyas, cruzimea sa i-a întunecat numele, de care eram atașat în taină, împotriva convingerilor mele. Conflictul dintre nume și fapte s-a transformat într-o tensiune continuă pentru mine, cerința imperioasă de a le pune de comun acord nu m-a părăsit niciodată. Mă atașam de oameni și personaje datorită numelui lor și, atunci când comportarea lor mă deziluziona, recurgeam la eforturi complicate pentru a-i schimba și a-i aduce la unison cu numele. Despre alții, însă, a trebuit să inventez istorii detestabile care să le justifice numele odios. Nu știu prin ce aș fi putut fi mai nedrept; pentru cineva care admira dreptatea în cel mai înalt grad, această dependență de nume, neinfluențabilă prin nimic avea ceva cu adevărat fatal, numai și numai pe aceasta o simt ca un destin.

Nu cunoșteam pe vremea aceea oameni cu nume grecești, încât toate îmi erau noi și mă năpădeau cu puteri sporite. Le puteam întâlni cu o libertate care friza miraculosul, nu se asemănau cu nimic din ceea ce îmi era familiar, nu se amestecau cu nimic, apăreau ca simple personaje și rămâneau personaje; cu excepția Medeei care m-a pus în încurcătură, m-am hotărât pro sau contra fiecăruia și ele își păstrau mereu o eficacitate inepuizabilă. Cu ele a început pentru mine o viață de care eram conștient și în această viață nu depindeam de nimeni.

Astfel Odiseu, în care se vărsa pentru mine tot ce era grecesc, a devenit un model ciudat, primul pe care-l pot sesiza cu adevărat, primul de la care am aflat mult mai mult decât aș fi putut afla vreodată de la un om, un model rotund și foarte împlinit, prezent în multiple variante, fiecare dintre ele având sensul și locul ei. L-am asimilat în toate detaliile și cu trecerea timpului nu exista nimic la el care să nu fie important pentru mine. Anii călătoriilor lui

au coincis cu anii în care m-a influențat. În cele din urmă a pătruns, fără să-l fi recunoscut cineva, în «Orbirea», fapt care nu exprima altceva decât o dependență organică față de el. Oricât a fost ea de perfectă și oricât de ușor ar fi s-o demonstrez în toate detaliile - mai știu exact cu ce a început influența sa asupra băiatului de zece ani, în ce a constatat noul pentru el și cum l-a neliniștit. Aceasta a fost clipa în care a ajuns la feaci, când Odiseu, nerecunoscut încă și-a reauzit propria-i istorie din gura cântărețului orb Demodoh și a plâns pentru ea pe furis; șiretlicul prin care și-a salvat viața sa și a însoțitorilor săi, când s-a dat în fața lui Polifem drept *Nimeni*; cântecul Sirenelor pe care nu a vrut să-l scape; și răbdarea cu care a îndurat ca cerșetor ocară pețitorilor; toate acestea erau transformări prin care el se pedepsea subapreciindu-se; în cazul Sirenelor - puternică, de nestăpânit era setea lui de cunoaștere.

CĂLĂTORIA ÎN BULGARIA

În vara lui 1915 am făcut o vizită în Bulgaria. O mare parte din familia mamei era acolo, ea voia să-și revadă patria și locul unde trăise fericită cu tata șapte ani. Cu isăptămâni înainte fusese într-o agitație pe care n-o înțelegeam. Vorbea mult de copilăria ei la Rusciuc și, locul la care nu mă gândisem niciodată, a câștigat dintr-odată în importanță prin povestirile ei. Rusciucul era amintit cu dispreț de evreii spanioli pe care i-am cunoscut în Anglia și la Viena, ca un cuib provincial, fără cultură, unde oamenii habar n-aveau ce se-ntâmplă în Europa. Toți păreau fericiți că au scăpat de acolo și-și închipuiau că sunt mai buni și mai luminați pentru că trăiesc în altă parte. Numai bunicul, care nu se rușina niciodată de nimic, rostea numele orașului cu un accent pătimăș, acolo era prăvălia lui, acolo erau casele dobândite pe măsură ce s-a îmbogățit. Totuși observasem cât de puțin știa despre

lucrurile care pe mine mă interesau atât de mult – când i-am povestit odată de Marco Polo și China mi-a spus că toate astea-s basme și că eu ar trebui să cred doar ce văd cu ochii, că el îi cunoaște pe acești mincinoși; am înțeles că nu citise niciodată o carte și, pentru că limbile cu care se fălea le vorbea cu greșeli ridicole, fidelitatea lui față de Rusciuc nu era o recomandare pentru mine și călătoriile lui în țări care nu mai puteau fi descoperite mă umpleau de dispreț. Dar avea o memorie fantastică și m-a surprins odată când a venit la noi la masă cu întrebările despre Marco Polo adresate mamei. Nu numai c-o întreba cine este acest om, dacă a trăit cu adevărat, se interesa de orice amănunt fantastic despre care-i povesteam eu fără să omită nimic și aproape că s-a eaervat când mama i-a explicat ce rol a jucat descrierea lui Marco Polo la descoperirea de mai târziu a Americii. Dar când i-a amintit de eroarea lui Columb care a confundat America cu Indiile s-a liniștit din nou, spunând triumfător: „Așa se-ntâmplă când îi crezi pe asemenea mincinoși. Descoperă America și cred că-s Indiile!”

Ceea ce nu reușise el, să-mi trezească interesul pentru locul meu natal, i-a reușit mamei în joacă. La întâlnirile noastre de seara spunea, deodată, vorbind despre o carte care-i plăcuse în mod deosebit: „Asta am citit-o pentru prima dată în dudul din grădina tatălui meu”. Odată mi-a arătat un exemplar vechi din «Les Miserables» de Victor Hugo pe care mai erau pete lăsate de dudușele mâncate în timp ce citea. „Erau foarte coapte. M-am cățărat mai sus ca să m-ascund mai bine. Astfel, treceam nevăzută când trebuia să vin la mâncare. Citeam toată după-amiaza și mă trezeam dintr-odată atât de flămândă, încât mă îndopat”: cu dudușe. Ție îți este mai ușor, eu te las totdeauna să citești”. „Dar cu trebuie să vin totuși la

mâncare”, spuneam eu și începeam să mă interesez de dud.

Mi-a promis atunci că mi-l va arăta și toate discuțiile noastre se transformau în planuri de călătorie. Eu nu eram de acord, pentru că acolo lecturile noastre de seara ar fi trebuit sistate pentru o vreme. Apoi, în vreme ce eu eram încă sub influența Argonauților și a figurii Medeei, mi-a spus: „Vom merge și la Varna, la Marea Neagră”. Atunci n-am mai opus rezistență. De fapt Colchida era la celălalt cap al Mării Negre, dar oricum era aceeași mare și pentru moment eram gata să plătesc chiar cu scumpul preț al întreruperii lecturii noastre.

Am călătorit cu trenul, trecând pe lângă Kronstadt și prin România. Pentru această țară simțeam duioșie, pentru că mi-a fost foarte mult lăudată doica mea româncă, cea care mă hrănise. Ea m-a iubit la fel de mult ca pe propriul ei copil și mai târziu n-a pregetat să facă drumul de la Giurgiu pe Dunăre, numai ca să vadă ce mai fac. După aceea am aflat că suferise un accident, înecându-se într-o fântână adânc. a cu cumpănă iar tata, așa cum îi era felul, i-a găsit familia și, pe ascuns, fără știrea bunicului, a ajutat-o cum a putut.

La Rusciuc n-am locuit în casa veche, ar fi fost prea aproape de bunicul Canetti. Am tras la mătușa Bellina, sora cea mai mare a mamei. Era cea mai frumoasă dintre cele trei surori și se bucura – numai din acest motiv de o oarecare faimă. Nenorocirea care o va urmări mai târziu până la sfârșitul vieții nu se abătuse încă asupra ei și a familiei, dar se întrevedea deja. Mi-o aduc aminte așa cum era atunci, în plină înflorire a frumuseții; mai târziu am regăsit-o în «La Bella» și «Venus din Urbi. no» a lui Tizian și astfel chipul ei mi-a rămas întipărit în minte pe veci.

Locuia într-o casă galbenă, spațioasă, construită în

stil turcesc, vizavi de casa tatălui ei, a bunicului Arditti, care murise în urmă cu doi ani în timpul unei călătorii la Viena. Bunătatea îi era pe măsura frumuseții, știa puține lucruri, și, de aceea, era considerată proastă, pentru că nu voia niciodată nimic pentru ea și făcea mereu daruri. Deoarece toți își aminteau încă de tatăl ei, zgârcit și avid de bani, ea le apărea ca dintr-o altă sevă, un miracol al dărniciei; nu era în stare să vadă un om fără să se întrebe cu ce i-ar putea face o bucurie. În rest, nu se gândea niciodată la ceva. Când tăcea și se uita pierdută, fără să fie atenta la întrebările celorlalți, oarecum absentă și cu o expresie aproape crispată a feței, care însă nici atunci nu-și pierdea frumusețea, știai că se gândește la un cadou și că nu este încă mulțumită de niciunul din cele care-i veniseră până atunci în minte. Făcea asemenea daruri, încât erai copleșit, dar, de fapt, nu era niciodată pe deplin satisfăcută, fiindcă i se părea totdeauna că era prea puțin și, în plus, mai era în stare, în cuvinte sincere, să-și ceară și scuze pentru asta. Acesta nu era felul mândru de a face daruri pe care eu îl cunosc bine la sefarzi și care merge mână-n mână cu o anumită pretenție de noblețe, ci era simplu și natural ca respirația.

Se căsătorise cu vărul ei, Josef, un bărbat coleric, care i-a făcut viața imposibilă, din cauza căruia a trebuit să sufere tot mai mult, fără să se trădeze vreodată cu ceva. Livada din spatele casei, cu pomii încărcăți de cele mai minunate fructe, ne-a vrăjit la fel de mult ca și darurile mătușii. Încăperile din casa ei erau luminoase și totuși răcoroase, era mult mai mult loc decât la noi la Viena, erau multe de descoperit. Uitasem cum se trăiește pe divanurile turcești și totul îmi părea străin și nou, ca și când m-aș fi aflat la o expediție într-o țară exotică, ceea ce fusese, de fapt, dorința cea mai arzătoare a vieții mele. Dudul din

grădina de vizavi a bunicului m-a decepționat, el nu era deloc așa de înalt și, pentru că mi-o închipuiam pe mama tot atât de mare cum era acum, n-am înțeles cum de atunci nu fusese observată în ascunzișul ei. Mă simțeam bine în casa galbenă, în apropierea mătușii și nu insistam să călătorim la Marea Neagră, care era considerată, de fapt, punctul culminant al călătoriei noastre.

97

Unchiul Josef Arditti, cu fața-i roșie și grasă și cu privirea vicleană, mă întreba câte toate, știa multe și era atât de mulțumit cu răspunsurile mele la întrebări, încât mă bătea pe obraji și zicea: „Fiți atenți la cuvintele mele! O să iasă ceva din el, un mare avocat ca unchiul său!” El era negustor și deloc avocat, dar se pricepea totuși la legile multor țări pe care le cita pe de rost și cu lux de amănunte și anume în cele mai diverse limbi pe care le traducea apoi imediat pentru mine în germană.

7 - Limba salvată

Căuta să mă prindă, citind poate mai mult de zece minute același paragraf, probabil încă o dată, dar puțin schimbat. Apoi se uita cam șiret la mine și aștepta. „Înainte a fost însă altfel”, spuneam eu, „înainte a fost așa!” Nu puteam suferi aceste paragrafe, mă umpleau de o profundă aversiune față de tot ce era în legătură cu «dreptul», dar eram și eu încăpățânat și, în plus, voiam să fiu lăudat de el. „Ai fost, deci, atent”, zicea după aceea „tu nu ești un prost ca toți cei de aici” și arăta în direcția camerelor unde ședeau ceilalți, printre ei aflându-se și soția sa. Dar el nu se referea doar la ea, ci la întreg orașul, țara, Balcanii, Europa, lumea, cu excepția câtorva avocați vestiți care mai puteau rivaliza cu el.

Se vorbea în taină de izbucnirile lui de furie, am fost avertizat că-i groaznic de rău la mânie, dar să nu mă sperii

că se potolește, ziceau că trebuie să stai liniștit, să nu spui niciun cuvânt și, dacă se uită la tine, să dai din cap mereu cu supunere. Mama m-a prevenit că și ea și mătușa o să tacă dacă se întâmplă, că așa e el, nu se poate facnimic. Îl avea în vedere atunci mai ales pe bunicul care a murit, dar și pe văduva lui care mai era încă în viață, bunica, și pe toți frații mame, inclusiv pe ea însăși și pe mătușa Bellina.

Am auzit acest avertisment atât de des, încât îl așteptam deja cu curiozitate. Dar într-o zi la masă a fost atât de groaznic, încât acest fapt a devenit amintirea propriu-zisă a acestei călătorii. „Ladrones!”, a strigat el deodată, „ladrones! Credeți că eu nu știu că sunteți toți hoți!” „Ladrones” în spaniolă sună mult mai violent decât „hoți”, cam așa ca „hoți” și „bandiți” dimpreună. Învinuia de furt pe fiecare membru al familiei, mai întâi pe cei absenți, începând cu bunicul, cu bunicul decedat, socrul său, care-l exclusese de la o parte de moștenire în favoarea bunicii. Apoi veneau la rând bunica, încă în viață, puternicul unchi Salomon din Manchester, care trebuia să se păzească de el. El îl va distruge, el cunoaște legile mai bine și-i va deschide procese în toate țările lumii, așa încât nu-i va rămâne nicio ascunzătoare în care să se poată salva. De *acei* unchi nu-mi era milă deloc – ba eram, – n-o pot nega – entuziasmat că cineva îndrăznește să concureze cu el, cel temut de toți. Dar mergea și mai departe, acum urmau la rând cele trei surori, chiar mama mea și mărinimoasa mătușă Bellina, propria-i soție, care ar conspira în taină cu familia ei împotriva lui. Continua pe același ton: „Ce nemernici! Ce criminali! Ce adunătură! O să-i zdrobesc pe toți, o să le smulg din piept inima prefăcută și-o s-o arunc ca hrană la câini. O să mă țină ei minte! O să-mi cerșească mila! Dar eu nu cunosc îndurare. Eu cunosc doar dreptul. Dar pe acesta îl cunosc bine. Să-

ndrăznească numai cineva să mă-nfrunte! Nebunii ăștia! Tâmpiții ăștia! Tu te crezi deșteaptă? Ce?” s-a adresat el, deodată, mamei. „Dar băiețelul tău te bagă-n buzunar. El este ca mine! O să-ți dea el odată bătaie de cap! Ultimul ban îl va stoarce de la tine! Ea e cultă, pun ei, Schiller nu-ți va fi de folos la nimic! Legea decide!” se bătea puternic cu palma peste frunte, „și legea este aici! aici! aici!”

— Asta n-ai știut-o” - acum în i se adresa mie - „Că mama na este o hoată! E mai bine s-o știi acum, înainte de a te jefui pe tine, propriul ei fiu!”

Mama mă implora cu privirile, dar nu mai folosea la nimic. Eu am lărit și am strigat: „Mama mea nu este o hoată! Nici mătușa!” și am început să plâng de ciudă, fapt care nu l-a impresionat. Cu fața-i buhăită groaznic și brăzdată de riduri ce-ți implorau milă, mi s-a adresat: „Taci! Nu te-am întrebat! Golan prost! Ai să vezi tu! Aici șed eu, unchiul tău Josef, și-ți spun în față, îmi pare rău de cei zece ani ai tăi. De aceea îți spun la timp: Mama ta este o hoată! Toți, toți sunt hoți! întreaga familie! întreg orașul! Numai hoți!”

Cu acest ultim „ladrones” încetă. Nu mă bătu, dar o isprăvise cu mine. „Nu ești vrednic”, mi-a spus mai târziu, când se liniștise, să te învăț legea. Tu va trebui să înveți prin experiență. Nu meriți altă.

soarta.

Cel mai mult mă miram de mătușa. Ea acceptase totul ca și când nu s-ar fi întâmplat nimic și chiar în aceeași după amiază o preocupau din nou darurile. Într-o disoutiie i-ntre surori, pe care am ascultat-o fără știrea lor, i-a spus mamei: „Este soțul meu. Înainte nu a fost așa. După moartea lui Señor Padre a devenit așa. Nu suportă nedreptatea. Este un om bun. Să nu plecați acum, asta l-ar putea jigni. E foarte sensibil. De ce oare toți oamenii buni

sunt sensibili?" Mama i-a spus că nu mai suportă din cauza băiatului, care nu poate să audă asemenea lucruri despre familie. Ea a fost totdeauna mândră de familia ei; este cea mai bună familie din oraș. Josef însuși face parte din ea. Propriul său tată fusese fratele mai mare a lui Señor Padre. „Dar el n-a spus niciodată ceva împotriva tatălui său. Asta n-o face niciodată, niciodată! mai bine și-ar mușca limba decât să spună ceva împotriva tatălui său”.

„Dar de ce vrea banii ăștia? El însuși este mult mai bogat decât noi!”

„Nu suportă nedreptatea. De la moartea lui Señor Padre a devenit așa, înainte nu era așa”.

Am plecat în curând la Varna. Marea - nu-mi pot aminti de alta - nu era deloc sălbatică și furtunoasă. În cinstea Medeei așteptam să fie periculoasă, dar în aceste ape nici vorbă de Medeea, cred că tulburătoarele evenimente din Rusciuc mi-au înăbușit gândurile legate de ea. Când se-ntâmplau cu-adevărat lucruri înspăimântătoare printre oamenii care-mi erau apropiați, figurile clasice de care altfel eram atât de pătruns, își pierdeau mult din coloritul lor. De când o apărasem pe mama de învinuirile groaznice ale cumnatului ei, ea nu mai era pentru mine Medeea.

Dimpotrivă, mi se părea important s-o știu în siguranță, să fiu cu ea și să veghez cu proprii-mi ochi să nu i se întâmple nimic mârșav.

Am petrecut mult timp la ștrand, în port mă preocupa în mod deosebit farul. Un distrugător intră în port și se zvonea că Bulgaria va intra în război de partea Puterilor Centrale. În discuțiile pe care mama le purta adesea cu cunoscuți, auzeam întruna cum oamenii considerau acest lucru ca imposibil. Niciodată Bulgaria nu a dus război cu Rusia, eliberarea sa de sub turci se datorează rușilor care

au luptat în multe războaie împotriva turcilor și oricând bulgarii erau la ananghie, se bazau pe ruși. Generalul în serviciile rusești, Dimitrijew, era una din cele mai populare figuri ale țării, la nunta părinților mei fusese oaspete de onoare.

Cea mai veche prietenă a mamei, Olga, era o rusoaică. Am vizitat-o pe ea și pe soțul ei la Rusciuc, mi-au părut mai sinceri și mai deschiși decât toți oamenii pe care-i cunoșteam. Cele două prietene vorbeau împreună ca fetele tinere, vorbeau franțuzește pe un ton alert, jubilând, vocile lor urcau și coborau neconținut, nicio clipă nu era liniște, ei; ca un ciripit, dar al unor păsări foarte mari. Soțul Olgăi tăcea respectuos, în bluza lui închisă până sus arăta puțin milităros, ne turnă ceai rusesc și ne servi cu delicatețe, cea mai mare atenție o acorda cursivității discuțiilor celor două prietene, ca să nu piardă niciun minut din timpul lor prețios, pentru că trecuse mult de la ultima lor întâlnire și cine știe când se vor mai revedea? Am auzit numele lui Tolstoi care murise abia cu câțiva ani în urmă, respectul cu care i s-a rostit numele era atât de profund, încât mai târziu am întrebat-o pe mama dacă Tolstoi este un poet mai mare decât Sha kespeare, ceea ce a negat, șovărind și fără plăcere.

„Acum înțelegi de ce nu permit să se lege cineva de ruși”, m-a întrebat ea, „sunt cei mai minunați oameni. Olga citește în fiecare clipă liberă. Cu ea se poate sta de vorbă”. „Și cu soțul ei?” „Și cu el. Dar ea este mai deșteaptă. Ea cunoaște literatura mai bine. El o respectă și o ascultă cu multă plăcere”.

N-am spus nimic, dar aveam anumite îndoieli. Știam că tatăl meu o considerase pe mama mai deșteaptă și cu mult superioară lui și mai știam că ea acceptase acest lucru. Ea era ca de la sine-nțelese de părerea lui, și, când

vorbea despre el - avea pentru el cele mai frumoase cuvinte - amintea cu naivitate cât de mult îi apreciase el spiritul. „În schimb el era mai muzical decât tine”, obișnuiam eu să obiectez. „Asta da”, zicea ea. „El a jucat și mai bine ca tine teatru, asta o spun toți, el era cel mai bun actor”. „Da, da, avea un talent natural moștenit de la bunicul”. „Era și mult mai vesel ca tine, mult, mult mai vesel”. Asta o auzea cu plăcere, fiindcă ținea la seriozitate și demnitate și tonurile patetice ale Burgtheaterului îi intraseră în sânge. Apoi urma totdeauna poanta mea: „El avea și un suflet mai bun. El era omul cel mai bun din lume”. Aici nu mai existau îndoieli și ezitări. Aici îmi dădea entuziasmată dreptate. „Un om așa de bun că el nu vei găsi niciodată pe lume, niciodată!” „Și soțul Olgăi?” „Și acela e bun, dar nu se poate compara cu tatăl tău”. Urmau apoi numeroasele povești despre bunătatea sa, pe care eu le auzisem de o sută de ori și așa fi vrut să le aud din nou: pe câți oameni i-a ajutat, chiar și fără știrea ei, fără să știe nimeni, cum se întâmpla uneori să afle și-l întreba cu severitate: „Jacques, ai făcut-o cu adevărat? Nu crezi că a fost prea mult?” „Nu mai știu”, era răspunsul său, „nu-mi mai amintesc”. „Și știi”, așa se termina totdeauna enumerarea ei, „el uitase cu adevărat. Era așa de bun că uita binele pe care-l făcuse. Nu trebuie să-ți închipui că era de felul lui uituc. Rolurile din piesele jucate nu le uita nici după luni de zile. N-a uitat nici ce i-a făcut tatăl său când i-a luat vioara, forțându-l să intre în comerț. Nu uita nici ce-mi plăcea mie și după ani de zile îmi făcea câte o surpriză cu ceva ce-mi dorisem cândva în treacăt. Dar binele pe care-l făcea îl tănuia atât de bine, că-l uita chiar și el”.

„De asta nu voi fi în stare niciodată”, spuneam eu, fiind entuziasmat de tata și trist pentru mine, „voi fi mereu conștient de acea lucruri”. „Tu semeni mai mult cu mine”,

spunea ea, „asta nu-i prea bine”. Și apoi mi-a explicat că ea este prea sceptică pentru a fi bună, ea știe imediat ce gândesc oamenii, îi pătrunde pe loc, ghicindu-le cele mai ascunse porniri. Cu această ocazie mi-a amintit un poet care fusese la fel ca și ea și care murise ca Tolstoi, cu câțva timp în urmă: Strindberg. Acest nume nu-l rostea cu plăcere, îl primise pe Strindberg spre lectură cu câteva săptămâni înainte de moartea tatălui și medicul din Reichenhall, care i-l recomandase atât de insistent, fusese prilejul acelei ultime, și, cum se temea ea uneori, mortale gelozii a tatălui. Cât eram la Viena mai avea lacrimi în odhi când auzea numele lui Strindberg și abia la Zürich s-a obișnuit atât de mult cu el și cărțile sale că putea să-i pronunțe numele fără să se tulbure.

Făceam excursii de la Varna la Monastir, în apropiere de Euxinograd, unde era palatul regal. Palatul l-am văzut numai de la distanță. De câțva timp, de la sfârșitul celui de al doilea război balcanic, nu mai era în Bulgaria și aparținea României. Trecherile de granițe în Balcani, unde fuseseră purtate războaie crâncene, nu erau o plăcere, în multe locuri nici nu erau posibile și erau evitate. Dar, în călătoria cu droșca și, mai târziu, când am coborât, am văzut cele mai îmbelșugate grădini de zarzavat și livezi, vinete de culoare violet-închis, ardei, roșii, castraveți, dovleci uriași și pepeni, nu pridideam să mă mir câte creșteau aici. „Așa-i aici”, spunea mama, „o țară binecuvântată. Aici e vorba și de cultură. Nimănui nu trebuie să-i fie rușine că s-a născut aici”.

Dar la Varna, când cădeau ploi abundente, strada principală, abruptă, care ducea-n port, era plină de gropi adânci. Droșca s-a împotmolit, noi a trebuit să coborâm, au venit oameni care l-au ajutat pe vizitiu, toți trăgeau din răsuputeri până au scos trăsura, mama spunea oftând:

„Aceleași străzi ca înainte! Astea-s stări orientale. Acești oameni nu vor învăța niciodată nimic!”

Astfel oscila ea și, în sfârșit, se hotărî bucuros să ne întoarcem la Viena. Dar, pentru că după prima iarnă de război alimentele se împuținaseră la Viena, înainte de plecare, mama și-a făcut o rezervă de legume uscate. A umplut un geamantan întreg cu cele mai diverse soiuri înșirate pe ață și a fost amărâtă când vameșii români de la Predeal, stația de graniță cu Ungaria, i-au golit conținutul geamantanului pe peron. Trenul s-a pus în mișcare, mama a sărit în vagon, dar comorile ei au rămas împrăștiate pe peron în râsetele batjocoritoare ale funcționarilor; ea își pierduse geamantanul. Mi se părea sub demnitatea ei să se amărască pentru asemenea lucruri, ce țineau doar de mâncare, încât sprmâhnirea ei, în loc de consolare a trebuit să asculte și reproșurile mele.

Ea a pus comportamentul funcționarilor români pe seama pașapoartelor noastre turcești. Dintr-un fel de fidelitate ereditară față de Turcia, unde fuseseră tratați totdeauna bine, cei mai mulți sefarzi rămăseseră cetățeni turci. Familia mamei însă, care se trăgea din Livorno, se afla sub protecție italiană și călătorea cu pașapoarte italienești. Dacă ar fi călătorit cu pașaportul ei de fată, sub numele de Arditti, românii s-ar fi purtat cu siguranță altfel, credea mama. Românii îi simpatizau pe italieni, pentru că limba lor provenea de acolo. Dar cel mai frumos se purtau cu francezii.

Veneam din mijlocul unui război pe care nu doream să-l recunosc, dar abia în această călătorie am început să pricep în mod nemijlocit ceva despre larga răspândire a dușmăniilor naționale.

DESCOPERIREA RĂULUI FORTĂREAȚA VIENA

În toamna lui 1915, după acea călătorie estivală în

Bulgaria, am intrat în prima clasă a gimnaziului real care funcționa în aceeași clădire cu școala primară, în imediata apropiere de Sophienbrücke. Această școală mi-a plăcut mult mai mult, învățam latina, ceva nou, aveam mai mulți profesori, nu-l mai aveam pe plicticosul domn Tegel, ce repeta mereu același lucru și care, de la început, mi s-a părut mărginit.

Dirigentele nostru era domnul profesor Twrdy, un pitic bărbos și îndesat. Când ședea la catedră, barba i se răsfiga peste masă și din bănci îi vedeam doar capul. Nimeni nu-l disprețuia, cu toate că ne păruse așa de caraghios la început - avea un fel de a-și - mângâia barba-i lungă care-ți insufla respect. Poate că acest gest genera răbdare, era drept și rareori se enerva. Ne-a învățat declinarea latinească, la majoritatea elevilor însă nu prea avea succes cu ea, pentru aceștia repetând neobosit *silva, silvae*.

În această clasă erau mai mulți colegi de care-mi amintesc și care-mi păreau interesanți. Era Stegmar, un băiat care desena și picta minun ai, eu eram un pictor netaientat și nu mă săturam uitându-mă la lucrările lui. În fața ochilor mei așternea pe hârtie ca prin vrajă păsări, flori, cai și alte animale, dăruindu-mi cele mai frumoase coli pe care tocmai le terminase. Cel mai mult mă impresiona când rupea repede câte-o foaie de care eu mă miram că nu i-a reușit, și începea din nou. Astasa întâmplat de câteva ori, până când în cele din urmă a avut sentimentul că una îi reușise, a examinat-o din toate părțile și mi-a înmănat-o cu un gest modest, dar și puțin festiv. Îi admiram talentul și generozitatea, dar mă neliniștea faptul că nu puteam face nicio deosebire, toate colile mi se păreau la fel de reușite și, mai mult decât talentul, îi admiram rapiditatea cu care-și îndeplinea

hotărârea. Îmi părea rău de orice foaie pe care o rupea, eu nu eram în stare să distrug vreo foaie scrisă sau tipărită. Era captivant să vezi cât de repede și fără nicio șovăire, ba chiar cu câtă plăcere o făcea. Acasă am aflat că așa sunt artiștii.

Un alt coleg, scund, gras și negru era Deutschberger. Mama sa avea în Wurstelprater o gheretă unde vindea gulaș și, pentru că locuia chiar în apropierea trenulețului care ducea prin grotă, unde nu cu mult înainte fusesem un fel de om al casei, m-a cucerit imediat. Credeam că cineva care locuiește acolo trebuie să fie alt om, mult mai interesant decât noi toți. Dar că el era interesant într-un alt mod decât aș fi putut ști eu – la cei unsprezece ani ai săi erau un cinic matur – acest lucru a dus în curând la o dușmănie amară.

Cu un alt coleg care era de fapt prietenul meu, Max Schiebl, fiul unui general, mergeam în trei de la școală spre casă prin Prinzenallee. Deutschberger conducea discuția, părea că știe totul despre viața adulților și ne spunea lucrurile pe șleau. Pentru el Praterul, așa cum îl cunoșteam eu și Schiebl, avea o altă față. Prindea în zbor discuții care aveau loc între clienții din ghereta de gulaș și avea un fel vulgar de a le repeta în fața noastră. Adăuga mereu comentariile mamei sale care nu-i ascundea nimic; se părea că n-are tată și că-i singurul copil. Schiebl și cu mine așteptam cu un fel de curiozitate drumul spre casă, Deutschberger nu începea imediat, abia după ce trecusem de terenul de sport al W.A.C.-ului, al Clubului vienez de atletism, se simțea liber să înceapă cu adevăratele lui perorații. Cred că avea nevoie de timp pentru a se pregăti cu ce avea să ne șocheze de data asta. Termina întotdeauna cu aceeași propoziție: „Niciodată nu e prea devreme să înveți cum e viața, spune mama”. Avea un simț

special al efectului și de fiecare dată își intensifica istoriile. Atâta timp cât era vorba de acte de violență, de bătaii cu cuțitele, de furturi și crime îl lăsam să se producă. Era împotriva războiului, lucru care-mi plăcea; Schiebl era însă de altă părere și căuta să-l abată de la ideile lui prin diferite întrebări. Îmi era rușine să povestesc acasă despre asemenea discuții. O bucată de timp au rămas secretul nostru bine păzit, până când lui Deutsehberger i s-au urcat victoriile la cap și a depășit limita, fapt care a produs o mare agitație.

„Știu cum se fac copiii, mi-a spus mama”. Schiebl era cu un an mai mare ca mine, această problemă începuse să-l preocupe și eu m-am alăturat dezgustat curiozității lui. „E foarte simplu”, spunea Deutsehberger, „așa cum cocoșul calcă găina, așa calcă bărbatul femeia”. Eu, sub impresta serilor Shakespeare, respectiv Schiller, m-am înfuriat și-am striga: „Mînți! Nu-i adevărat! Ești un mincinos!” A fost prima dată când m-am apărat împotriva lui. A rămas în continuare ironic, repetându-și propoziția. Schiebl a tăcut și tot disprețul lui Deutsehberger s-a revărsat asupra mea... Mamă-ta nu-ți spune nimic. Te tratează ca pe un copil mic. Nu te-ai uitat niciodată la un cocoș? Precum cocoșul ș.a.m. **d** Trebuie să înveți cât mai devreme cum e viața, spune mama”.

N-a lipsit mult să-l lovesc. I-am părăsit pe amândoi și trecând peste șantierul pustiu am fugit în casă. Mâncam totdeauna împreună la o masă rotundă, m-am stăpânit față de frații mai mici și n-am spus nimic, dar n-am putut mânca deloc și-mi venea să plâng. Îndată ce s-a putut, am tras-o pe mama pe balcon unde se desfășurau peste zi discuțiile noastre serioase și i-am spus totul. Observase, desigur, tulburarea mea, dar când a aflat cauza a amuțit. Ea, care avea un răspuns clar și complet la orice întrebare,

ea care mă lăsa să înțeleg că și eu port răspunderea pentru educația celor mici, tăcea, pentru prima dată; a tăcut atât de mult, că m-a cuprins frica. Apoi s-a uitat în ochii mei și cu formula de adresare pe care o cunoșteam din marile noastre clipe, mi-a spus solemn: „Fiule, o crezi pe mama?” „Da, da!” „Nu-i adevărat, minte. Mama lui nu i-a spus asta niciodată. Copiii se nasc altfel, într-un mod frumos. O să-ți spun mai târziu. Pe tine nici nu te interesează încă!” Cuvintele ei mi-au tăiat curiozitatea pe loc. De fapt nu voiam să știu încă. Dacă ce auzisem a fost doar o minciună! Acum știam c-a fost o minciună și încă una grosolană, el inventând lucruri pe care mama sa nu i le spusese niciodată.

Din acest moment am început să-l urăsc pe Deutsehberger și-l tratam ca pe drojdia societății. La școală, unde era un elev slab, nu-i mai șopteam. În pauză, când voia să vină la mine, îi întorceam spatele. N-am mai vorbit niciun cuvânt cu el. S-a isprăvit cu drumul comun spre casă. Pe Schiebl l-am pus să aleagă între mine și el. Ba mai mult, când profesorul de geografie l-a chemat să arate pe hartă Roma, el a arătat Neapole; profesorul n-a observat, eu m-am ridicat și-am spus: „A arătat Neapole, nu Roma” și a primit o notă proastă. Asta era ceva ce-n mod obișnuit aș fi disprețuit, eu îmi apăram colegii și-a ajutam când puteam, chiar la profesorii la care țineam, dar cuvintele mamei m-au umplut de atâta ură împotriva lui, că totul mi se părea permis. Era pentru prima dată când aflam ce-nseamnă o ascultare orbească și cu asta am terminat orice discuție cu mama despre el. Eram montat împotriva lui și vedeam în el un ticălos, într-un lung discurs i-am povestit lui Schiebl de Richard al III-lea și l-am convins că Deutschberger e copia lui fidelă, dar e încă tânăr și-ar trebui ca de pe-acum să i se strice socotelile.

Atât de timpuriu am început să descopăr răul. Predilecția asta m-a urmărit mult timp, până mult mai târziu, când am devenit un sclav supus al lui Karl Kraus, crezându-l, atunci când ponegrea pe atâția ticăloși. Pentru Deutschberger viața la școală a devenit de nesuportat. Și-a pierdut siguranța, privirile lui imploratoare mă urmăreau peste tot, ar fi fost în stare de orice pentru a restabili pacea, dar eu eram de neîmpăcat și era ciudat cum această ură prin efectul ei vizibil asupra lui se întetea în loc să se potolească. În cele din urmă a venit mama lui la școală și într-o pauză m-a tras la răspundere. „De ce urmărești pe fiul meu? Nu ți-a făcut nimic. Ați fost doar prieteni”. Era o femeie energică, cu un limbaj repezit. În opoziție cu el, ea avea gât și nu plescăia când vorbea. Mi-a plăcut că mă ruga ceva, îmi cerea îndurare pentru fiul ei și astfel i-am spus, la fel de deschis ca și ea, cauza dușmăniei mele. Am repetat, fără să mă jenez în fața ei, propoziția interzisă despre cocoș și găină. Ea i se adresă atunci cu violență, el stătea fricos în spatele ei: „Ai spus tu așa ceva?” A dat jalnic din cap fără să nege și cu asta a luat sfârșit pentru mine toată chestiunea. Probabil că nici unei mame, care mă trata atât de serios ca propria-mi mamă, nu i-aș fi putut refuza ceva, dar eu am simțit și cât îi era el de drag și din Richard al III-lea a devenit iarăși un elev ca mine și Schiebl. Propoziția cu pricina ajunsese din nou la presupusa sursă și-și pierduse astfel efectul. Urmărirea a încetat, noi nu ne-am reîmprietenit, dar l-am lăsat în pace, în așa măsură, că nu-mi mai amintesc de el. Dacă stau și mă gândesc la restul școlii de la Viena, aproximativ încă o jumătate de an, figura lui nu-mi mai apare.

Prietenia cu Schiebl însă era tot mai strânsă. De la început ne-am înțeles bine, acum era singurul meu prieten. Locuia ceva mai sus pe Schiittel, într-o locuință

asemănătoare cu a noastră. De dragul lui mă jucam și eu cu soldații și, pentru că avea foarte mulți, armate întregi cu toate soiurile de arme, cavalerie și artilerie, mergeam adesea la el acasă, unde se purtau bătăliile. Îi plăcea foarte mult să câștige, iar înfrângerile le suporta greu. Atunci își mușca buzele și se strâmba, uneori căuta să trișeze și mă supăram. Dar asta nu dura mult. Era un băiat bine crescut, înalt și mândru și, deși semăna ca două picături de apă cu maică-sa, asemănare de care eu mă miram întruna, nu era nici pe departe băiatul mamei. Ea era cea mai frumoasă mamă pe care o cunoșteam și cea mai înaltă. Avea o ținută dreaptă, mă uitam în sus la ea, se apleca spre noi când ne aducea o gustare, cu o ușoară înclinare a părții superioare a corpului, ne punea tava pe masă, ca apoi să se îndrepte, înainte de a ne îmbia să servim. Ochii ei negri mă urmăreau, îi visam acasă, ceea ce însă nu-i spuneam niciodată fiului ei Max. Dar îl întrebam dacă toate tirolezele au ochi frumoși, la care-mi răspundea hotărât: „Da!”, adăugând: „Și toți tirolezii!” Data următoare am observat că Max îi spusese, deoarece părea că se amuză când ne-a adus gustarea, se uita la noi cum ne jucam, ceea ce nu făcuse niciodată și **m.** i întrebat de mama. După ce a ieșit, l-am întrebat pe Max cu severitate, „îi spui tot mamei tale?” A roșit ca focul, încercând să mă convingă de contrariu și adăugând ca nu obișnuiește să-i spună nimic din ce-mi închipui eu, nici chiar tatălui său nu-i spune totul.

Tatăl, un bărbat mic și slab, nu mi-a făcut absolut nicio impresie. El nu numai că era mai mic, dar mi se părea și mai în vârstă decât soția sa. Era general în rezervă, dar fusese rechemat în război pentru o misiune specială. Era inspectorul lucrărilor de fortificații din jurul Vienei. În toamna lui 1915 rușii rupseră frontul din Carpați

și circulau zvonuri ca Viena ar fi amenințată. Tatăl lui Schiebl ne-a luat cu el în zilele libere, când n-aveam școală, în inspecțiile sale. Ne-am dus la Neuwaldegg, am străbătut pădurea, trecând pe lângă mici «fortificații» băgate în pământ. Acolo nu erau soldați, aveam voie să vizităm totul și astfel am intrat înăuntru; în timp ce tatăl lui Schiebl bătea ici și colo cu bastonul său în pereții groși, noi ne uitam prin găuri afară la pădurea pustie și încremenită. Generalul vorbea puțin, avea mai degrabă o față morocănoasă și în drumurile noastre prin pădure, de fiecare dată când ni se adresa și ne explica ceva, ne zâmbea, ca și când ar fi fost ceva deosebit. Nu mă punea niciodată în încurcătură. Probabil că vedea în noi viitori soldați, el era cel care-i dăruise fiului său acele mari armate de zinc care se înmulțeau neconținut și el se interesa, cum îmi spunea Max, de jocurile noastre, vrând să știe cine a câștigat. Dar eu nu eram obișnuit cu oameni atât de liniștiți, și, ca general, nu mi-l puteam închipui chiar deloc. Mama lui Schiebl ar fi fost un general minunat, de dragul ei m-aș fi dus chiar și în război, dar excursiile de inspecție cu tatăl său nu le luam în serios și războiul, despre care se vorbea atâta, îmi apărea foarte îndepărtat când bătea cu bastonașul lui în peretele unei «fortificații».

În toată perioada de școală și mai târziu, tații nu m-au impresionat în mod deosebit. Aveau pentru mine ceva lipsit de viață sau bătrânesc. Propriul meu tată era încă în mine, cel care discutasese cu mine despre atâtea lucruri, cel pe care-l auzisem cântând. Tânăr cum fusese mi-a rămas și chipul său, el a rămas unicul tată. Cu atât mai receptiv eram însă la mame și numărul celor care mi-au plăcut era uluitor de mare.

În iarna lui 1915 pe 1916 efectele războiului

începuseră să se simtă în viața de toate zilele. Epoca recruților cântând entuziaști pe Prinzenallee, trecuse. Când în drum - spre casă întâlneam mici grupe mărșăluind nu mi se mai păreau atât de vesele ca înainte. Cântau tot „în patrie, în patrie, acolo ne vom revedea!”, dar revederea nu li se părea apropiată. Nu mai erau atât de convinși că se vor întoarce. Cântau „Am avut un camarad” de parcă ei înșiși ar fi fost camaradul căzut despre care cântau. Am simțit această schimbare și i-am relatat-o prietenului meu Schiebl. „Aceștia nu sunt tirolezi”, mi-a răspuns el, „trebuie să vezi odată tirolezii”. Nu știu unde a văzut el pe atunci tirolezi mărșăluind, poate că a vizitat împreună cu părinții cunoștințe comune din patria lor și a auzit la ei comentarii încrezătoare. Credința sa că războiul se va sfârși cu bine era de nezdruccinat, niciodată nu s-a îndoit de asta. Nu de la taică-său avea această siguranță, acesta era un bărbat liniștit care nu folosea cuvinte mari. În excursiile pe care le făceam împreună n-a spus nici o singură dată: „Vom învinge!”. Dacă ar fi fost tatăl meu, eu aș fi pierdut demult orice speranță în victorie. Maică-sa era cea care-i întreținea această credință. Poate că nu spunea nici ea nimic, dar mândria, integritatea, privirea ei pătrunzătoare, ca și când sub protecția ei nu s-ar putea întâmpla nimic nefavorabil - cu această mamă n-aș fi avut nici eu îndoieli.

Odată am ajuns la Schiittel în apropierea podului de cale ferată care ducea peste Canalul Dunării, și unde era oprit un tren ticsit de oameni. Vagoane de marfă erau combinate cu cele de persoane, în toate erau înghesuiți oameni care-și aplecau privirea mută spre noi. „Aceștia sunt din Galiția”, a spus Schiebl, suprimând cuvântul „evrei” și completând cu „refugiați”. În Leopoldstadt era plin cu evrei din Galiția. În caftane negre cu buclele de la

tâmples și pălării aparte contrastau vizibil cu ceilalți oameni. Acum erau la Viena, unde să se ducă, de mâncat trebuiau să mănânce și ei și, cu hrana, vienezii n-o mai duceau așa de bine.

Nu văzusem niciodată atâția înghesuiți în vagoane. Era o priveliște înspăimântătoare, dat fiind că trenul stătea. Tot timpul cât l-am fixat, trenul nu s-a mișcat din loc. „Ca vitele”, am spus eu, îi îngrămădește ca pe sardele și mai sunt și vagoane de vite”. „Asta-i realitatea, sunt așa de mulți”, a zis Schiebl, temperându-și repulsia față de ei și ținând cont de prezența mea, n-ar fi putut scoate ceva din gură care să mă jignească. Dar eu am rămas ca pironit și, în timp ce Schiebl stătea lângă mine, am simțit groaza ce mă cuprinsese. Nimeni nu ne făcea semn cu mâna, nimeni. nu scotea un cuvânt, simțeau că nu-s bine veniți și nu așteptau niciun cuvânt de salut. Erau numai bărbați și mulți bătrâni cu barbă printre ei. „Știi”, a spus Schiebl, „soldații noștri sunt trimiși pe front în asemenea vagoane. Războiu-i război, zice tata”. Era singura propoziție a tatălui său pe care a citat-o vreodată în fața mea și știam c-o spune să mă scoată din spaimă. Dar degeaba, eu priveam în gol, priveam la nesfârșit și nu se-ntâmpla nimic. Voiam să se pună trenul în mișcare, lucrul cel mai înspăimântător era că trenul tot mai staționa pe pod. „Nu vii?”, m-a întrebat Schiebl, trăgându-mă de mânecă. „Nu mai vrei să ne jucăm?” Eram în drum spre el pentru a ne juca iar cu soldații. M-am dus, totuși, dar cu un sentiment de neplăcere care s-a amplificat când am intrat în locuință și maică-sa ne-a adus gustarea... Unde-ați fost atâta?”, a întrebat ea. Schiebl a arătat spre mine și a spus: „Am văzut un tren cu refugiați din Galiția. Staționa pe Franzensbrücke”. „Așa?”, a spus ea și ne-a întins gustarea. „Acum cu siguranță sunteți flămânzi”. Din fericire a plecat,

pentru că eu nu m-am atins de mâncare și băiatului sensibil, care era Schiebl, nu-i era nici lui foame. A lăsat soldații în pace, nu ne-am jucat, iar când am plecat mi-a strâns mâna cordial, spunând: „Măine, când vii, o să-ți arăt ceva Am primit o artilerie nouă”.

ALICE ASRIEL

Alice Asriel era cea mai interesantă prietenă a mamei, familia ei provenea din Bagdad. Ea devenise vieneză get beget, în limbă și în felul de a fi, în tot ce făcea, în toate reacțiile ei. O femeie mărunțică, cea mai mică dintre prietene, care nu erau niciuna prea înalte. Avea interese spirituale și un fel ironic de a vorbi cu mama despre lucruri pe care eu nu le-nțelegeam. Trăia în literatura vieneză a acelei perioade, dar îi scăpa interesul universal al mamei. Vorbea de Bahr și Schnitzler cam ușor și puțin flusturatec, niciodată cu insistență și pasibilă oricând de influențe; oricine discuta cu ea putea s-o impresioneze, dar numai când era vorba de lucruri din sfera aceasta, restul, ce nu ținea de literatura zilei, nu prea era băgat în seamă. Cred că cei de la care afla noutățile erau bărbați, îi plăceau bărbații care știau să vorbească, discuțiile, schimbul de opinii erau viața ei, cel mai mult îi plăcea să ia aminte la controversele intelectualilor care, înfruntându-se, ajungeau să se certe între ei. Era vieneză prin structură pentru că, fără efort prea mare, știa totdeauna ce se petrecea în lumea spirituală. Vorbea cu plăcere despre oameni, despre istoriile lor amoroase, încurcături și divorțuri; era de părere că tot ce ține de dragoste e permis, nu condamna ca mama, o contrazicea, cfetd condamna și pentru cele mai complicate încurcături găsea imediat o explicație. Tot ce făceau oamenii i se părea natural. Așa cum vedea ea viața, așa a și avut parte de ea, ca și când un duh rău ar fi vegheat să-i facă ei însăși, ceea

ce ea permitea altora. Îi plăcea să strângă oameni în jurul ei, mai ales de sexe diferite, și să le observe reacțiile, pentru că fericirea vieții ei părea să constea din schimbarea partenerilor și, ceea ce-și dorea ea, admitea în egală măsură și altora, adesea îți dădea impresia că experimentează pe ei.

Ea a jucat un rol în viața mea și ceea ce am spus despre ea provine de fapt din experiența mea ulterioară. În 1915, când am cunoscut-o pentru prima dată, m-a surprins cât de puțin o afecta războiul. Nu l-a amintit în prezența mea nici o singură dată, mama se situa cu patimă împotriva lui, dar în fața mea tăcea, pentru a nu-mi produce greutate la școală. Alice nu voia să audă de război, deoarece nu cunoștea ura și era îngăduitoare cu orice lucru și cu orice om, nu se putea entuziasma și făcea abstracție de el.

Pe când ne vizita în strada Josef Gali era căsătorită cu un verișor de-al ei din Belgrad care devenise, ca și ea, vienez. Domnul Asriel era un bărbat mic, cu ochi umezi, cunoscut pentru stângăcia lui în toate lucrurile practice din viață. La comerț se pricepea îndeajuns ca să piardă toți banii, inclusiv zestrea soției sale. Locuiau cu cei trei copii într-o casă burgheză, când a făcut ultima încercare să se pună pe picioarele lui. S-a îndrăgostit de servitoarea lor, o persoană simplă, drăguță și serviabilă, care se simțea onorată de atenția stăpânului. Se înțelegeau bine, servitoarea era de teapa lui, dar, ispre deosebire de el, era atrăgătoare și constantă și, ceea ce nu-i putea oferi soția prin felul ei ușuratic, găsea la servitoare: sprijin și fidelitate neîndoielnică. Ea a fost o bucată de vreme iubită sa, până a se despărți de familie. Alice, care considera că totul e permis, nu-i reproșa nimic, ea ar fi dus menajul în trei mai departe, fără măcar să clipească din ochi, am

auzit-o spunându-i mamei că i-ar îngădui totul, numai să fie fericit, căci cu ea nu era, nu exista nimic care să-i țină legați. De discuții literare nu era în stare, când era vorba de cărți avea migrenă. Îi convenea totul, numai să nu fi văzut pe partenerii unor asemenea discuții și să nu trebuiască să ia parte la ele. Ea a renunțat să-l informeze despre aceste preocupări, avea deplină înțelegere pentru migrenele lui, n-avea nici pică pe el pentru pauperizarea rapidă. „El nu-i negustor”, îi spunea mamei, nu poate fi oricine negustor”. Când era vorba de servitoare, mama îl condamna aspru, în timp ce Alice avea un cuvânt de înțelegere pentru amândoi: „Uite, ea e așa de drăguță cu el și de ea nu se rușinează ca a pierdut totul. Fața de mine se simte vinovat”. „Dar și este vinovat!”, spunea mama. „Cum poate fi cineva atât de slab? El nu-i bărbat, e-un nimic, nu trebuia să se căsătorească”. „El n-a vrut să se căsătorească. Părinții ne-au căsătorit, pentru ca banii să rămână în familie. Eu eram prea tânără și el era timid. Era prea timid să se uite-n ochii unei femei. Știi, a trebuit să-l forțez să mi se uite în ochi și, asta după ce eram deja căsătoriți”. „Și ce-a făcut cu banii?” „Nimic n-a făcut. I-a pierdut. Sunt oare banii atât de importanți? De ce să nu pierzi banii? Rudele tale cu banii lor mulți îți plac oare mai mult? Aceștia sunt neoameni în comparație cu el!” „Tu-l vei apăra mereu; cred că-l mai iubești”. „Îmi pare rău de el, dar acum și-a găsit, în sfârșit, fericirea. Ea îl consideră un domn mare. Îngenunchează în fața lui. Sunt de-atâta timp împreună și știi că-i sărută mâna și-i spune în continuare «stimate domn». În fiecare zi curăță toată casa. Nu-i nimic de curățat, atât e de curat peste tot, dar e o curăță și curăță, întrebându-mă dacă mai am vreo dorință. „Acum odihnește-te puțin Marie”, zic eu, „acum e destul. Pentru ea nu i niciodată destul și, când nu sunt împreună,

curăță”. „Asta-i nerușinare. Cum de n-ai dat-o afară! La mine ar fi zburat imediat, din prima clipă”. „Și el? Lui nu-i pot face așa ceva. Să-i distrug fericirea vierii lui?” Asemenea discuții n-ar fi fost voie să le aud. Când venea Alice cu cei trei copii ai ei la noi, ne jucam împreună, mama bea ceai cu ea, Alice începea să povestească, mama era foarte curioasă cum se va desfășura totul în continuare și, văzându-mă cu ceilalți copii, cele două nu-și dădeau seama că eu auzeam totul. Mai târziu, când mama aducea vorba cu discreție de familia Asriel, unde lucrurile nu sunt tocmai în ordine, am fost destul de șiret să nu las să se observe că nu-mi scăpase niciun amănunt. Dar n-aveam nici cea mai vagă idee ce făcea domnul Asriel cu servitoarea. Înțelegeam cuvintele așa cum erau spuse, îmi închipuiam că le plăcea să stea împreună, fără să bănuiesc altceva în spatele cuvintelor și, cu toate acestea, eram conștient că toate amănuntele pe care le-am prins nu erau destinate urechilor mele și nu mi-a scăpat niciodată vreun cuvânt referitor la aceste lucruri. Cred că intenția mea era deaocunoaște pe mama și în alte situații și, în acest fel, fiecare discuție purtată era prețioasă pentru mine și nu voiam să pierd nimic din ceea ce mi-ar fi întregit imaginea ei.

Alice nici nu-și compătimea copiii, care creșteau într-o astfel de atmosferă. Walter, cel mai mare, era ușor retardat, avea ochii umezi ai tatălui său, nasul său ascuțit și mergea ca el, înclinat puțin într-o parte. Spunea propoziții întregi, chiar dacă erau scurte și nu mai mult de una odată. Nu aștepta răspuns la propozițiile lui, înțelegea însă ce i se spunea și era stupid de ascultător. Făcea ce i se spunea, dar ezita puțin «ainte de a face, îacât puteai crede că n-a înțeles. Apoi, deodată, dintr-o mișcare, executa totul, deci înțelesese. Nu făcea greutăți deosebite, dar se

spunea că uneori are crize de furie, nu se știa când apăreau, se liniștea imediat, dar nu puteai risca totuși să-l lași singur.

Hans, fratele său, era un băiat inteligent și era o plăcere să joci cu el «Dichterquartett»¹⁶. Nuni, mezina, se juca și ea, deși citatele în care be întreceam noi n-aveau nicio semnificație pentru ea, în timp ce Hans și cu mine le savuram, le știam pe de rost, când unul începea cu primul cuvânt, celălalt completa rapid restul. Niciunul nu reușea să ducă un citat până la capăt, era o chestiune de onoare pentru celălalt să-l întrerupă și să-l întregească. „Locul în care...” „a pășit un om bun este sfințit”. „Dumnezeu ajută...” „pe toți cei care-i cer ajutorul”. „Un om nobil...” „atrage oameni nobili”. Acesta era jocul nostru; pentru că amândoi turuiam rapid, nu câștiga niciunul în acest joc; astfel s-a născut între noi o prietenie bazată pe respect și abia după ce terminam acest joc aveam voie să începem altele. Hans era de față când mama sa admira pe cunoscătorii de literatură și s-a obișnuit de acolo să vorbească tot atât de repede ca și ei. Știa să se poarte cu fratele său, el era singurul care simțea când se apropie o criză și-l trata cu atâta grijă și tact, că reușea, uneori, s-o oprească la timp. „E mai deștept ca mine”, spunea doamna Asriel în prezența sa, ea nu avea secrete față de copii, asta ținea de principiile ei de toleranță și când mama o critica: „Îl daci să se încreadă, nu-l lauda așa”, răspundea: „De ce să nu-l laud? Se înțelege destul de greu cu tatăl sau și nici altfel n-are o soartă ușoară”. Părerea ei despre fiul retardat o păstra pentru sine, sinceritatea ei nu mergea atât de departe, menajamentele pentru Walter se hrăneau din mândria ei pentru Hans.

---

16 Joc distractiv de cărți.

Hans avea un cap îngust și alungit și se ținea, spre deosebire de fratele său, foarte drept. Tot ce explica arăta cu degetul și, când mă contrazicea, de asta îmi era puțin teamă, pentru că atunci când ridica degetul avea totdeauna dreptate. Era atât de precoce, încât nu-i era ușor printre copiii de vârsta lui. Dar nu era obraznic și, când tatăl lui, asta se întâmpla rar (pentru că-l vedeam rar), spunea o prostie foarte mare, amuțea și se retrăgea în sine, ca și cum ar fi dispărut dintr-odată. Știam atunci că-i era rușine de tatăl său, deși Hans nu spunea niciodată nimic de el. Nuni era altfel, ea îl adora pe tatăl ei și-i repeta fiecare propoziție: „Este o porcărie, spune tata”, zicea așa deodată când se supăra în timpul jocurilor noastre, „dar așa porcărie!”. Acestea erau citatele ei și se simțea obligată să le utilizeze mai ales atunci când jucam «Dichterquartett». Nuni avea voie să le spună până la capăt și, dacă ar fi ascultat-o cineva, maximele domnului Asriel sunau ciudat printre cele ciuntite din operele poetilor. Față de mama sa Nuni era reținută și greu o puteai scoate din această reținere, se simțea că avea înclinația să dezaprobe totul, un copil critic, dar stăpânit, condus doar de dragostea pătimasă pentru tatăl său.

Era o dublă sărbătoare pentru mine când venea doamna Asriel cu copiii la noi. Mă bucuram de Hans, îmi plăcea atitudinea sa de atotștiutor, pentru că astfel trebuia să fiu foarte atent; în aparență eram absorbit total de joc și pentru a evita o blamare, împinsă de el de fiecare dată la extrem. Când, cu cunoștințele mele de geografie, reușeam, de exemplu, să-i iau orice șansă, lupta cu dârzenie până la sfârșit, nu ceda niciodată, disputa noastră privind cea mai mare insulă de pe pământ rămânea nedecisă, Groenlanda era pentru el hors concours, cine-ar putea ști, ținând cont de ghețuri, cât e de mare Groenlanda, în loc să arate spre

mine, arăta cu degetul pe hartă și spunea triumfător: „Unde se termină Groenlanda?” Pentru mine era mai greu decât pentru el, deoarece trebuia să inventez în permanență motive să pot merge în sufragerie, unde serveau ceaiul mama cu doamna Asriel; atunci căutam! – bibliotecă ceva, de care aveam nevoie, pentru a hotărî în cazurile noastre de dispută, și căutam o bucată de vreme, pentru a prinde cât mai mult din discuția celor două prietene. Mama cunoștea intensitatea lucrurilor ce se petreceau între mine și Hans, fugeam cu atâta hotărâre la bibliotecă, răsfoiam ba într-o carte, ba-n alta, scoteam sunete de indignare când nu găseam ceva; sau când descoperem ce doream scoteam un fluierat prelung pentru care nici măcar nu mă dojenea – cum putea să-și închipuie că eu, de fapt, recepționam cu totul altceva, trăgând cu urechea la discuția lor?

Astfel am înregistrat toate fazele căsniciei până la ultima: „Vrea să plece”, spuse doamna Asriel, „vrea să trăiască cu ea”. „Asta a și făcut”, spunea mama, „acum doar vă părăsește!” „Nu, el susține că nu poate merge așa la infinit din cauza copiilor. Are dreptate. Walter a observat ceva și i-a spionat. Ceilalți doi habar n-au”. „Așa crezi tu, copiii observă totul”, a spus mama, în timp ce eu pândeam pe neobservate. „Și cum vrea să trăiască în continuare?” „Deschide cu ea un magazin de biciclete. A fost visul copilăriei lui să trăiască într-un magazin de biciclete. Știi, ea-l înțelege așa de bine și îl încurajează în înfăptuirea acestui vis. Ea va trebui să facă totul singură. Toată munca va apăsa pe umerii ei. Eu n-aș putea. Asta numesc eu dragoste adevărată”. „Și tu mai și admiri persoana?” Eu am dispărut și, când am ajuns la Hans și Nuni, aceasta era ocupată din nou cu citatele. „Oamenii răi n-au cântece, spune tatăl meu”. Încă eram impresionat de cele auzite, n-

am putut spune nimic și mi-am dat seama cât de adânc erau afectați cei doi copii, față de care tăceam. Țineam închisă cartea pe care o adusesem pentru a triumfa împotriva lui Hans și-am lăsat dreptatea de partea lui.

POIANA DE LA NEUWALDEGG

Paula veni îndată după ce plecase Fanny, era exact opusul ei: înaltă și subțire, o ființă grațioasă foarte discretă și totuși veselă. Ar fi răs tot timpul, dar, pentru că în situația ei nu i se părea un lucru potrivit, rămânea doar la un zâmbet. Zâmbea când spunea ceva, zâmbea când tăcea, îmi închipui că adormea și visa zâm bând. Nu făcea nicio deosebire când vorbea cu mama sau cu noi, copiii, dacă pe stradă dădea unui străin o informație, dacă saluta o cunoștință, chiar și pe fetița aceea murdară, care era mereu prezentă, o făcea fericită, se oprea fără teamă în fața ei, îi spunea un cuvânt bun, uneori îi dădea câte o bomboană, făcându-i micuței o asemenea surpriză, că nundrăznea s-o ia. Apoi îi vorbea frumos și i-o băga ușor în gură.

Wurstelpraterul nu-i prea plăcea, după părerea ei era prea vulgar, n-a spus-o niciodată, dar eu o simțeam când eram acolo; dădea din cap nemulțumită, îndată ce auzea ceva urât, și mă privea cu atenție, dorind să vadă dacă înțelegeam. Mă prefăceam mereu că nu observasem nimic și ea zâmbea. M-am obișnuit atât de mult cu zâmbetul ei, că aș fi făcut orice să râdă mereu.

113

În casa noastră, cu un etaj mai jos, exact sub noi, locuia compozitorul Karl Goldmark, un bărbat mic, plăpând, cu un păr alb împărțit frumos cu cărare de ambele părți ale feței de culoare întunecată. Mergea de braț cu fiică-sa la plimbare, nu prea departe, pentru că era foarte bătrân, dar zilnic la aceeași oră. Eu am făcut

legătura dintre compozitor și Arabia, opera sa prin care devenise vestit se numea «Regina din Saba». Credeam că și el provine de acolo, era cel mai străin în acest ținut și, de aceea, cel mai atrăgător. Nu-l întâlneam niciodată pe scări sau când pleca de acasă, îl zăream doar când se-ntorcea din Prinzenallee unde făcuse câțiva pași la brațul ficei sale. Îl salutam respectuos, el înclina ușor capul, acesta era felul său, aproape imperceptibil, de a primi salutul. Cum arăta fica lui, nu știu, ea nu mi-a rămas în amintire. Când, într-o zi, n-a mai ieșit la plimbare am auzit că e bolnav și apoi, din camera copiilor, am auzit, de jos, plânsete ce nu mai conteneau. Paula, care nu era sigură dacă auzisem, se uita întrebătoare la mine și mi-a spus: „A murit domnul Goldmark. Era foarte slab și n-ar mai fi putut merge la plimbare”. Plânsul ce venea ca din pământ, în cascade, îl împărtășeam și eu, ascultam cu atenție și mă mișcam în același ritm, dar fără să plâng. Paula era neliniștită: „Acum fică-sa nu mai poate ieși cu el la plimbare și-i disperată, săraca”. Deși zâmbea, probabil să mă liniștească, am observat că și ea era afectată, tatăl ei era pe frontul din Galiția și nu auziseră de mult nimic despre el.

8 - Limba salvată

În ziua înmormântării, strada Josef Gali a fost plină de birje și oameni. Noi ne uitam de sus de la fereastră și ne închipuiam că jos nu mai era nicio palmă de pământ liberă, dar veneau mereu alte birje și oameni și lotuși mai găseau loc. „De unde vin toți?” „Așa-i când moare un om celebru, spunea Paula. „Toți vor să-l însoțească pe ultimul drum. Îi iubesc atât de mult muzica!” Eu nu-i auzisem niciodată muzica și mă simțeam în afară. Mă uitam la înghesuiala de jos ca la un spectacol, poate și pentru că oamenii păreau de la etajul doi, atât de mici, erau atât de

înghesuiți, dar cu toate acestea, unii reușeau să-și scoată pălăria neagră, lucru ce ni se părea nepotrivit, dar Paula avea și pentru asta o explicație liniștitoare: „Se bucură că recunosc pe cineva în mulțimea de oameni și prind curaj”. Plânsul fiicei m-a impresionat și l-am mai auz. it încă multe zile după înmormântare, totdeauna spre seară, până s-a mai rărit și în cele din urmă a încetat, îmi lipsea acest plâns ca și când aș fi pierdut ceva indispensabil.

Imediat după aceea s-a aruncat un bărbat de la etajul trei, dintr-o casă vecină, de pe strada Josef Gali. A venit salvarea să-l ia, era mort. pe asfalt rămăsese doar o pată de sânge care n-a putut fi ștersă mulu vreme. Când treceam pe-acolo, Paula mă lua de mână și făcea în așa iei, încât să pășească între pata de sânge și mine. Am întrebat-o de ce a aruncat omul acela, dar nu mi-a putut explica. Voiam să știu când e-te înmormântarea. Nu va fi, mi s-a spus, era singur și nu avea neamuri. Poate că de aceea n-a mai vrut să trăiască.

Vedea cât mă preocupa această sinucidere și, ca să-mi schimbe gândurile, a rugat-o pe mama să-mi dea voie duminica viitoare la Neuwaldegg. Avea un cunoscut cu care am mers în tramvai, un tânăr liniștit care o privea cu admirație și abia dacă rostea un cuvânt. Era atâta liniște ca și când e! n-ar fi fost d: față, dacă Paula nu ni s-ar fi adresat, în același timp, la amândoi, orice spunea ea - se referea la amândoi. Ea vorbea astfel, așteptând un răspuns de la noi, eu l-am dat și cunoscutul ei l-a aprobat. Apoi ne-am dus o bucată prin pădure la ghereta unde se serveau găluște și el a spus ceva ce n-am înțeles „Săptămâna viitoare, domnișoară Paula, până atunci mai sunt cinci zile”. Am ajuns într-o poiană luminoasă, presărată de oameni, era uriașă, ai fi putut crede că este loc pentru toți oamenii din lume, dar a trebuit să colindăm destul de mult

până am găsit un loc. Erau familii formate din femei și copii, ici și colo tinere perechi, dar mai ales grupuri compacte de oameni care jucau ceva, fiind în continuă mișcare. Câțiva se tolăneau la soare și păreau fericiți, mulți râdeau, aici Paula se simțea acasă, aici era locul ei. Prietenul ei, care o stima foarte mult, deschidea gura mai des acum, un cuvânt de admirație după altul, era în permisie, dar nu era în uniformă, poate că nu voia să-i amintească de război, spunea că se gândește și mai mult la ea când nu sunt alături. Bărbați erau mai puțini în poiană decât femei, n-am văzut niciunul în uniformă, dacă n-aș fi înțeles că admiratorul Paulei trebuia să se întoarcă săptămâna viitoare pe front, aș fi uitat că era război.

Asta-i ultima mea amintire despre Paula, poiana din apropiere de Neuwaldegg cu mulți oameni întinși la soare. N-o mai văd în drum spre casă, de parc-ar fi rămas acolo, pentru a-și reține prietenul. Nu știu de ce ne-a părăsit, de ce a plecat așa deodată. Nu știu dacă i s-a stins zâmbetul, dacă admiratorul ei s-a întors, știu că, atunci când am plecat cu tramvaiul, în poiană, tatăl ei nu mai era în viață.

BOALA MAMEI DOMNUL CONFERENȚIAR

Era pe timpul când pâinea devenise galbenă și neagră prin adaos de făină de porumb și de alte lucruri mai puțin bune. Trebuia să stai la cozi în fața magazinelor alimentare; eram trimiși și noi, copiii, și astfel se aduna ceva mai mult. Pentru mama viața începuse să devină mai dificilă. Spre sfârșitul iernii s-a prăbușit. Nu știu ce boală a avut, dar a stat multe săptămâni într-un sanatoriu și și-a revenit încet. La început n-aveam voie nici măcar s-o vizitez, dar treptat s-a făcut mai bine și eu am apărut la ea cu flori, în sanatoriul de pe Elizabethpromenade. Atunci l-am văzut, pentru prima dată, pe medicul ei, directorul sanatoriului, un ibărbat cu o barbă neagră, deasă, care

scrisese cărți de medicină și era conferențiar la Universitatea din Viena. Mă cerceta cu o amabilitate mieroasă din ochii-i pe jumătate închiși și mi-a spus: „Acesta este marele cunoscător al lui Shakespeare! Și colecționează și cristale, am auzit multe despre tine. Mama ta vorbește mereu despre tine. Ești precoce pentru vârsta ta”.

Mama vorbise cu el despre mine. Știa tot despre lucrurile pe care le citeam împreună. El mă lăudă. Mama nu mă lăuda niciodată. N-am avut încredere în barba lui și l-am evitat. Mă temeam că m-ar putea atinge odată cu barba și atunci m-aș transforma pe loc într-un sclav care-ar trebui să-i raporteze totul. Vocea lui puțin nazală suna ca și după untură de pește. A vrut să-mi pună mâna pe cap, poate pentru a mă lăuda, dar eu am evitat, aplecându-mă rapid și el s-a simțit puțin jignit. „Aveți un băiat mândru, stimată doamnă, se lasă atins numai de Dumneavoastră!” Acest cuvânt „atins” mi-a rămas în minte, el m-a făcut să-l urăsc cu o ură cum nu mai cunoscusem niciodată. Nu mi-a făcut nimic, dar se lingusea și căuta să mă câștige. De-acum înainte avea s-o facă cu o tenacitate inventivă, născocea cadouri cu care căuta să mă surprindă, cum era să presupună că voința unui copil, de nici măcar unsprezece ani, nu numai că era egală cu a lui, dar era chiar și mai puternică?

El se interesa foarte mult de mama, ea trezise în el o mare pasiune, cum îi spunea el, cea mai profundă din viața lui, dar asta am aflat-o abia mai târziu. De dragul ei voia să divorțeze. El voia să se ocupe de cei trei copii și is-o ajute în educația lor. Toți trei ar putea studia la universitatea din Viena, în tot cazul, cel mai mare să se facă medic și, dacă are chef, poate și el să preia mai târziu un sanatoriu. Mama nu mai era sinceră cu mine, se ferea să-mi spună

toate acestea, știa că *m-ar fi distrus*. Aveam sentimentul că a rămas prea mult în sanatoriu, el nu voia s-o lase să plece... Ești doar complet sănătoasă”, îi spuneam la fiecare vizită. „Vino acasă și eu te voi îngriji”. Zâmbea, vorbeam ca un om mare, un bărbat, și chiar ca un medic care știe tot ce trebuie făcut. Aș fi scos-o bucuros din sanatoriu pe brațe. „Într-o noapte vin să te răpesc”, îi spuneam eu. „E închis jos, nu poți pătrunde înăuntru. Trebuie să aștepti până-mi permite medicul să plec acasă. Acum nu mai durează mult”.

După ce s-a întors acasă multe s-au schimbat. Domnul conferențiar n-a dispărut din viața noastră, venea s-o viziteze, venea la ceai. Îmi aducea de fiecare dată un cadou, pe care-l aruncam îndată după ce pleca. Nici un singur cadou de la el nu l-am păstrat mai mult decât pe durata vizitei sale și printre aceste daruri erau și cărți pe care le-aș fi citit cu plăcere, și cristale minunate care-mi lipseau din colecție. Știa ce să-mi dăruiască, abia apucam să vorbesc despre o carte care mă atrăgea și o și primeam. Mi-o puneă cu mâna lui pe masă, în camera noastră, a copiilor, și era ca și când ar fi căzut mană pe carte – nu numai c-o aruncam imediat, dar trebuia să găsesc, lucru deloc ușor, locurile potrivite pentru ele – chiar și mai târziu n-am mai citit niciodată cărțile cu titlurile acelea.

Atunci s-a născut gelozia care m-a chinuit toată viața și forța cu care a pus stăpânire pe mine m-a marcat pentru totdeauna. Ea a devenit adevărata mea pasiune, căreia nu-i pasă câtuși de puțin de convingeri și contraargumente.

„Azi vine domnul conferențiar la ceai”, spunea mama la masa de prânz; ceea ce se numea la noi simplu «gustare de după-amiază» pentru el se numea «ceai». Ceaiul ei, așa o convinsese el, era cel mai bun din toată Viena, se pricepea la ceai încă din Anglia și, în timp ce la toți ceilalți

se topiseră proviziile în război, ea mai avea, ca printr-o minune, încă destul ceai în casă. Am întrebat-o ce-ar face dacă s-ar termina ceaiul, ea mi-a răspuns că nu se termină încă mult timp. „Cât încă? Cât încă?” „Ne-ajunge unul doi ani”. Știa ce simțeam eu, dar nu suporta niciun control, poate exagera, pentru a mă dezobișnui să mai pun atâtea întrebări, pentru că a refuzat categoric să-mi *arate* proviziile de ceai.

Domnul conferențiar insista să mă salute la sosire și, abia-i sărutase mamei mâna, i se permitea să intre în camera copiilor, unde-l așteptam eu. Mă saluta de fiecare dată cu linguire și-și despacheta cadoul. Îl examinam cu atenție, pentru ca imediat să-l urăsc destul și să spun perfid: „Mulțumesc!” Nu ajungeam să discutăm, pe balconul camerei alăturate mama aștepta să servească ceaiul și apoi voia să mă lase să mă ocup de cadou. Era convins că mi-a adus cadoul potrivit, fiecare fir de păr din barba-i neagră strălucea. Mă-ntreba: „Ce-ți dorești de la mine când vin data viitoare?” Pentru că tăceam, își dădea singur răspunsul și spunea: „O să aflu eu, am eu metodele mele”. Știam la ce se referea, că o va întreba pe mama și, deși mă durea foarte mult că ea-i va spune, aveam acum lucruri mai importante la care să mă gândesc, deoarece venise timpul să acționez. Abia se închisese ușa după el, când în mare grabă împachetam cadoul, punându-l sub masă, unde nu-l mai puteam vedea. Apoi aduceam un scaun, îl trăgeam la fereastră, îngenuncheam pe împletitura de paie și mă aplecam cât puteam în afară pe fereastră.

Pentru că, la stânga mea, nu departe de mine, puteam să-l văd pe domnul conferențiar întrecându-se în amabilități și luând loc pe balcon. Se așeza cu spatele la mine; de cealaltă parte, mai îndepărtată, a balconului care

forma un arc, ședea mama. Numai acest lucru îl *știam*, nu-i puteam vedea și la fel de puțin puteam să văd și masa de ceai care stătea între ei. Din mișcările lui trebuia să ghicesc tot ce se petrecea pe balcon. Avea un fel implorator de a se apleca, întorcându-se ușor spre stânga datorită curburii balconului; atunci îi vedeam barba, lucrul care-l uram cel mai mult pe lume și vedeam cum își ridica mâna stângă în sus, depărtându-și încet degetele. Știam totdeauna când lua o înghițitură de ceai și mă gândeam cu scârbă cum îl lăuda, lăuda tot ce era în legătură cu mama. Mă temeam că va reuși prin lingușiri, tocmai contrar firii ei, care se lăsa atât de greu cucerită, să-i sucească și capul, cum era slăbită după boală. Multe din lucrurile despre care citisem și nu se potriveau în viața mea le aplicam la el și la ea și pentru tot ce mă temeam aveam cuvinte ca un om mare.

Nu știam ce se întâmplă între bărbat și femeie, dar vegheam să nu se întâmple nimic. Când se apleca prea în față, credeam că vrea s-o sărute, deși acest lucru ar fi fost imposibil și din cauza poziției mesei. Din cuvintele și propozițiile lui nu-nțelegeam nimic, singurul lucru care credeam că-l înțeleg era, rar de tot, un „Dar mult stimată doamnă!” Suna grav și protestatar ca și când ei i-ar fi făcut o nedreptate și eu mă bucuram de acest lucru. Cel mai rău era când nu spuneau mult timp nimic, atunci știam că ea îi spunea o poveste mai lungă și presupuneam că vorbesc despre mine. Atunci doream să se prăbușească balconul și el să rămână zdrobit pe asfalt. Nu mă gândeam, poate fiindcă n-o vedeam și pe ea, că și ea s-ar fi prăbușit cu el. Numai după ce reușeam să-l văd, pe el, numai el trebuia să se prăbușească. Îmi închipuiam cum zăcea jos și cum venea poliția să mă întrebe. „Eu l-am aruncat jos”, aș fi spus, „a sărutat mâna mamei mele”.

Rămânea aproximativ o oră la ceai, mie mi se părea mult mai mult, mă tupilam cu încăpățănare pe scaunul meu și nu-l slăbeam o clipă din ochi. Îndată ce se scula, saream jos de pe scaun, îl așezam înapoi ia masă, ridicam cadoul de jos, îl puneam exact în locul unde fusese despachetat inițial și deschideam ușa coridorului. Era deja aici, îi săruta mamei mâna, lua mânușile, bastonul și pălăria, îmi făcea cu mâna la despărțire, mai îngândurat și mai puțin sprinten ca la sosire. În tot cazul, între timp fusese prăbușit și putea fi fericit că mergea iar pe propriile-i picioare. El dispărea și eu alergam la fereastra mea: acolo mă uitam după el cum mergea pe strada Josef Gali până la capăt și la colțul spi\ Schiittel dispărea din câmpul meu vizual.

Mama mai avea nevoie de întremare și serile noastre literare se răriseră. Nu-mi mai interpreta nimic și mă puneă doar să citesc cu voce tare. Mă străduiam să găsesc întrebări care i-ar fi putut trezi interesul, când îmi explica ceva, ca mai înainte, nădăjduiam și eram din nou fericit. Dar ea era adesea îngândurată și tăcea ca și când eu n-aș fi fost de față. „Nu m-ascuți?” îi spuneam atunci eu; ea tresărea și se simțea surprinsă. Știam că se gândea la altă lectură despre care nu-mi vorbea.

Citea cărți pe care i le dăruia domnul conferențiar, spunându-mi categoric că nu sunt pentru mine. Acum închidea biblioteca din sufragerie care înainte rămânea mereu deschisă, astfel că puteam cotrobăi în ea după pofta inimii mele. Un cadou de la el, care o preocupa în mod deosebit, era «Les Fleurs du Mal» a lui Baudelaire. Pentru prima dată de când o știam citea poezii. Asta n-ar fi făcut-o înainte, disprețuia poeziile. Dramele fuseseră totdeauna pasiunea ei și cu ele mă molipsise. Acum nu mai puneă mâna pe «Don Carlos» sau «Wallenstein» și se strâmba

când i le aminteam. Shakespeare mai rămăsese, era chiar foarte actual, dar în loc să-l citească, acum căuta doar anumite pasaje, dădea indispusă din cap dacă nu le găsea imediat sau râdea cu toată fața, după ce la început îi tremurau nărilor, și nu-mi spunea de ce râdea. Romanele o interesaseră și mai înainte, dar se apuca de cele pe care eu nu le văzusem niciodată până atunci. Am văzut volume de Schnitzler și, când a făcut imprudența să-mi spună nu numai că trăiește la Viena ci că e, de fapt, medic, ba chiar că domnul conferențiar îl cunoaște și că soția sa eosefardă ca noi, disperarea mea a fost totală.

„Ce vrei tu să mă fac?“, am întrebat-o, odată, cu multă teamă, ca și când aș fi știut ce răspuns groaznic va urma. „Cel mai bine e poet și medic împreună, mi-a răspuns ea. „Asta o - spui doar din cauza lui Schnitzler!“ „Un doctor face mult bine, un doctor ajută într-adevăr oamenii“. „Ca doctorul Weinstock, nu-i așa?“ Acesta a fost un răspuns perfid, știam că nu-l poate suferi pe doctorul casei, pentru că încerca mereu s-o cuprindă cu brațul. „Nu ca doctorul Weinstock. Crezi că el e un poet? Nu se gândește la nimic. Se gândește numai la plăcerea sa. Un doctor bun se pricepe la oameni. Atunci poate fi și poet, poate scrie bine“. „Ga domnul conferențiar?“ am întrebat eu, știind cât de periculoasă devenea chestiunea. El nu era poet și voiam să-i dau această lovitură. „Nu trebuie să fie ca domnul conferențiar“, mi-a spus ea, „doar ca Schnitzler“. „De ce n-am voie atunci să-l citesc?“ La aceasta nu mi-a răspuns, dar a spus ceva ce m-a enervat și mai mult. „Tatăl tău ar fi vrut să te faci medic“. „Ți-a spus-o el? Ți-a spus-o el?“ „Da, adesea. Da, mi-a spus-o adesea. Asta i-ar fi făcut cea mai mare bucurie“. N-o spusese niciodată, nici o singură dată de la moartea sa n-o amintise, îmi reaminteam bine ce-mi spusese în plimbarea

aceea de pe malul râului Mersey: „Te faci ce dorești tu. Nu-i nevoie să te faci negustor ca mine. Vei studia și te vei face ce-ți place ție cel mai mult”. Dar am păstrat totul pentru mine și n-am spus-o nimănui, nici chiar ei. M-am înfuriat că mama vorbea pentru prima dată de acest lucru doar pentru că-i plăcea Schnitzler și domnul conferențiar se lingusea pe lângă ea. Am sărit de pe fotoliu, m-am postat supărat în fața ei, strigând: „Nu vreau să fiu medic! Nu vreau să fiu poet! Vreau să mă fac naturalist! Voi călători departe unde nu mă găsește nimeni!” „Și Livingstone a fost medic”, a spus ea ironic, „și Stanley l-a găsit”. „Dar tu nu mă vei găsi!” Era război între noi și, de la o săptămână la alta, lucrurile și înrăutăteau.

BARBA LA LACUL CONSTANȚA

În acest timp trăiam în doi, singuri, fără frații cei mici. Pe perioada de boală a mamei, copiii iau fost dirijați de către bunic, în Elveția. Acolo i-au primit rudele și i-au dus într-un pension de băieți la Lausanne. Absența lor din locuință se făcea simțită. Acum aveam singur camera copiilor în care stăteam înainte toți trei. Puteam născoci în liniște ce voiam și spațiul destinat luptei împotriva domnului conferențiar nu - revendica nimeni. Încerca să-mi câștige simpatia și-mi aducea numai mie cadouri. În timpul supravegherii vizitei, de pe scaunul de lângă fereastră, nu mai trebuia să mă mai sinchisesc și de ceea ce se întâmplă în spatele meu.

Trăiam doar cu neliniștea mea și puteam vorbi oricând cu mama, fără să țin cont de cei mici, în fața căroră, cu siguranță, s-ar fi tănuțit conflicte de acest fel. Prin aceasta totul a devenit mai sincer și mai sălbatic. Balconul, care înainte fusese peste zi locul tuturor discuțiilor serioase, avea un caracter cu totul schimbat: nu-mi mai plăcea. De când ura împotriva domnului

conferențiar invitat la ceai se lega de acest loc, doream să se prăbușească. Mă furișam pe balcon, când nu mă putea vedea nimeni, și examinam duritatea pietrei, în tot cazul numai de partea unde urma să se așeze el. Speram să fie fisurat și am fost profund dezamăgit că nu se mișca nimic. Totul părea atât de solid cum fusese și mai înainte, iar la săriturile mele nu răspundea nici cea mai ușoară zdruncinare.

Absența fraților mi-a întărit poziția. Era de neconceput să rămânem în continuare despărțiți de ei și se cântăreau adesea avantajele și dezavantajele unei mutări în Elveția. Eu făceam totul pentru accelerarea acestei călătorii, îngreunându-i mamei, cât puteam, viața la Viena. Tenacitatea și cruzimea luptei pe care o duceam mă chinuie și-n amintir. Nu eram deloc sigur că voi câștiga. Pătrunderea unor cărți străine în viața mamei îmi producea o frică mult mai mare decât domnul conferențiar personal. Pe el îl disprețuiam, pentru că-l cunoșteam, și de limbajul lui neted și lingușitor îmi era silă, în spatele lui se ascundea figura unui scriitor din care n-aveam voie să citesc niciun rând, pe care nu-l cunoșteam deloc și niciodată nu mi-a fost atât de frică de un scriitor cum îmi era atunci de Schnitzler.

Aprobarea pentru ieșirea din Austria nu era pe atunci o chestiune ușoară. Poate că mama exagera greutatea care trebuiau învinse. Încă nu era complet sănătoasă și avea nevoie de repetarea curei. Despre Reichenhall, unde în urmă cu patru ani se refăcuse repede, păstra amintiri frumoase, astfel încât cumpănea o plecare din Viena la Reichenhall, unde să petreacă împreună cu mine câteva săptămâni. Spera că din München ar obține mai ușor o viză de intrare în Elveția. Domnul conferențiar s-a oferit să vină la München și s-o ajute la rezolvarea formalităților.

Spera că relațiile universitare și barba sa vor impresiona autoritățile. Eram foc și pară pentru acest plan îndată ce i-am simțit seriozitatea și dintr-o odată o sprijineam pe mama în fel și chip. După dușmănia neîmpăcată de care avusese parte de la mine și care o paraliza la tot pasul, simțea acum o mare ușurare. Făcea planuri pentru săptămânile ce le vom petrece singuri la Reichenhall. Eu speram în sinea mea că ne vom întoarce la dramele noastre. Aceste seri au devenit tot mai rare și, în cele din urmă, datorită împotrivirii și slăbiciunii ei, s-au dizolvat. De la Coriolan, dacă reușeam să-l reînviiu, așteptam minuni. Dar eram prea mândru să-i spun cât așteptam revenirea la serile noastre. De la Reichenhall voia să facem împreună excursii și multe plimbări.

De ultimele zile la Viena nu-mi pot aminti. Nu mai știu cum am părăsit locuința atât de familiară și balconul fatal. Nu-mi amintesc nici de călătorie. Mă văd doar la Reichenhall. O mică plimbare zilnică ne ducea la Nonn. Aici era un cimitir minuscule, foarte liniștit, care-l impresionase în urmă cu patru ani. Ne plimbam printre morminte, citeam numele morților pe pietrele funerare pe care repede le-am cunoscut și totuși le reciteam de fiecare dată. Aici ar dori să fie înmormântată, a spus ea. Avea treizeci și unu de ani, dar nu mă miram de dorințele ei sepulcrale. Când eram singuri, tot ce gândea, spunea sau făcea mă pătrundea ca lucrul cel mai natural. Din propozițiile rostite de ea în asemenea ocazii m-am format eu.

Făceam excursii și în împrejurimile mai îndepărtate, la Berchtesgaden și Königssee. Acestea însă erau excursii la sugestia reclamelor obișnuite, nu era nimic așa de personal și intim ca la Nonn, acela era locul ei și, probabil, de aceea m-a impresionat atât de mult pentru că din toate

ideile și capriciile ei aceea era cea mai intimă, de parcă ar fi renunțat dintr-odată la imensele așteptări pe care le nutrea pentru cei trei în ai săi și s-ar fi retras din viață cu cincizeci de ani înainte de vreme. Cred că, de fapt, repetarea curei a constatat din aceste drumuri scurte și regulate la Nonn. Pe când se afla în cimitirul minuscul și-și exprima din nou această dorință, am simțit că-i - mergea mai bine. Arăta dintr-odată sănătoasă, avea culoare, respira adânc, nările-i vibrau și vorbea, în sfârșit, chiar dacă într-un rol neobișnuit, din nou ca la Burgtheater.

Astfel n-am mai regretat deloc că nu ne-am reluat serile de lectură. În locul lor, la aceeași oră, spre seară, ne făceam plimbarea la Nonn și ce-mi spunea pe drum la dus și la întors era din nou la fel de serios și consistent ca înainte de a se îmbolnăvi. Aveam impresia că-mi spune totul, că nu-mi ascundea nimic, părea să nu se gândească la cei unsprezece ani ai mei. Atunci avea în ea ceva expansiv care se propaga nestingherit în toate părțile și eu singur eram martorul, eu singur mă mișcam în acea sinceritate expansivă.

Dar când s-a apropiat Münchenul s-au anunțat și grijile. N-am întrebat încă cât vom rămâne acolo. Ca să-mi - alunge teama mi-a spus de la sine că nu va dura mult. Doar de aceea vine domnul conferențiar. Cu ajutorul lui s-ar putea să terminăm totul într-o săptămână. Fără el nu-i deloc sigur că ni se va aproba plecarea. Am crezut-o, pentru că eram încă singuri.

Chiar la sosirea în Minchen s-a abătut din nou nenorocirea asupra mea. El sosise *înaintea* noastră și ne aștepta la gară. Din fereastra cupeului priveam amândoi afară, cu același gând, dar eu am fost cel care a descoperit primul barba neagră de pe peron. Ne-a salutat cu o oarecare ceremonie, spunându-ne că ne va duce îndată la

hotelul «Deutscher

Kaiser», unde, așa cum dorise mama, fusese rezervată o cameră pentru noi doi. Ne mai spuse că și-a anunțat deja câțiva prieteni buni care s-ar simți onorați. să ne salute și să ne fie de ajutor în toate situațiile. La hotel a reieșit că și el locuiește acolo. Acest lucru era important, pentru a nu pierde timpul cu multele alergături comune care ne așteptau. Ne explică apoi că, din păcate, peste șase zile va trebui să se înapoieze la Viena, sanatoriul nepermițându-i o absență mai îndelungată. L-am simțit imediat, cu cele șase zile voia să diminueze efectul șederii la același hotel, o veste care m-a atins ca o lovitură de măciucă, dar nici într-un caz nu m-a paralizat.

Nu mi s-a spus unde este camera lui, am presupus că trebuia să fie la același etaj și-mi era frică să nu fie prea aproape de a noastră. Voiam să aflu unde era această cameră și-l pândeam când cerea cheia. Nu spunea niciun număr de cameră, portarul, ca și când mi-ar fi ghicit intențiile, îi înmâna discret cheia, eu dispăream înainte ca el însuși să mă observe. Urcam repede cu liftul la etajul nostru și așteptam lipit de perete până venea și el. Îndată se deschidea iarăși ușa liftului, el ieșea, trecea pe lângă mine cu cheia. **n** imână, fără să mă vadă. Mă făceam. fi mai mic decât eram, propria-i barbă era cea care mă ascundea de privirile lui. Lipit de perete mă furișam după el, era un hotel mare, cu holuri lungi, ca să constat ușurat că se îndepărta tot mai mult de camera noastră. Nu ne-am întâlnit cu nimeni, eram singur cu el, mă grăbeam să rămân în apropierea lui. A cotit după un colț și, în sfârșit, ajuns în fața ușii sale, înainte de a băga cheia-n ușa, l-am auzit suspinând. Suspina tare și eu eram foarte mirat, nu m-aș fi așteptat niciodată ca un asemenea bărbat să ofteze; cu oftatul eram obișnuit de la mama și știam că la ea

însemna ceva. În ultimul timp îl puneam pe seama slăbiciunii ei, ofta când se simțea prost și eu mă străduiam s-o consolez, promițându-i o reîntoarcere grabnică a forțelor ei. Acum iată-l pe el, medic și lingușitor, proprietarul unui sanatoriu, autorul unui splendid tratat de medicină în trei volume care de câteva luni se găsea în biblioteca noastră de la Viena, dar pe care, spre marea mea amărăciune, n-aveam voie să-l răsfoiesc. Apoi deschise, intră în cameră, trase ușa, lăsând cheia afară. Mi-am lipit urechea de gaura cheii și ascultam. I-am auzit vocea, era singur, pe mama o lăsasem în camera noastră unde urma să se odihnească și să doarmă puțin. Vorbea cu voce tare, dar nu-l înțelegeam. Mă temeam c-ar putea să pronunțe numele mamei și așteptam crispat. În prezența mea o numea „mult stimată” sau „prea stimată doamnă”, dar nu prea aveam încredere în această formulă de adresare și eram hotărât să-i cer socoteală de pronunțarea nepermisă a numelui ei. Mă vedeam dând buzna pe ușă, sărind la el și răstindu-mă: „Cum îndrăzniți?” Apoi i-aș fi smuls ochelarii și i-aș fi făcut țandări. „Sunteți un vraci, nu sunteți medic! V-am demascat! Părăsiți imediat acest hotel sau vă predau poliției!”

Dar s-a ferit să-mi facă această plăcere, n-a scos din gură nici uti nume. Vorbea, cum mi-am dat seama în cele din urmă, franțuzește, sutaa ca o poezie, îndată mi-a venit în minte Baudelaire pe care-l făcuse cadou mamei. Și acum, singur, rămânea ceea ce era și în prezența mamei, un jalnic lingușitor, o meduză, mă scuturam de greață.

Am fugit apoi repede în camera noastră, unde am găsit-o pe mama dormind. M-am așezat pe canapea și i-am vegheat somnul. Toate schimbările feței ei îmi erau familiare și știam când visa.

Poate că pentru aceste șase zile a fost bine că am

cunoscut spațiile în care se mișcau eroii mei. Eram liniștit doar atunci când îi știam pe amândoi despărțiți. Pe el îl aveam în mână, îndată ce-l auzeam că s-a întors în cameră. Poate că exersa poeziile pe care i le recita mamei când erau împreună. De nenumărate ori stăteam în fața ușii sale, fără ca el să bănuiască ceva din acțiunea mea secretă; știam când părăsea hotelul și când se întorcea. La orice oră aș fi putut spune dacă era în cameră și eram absolut sigur că mama nu i-a călcat niciodată pragul. Odată, când a părăsit pentru un moment camera și a lăsat ușa deschisă, m-am furișat rapid, examinând în jur să văd dacă descopăr undeva o fotografie de-a mamei. Dar nu era nicio fotografie și am dispărut tot atât de repede precum și intrasem, mai având și impertinența să-i spun mamei: „Când plecăm, trebuie să-i lași domnului conferențiar o fotografie frumoasă de-a *noastră*”. „De-a noastră, da”, a spus ea, puțin surprinsă, „ne-a ajutat foarte mult și merită”.

A făcut ce-a putut la toate oficialitățile, unde, din cauza războiului, erau angajate adesea femei, a însoțit-o pe mama, explicându-și prezența datorită slăbiciunii ei bolnăvicioase, el era medicul curant, astfel că peste tot a fost tratată cu politețe și menajamente. Eu eram totdeauna prezent, puteam să-l observ, cum se spune, în flagranți, îl urmăream cum își scotea cartea de vizită și i-o înmâna secretarei cu distincție și nonșalanță spunând: „Permiteți-mi să mă prezint”. Apoi urma tot ce era scris pe cartea de vizită, sanatoriul al cărui director era, legătura cu Universitatea din Viena ș.a.m.d. și mă miram că nu adăuga obișnuitul „Vă sărut mâna, stimată doamnă”.

La prânz mâncam împreună la hotel, mă purtam politicos și civilizat și-l întrebam despre studiile sale. Se mira de nesațietatea întrebărilor mele și credea că și eu

intenționez să devin ca și el – el, modelul meu – și a știut să transforme și acest lucru într-o lingușire. „Dumneavoastră nu mi-ați povestit prea mult, stimată doamnă, setea de cunoaștere a fiului Dumneavoastră e uimitoare. Eu salut în el o viitoare stea a Facultății de medicină din Viena”. Eu, însă, nici nu mă gândeam să-l imit, eu voiam să-l *demasc*! Eram atent la contradicțiile din răspunsurile sale și, în timp ce dădea lămuriri amănunțite și cam pompoase, eu eram stăpânit de unul și același gând: „N-a studiat în realitate, e un vraci”.

Timpul său venea seara. Atunci câștiga-n joacă, așa cum el nu știa nimic de activitățile mele subversive, tot astfel nu știa nici cum câștiga în fața mea. Pentru că în fiecare seară mama mergea cu el la teatru, ea era însetată de teatru, lecturile noastre comune în locul teatrului n-o mai satisfăceau, ea avea nevoie de teatru nou și adevărat. Când plecau ei, eu rămâneam în camera de hotel singur, dar înainte o priveam pe mama cum se pregătește pentru seară. Nu ascundea cât se bucura. Vorbea radiind și deschis despre acest eveniment și-ncepeam s-o admir încă cu două ore înainte când toate gândurile ei se-ndreptau spre seara apropiată: Toată slăbiciunea ei dispăruse, în fața ochilor mei devenea puternică, spirituală și frumoasă ca înainte, dezvolta noi idei spre gloria teatrului, își exprima disprețul față de dramele care nu ajungeau pe scenă, dramele citite sunt moarte, un surogat mizerabil și, când o mai întrebam, pentru aopune la încercare și a-mi adânci nefericirea: „Și cele citite în fața cuiva?”, spunea fără jenă și fără cel mai mic menajament: „Și cele citite în fața cuiva! Ce poate fi ceea ce citim *noi*? Tu nu știi ce-nseamnă actorii adevărați!” Apoi își dădea drumul despre marii dramaturgi care au fost actori, îi enumera începând cu Shakespeare și Molière, avântându-se până la a susține

că nici nu există de fapt alți dramaturgi, aceștia ar trebui mai degrabă să se numească dramaturgi infirmi. Și continua așa, până în cele din urmă, fardată, și minunat îmbrăcată părăsea camera cu ultima indicație groaznică: să mă culc cât mai repede spre a nu mă simți singur în acest hotel mare.

Rămâneam locului fără speranțe, rupt de ce fusese cheștiunea noastră cea mai intimă. Câteva mici manevre care mai urmau, îmi dădeau de fapt siguranță, dar nu mă prea ajutau. Mai întâi fugeam pe coridorul lung până-n partea cealaltă a hotelului unde era camera domnului conferențiar. Băteam de mai multe ori politicos, încercam ușa și, când eram sigur că nu se ascunsese aici, măntorceam în camera mea. La fiecare jumătate de oră făceam un nou control. Nu mă gândeam la nimic. Știam că era la teatru cu mama, dar nu mi-o puteam confirma îndeajuns. Aceasta îmi întărea chinul simțit datorită dezertării ei, dar îi impunea și o limită. Și la Viena fuseseră uneori la teatru, dar ieșirile acelea nu se puteau compara cu această nesfârșită sărbătoare, seară de seară.

Mă interesasem când se termina reprezentația și, îmbrăcat, rămâneam tot timpul treaz. Încercam să-mi imaginez ce vedeau, dar era o trudă zadarnică. Nu-mi relata niciodată despre piesele la care mergea, spunea că n-are sens, fiind vorba doar de bucăți moderne pe care nu le-aș înțelege. Cu puțin timp înainte de a se întoarce ei mă dezbrăcam și intram în pat. Măntorceam la perete și mă prefăceam că dorm. Pe noptiera ei, unde-i era pregătită o piersică, lăsam să ardă lumina. Venea îndată, îi simțeam agitația, îi miroseam parfumul. Paturile nu erau unul lângă altul, ci de-a lungul peretelui, astfel că - se mișca la o oarecare distanță de mine. Se așeza pe patul ei, dar nu pentru mult timp. Apoi se plimba înapoi și-ncolo prin

cameră, nu prea încet. N-o vedeam că eram întors, dar îi auzeam fiecare pas. Nu mă simțeam ușurat că s-a întors, nu credeam în cele șase zile. În fața mea vedeam o veșnicie de seri de teatru, pe domnul conferențiar îl credeam capabil de orice minciună.

Dar m-am înșelat, cele șase zile au trecut și totul era gata de călătorie. Ne-a însoțit până la Liindau, la vapor. Am simțit solemnitățile despărțirii. Pe chei i-a sărutat mamei mâna, a durat ceva mai mult ca de obicei, dar n-a plâns nimeni. Apoi ne-am dus pe vapor și ne-am oprit pe balustradă, odgoanele s-au dezlegat, domnul conferențiar stătea acolo cu pălăria în mână și-și mișca buzele. Încet, vaporul s-a îndepărtat, dar eu tot îl mai vedeam mișcându-și buzele. Ura mea părea să perceapă și cuvintele pe care le spunea: „Sărut mâna, stimată doamnă”. Apoi domnul conferențiar se făcu tot mai mic, pălăria se unduia într-o curbă elegantă încoace și-ncolo, barba a rămas neagră ca pana corbului, ea nu s-a micșorat, acum a mai rămas pălăria solemnă fluturând în vânt undeva detașată de el. Nu priveam în jur, vedeam doar pălăria și barba și tot mai multă apă care ne despărțea de ele. Mă uitam fix într-acolo până când barba se micșorase atât de mult că numai eu aș fi putut-o recunoaște. Apoi, dintr-odată, domnul conferențiar, pălăria și barba dispăruseră și se zăreau turnurile din Lindau pe care nu le observasem înainte. Acum m-am întors spre mama, îmi era frică să nu plângă, dar nu plângea, ne-am îmbrățișat, am rămas îmbrățișați, m-a mângâiat pe păr, ceea ce altfel nu făcea niciodată și-mi spuse atât de blând cum n-o auzisem niciodată: „Acum totu-i bine. Acum totu-i bine”. O repetă de atâtea ori, încât eu am început să plâng, deși nu-mi ardea deloc de plâns. Pentru că blestemul vieții noastre, barba neagră, dispăruse și apusese. M-am desprins dintr-odată de mama și am

început să dansez pe vapor încioace și-ncolo, am fugit iar la ea, m-am desprins din nou și cât de mult aş fi dorit să-i intonez un cântec triumfa!, dar cunoşteam doar cântecele de război și de victorie care nu-mi plăceau.

În această stare sufletească am pășit pe pământul elvețian.

Partea a patra ZÜRICH - SCHEUCHZERSTRASSE
1916 - 1919

JURĂMÂNTUL

La Zürich am ocupat două camere la etajul doi, pe Scheuchzerstrabe 68, la o domnișoară bătrână care trăia din închiriatul camerelor.

Avea o față mare, osoasă și se numea Hélène Vogler. Își spunea cu plăcere numele și chiar și după ce l-am știut bine, ea ne spunea adesea, nouă, copiilor, cum se numește. Adăuga de fiecare dată că-i de familie bună, tatăl ei fusese director muzical. Avea mai mulți frați; unul, total sărăcit și care n-avea nici ce mânca, venea să-i curețe locuința. Era mai în vârstă decât ea, un bărbat pricăjit, liniștit, pe care-l puneam, spre mirarea noastră, să-i facă munca în casă, îl vedeam îngenunchind pe podea sau stând în picioare și lustruind parchetul cu peria. Aceasta era o unealtă importantă pe care am cunoscut-o abia aici și parchetul strălucea de te puteai vedea în el, fapt ce-i oferea domnișoarei Vogler tot atâta satisfacție, ca și numele ei. Îi dădea mereu ordine fratelui sărac, uneori acesta trebuia să întrerupă ce tocmai începuse, pentru că ei îi venea în minte ceva mai important. Se gândea mereu ce să-i mai dea de lucru, trăind cu grija de a nu uita ceva important. El făcea tot ce-i comanda, fărăaocontrazice vreodată. Noi preluaserăm pararea mamei că ar fi lipsit de demnitate pentru un bărbat, și mai ales pentru unul de vârsta lui, să presteze asemenea treburi casnice. „Când îl văd”, spunea

ea, „aș face eu mai degrabă totul! Acest bărbat în vârstă!” Dar - când mama a făcut odată aluzie la aceasta, domnișoara Vogler s-a revoltat. „El însuși e vinovat. Și-a ratat viața. Acum propria-i soră trebuie să se rușineze de el”. Nu-i dădea niciun ban, doar când termina lucrul primea de mâncare. Venea o dată pe săptămână și domnișoara Vogler spunea: „O dată pe săptămână are de mâncare”. Adăugă apoi că și ei îi merge prost și trebuie să închirieze camere. Era și adevărat. Ea nu avea deloc o viață ușoară. Dar mai avea *un* frate de care era mândră. Și el era director muzical, ca și tatăl ei. Când venea la Zürich locuia la hotelul Krone pe cheiul Limmat-ului. Vizita lui o onora foarte mult, când nu apărea multă vreme citea numele său în ziar și știa că-i merge bine. Odată, pe când mă întorceam de la școală, m-a primit cu fața roșie de emoție, spunându-mi: „E aici fratele meu, directorul muzical”. El ședea liniștit și comod la masă, în bucătărie, arătând pe atât de prosper, pe cât arăta fratele său de pricâjit. Ea pregătise special pentru el ficat cu cartofi prăjiți și mânca singur, în timp ce domnișoara Vogler îl servea. Fratele sărac obișnuia să șoptească atunci când îndrăzneă să scoată o vorbă, nici comodul director muzical nu vorbea mult, dar ce spunea, spunea cu voce tare și hotărât, fiind conștient de onoarea ce i-o făcea surorii sale vizitând-o și nu rămânea mult timp. Îndată ce termina cu masa se ridica închinându-i-se imperceptibil spre noi, copiii, își lua rămas bun de la sora sa cu un salut grăbit și părăsea locuința.

Domnișoara Vogler era o ființă bonomă, chiar dacă avea capriciile ei. Își păzea mobila cu ochi de Argus. Zilnic ne spunea de mai multe ori pe un ton acuzator: „Să nu-mi

zgâriați scaunele!”¹⁷ Când ieșea, lucru ce se întâmpla destul de rar, noi îi repetam în cor interdicția, dar eram foarte atenți cu scaunele ei, pe care le examina îndată ce sosea acasă, să vadă dacă nu au zgârieturi noi.

Îi plăceau artiștii și amintea cu satisfacție că înaintea noastră, în aceleași camere, locuise un scriitor danez cu soția și copilul. Numele său, Aage Madelung, îl pronunța tot atât de emfatic, ca și propriul ei nume. El scria pe balconul care dădea în Scheuchzerstrabe, observând tumultul străzii. Examina orice persoană și o întrebă despre ea. Într-o săptămână el aflase despre oameni mai multe decât aflase ea în toți anii de când locuia acolo. I-a făcut cadou, cu dedicație, un roman «Saltimbancul», pe care ea, din păcate, nu l-a înțeles. Regreta că nu-l cunoscuse pe domnul Aage Madelung când era mai tânără și avea capul mai bun.

Două-trei luni, timp în care mama era în căutarea unei locuințe mai mari, am rămas la domnișoara Vogler. Bunica Arditti cu fiica sa Ernestine, o soră mai mare de-a mamei, locuiau la câteva minute de noi pe Ottikerstrabe. În fiecare seară, după ce noi, copiii, ne culaam, veneau în vizită. Într-o noapte, văzând din patul meu o licărire de lumină în camera de zi, am auzit o discuție destul de aprigă, în spaniolă, între cele trei, vocea mamei suna enervată. Eu m-am sculat, m-am furișat până la ușă și m-am uitat prin gaura cheii: într-adevăr, acolo ședeau bunica și mătușa Ernestine și mai ales mătușa căuta s-o convingă pe mama. Ele o sfătuiau să facă un lucru care ar fi cel mai bun pentru ea și ea părea că nu vrea să știe de acest cel mai bun lucru. Nu înțelegeam despre ce era vorba, dar o neliniște-mi spunea că ar putea fi tocmai lucrul de care mă

---

17 În original în dialect elvețian

temeam cel mai mult de la sosirea noastră în Elveția, dar pe care-l consideram inviolabil. Când m-am i-a exclamat revoltată: „Ma no

10 quiero casar!

11 - Dar nu *vreau* să mă mărit cu el!” - am știut că frica mea nu mă-nșelase. Am deschis cu putere ușa și m-am aflat deodată în cămașă de noapte printre femei. „*Eu nu vreau!*”, am strigat eu enervat, adresându-mă bunicii „eu nu vreau!” M-am repezit la mama și-am zgâlțâit-o așa de tare, încât mi-a spus încet de tot: „Îmi pare rău de tine”. Dar eu inam slăbit-o. Bunica, pe care o cunoșteam că pe o fință blândă și slabă, nu auzisem de la ea niciun cuvânt care să mă

12 impresionat, a spus supărată: „De ce nu dormi? Nu ți-e rușine să ascuți la ușă?” „Nu, nu mi-e rușine! Vreți s-o corupeți pe mama! Eu nu dorm! Știu ce vreți voi. Nu voi dormi *niciodată!*” Mătușa, vinovata principală, care-o lămurea pe mama cu atâta tenacitate, tăcea și mă străfulgera cu privirea. Mama îmi spuse cu gingășie: „Tu vii să mă aperi. Tu ești cavalerul meu. Acum sper că ai aflat, s-a adresat ea amândurora: „El nu *vrea*. Nici eu nu vreau!” Eu nu m-am mișcat din loc, până când cele două dușmance nu s-au ridicat și au plecat. Nu mă liniștisem încă, amenințând: „Dacă mai vin astea, nu mă mai duc *niciodată* la culcare. Rămân treaz toată noaptea, ca să nu le lași înăuntru. Dacă te măriți, mă arunc de pe balcon jos!” Era o amenințare groaznică, spusă-n serios, sunt absolut sigur că așa fi făcut-o.

În noaptea aceea, mama n-a reușit să mă liniștească. Nu m-am dus înapoi în patul meu, n-am dormit niciunul. Ea a încercat să-mi abată gândurile cu istorioare. Mătușa avusese o căsătorie foarte nefericită și divorțase repede de soțul ei. El suferea de o boală îngrozitoare și înnebunise.

La Viena venea uneori să ne viziteze. Un paznic de la ospiciu îl aducea în strada Josef Gali. „Aici sunt bomboane pentru copii”, îi spunea mamei și-i dădea o pungă mare cu bomboane. Când voia să vorbească cu noi se uita totdeauna în altă parte, ochii-i erau larg deschiși și ațintiți asupra ușii. Vocea i se schimba și suna ca un zbierăt de măgar. Rămânea puțin, paznicul îl prindea de braț și-l scotea în coridor și de-acolo afară... Ea vrea să nu fiu așa de nefericită ca ea. Are intenții bune. Nu poate mai mult”. „Și acum vrea ca și tu să te măriți și să fii nefericită! Ea s-a salvat de soțul ei și tu ȕă te *măriți*” Acest ultim cuvânt era ca o înțepătură pentru mine și eu îmi băgăm pumnalul tot mai adânc în mine. Nu avusese o idee fericită povestindu-mi *această* istorie. Dar nu exista absolut niciuna care m-ar fi liniștit, mama a încercat cu multe. În cele din urmă *a jurat* că nu le va mai permite celor două să-i vorbească astfel și, dacă nu încetează, nu dorește să le mai vadă. N-a fost destul o dată, a trebuit să jure și iar să jure. Abia când a jurat pe memoria tatălui meu s-a produs ceva în mine și am început s-o cred.

O CAMERĂ PLINĂ DE CADOURI

Problema școlii ne dădu mare bătaie de cap. Totul era altfel decât la Viena; anul școlar nu începea toamna, ci primăvara. Școala elementară, care aici se numea școală primară, avea șase clase, la Viena trecusem din a patra direct la gimnaziul real și, pentru că acolo am terminat deja un an de gimnaziu, aici ar fi trebuit să intru în clasa a doua a școlii superioare. Dar toate încercările de a realiza acest lucru au dat greș. Condiția de bază era vârsta, oriunde apăream cu mama, care se ruga să mă primească, ni se dădea același răspuns. Gândul că prin mutarea în Elveția ar trebui să pierd un an sau mai mult îi strica socotelile și nu zise putea împăca deloc cu această idee.

Am încercat peste tot, odată am călătorit în acest scop și la Berna. Răspunsul era același, scurt și caitegorile și, pentru că lipseau „Stimată doamnă” și alte politețuri vipraezie, ne părea. groisolan și, după ce plecam iar de la un asemenea director, mama era disperată. „Nu vreți să-l examinați?”, întrebases ea rugătoare. „Își depășește vârsta”. Dar tocmai acest lucru deranja. „Nu facem excepții”.

Astfel a trebuit să accepte soluția care-i displăcea cel mai mult. Și-a călcat pe mândrie și m-a dat în clasa a șasea a școlii primare din Oberstrass. După o jumătate de an o voi absolvi și atunci se va decide dacă sunt apt pentru școala cantonală. Mă aflu din nou într-o clasă mare de școală primară și mă simțeam readus la domnul învățător Tegel din Viena, numai că acesta se numea Bachmann. N-aveam nimic de învățat, la Viena fusesem cu doi ani înainte, în schimb am făcut o experiență care era mai importantă, chiar dacă importanța ei aveam s-o înțeleg abia mai târziu.

129

Colegii erau strigați de învățător în germana elvețiană și unul din aceste nume suna atât de enigmatic, încât așteptam mereu să-l aud din nou. „Sägerich” cu un „a” lung părea o derivație ca *Gänserich* sau *Enterich*, dar de la *Säge*¹⁸ nu se putea deriva masculinul, cuvântul îmi era inexplicabil. Domnul Bachmann era încântat de acest nume și-l striga pe băiatul care nu se evidenția nici prin inteligență, nici prin prostie mai mult decât ceilalți. Era aproape singurul lucru la care eram atent în timpul orelor și, pentru că mania numărării mă urmărea acum cu și mai mare intensitate, număram de câte ori era strigat

---

18 Säge (= ferăstrău) + rieh, sufix derivativ pentru animal mascul care apar» în Gänserich (= gîsean), Enterich (= rățoi)

9 — Limba salvată

Sägerich. Domnul Bachmann avea mult de lucru cu clasa care era greoaie și indisciplinată și, când nu primea răspuns de la cinci sau șase băieți consecutiv, se îndrepta plin de speranțe înspre Sägerich. Acesta se ridica î: n picioare, dar de cele mai multe ori nu știa nici el. Era însă mare și puternic, cu părul răvășit, cu un zâmbat promițător, ou fața de culoare roșiatică, ca și a domnului Bachmann, căruia îi plăcea să bea și, dacă Sägerich dădea totuși răspunsul corect, domnul Bachmann ofta ușurat, ca și când ar fi tras o dușcă și împingea clasa mai departe.

A durat o vreme până mi-am dat seama că pe băiat îl chema Segenreich¹⁹ și numele acesta întrecea efectul lui Sägerich, pentru că rugăciunile învățate la Viena începeau toate cu „Gesegnet seist du, Herr”²⁰ și, deși nu însemnau mult pentru mine, faptul că un băiat purta „binecuvântarea” în numele lui, ba era chiar și „bogat” în ea, avea ceva minunat. Domnul Bachmann, care acasă, ca și la școală, ducea o viață grea» se crampona de aceasta, chemându-l în permanență în ajutor.

Colegii vorbeau între ei numai dialectul din Zürich, predarea în această ultimă clasă a școlii primare se făcea în germana literară, dar domnul Bachmann aluneca adesea, și nu numai la strigătul numelor, în dialectul care-i era familiar atât lui, cât și elevilor, astfel că se-nțele-e de la sine că, treptat, l-am învățat și eu. Nu opuneam absolut nici a rezistență, deși îmi producea mirare. Poate că asta se datora și faptului că-n clasă nu se prea auzeau discuții despre război. La Viena, prietenul meu cel mai bun, Max Schiebl, se juca zilnic cu soldații, eu mă jucam, pentru că-l simpatizam, dar mai ales pentru că astfel o puteam vedea

---

19 Numele Segenreich se compune din Segen = binecuvântare și reich — boga»

20 „Binecuvântat fii tu, doamne”

în fiecare după-amiază pe frumoasa-i mamă, pentru mama lui Schiebl mergeam zilnic la război cu soldații de plumb, pentru ea aș fi mers și-n războiul adevărat, care și la școală se făcea simțit aproape peste tot. Am învățat să resping părerile nechibzuite, brutale ale unor colegi, dar cântecele despre împărat și război le cântam și eu zilnic; în condițiile rezistenței sporite cântam cu plăcere doar două dintre ele, care erau foarte triste. La Zürich, vocabularul de război nu pătrunsese în limbajul camarazilor mei. Pe cât erau de plictisitoare orele în care nu aflam nimic nou, pe atât de mult îmi plăceau propozițiile expresive și neînflorite ale băieților elvețieni. Eu, însă, vorbeam puțin cu ei, dar îi ascultam cu atenție și ici și colo intercalam și eu câte o propoziție, și anume atunci când aveam una pe care o știam spune ca ei, fără să-i uimesc prea mult. Am renunțat, în curând, să enunț asemenea propoziții acasă. Mama, care veghea la puritatea limbii noastre și admitea numai limbi literare, era îngrijorată că mi-aș putea strica germana mea «curată» și, când am început să apăr cu mult zel dialectul care-mi plăcea, s-a supărat și a spus: „Nu pentru asta te-am adus în Elveția, ca să uiți ce ți-am spus despre Burgtheater! Vrei poate să vorbești ca domnișoara Vogler?” Era o lovitură severă, pentru că domnișoara Vogler era caraghioasă. Am simțit însă și cât era de nedreaptă, deoarece colegii mei la școală vorbeau cu totul altfel decât domnișoara Vogler. Exersam germana din Zürich pentru mine, împotriva voinței mamei și-i ascundeam progresele pe care le făceam în această direcție. Aceasta era prima independență pe care o așiam față de ea și, în timp ce îi mai eram încă devotat în toate părerile și influențele, în această singură chestiune care ne distanța am început să mă simt «bărbat».

Eram încă prea nesigur pe noul grai pentru a încheia

adevărate prietenii cu băieții elvețieni. Umblam cu un băiat care venise ca și mine, de la Viena și cu un altul, a cărui mamă era vieneză. De ziua ei am fost invitat de Rudi și am nimerit într-un cerc de oameni destrăbălați, al cărui limbaj îmi părea mult mai străin decât tot ce auzisem vreodată în germana elvețiană. Mama lui Rudi, o femeie tânără, blondă, trăia singură cu el, dar la aniversare erau prezenți mulți bărbați de diferite vârste și toți se linguseau pe lângă maică-sa, ciocnind în sănătatea ei, îi aruncau priviri tandre; se părea că Rudi are mulți tați, dar mama lui, care era puțin cherchelită, mi s-a plâns că nici el n-are tată. Trecea de la un musafir la altul, se mlădia ca o floare-n vânt în toate părțile. Aci râdea, aci plângea și, în timp ce-și ștergea lacrimile, râdea din nou. Toți erau zgomotoși, de dragul ei s-au ținut și discursuri caraghioase, pe care eu mi le-am înțeles. Am rămas consternat când un asemenea discurs a fost întrerupt de râsete zgomotoase și mama lui Rudi, fără motiv, cum mi s-a părut, s-a uitat la fiul ei și i-a spus melancolică: „Bietul meu băiat, n-are tată”. Nu era prezentă nicio femeie la sărbătoare, nu văzusem niciodată atâția bărbați cu o singură femeie și toți îi purtau recunoștință pentru ceva, măguiind-o, dar ea nu prea părea fericită de toate astea, pentru că mai mult plângea decât râdea; vorbea cu accent vienez. Printre bărbați erau, așa cum mi-am dat imediat seama, și elvețieni, dar niciunul n-a alunecat în dialect, toate discursurile s-au ținut în germana literară. Toți se ridicau pe rând, se duceau cu paharul la ea, spuneau o propoziție sentimentală când închinau și-o sărutau de ziua ei. Rudi m-a dus apoi într-o altă cameră și mi-a arătat cadourile pe care le-a primit maică-sa. Toată camera era plină de cadouri, nu îndrăzneam să mă uit la ele, pentru că eu nu adusesem nimic. Când m-am întors la musafiri, m-a chemat la ea,

spunându-mi: „Îți plac cadourile mele?” M-am scuzat, bâlbâindu-mă, că-mi pare rău că n-am niciun cadou pentru ea, dar ea a ȳrȳs, m-a tras spre ea, m-a sȳrutat ȳi mi-a spus: „Tu eȳti un bȳiat drȳguȳ. N-ai nevoie de cadou. Pȳnȳ te faci mare, mȳ vizitezi odatȳ ȳi-mi aduci un cadou. Atunci nu mȳ va mai vizita nimeni”, ȳi a ȳnceput iarȳȳi sȳ plȳngȳ.

Acasȳ am fost iscodit despre aceasȳ aniversare. Faptul cȳ era vorba de o vienezȳ ȳi cȳ la serbarea ei se vorbise o germanȳ frumoasȳ n-a ȳnduplecat-o pe mama. Ea a luat o minȳ foarte serioasȳ, adresȳndu-mi-se grav: „Fiul meu”, ȳi explicȳndu-mi cȳ era vorba numai de oameni «proȳti» care nu-s demni de mine, mi-a interzis sȳ mai pun piciorul ȳn aoea locuinȳ. ȳl compȳtimea pe Rudi cȳ are o asemenea mamȳ. Nu orice femeie este ȳn Stare sȳ creascȳ singurȳ un copil ȳi la ce te poȳti aȳtepta de la o femeie care rȳde ȳi plȳnge concomitent? „Poate cȳ-i bolnavȳ?” am spus eu. „Cum bolnavȳ? ȳi cadourile? Camera plȳnȳ de cadouri?” Nu ȳtiam pe atunci ce voia sȳ spunȳ mama, dar ȳi pentru mine camera cu cadourile era lucrul cel mai neplȳcut. Nu te puteai miȳca ȳn acea camerȳ, atȳt era de ticsitȳ de cadouri ȳi, dacȳ mama lui Rudi nu m-ar fi scos ȳntr-un mod atȳt de binevoitor ȳi tandru din ȳncurcȳturȳ, n-aȳ fi ȳncercat s-o apȳr, pentru cȳ nu mi-a plȳcut deloc. „Nu-i bolnavȳ. N-are caracter. Asta-i tot”. Cu aceasta fusese pronunȳtat verdictul final, pentru cȳ numai caracterul conta, restul era, prin comparaȳie, secundar. „Rudi nu trdbuie sȳ observe. El este un bȳiat sȳrman. Fȳrȳ tatȳ ȳi cu o mamȳ fȳrȳ caracter! Ce-o sȳ iasȳ din el?”

I-am propus mamei sȳ-l invit uneori la noi acasȳ, ca sȳ se poatȳ ocupa de el. „Asta nu-i va folosi la nimic”, a spus ea, „el o sȳ-ȳi ba: „ȳ doar joc de viaȳa noasȳtrȳ modestȳ”.

ȳntre timp ne mutaserȳm ȳn locuinȳa noasȳtrȳ proprie,

care era într-adevăr modestă. În acest timp, petrecut la Zürich, mama îmi băga mereu în cap că trebuie să trăim foarte simplu ca să ne putem descurca. Poate că era un principiu de-al ei de educație pentru că, așa cum știu acum sigur, nu era deloc săracă. Dimpotrivă, banii ei erau depuși bine la fratele ei, afacerile lui din Manchester prosperau în continuare, el îmbogățindu-se tot mai mult. Se considera protectorul ei, ea îl admira și nici în vis nu i-ar fi trecut prin cap ca el s-o dezavantajeze. Dar greutățile perioadei de război de la Viena, când nu era posibilă o legătură directă cu Anglia, au lăsat urme asupra ei. Voia să ne dea o educație bună și tocmai de aceea nu voia să ne obișnuim cu existența banilor. Ne ținea foarte strâns, se gătea simplu. După o experiență care a neliniștit-o, n-a mai luat fete în casă. Ea singură făcea gospodăria; din când în când îi scăpa observația că este un sacrificiu pe care-l face pentru că ea altfel a crescut; și când mă gândeam la viața pe care o dusesem la Viena, deosebirea mi se părea atât de mare, încât aceasta mă făcea să cred în necesitatea unor asemenea restricții.

Dar, de fapt, această viață puritană îmi plăcea mai mult. Se potrivea mai bine cu părerile pe care mi le făcusem eu despre elvețieni. La Viena totul se-nvârtea în jurul monarhiei și de aici se cobora în jos, spre nobilime și spre restul familiilor mari. În Elveția nu exista nici împărat, nici nobilime monarhică, eu îmi închipuiam – ce m-a determinat, nu știu – că nici bogăția nu era prea mult râvnită. Eram absolut sigur că numai omul ca individ contează. Îmi însușisem această concepție cu trup și suflet și în consecință nu intra în discuție decât o viață simplă. Nu-mi spuneam pe atunci ce avantaje avea pentru mine această viață. Realitatea era acum că o aveam pe mama numai pentru noi; că în noua locuință totul se-mpletea cu

ea; că nu era nimeni între noi; că n-o pierdeam niciodată din ochi. Era o conviețuire intimă, de o den sitate și căldură minunată. Dominau lucrurile spirituale, cărțile și discuțiile despre ele constituiau centrul existenței noastre. Când mama se ducea la teatru, la conferințe sau la concerte, eu participam atât de intens ca și când aș fi fost eu însumi prezent. Uneori, nu prea des, mă lua cu ea, dar eu eram de cele mai multe ori dezamăgit, deoarece felul în care știa *ea* să relateze despre experiențe de acest fel era mult mai interesant.

SPIONAJ

Aveam o locuință mică, la etajul doi, pe Scheuchzerstraße numărul 73. Îmi amintesc doar de trei camere în care ne mișcăm: dar trebuie să fi fost șioapatra cămăruță, pentru că odată, pentru scurt timp, am ținut și o fată-n casă.

Dar era greu cu fetele. Marna nu se putea obișnui cu ideea că aici nu erau servitoare ca la Viena. O servitoare se numea aici fată-n casă și mânca la masă cu noi. Aceasta era prima condiție pe care o puneă o fată, atunci când intra în casă. Mama, ou felul ei orgolios, nu putea suporta această idee. Ea le tratase totdeauna bine pe servitoarele de la Viena, dar ele aveau propria lor cameră, în care noi nu intram niciodată și mâncau singure în bucătărie. „Stimată doamnă” era forma obișnuită de adresare. Aici, la Zürich, se terminase cu „stimată doamnă” și mama, care a preferat Elveția datorită ideologiei sale pacifiste, nu se putea împăca cu obiceiurile democratice care pătrundeau până în cele mai mici treburi de gospodărie. Ea a încercat cu engleza la masă și motiva folosirea acestei limbi în fața lui Hedi, fata din casă, prin aceea că cei doi frați mai mici ar uita treptat engleza. Ar fi necesar să o reîmprospăteze măcar la masă. Acesta era, de fapt, adevărul, dar servea și

ca motiv pentru aoexclde pe Hedi de la discuțiile noastre. Ea a. tăcut atunci când i s-a explicat aceasta și nu a părut jignită. A tăcut chiar câteva zile, dar mare i-a fost mirarea mamei când într-o zi, la amiază, Hedi, cu o mină nevinovată, *a corectat* o greșeală pe care Georg, cel mai mic dintre frații mei, o făcuse și pe care mama n-o corectase. „Cum de știți asta?” a întrebat mama aproape revoltată. Știți cumva englezește?” Hedi învățase engleza la școală și înțelegea tot ce spuneam noi. „Sunteți o spioană!” a spus mama, și mai târziu către mine: „S-a strecurat! Nu există ca o servitoare să știe englezește! De ce n-a spus-o mai înainte? Această persoană mizerabilă ne-a spionat! Nu permit copiilor mei să șadă la masă cu o spioană!” Și atunci își mai aminti că Hedi nu venise singură la noi. Apăruse cu un domn care se prezentase drept tatăl ei, care ne-a luat în vizor pe noi și locuința noastră, interesându-se exact de condițiile de muncă ale fiicei «ale. „Mi-am închipuit imediat că nu poate fi tatăl ei. Părea a fi dintr-o familie bună. Mi-a pus câteva întrebări de parcă *eu* aș fi căutat o slujbă! *Eu* în locul lui n-aș fi putut pune mai multe întrebări. Dar nu era tatăl unei servitoare. Ne-a trimis o spioană în casă”.

Nu era, de fapt, nimic de spionat la noi, dar acest lucru n-o deranja, ea ne acorda, în tot cazul, o importanță care ar fi îndreptățit spionajul. Cu multă precauție și-a luat măsurile de apărare. „Nu o putem concedia imediat, aceasta ar fi bătător la ochi. Trebuie s-o mai suportăm 14 zulie. Dar trebuie să fim atenți, n-avem voie să spunem nimic împotriva Elveției, altfel ne expulzează”. Mama nu s-a gândit că de fapt nimeni dintre noi nu spusese vreodată ceva împotriva Elveției. Dimpotrivă, când îi povesteam despre școală era mereu cu lauda pe buze și, singurul lucru cu care nu se împăca, în Elveția, era instituția de

fetecasa-3. Mie îmi plăcea de Hedi pentru că nu se umilea, ea se trăgea din Glarus care câştigase o bătălie împotriva habsburgilor şi citea uneori din cartea mea de istorie a Elveţiei de Ochslī. Şi, deşi eram totdeauna în câştig când mama spunea „noi”, „noi trebuie să facem una sau alta” – era ca şi cum aş fi fost inclus cu drepturi egale în hotărârile ei – am mai făcut o ultimă încercare de salvare, una foarte şireată, pentru că eu ştiam cum o puteam corupe pe mama: numai cu lucruri spirituale. „Dar ştii”, i-am spus eu, „ea citeşte cu atâta plăcere din cărţile mele. Mă întreabă totdeauna ce citesc. Împrumută cărţi de la mine şi discută cu mine despre ele”. Atunci mama făcu o mină foarte serioasă. „Bietul meu fiul De ce nu mi-ai spus acest lucru? Tu nu cunoşti încă lumea. Dar trebuie să înveţi”. Ea tăcu şi mă lăsă puţin să mă agit. Eu eram alarmat şi insistam: „Ce-i asta? Ce-i asta?” M-am gândit că trebuie să fie ceva groaznic, eu nu mi-am dat seama ce. Poate că era ceva atât de rău, încât nu-mi va spune deloc. Dar acum se uita cu superioritate şi compătimire la mine şi eu simţeam că-şi va da drumul. „Ea trebuie să afle ce-ţi dau eu de citit. Nu-nţelegi? De aceea ne-a fost trimisă – casă. O adevărată spioană. Are secrete cu un băiat de doisprezece ani şi-şi bagă nasul în cărţile lui. Nu spune nimic că ştie englezeşte şi a citit cu siguranţă toate scrisorile noastre din Anglia!”

Spre spaima mea, mi-am adus aminte că o văzusem pe Hedi, în timp ce făcea curăţenie, cu o scrisoare englezească în mână şi că a pus-o repede la o parte când m-am apropiat eu. Conştiincios, am raportat acest fapt mamei şi am fost admonestat în mod solemn. Cât de solemn mi-am dat seama după adresarea „fiul meu”. „Fiul meu, tu trebuie (a-mi spui totul, probabil crezi că nu-i important, dar totul este important”.

Cu aceasta „sentința a fost pronunțată definitiv. 14 zile a mai stat cu noi la masă sărmana fată, exersându-și engleza. „Cât pare de nevinovată”, îmi spunea mama după fiecare masă. „Dar *eu* am intuit-o! Pe mine nu mă duce ea!” Hedi oitea mai departe în Ochslī al meu, întrebându-mă chiar ce cred despre un lucru sau altul. Mă puneă să-i explic unele chestiuni, spunându-mi pe un ton serios și amabil: „Tu ești tare deștept”. Aș fi avertizat-o bucuros: „Te rog, nu fi spioană!”, dar n-ar mai fi ajutat la nimic, pentru că mama era ferm hotărâtă să o concedieze, motivându-și hotărârea, după 14 zile, prin înrăutățirea bruscă a situației noastre materiale. Acum nu și-iar mai putea permite să țină o fată în casă. O rugă să-i scrie și să-i explice acest lucru tatălui ei, pentru a veni după ea. El a venit și nu a fost deloc mai puțin sever, spunând! la despărțire: „Acum veți avea ceva de lucru, doamna Canetti!”

Poate că se bucura de răul altuia, văzând că ne merge mai prost. Poate că dezaproba doamnele care nu-și făceau singure menajul. Mama era de altă părere. „Ăstuiă i-am încurcat socotelile! S-a supărat rău de tot! Ca și când la noi ar fi ceva de spionat! Firește, e război și poșta se controlează. Au observat că primim multe scrisori din Anglia. Hop, ne și trimit o spioană pe cap. Vezi, eu îi înțeleg. Ei sunt singuri în lume și trebuie să se păzească de criminali”.

Ea povestea adesea cât e de greu să trăiești ca femeie singură cu trei copii. Cât de atentă trebuie să fii! Acum, că scăpase dintr-o lovitură de faitia din casă și de spioană și respira ușurată, transpunea acest sentiment militant al singurătății, care în asemenea condiții grele trebuie apărută, asupra Elveției care era înconjurată de țări beligerante, ferm hotărâtă la un se lase târâtă în

război.

Acum a început cea mai frumoasă perioadă pentru noi; eram singuri cu mama. Era gata să-și plătească orgoliul și se îngrijea singură de gospodărie, ceea ce nu făcuse niciodată-n viața ei. Făcea curățenie, gătea, frații cei mici o ajutau la ștersul vaselor. Eu am preluat funcția de curățire a pantofilor și, pentru că frații cei mici se uitau tot timpul la mine din bucătărie ironizându-mă – „Lustragiule! Lustragiule!” urlau și Dan sau în jurul meu ca indienii –, m-am retras cu papucii murdari pe balconul de la bucătărie, am închis ușa, rezemându-mă cu spatele de ea, în timp ce curățam pantofii întregii familii. Astfel rămâneam singur cu această ocupație, nu mai vedeam dansul războinic al celor doi draci, dar cântecul lor răzbătea și prin ușa închisă a balconului.

ISPITA GRECILOR ȘCOALA CUNOAȘTERII UMANE

Din primăvara lui 1917 frecventam școala cantonală din Râmâstrabe. Foarte important a devenit drumul până la școală și înapoi. La începutul acestui drum, îndată după ce traversam Ottikerstr. 13 e, mă întâlneam mereu cu aceeași persoană – un domn cu un foarte frumos cap alb, ce mergea la plimbare, drept și absent, mergea puțin, se oprea, căuta ceva și schimba direcția. Avea un bernardin pe care-l striga mereu: „Dscho do vino la tata!” Uneori venea, alteori fugea mai departe, el era cel pe care-l căuta atunci tata. Dar abia-l găsea și uita din nou de el, fiind tot atât de absent ca și mai înainte. Apariția sa pe această stradă destul de obișnuită avea ceva exotic, apelul lui repetat producea râsul copiilor, dar nu râdeau în prezența lui, pentru că el, așa cum privea mereu înainte, înalt și mândru, fără a observa pe cineva, avea ceva ce impunea respect, ei râdeau doar acasă când povesteau de el sau când, în absența lui, se jucau pe stradă. Era Busemi, care

locuia în imediata apropiere, într-o casă de pe colț și câinele său, care, cum am aflat mult mai târziu, se numea Giotto. Toți copiii de pe stradă vorbeau de el, dar nu ca Busoni, ci ca „Dschodo-vino-la-tata”. Bernardinul îi încânta, dar mai mult faptul că distinsul domn bătrân se denumea tatăl lui.

În drumul spre școală, care dura aproximativ douăzeci de minute, inventam lungi istorii pe care le continuam de la o zi la alta și care se întindeau pe săptămâni. Mi le povesteam mie, nu prea tare, dar totuși astfel încât se putea auzi un murmurat, pe care-l suprimam doar atunci când mă-ntâlneam ou oameni ce mă impresionau în mod neplăcut. Cunoșteam drumul atât de bine, încât nu mai eram atent la nimic; nici la stânga, nici la dreapta nu era ceva deosebit de văzut, ci doar înaintea mea, în istoria mea. Aici se petreceau lucruri palpitante și, când aventurile erau atât de captivante și neașteptate, încât nu le mai puteam ține pentru mine, le povesteam mai târziu fraților mei mai mici care așteptau cu nerăbdare continuarea. Aceste istorii erau toate în legătură cu războiul, mai exact: cu depășirea războiului. Țările care voiau război trebuiau să primească o lecție și anume să fie atât de des învinse, până renunțau la el. Conduse de eroi ai păcii, țările bune se uneau și ele erau cu mult mai puternice decât celelalte, încât în cele din urmă învingeau. Dar nu era ușor, se dădeau la nesfârșit lupte crâncene cu noi invenții și șiretlicuri nemaipomenite. Lucrul cel mai important la aceste bătălii era că morții înviau totdeauna. Existau diverse vrăjitorii scornite și folosite în acest scop și frații mei, de șase, respectiv opt ani, erau foarte impresionați când dintr-odată toți morții, și cei din tabăra adversă, care nu voiau să înceteze cu războaiele, se ridicau de pe câmpul de bătălie și erau din nou în viață. Toate

istoriile aveau acest final și, orice s-ar fi întâmplat în săptămânile aventuroase de luptă, triumful, gloria și adevărata răsplată pentru povestitor era momentul în care toți, fără excepție, reînviuau, trăindu-și viața.

Clasa de la școala noua mea era mare, nu cunoșteam pe nimeni, era firesc ca gândurile mele să graviteze la început în jurul puținilor camarazi ale căror interese se îndreptau într-o direcție asemănătoare. Și, când știau mai multe decât mine, nutream admirație pentru ei și nu-i pierdeam din ochi. Ganzhorn se evidenția la latină și deși aveam un mare avans de la Viena, putea să se măsoare cu mine. Ba mai mult: el *s*. ngur cunoștea scrierea grecească. O învățase singur și, pentru că scria foarte mult, se considera poet și aceasta a devenit scrierea sa secretă. Umplea caiete întregi, când se termina unul mi-l dădea mie, eu îl răsfoiam, fără a fi în stare să citesc un singur cuvânt; nu mi-l lăsa mult, abia terminam cu laudele pentru cunoștințele sale că mi-l și lua și începea repede, sub ochii mei, un altul. De istoria grecească nu era mai puțin entuziasmat decât mine. Eugen Müller, care ne-o preda, era un profesor minunat, dar în timp ce pe mine mă interesa libertatea grecilor, pe Ganzhorn îl interesau poezii lor. Că nu le știa încă limba nu spunea bucuros. Poate că începuse, s-o învețe deja singur, pentru că atunci când venea vorba că din clasa a treia drumurile noastre se vor despărți – el voia să urmeze gimnaziul de literatură – și eu îi spuneam plin de respect și puțin invidios: „Atunci faci greacă!”, îmi explica înfumurat: „O s-o învăț înainte!” 11 credeam, deoarece el nu era un lăudăros; ce anunța că face și făcea și mai făcea multe alte lucruri pe care nu le anunțase. În disprețul său pentru tot ce era comun reprezenta o atitudine care-mi era familiară de acasă. Dar el nu se exterioriza, când era vorba de un obiect nedemn

de un poet pleca și tăcea. Capul său lung și îngust de parcă ar fi fost presat, ținut foarte sus și oblic, avea ceva dintr-un briceag deschis, care rămânea deschis, nu se închidea; Ganzhorn nu era capabil de un cuvânt rău sau vulgar. În clasă părea total detașat de colegi. Niciunul care copia de la el nu era mulțumit, el se prefăcea că nu observă, nu-și dădea niciodată caietul mai aproape, dar nici nu-l depărta, pentru că dezaproba această chestiune, execuția ei o lăsa în toate amănuntele pe seama celuiilalt.

Când am învățat despre Socrate, clasa și-a permis gluma de a-mi adăuga porecla de Socrate, descărcându-se, probabil, în felul acesta, de povara sortii. Era un fapt divers, fără nicio semnificație mai adâncă, dar a rămas prezent și pe Ganzhorn îl călca pe nervi. Eu l-am privit o bucată de vreme cum scria și din când în când îmi arunca o privire scrutătoare, dând solemn din cap. După o săptămână umplu iar un caiet, de data asta spuse însă că una să mi-l citească. Era un dialog între un poet și un filosof. Poetul se numea Cornutotum, acesta era el, îi făcea plăcere să-și traducă numele în latinește, filosoful eram eu. Gitindu-mi numele de la coadă a ajuns la două cuvinte oribile Saila Ittenacus. Acesta nu semăna cu Socrate, era un sofist malițios, unul din cei de care Socrate își bătea joc. Dar acesta era doar unul din efectele secundare ale dialogului, mult mai important era că poetul îl încolțea pe sărmanul filosof din toate părțile, sfârtecându-l în cele din urmă în bucăți, fără să mai rămână ceva din el. Acest lucru mi l-a citit, deci, Ganzhorn, sigur de victorie, dar eu nu am fost cătuși de puțin jignit, ea urmare a anagramei numelui nu mi-am însușit acel personaj, m-aș fi sensibilizat dacă ar fi fost numele meu adevărat. Eram satisfăcut că-mi citise din unul din acele caiete, mă simțeam onorat ca și când m-ar fi introdus în misterele sale grecești. Între noi, nu s-a

schimbat nimic și când, după câțva timp m-a întrebat – cam timid pentru posibilitățile sale – dacă nu m-am gândit să scriu un contra-dialog, am rămas sincer mirat: avea doar dreptate, eram de partea lui, ce era oare un filosof pe lângă un poet? N-aș fi știut ce-ar fi trebuit să scriu într-un contradialog.

În cu totul alt mod eram impresionat de Ludwig Ellenbogen. El venise cu maică-sa de la Viena, nici el n-avea tată. Wilhelm Ellenbogen era membru al Parlamentului austriac, un orator vestit, numele său îi auzisem de mai multe ori la Viena; întrebându-l acum pe băiat despre el, am rămas uimit cu cât calm mi-a răspuns: „Este unchiul meu”. Suna ca și când i-ar fi fost indiferent. În curând mi-am dat seama că acesta era felul lui, mi se părea mai matur decât mine, nu numai mai înalt, căci mai înalți erau aproape toți. El se interesa de lucruri de care au habar n-aveam; am aflat aceasta întâmplător, printre altele, pentru că nu făcea caz de nimic, ci se ținea mai de-o parte, fără îngâmfare și falsă modestie, de parcă ambițiile lui depășeau spațiul clasei. Nu era, de fapt, tăcut, participa la toate discuțiile, numai că nu-i plăcea» a iese în evidență cu lucrurile *sale*, probabil pentru că mici unul dintre noi nu se pricepea la ele. Cu profesorul nostru de latină, Billeter, care nu numai din cauza gușii era altfel decât ceilalți profesori, purta mici discuții: citeau aceleași cărți, își spuneau unul altuia titlurile lor, niciunul dintre noi nu auzise de ele, făceau aprecieri pe marginea lor și aveau adesea *aceeași* părere. Ellenbogen vorbea la obiect, calm, fără emoții juvenile, mai degrabă Billeter dădea impresia de om capricios. Când începeau o astfel de discuție, toată clasa asculta în necunoștință de cauză. Ellenbogen își păstra de la început până la sfârșit calmul; la Billeter însă, se observa o anumită satisfacție ce i-o produceau

asemenea discuții: pentru Ellenbogen, căruia nimic nu i se mai părea important la școală, avea respect. Eu eram sigur că Ellenbogen oricum știe totul; de fapt, pe el nu-l puneam alături de ceilalți băieți. Îl simpatizam așa cum simpatizezi un adult, dar mai mult, mă jenam parcă puțin de el că eu nu mă interesam cu o asemenea ardoare de anumite lucruri, dar mai ales de lucrurile care le aflam de la Eugen Müller la ora de istorie.

Pentru că adevărata noutate care m-a captivat mai întâi la această școală a fost istoria Greciei. Învățam după cărțile de istorie ale lui Ochsli, una de istorie universală și alta de istorie a Elveției; le-am citit imediat pe amândouă în întregime, lectura lor se succedase atât de rapid că le ȳamestecam. Libertatea elvețienilor coincidea la mine cu cea a grecilor. Recitindu-le mă ȳapucam când de una când de cealaltă din cele două cărți. Pentru jertfa de la Termopile mă despăgubea victoria de la Morgarten. Libertatea elvețienilor o trăiam în prezent și o simțeam pe propria-mi piele: pentru că ei își hotărau destinul, pentru că nu erau sub nici ȳun împărat, au reușit să nu fie atrași în războiul mondial, împărații, ca supremii comandanți de război, nu erau prea plăcuți. Unul din ei, Franz Joseph, nu mi-a stârnit deloc interesul, el era foarte bătrân și vorbea puțin când apărea, de cele mai multe ori spunea doar o propoziție, față de bunicul meu mi se părea lipsit de viață și plicticos. Zilnic cântam pentru el imnul „Doamne ține-l, doamne ocrotește-l!”, părea să aibă, inițtr-adevăr, miare nevoie de această ocrotire. În timp ce cântam nu mă uitam niciodată la tabloul lui care atârna pe perete în spatele catedrei și nici nu căutam să mi-l reprezint. Poate că am preluat ceva din antipatia față de el de la Fanny, servitoarea noastră originară din Boemia, ea nu schița nicio mină la auzul numelui lui, era ca și când n-ar exista

pentru ea și, odată, când am venit de la școală, m-a întrebat ironic: „Iarăși ați cântat pentru împărat?” Pe Wilhelm, regele Germaniei, l-am văzut într-un portret în armură lucitoare și i-am ascultat și părerile dușmănoase la adresa Angliei. Când intra Anglia în joc, îi luam totdeauna apărarea și, după cele văzute la Manchester, eram ferm convins că englezii n-au dorit războiul și că el a fost cel care-l începuse prin atacul împotriva Belgiei. Nu mai puțin pornit eram împotriva țarului rus. Pe când aveam zece ani, cu prilejul unei vizite în Bulgaria, auzisem numele lui Tolstoi și mi s-a explicat că este un om minunat, pentru care războaiele însemnau crimă și care nu s-a temut să le-o spună împăraților săi. Se vorbea de el, care murise de câțiva ani, ca și când n-ar fi murit cu-adevărat. Acum mă aflu pentru prima dată într-o republică, departe de orice monarhie, și mă înfruptam cu lăcomie din istoria ei. Puteai scăpa de-un împărat, dar trebuia să lupti pentru propria-ți libertate. Încă cu mult înainte de elvețieni, cu foarte mult timp înainte, grecii au reușit să se ridice împotriva unei supraputeri uriașe și să-și păstreze libertatea odată cucerită.

Azi, când spun asta, îmi Țsună foarte vag, pentru că pe atunci eram îmbătat de acest nou raționament cu care-i asaltam pe toți partenerii mei de discuții și la numele Maraton și Salamis am inventat melodii barbare pe care le cântam acasă, tare, de o mie de ori, reluând de fiecare dată cele trei silabe ale fiecărui nume, până când mamei și fraților mat mici le vâjâia capul și mă obligau să tac. Orele de istorie ale profesorului nostru, Eugen Müller, aveau de fiecare dată același efect asupra mea. Gând ne vorbea despre greci, ochii săi mari, larg deschiși, îmi păreau, precum cei ai unui profet fermecat, el nu se uita deloc la noi, el era atent la tema despre care vorbea; vorba lui nu

era iute, dar avea «i flux continuu, avea ritmul unor valuri vâscoase, indiferent unde zise dădeau luptele, pe uscat ori pe mare, ște simțeai totdeauna pe mare. Ou vârfurile degetelor își ștergea fruntea acoperită de un strat subțire de sudoare, de parc-ar fi bătut v înțul. Ora se scurgea în entuziasmul să avid, când inspira aer în piept pentru un nou val de entuziasm, era ca și când ar fi bătut ceva.

Dar câteodată se pierdea timp, mai ales atunci când ne asculta. Ne puneă să scriem compuneri și le discuta apoi cu noi. Atunci îți părea rău de orice clipă pe care, altfel, am fi petrecut-o pe mare. Mă anunțam adesea la răspuns când puneă întrebări, pentru a trece repede peste momentul acesta, dar și pentru a-i demonstra dragostea mea pentru fiecare din propozițiile lui. Răspunsul meu împrumuta atunci ceva din propria-i emoție, întristându-i pe colegi, dintre care unii erau mai blegi. Ei nu veneau dintr-o monarhie, pentru ei libertatea grecească nu putea însemna mult. Libertatea era pentru ei ceva de la «ine înțeles și nu trebuia câștigată de greci în locul lor.

În această perioadă am acumulat atât de multe cunoștințe prin școală, cum numai prin cărți mai reușisem s-o fac. Toate cele învățate pe viu, audiindu-i pe profesori, păstrau amprenta celui ce le pronunța și rămî Ficau în amintiri ca un atribut al acestuia. Chiar dacă au existat și profesori de la care n-am învățat nimic, aceștia făceau totuși impresie prii ei înșiși, prin propria lor persoană, prin mișcarea lor, prin felul lor de a vorbi și mai ales prin repulsia și devotamentul lor, depinde cum le simțeai. Existau toate nuanțele de bunăvoință și de căldură și nu-mi aduc aminte de niciunul care să nu-și fi dat osteneala să fie drept. Dar nu toți au reușit să mânuiască astfel dreptatea, încât neplăcerea sau bunăvoința să rămână bine ascunse. La aceasta se adăuga diferența de resurse interne, de

răbdare, de sensibilitate, de așteptări. Prin specialitatea sa, Eugen Müller era obligat la un înalt grad de înflăcărare și har epic, dar el aducea cu sine ceva ce depășea mult această obligație. Pe mine m-a cucerit încă de la început și număram zilele săptămânilor după orele sale.

Fritz Hunziker, profesorul de germană, avea o soartă mai grea, era o natură cam seacă, dezavantajat poate și de statura sa neproporționată la care se adăuga și vocea ușor scârțâită. Era înalt și cu pieptul îngust și dădea impresia că stă pe un picior mai alungit, el tăcea răbdător când aștepta un răspuns. Nu repezea pe nimeni, dar nici nu reușea să impresioneze pe nimeni, scutul său era un zâmbet sarcastic de care se crampona și care mai era adesea prezent și atunci când nu mai era la locul lui. Avea cunoștințe echilibrate, poate prea compartimentate, nu tenflăcăra, dar nici nu-ți prezenta date eronate. Foarte pronunțat era simțul său pentru măsură și orientare practică. Nu prea credea nici în precocii tate, nici în exaltare. Îl simțeam pe drept ca antipodul lui Eugen Müller. Mai târziu, când Hunziker se întorsese la noi după o perioadă de absență, am observat cât era de citit, dar acestei culturi îi lipseau capriciul și emotivitatea. Curajul cu care se prezenta zilnic cu gușa uriașă în fața clasei mă umplea și azi de admirație. Îi plăcea să stea în colțul stâng al clasei, întorcându-ne partea mai puțin gușată a bărbii lui și ridicându-și piciorul stâng pe un scăunel. De acolo ne vorbea fluent, blând și destul de încet, fără emoții inutile; când se înfuria, uneori pe bună dreptate, nu ridica vocea, ci vorbea doar ceva mai repede. Noțiunile de bază din latină pe care ni le preda îl plictiseau cu siguranță și, probabil, de aceea era atât de umană întreaga lui conduită. Niciunul din elevii slabi nu se putea simți nedreptățit sau chiar distrus, iar cei care erau buni la latină nu-și dădeau

prea mare importanță. Reacțiile sale erau imprevizibile, dar nu era necesar să te temi de ele. O mică observație ironică, pe un ton domol era de fapt singura lui replică, ea nu era înțeleasă totdeauna, era ca o expresie spirituală personală pe care o utiliza pentru sine. Devora cărțile, dar de cele care-l preocupau nu auzisem niciodată, astfel încât nu țin minte niciun titlu. Ellenbogen, pe care-l simpatiza și cu care-i făcea plăcere să se întrețină, avea același fel de a fi ca și el, rece și superior, minus ironia, și nu aprecia importanța latinei pe care o învățam de la el. Billeter a simțit nedreptatea avansului pe care-l aveam față de clasă și mi-a spus odată foarte clar: „Ești mai rapid decât ceilalți, elvețienii evoluează mai încet. Dar apoi recuperează. O să te miri mai târziu”. Dar, cum am dedus din prietenia lui cu Ellenbogen, nu era nici într-un caz xenofob. Simțeam că Billeter era deosebit de deschis cu oamenii, concepția sa era cea a unui cosmopolit și cred că scria, și nu numai pentru sine.

Diversitatea profesorilor era uimitoare, e prima diversitate conștientă în viața unui om. Stând atâta timp în fața ta, expuși prin fiecare trăire, aflați sub observație continuă, oră de oră din nou obiectul propriu-zis al interesului și, pentru că nu-ți este permis să te îndepărtezi pentru același timp striat deiimitat; superioritatea lor, pe care mu vrei s-o recunoști o dată pentru totdeauna, care te face scrutător, critic și răutăcios; necesitatea de a-i înțelege, fără a-ți complica prea tare existența, pentru că n-ai devenit încă un lucrător în exclusivitate supus; și secretul vieții lor particulare, în timpul când nu apar ca actori ai lor înșiși, în fața clasei; și, apoi, varietatea aparițiilor lor, unul după altul, în același loc, în același rol, cu aceeași intenție, deci perfect comparabili - acestea toate la un loc înseamnă cu totul altceva decât școala

declarată și anume și o școală a diversității oamenilor și, dacă o iei cât de cât în serios, ea înseamnă prima școală conștientă a cunoașterii oamenilor.

N-ar fi dificil și, probabil, nici lipsit de farmec să cercetezi o existență ulterioară după care și câți dintre acești profesori i-ai întâlnit sub un alt nume, care oameni ți-au plăcut din acest motiv, pe care i-ai dar la o parte doar dintr-o veche antipatie, ce hotărâri s-au luat dintr-o asemenea experiență făcută de timpuriu, cum ai fi acționat, probabil, fără să-i fi cunoscut vreodată. Peste tipologia după animale din copilărie, care rămâne mereu trează, se suprapune o nouă tipologie după profesori. În fiecare clasă există elevi oare-i imită foarte bine, o clasă fără astfel de imitatori ai profesorilor ar fi lipsită de viață.

Lăsându-i acum să-mi treacă prin fața ochilor, mă minunez de diversitatea, individualitatea, bogăția profesorilor mei de la Zürich. De la mulți am învățat, de la fiecare-n felul său și gratitudinea pe care o simt pentru ei, acum, după cincizeci de ani, devine oricât de ciudat ar suna, pe măsură ce trece timpul, tot mai mare. Dar și aceia de la care am învățat mai puțin îmi apar ca oameni sau ca personaje atât de clar conturate în fața mea, încât le datorez și lor ceva, tocmai pentru aceasta. Ei sunt primii reprezentanți a ceea ce mai târziu a pătruns în mine ca partea intrinsecă a lumii, populația ei; ei sunt de neconfundat, una din calitățile cu irangul cel mai înalt; că în același timp au devenit și personaje, nu le știrbește nimic din personalitate. Întrepătrunderea dintre indivizi și tipuri este domeniul propriu-zis al creatorului de literatură.

CRANIUL DISPUTĂ CU UN OFIȚER

Aveam doisprezece ani pe când mă pasionam de războaiele de eliberare ale grecilor și același ian, 1917, era

anul Revoluției rusești. Încă înainte de călătoria sa în mașina sigilată, se vorbea că Lenin trăiește la Zürich. Mama, care era cuprinsă de o ură nestăvilită împotriva războiului, urmărea orice eveniment care i-ar putea pune capăt. Nu avea relații politice, dar Zürichul devenise un centru al dușmanilor războiului din cele mai diferite țări și de cele mai diferite orientări. Odată, trecând pe lângă o cafenea, îmi arată craniul enorm al unui bărbat care ședea la fereastră; în fața lui, pe masă, un teanc mare de ziare, tocmai apucase unul și-l ținea aproape de ochi. Deodată șina întors capul, adresându-se pe un ton aspru unui bărbat care stătea lângă el. Mama-mi. spuse: „Acela, uită-te bine la el. E Lenin. Despre el vei mai auzi”. Ne oprirăm, ea se jenă puțin că fixa pe cineva (pentru asemenea impolitețuri obișnuia să mă dojenească), atunci fu pătrunsă parcă și ea de mișcarea aceea brusca, iar energia smuciturii i se transmisese și ei. M-am minunat de bogăția părului creț al celui alt bărbat din imediata apropiere, aflată în cel mai strident contrast cu calviția lui Lenin; mai mult mă uimea încremenirea mamei. Apoi îmi spuse: „Vino, nu putem sta aici așa” și mă trase mai departe.

După câteva luni mi-a povestit de sosirea lui Lenin în Rusia și am început să înțeleg că trebuie să fie vorba de ceva deosebit de important. Rușii s-au săturat de măcel, spunea ea, toți s-au săturat și, cu sau fără voia guvernelor, în curând măcelul se va termina. Ea nu numea războiul niciodată altfel decât „crimă”. De când locuiam la Zürich vorbea cu mine deschis despre război, la Viena se abținea, pentru a nu-mi crea conflicte la școală. „Tu nu vei omorî niciodată un om care nu ți-a făcut nimic”, îmi spuse ea implorându-mă și, pe cât era de mândră că are trei băieți, pe atât era de îngrijorată că și noi am putea devenii vreodată asemenea „criminali”. Ura ei împotriva războiului

avea ceva elementar; odată, când îmi povestea conținutul lui «Faust», pe care nu voia să mi-l dea încă să-l citesc, dezaprobă pactul lui Faust cu diavolul. Ar exista numai o *singură*, justificare pentru un asemenea pact: pentru a pune capăt războiului. Pentru aceasta mărită să te aliezi și cu dracul, în rest pentru nimic.

În unele seri se adunau cunoștințe de-ale mamei la noi, sefarzi bulgari și turci, împinși de război la Zürich. Majoritatea lor erau perechi de vârstă mijlocie, care mie mi se păreau bătrâni; nu-i agream prea mult, erau prea orientali pentru mine și discutau doar despre lucruri neinteresante. Unul din ei, un văduv, domnul Adjubel, venea totdeauna singur, el era altfel decât ceilalți. Se ținea drept și-și susținea cu convingere părerile, suportând cu calm și politețe vehemența mamei care-l încolțea aspru. El luptase ca ofițer bulgar în războiul din Balcani, fusese grav rănit, rămânând cu o suferință incurabilă. Se știa că are dureri mari, dar nu lăsa niciodată să i se vadă ceva pe față. Când durerile deveneau insuportabile se ridica, se scuza cu o întâlnire urgentă, se înclina în fața mamei și părăsea cam țepăn locuința. Ceilalți vorbeau atunci despre el, explicau natura suferinței sale, îl laudau și-l compătimeau, făcând exact ce-l îndemna mândria lui să evite. Eu observam cum mama își dădea silința să pună capăt unor asemenea discuții. Până-n ultima clipă se certase cu el și, pentru că la discuții de felul acesta, când era vorba de război, mama putea deveni tăioasă și agresivă, lua totul asupra ei și spunea: „Prostii! N-avea nicio durere, îl jignisem eu. El își imaginează că o femeie care n-a trecut prin război n-are dreptul să vorbească așa. Are dreptate. Dar dacă niciunul din voi nu-ți spune părerea, atunci trebuie să i-o spun eu. A fost jignit. Dar el este mândru și și-a luat rămas bun în modul cel mai politicoș”. Apoi se

putea întâmpla ca cineva să facă un banc nerușinat, spunând: „O, vezi, Mlathilde, că s-a îndrăgostit de dumneata și-o să te ceară în căsătorie!” „Să-ndrăznească!”, replică ea îndată, eu nările fremătând. „Nu l-aș sfătui. Îl stimez că e *bărbat*, dar asta-i tot”. Era o lovitură strașnică împotriva celorlalți bărbați prezenți, care erau toți cu soțiile lor. Și cu aceasta se sfârșea insuportabila discuție despre suferințele domnului Adjubel.

Mie-mi convenea mai mult când rămânea până la sfârșit. Din asemenea dispute aflam multe lucruri noi. Domnul Adjubel era i-ntr-o situație dificilă. El ținea la armata bulgărească, dar poate mai mult, la Bulgaria. Era pătruns de tradiționala prietenie ruso-bulgară, bulgarii datorându-le rușilor eliberarea de sub turci. Faptul că bulgarii erau acum aliați cu dușmanii Rusiei îi dădea mult de furcă. Ar fi luptat desigur și în aceste împrejurări, dar cu ce procese de conștiință. În astfel de condiții, era mai bine pentru el că nu putea lupta. Situația s-a complicat și mai mult prin noua întorsătură pe care au luat-o lucrurile în Rusia. Retragerea rușilor din război însemna după el apusul Puterilor Centrale. Infecția, cum o numea el, se va extinde; în primul rând soldații austrieci, apoi cei germani nu vor mai vrea să lupte. Ce se va alege din Bulgaria? Nu numai că ar trebui să poarte o dată pentru totdeauna însemnul nerecunoștinței lui Cain față de eliberatorii sal, dar toți îi vor invada ca în al doilea război balcanic, împărțindu-și țara între ei. Finis Bulgărise!

Nu-i greu de imaginat cum s-a legat maraua de fiecare punct din argumentația sa, ciuruindu-l. De fapt toți erau împotriva ei, pentru ca chiar dacă salutau un apropiat sfârșit al războiului, faptul că s-ar ajunge aici grație bolșevicilor din Rusia îl simțeau ca pe o amenințare periculoasă. Toți erau burghezi, mai mult sau mai puțin

avuți, cei care proveneau din Bulgaria se temeau de extinderea revoluției într-acolo, cei care erau din Turcia vedeau pe vechiul dușman - rușii - chiar dacă într-o travestire nouă, ajunși deja la Constantinopol. Mamei îi era perfect egal. Important pentru ea era cine va pune capăt cu adevărat războiului. Ea, care se trăgea din una din cele mai bogate familii din Bulgaria, îl apăra pe Lenin. Ea nu putea să vadă în el, ca toți ceilalți un drac, ci un binefăcător al omenirii.

Domnul Adjubel, cu care se certa mereu, era singurul care-o înțelegea, având și el aceleași opinii. Odată a întrebat-o, a fost momentul cel mai dramatic al acestei întâlniri: „Dacă aș fi un ofițer rus, madam, și-aș lupta hotărât mai departe cu oamenii mei împotriva nemților, ați ordona să mă împuște?” Nici măcar nu șovăi: „Aș pune să fie împușcați to; i cei care se opun terminării războiului. Aceștia ar fi adevărații dușmani ai omenirii”.

Spaima celorlalți - negustori, cu soțiile lor sentimentale gata oricând de compromisuri, n-a pus-o în încurcătură. Toți vorbeau de-a valma. „Ce? V-ar lăsa inima să faceți acest lucru? V-ar lăsa inima să ordonați împușcarea lui Adjubel?” „El nu este laș. El știe cum se moare, nu-i ca voi toți, nu-i așa, domnule Adjubel?” El a fost cel care i-a dat dreptate. „Da, doamnă. Din punctul dumneavoastră de vedere, ați avea dreptate. Aveți logica unui bărbat. Și sunteți o adevărată Arditti!” Această ultimă expresie care era o măgulire - ea se referea la familia mamei, pe care eu, spre deosebire de cea a tatălui, n-o - agreeam - nu mi-a prea plăcut, dar trebuie să recunosc că n-am fost niciodată gelos pe domnul Adjubel, cu toată violența acestor lupte și, când, la - puțin timp după aceea, s-a istin-s ca urmare a bolii s-ale, l-am jelit amândoi și mama mi-a spus: „Bine că n-a mai apucat prăbușire-a

bulgarilor”.

LECTURI DE ZI ȘI NOAPTE VIAȚA CADOURILOR

Poate că datorită stărilor schimbate de lucruri din gospodăria noastră nu ne-am mai continuat vechile seri de leotură. Până nu ne vedea seara în pat, practic mama n-avea timp. Cu o fermitate înverșunată își îndeplinea noile îndatoriri. Comenta tot ce făcea, fără aceste reflecții, activitățile casnice ar fi plictisit-o mult prea - tare. Își imagina că totul ar trebui scă - meargă tstr-uină, deși munca în gospodărie nu i se potrivea deloc, ceea ce încerca să compenseze prin agitație verbală. „A organiza copii”, ne spunea ea, „a organiza” și repeta acest - cuvânt atât de des că ni se părea caraghios și-o îngânam în cor. Ea lua însă această problemă a organizării foarte în serios și ne intezi-cea orice ironie legată de ea. „Veți vedea când veți păși în viață, că fără organizare nu ajungeți departe!” Prin aceasta înțelegea că toate lucrurile trebuie făcute la vremea lor și, în cazul treburilor obișnuite despre care era vorba, nimic nu era mai simplu și mai ușor. Dar cuvântul o stimula, ea găsea pentru orice cuvinte și, poate că adevărata strălucire a conviețuirii noastre de atunci consta în faptul că se discuta despre tot.

145

În realitate trăia în - așteptarea serii, când noi eram în pat și ea apuca, în sfârșit, să citească. Era perioada marilor lecturi Strindberg. Eu stăteam treaz în pat și vedeam pe sub ușă licărirea de lumină de dincolo, din camera de zi. Stătea în genunchi pe scaunul ei, cu coatele pe masă, capul sprijinit pe pumnul drept, având în față maldărul înalt de volume din Strindberg. La fiecare aniversare și la Crăciun se mai adăuga câte - unul, era lucrul care și-l dorea de la noi. Deosebit de ener

10 - Limba salvată vânt pentru mine era că n-aveam

voie să citesc aceste volume. N-am încercat niciodată să mă uit în vreunul, iubeam această interdicție și nu exista nimic care să mă facă mai fericit decât să-i înmânez un nou volum, din care cunoșteam doar titlul. După ce cinam și masa fusese strânsă, după ce-i culca pe cei mici, îi duceam teancul de volume galbene pe masă, aranjându-le la locul lor. Mai discutam puțin, îi simțeam nerăbdarea, pentru că aveam maldărul de cărți în fața ochilor, o înțelegeam și mergeam liniștit la culcare, fără să o chinui. Închideam în urma mea ușa de la dormitor până mă dezbrăcam, o mai auzeam încă plimibându-se încoace și-ncolo. Mă culcam și-mi ciuleam urechile la scârțâitul scaunului pe care se urca, apoi simțeam cum ia volumul în mână și, când eram sigur că l-a deschis, îmi aruncam privirea spre licărirea de lumină de dedesubtul ușii. Atunci știam că nu se va mai ridica, orice s-ar întâmpla, îmi aprindeam mica mea lanternă și-<mi citeam cartea sub pătură. Acesta era secretul meu de care nu trebuia să știe nimeni, el reflecta secretul cărților ei.

Ea citea până noaptea târziu, eu trebuia să fac economie la bateria lanternei, pentru a-mi acoperi cheltuielile din modestii mei bani de buzunar, dintr-o fracțiune din ei, pentru că cei mai mulți îi economiseam tenace pentru cadourile mamei. Astfel că rareori reușeam să citesc mai mult de un sfert de oră. Când m-a prins, a ieșit mare scandal, decepția fiind lucrul cel mai greu de suportat pentru mama. Am reușit, de fapt, să-mi înlocuiesc lanterna confiscată, dar pentru siguranță, frații cei mici au fost instituiți drept paznici. Ardeau de nerăbdare să-mi tragă dintr-odată pătura de pe mine. Trezindu-se, din paturile lor puteau observa ușor dacă eram cu capul sub pătură. Apoi se furișau încet spre mine, de obicei amândoi; sub pătură n-auzeam nimic și eram lipsit de apărare.

Deodată mă trezeam fără pătură. Nici nu mă dezmeticeam bine și deja răsunau urletele de triumf în urechile mele. Revoltată de deranj, mama se desprindea de pe scaunul ei, găsea propoziția cu care mă atingea la coarda sensibilă: „Deci, n-am pe nimeni pe lume în care să pot avea încredere” și-mi lua cartea pentru o săptămână.

Pedeapsa era aspră, deoarece era vorba de Dickens. Acesta era autorul pe care mi-l dăduse ea pe atunci și niciodată n-am citit un scriitor cu mai multă pasiune. Am început cu Oliver Twist și Nicolas Nickleby și, mai ales ultimul, în care era vorba despre situația școlară de atunci din Anglia, mi-a plăcut atât de mult că nu conteneam să-l citesc. După ce-l terminam îl începeam iar și-l citeam până la capăt. Asta se întâmpla de trei sau patru ori, probabil mai des. „Acum îl cunoști”, spunea ea, „nu vrei mai bine altul?” Dar cu cât îl cunoșteam mai bine, plăcerea de a-l reciti, creștea. Ea considera aceasta drept o nechibzuință copilărească din partea mea și-o pune pe seama primelor cărți pe care le aveam de la tata și din oare unele le-am citit de patruzeci de ori, chiar și atunci când le știam deja pe de rost. Căuta să mă dezvețe de acest prost obicei, prezentându-mi în mod atrăgător noi cărți, dintre care, din fericire, cele mai multe erau de Dickens. «David Copperfield», romanul ei preferat, considerat de ea drept cea mai bună carte de literatură, uirma să-l primesc numai la sfârșit. Îmi stârnea o poftă cumplită și spera să mă dezobișnuiască de recitirea celorlalte romane, tocmai prin această momeală. Eram hărțuit între dragostea pentru ceea ce era cunoscut deja și curiozitatea pe care mi-o stârnea în tot felul. „Despre asta nu mai vorbim”, spunea ea indignată, aruncându-mi o privire nespus de plictisită, „despre asta am vorbit doar. Vrei să-ți spun iar același lucru? Eu nu-s ca tine. Acum vorbim despre ce urmează!”

Deoarece discuțiile cu ea au rămas în continuare lucrul cel mai important pentru mine, pentru că suportam greu ideea să nu discut cu ea o carte pe care o citisem până în cele mai mici amănunte, când observam că nu mai vrea să spună nimic și că încăpățânarea mea începea într-adevăr să o plictisească, cedam treptat, limitându-mă să citesc fiecare Dickens doar de două ori. Îmi părea nespus de rău să renunț definitiv la un Dickens și să-l duc înapoi la bibliotecă, de unde îl luase ea. (Noi lăsasem totul la Viena. Mobila, împreună cu biblioteca, erau stocate acolo, astfel încât aiic! i depindelam de „Cercul de lectură dl în Hattiragan”.) Dar perspectiva discuțiilor cu ea despre noul Dickens era mai puternică și astfel ei îi datorez toate minunățiile pentru că m-a abătut de la încăpățânare, calitatea mea cea mai importantă în aceste chestiuni.

Uneori îi era frică de pasiunile ce le stârnea în mine și făcea încercări să-mi distragă atenția cu alți autori. Cea mai mare greșeală a ei în această direcție a fost Walter Scott. Poate că nu dăduse dovadă de suficientă căldură când mi-a vorbit prima dată despre el, poate că este într-adevăr așa sec cum mi s-a părut pe atunci. Nu numai că nu l-am mai citit niciodată, după două sau trei dintre romanele sale am refuzat categoric să-l mai iau în mână, protestând atât de feroce, că ea s-a bucurat de fermitatea gustului meu, spunând lucrul suprem ce mi-a fost dat să-l aud din gura ei: „Totuși ești fiul meu! Nici mie nu mi-a plăcut niciodată. M-am gândit doar pentru că te interesează atât de mult istoria”. „Istloinia?” am istriigat eu revoltat, „dar aista nu-i ȚIstorie! Sunt doar cavaleri tâmpiți în armurile lor”. Cu aceasta, spre satisfacția amândurora, a luat sfârșit scurtul intermezzo Scott.»

În privința educației mele spirituale nu se lăsa influențată de părerile altora, dar odată, probabil că cineva

a impresionat-o. Poate că i se spusese ceva la școală, unde ca și alți părinți venea periodic, poate că a neliniștit-o una din numeroasele prelegeri pe care le audia. În tot cazul, într-o zi mi-a declarat că ar trebui să știu ce citesc și alți băieți de vârsta mea, pentru că altfel risc ca în curând să nu mă mai înțeleg cu colegii. M-a abonat la «Bunul camarad» și, pe cât mi se pare acum de neînțeles, îl citeam cu plăcere, concomitent cu Dickens. Existau unele lucruri interesante în el, ca «Aurul din Sacramento», despre Sutter, elvețianul căutător de aur în California și, cea mai senzațională, o povestire despre Sejanus, favoritul regelui Tiberius. A fost prima și principala întâlnire cu istoria romană târzie și acest rege pe care-l detestam ca personaj al puterii a declanșat în mine ceva ce începuse, cinci ani înainte, în Anglia, cu istoria lui Napoleon.

Lectura ei nu se limita doar la Strindberg, deși el era cel care o preocupa cel mai mult în această perioadă. O categorie deosebită o formau cărțile antirăzboinice apărute la editura Rascher. Latzko: *Oameni în război*, Leonhard Frank: *Omul e bun*, Henri Barbusse: *Focul* au fost cele trei romane despre oare mi-a vorbit cel mai des. Își dorise ca și acestea, la fel cu Strindberg, să le primească de la noi cadou. Numai modeștii noștri bani de buzunar n-ar fi ajuns, deși economisiseam aproape totul în acest scop. Dar eu mai primeam zilnic și câteva centime ca isă-mi cumpăr de la Pedeli o gogoasă pentru pauza de zece. Flămând eram, dar mult mai emoționant era să economisesc acești bani, până se adunau destui să-i dăruiesc mamei o nouă carte. Mai întâi mergeam la Rascher să aflu prețul și era o plăcere să intri în această librărie foarte frecventată de pe cheiul Limmat-ului, să-i întâlnești pe oamenii care mă-ntrebau adesea de cadourile noastre viitoare și, desigur, să cuprinzi dintr-o privire toate

cărțile pe care le vei citi mai târziu. Nu era atât faptul că printre adulți mă vedeam mai mare și mai responsabil, că **t** promisiunea lecturii viitoare care nu se va termina niciodată. Dacă am cunoscut atunci ceva ce semăna cu grija pentru viitor, atunci ea se referea în exclusivitate la stocul de cărți din lume. Ce se-ntâmpla când aș fi citit totul? Desigur că aș fi reluat mereu cărțile preferate, dar bucuria aceasta era însoțită de siguranța că vor urma mereu altele. Când cunoșteam prețul cadoului plănit, începeau socotelile: câte gustări de ora zece va trebui să economisesc ca să am destui bani? Erau totdeauna câteva luni, așa se adunau, leu cu leu, banii pentru carte. Tentația de a cumpăra, ca și colegii mai „o gogoasă și deaomânca în fața celorlalți nu prezenta importanță față de scopul meu. Dimpotrivă, îmi plăcea să stau lângă ei când își înghițeau gogoșile și-mi închipuiam cu un fel de desfătare, au pot spune altfel, surpriza mamei când îi înmănam cadoul.

Rămânea totdeauna surprinsă, deși se repeta. Nu știa niciodată ce carte va fi. Dar când mă puneă să-i aduc o carte nouă de la Cercul de lectură Hottingen și era deja împrumutată, pentru că în momentul acela toți vorbeau de ea și voiau s-o citească, când repeta rugămintea și se impacienta, știam că acesta va trebui să fie noul cadou și-l fixam ca următorul țel al «politicii mele». De el ținea și o consecvență inducere în eroare. Întrebam mai departe la Cercul de lectură, mă-ntorceam cu a mină dezamăgită spunând: „Iar nu l-am găsit pe Latzko!” Dezamăgirea creștea cu cât se apropia ziua surprizei și cu o zi înainte se putea întâmpla să bat cu-nverșunare din picioare, propunându-i mamei să părăsească Cercul Hottingen în semn de protest. „Asta n-ar folosi la nimic”, spunea ea gânditoare, „atunci chiar că nu mai primim cărți”. În ziua următoare îl avea deja pe Latzko nou-nouț și cum să nu fie

surprinsă! Tilebuia, die fapt, să-i promit că n-o voi mai face-o 'niciodată și că de ȳacum înainte voi mânca gogoașa la școală, dar nu mă amenința. niciodată că-mi retrage mica sumă destinată acestui scop. Poate că asta ținea de politica ei privind formarea caracterului și poate că tocmai de aceea se bucura de carte, pentru că am cumpărat-o prin mici acte zilnice de renunțare. Ea însăși era un om căruia îi plăcea să mănânce bine, gustul ei pentru mâncăruri rafinate era foarte dezvoltat. Nu se sfia să vorbească în timpul meselor noastre puritane despre ce-i lipsea, fiind singura care avea de suferit de pe urma hotărârii ei de a ne obișnui cu mese modeste și simple.

Tocmai aceste cărți au fost cele care au produs o politizare a intereselor ei spirituale. Multă vreme a fost obsedată de «Focul» lui Barbusse, îmi vorbea despre el mai mult decât considera ea însăși că este necesar. Am asialtat-o cu ȳrugămintea stă mi-l dea să-l citesc, ȳa rămas de neclintit, dar în schimb mi-l povestea într-o formă atenuată. Însă ea trăia izolat și nu se asocia cu nicio grupă pacifistă. Îl auzise vorbind pe Leonhard Răgaz și s-a întors atât de agitată acasă, încât amândoi am xămas trei o bună parte din noapte. Dar timiditatea ei în fața oricărei publicități, în măsura în care se referea la propria-i persoană, a rămas de neînvins. O explica prin faptul că trăia numai pentru noi trei și ce nu putea izbuti singură, deoarece în această lume masculină a războiului nimeni nu ascultă de o femeie, spera, în schimb, să realizăm ȳnoi trei, când vom fi mari, fiecare după înclinațiile sale, angajându-ne pentru cauza ei.

Multe lucruri se petreceau pe atunci la Zürich și ea tindea să urmărească ȳtot ce putea afla, nu numai ce era împotriva războiului. N-avea pe nimeni cu care să se consulte, din puinct de vedere spiritual era într-adevăr,

singură, printre cunoștințele care ne vizitau ea era pe departe cea mai deschisă și cea mai inteligentă și, când mă gândesc câte lucruri întreprindea din proprie inițiativă, rămân uimit. Chiar și atunci când era vorba de convingerea ei cea mai puternică își păstra propria-i judecată. Îmi amintesc cu cât dispreț a abandonat «Jeremias» de Stefan Zweig: „Maculatură! Paie goale! Se vede că n-a avut nicio trăire proprie. Mai bine l-ar citi pe Barbusse în loc să scrie asemenea fleacuri!” Respectul ei pentru *experiența* reală era nemaipomenit. S-ar fi sfiit să caște gura în fața altora și să critice războiul, pentru că ea însăși nu fusese în tranșee; mergea atât de departe, afirmând că ar fi mai bine dacă și femeile ar trebui înrolate în război, atunci ar putea lupta în mod serios împotriva lui. Așa se întâmpla totdeauna când era vorba de lucruri serioase; tot această timiditate era cea care-o împiedica să-și croiască drum spre oamenii apropiați de convingerile ei. Ura cu înverșunare bârfa, orală sau scrisă, și, când îndrăzneam să spun ceva inexact, mă plesnea fără cruțare peste gură.

În acest timp, în care am început eu însumi să gândesc, am admirat-o fără rezerve. O comparam cu profesorii mei de la școala canto -nală, dintre care mulți se bucurau nu numai de stimă, ci chiar și de venerație din partea mea. Singur Eugen Müller mai avea arderea ei dublată de seriozitate, numai el mai avea ochii larg deschiși când vorbea și privea imperturbabil la obiectul care-l copleșea. Îi povesteam tot ce aflam la orele lui și o fascina, deoarece ea îi cunoștea pe greci numai din dramele clasice. Învăța de la mine istoria grecilor și nu se jena să întrebe. De data aceasta rolurile erau inversate, ea personal nu citea istorie, pentru că era atât de des vorba despre războaie. Se putea întâmpla să ni a întrebe, îndată

ce ne așezam la masa de prânz, de Solon și Temistocie. Solon îi plăcea în mod deosebit că n-a devenit tiran, retrăgându-se de la putere. Se mira cum de nu exista o dramă despre el, nu cunoștea niciuna în care el să fie eroul. Găsea nedrept faptul că la greci era foarte rar vorba de mamele unor asemenea bărbați. Mama Graehilor era în mod cert modelul ei.

Îmi vine greu să enumăr toate lucrurile de care era preocupată. Pentru că oricare ar fi fost ele, ceva tot se răsfrângea asupra mea. Numai mie putea să-mi povestească totul până-n cele mai mici amănunte. Numai eu îi luă am în serios judecățile ei severe, pentru că știam din ce entuziasm izvorau. Condamna mult, dar n-o făcea niciodată fără a discuta amănunțit și a aduce toate contraargumentele, combătând convingător și vehement. Chiar dacă vremea lecturilor comune trecuse, chiar dacă dramele și marii interpreți nu mai reprezentau esența lumii, în locul lor apăruse o altă «bogăție», care nu era cu nimic mai prejos: grozăviile care se petreceau acum, repercusiunile și rădăcinile lor. Mama era o fire neîncrezătoare și găsea în Strindberg, pe care-l considera omul cel mai deștept din lume, o justificare a acestei neîncrederi cu care s-a obișnuit și la care nu mai voia să renunțe. Se surprindea uneori că mergea prea departe, spunându-mi lucruri ce au alimentat mult prea devreme propria-mi neîncredere. Atunci se speria, și pentru echilibru, îmi povestea o faptă pe care o admira în mod deosebit. De ce e mai multe ori era ceva legat de greutatea incredibile, dar și generozitatea juca totdeauna un rol. În timpul unor asemenea încercări de compensare mă simțeam foarte aproape de ea. Ea credea că nu ghicesc cauza acestor schimbări de tonalitate. Dar eu îi semănăm puțin și mă exersam în ghicirea gândurilor. Aparent naiv

înregistram «nobila» povestire, ea îmi plăcea totdeauna. Dar eu știam de ce tocmai acum a adus vorba de ea și păstram pentru mine această taină. Astfel, amândoi eram ceva mai reținuți și pentru că, în fond era același lucru, aveam fiecare față de celălalt același secret. Nu-i de mirare că în asemenea momente, când *în surdina* mă simțeam la înălțimea ei, o iubeam cel mai mult. Ea era sigură că și-a ascuns din nou neîncrederea față de mine; eu sesizam ambele aspecte: istețimea ei nemiloasă și mărinimia ei. Nu știam încă pe vremea aceea ce este *depărtarea*, dar o *simțeam*: că poți cuprinde în tine atât de multe lucruri și atât de contradictorii, că tot ce aparent e incompatibil își are în același timp valabilitatea sa, că poți simți aceasta fără să te topești de spaimă, că adevărata glorie a naturii umane trebuie exprimată și răsplătită, acestea au fost propriu-zis lucrurile pe care le-am învățat de la ea.

HIPNOZĂ ȘI GELOZIE GRAV RĂNIȚII

Ea mergea adesea la concerte, muzica prezenta în continuare importanță pentru ea, deși după moartea tatălui doar rareori se mai atingea de pian. Poată că i-au crescut și pretențiile de când avea ocazia să asculte maeștri ai instrumentului ei, dintre care unii trăiau pe atunci la Zürich. Concertele lui Busoni nu le pierdea niciodată și era puțin contrariată că locuiește în apropierea noastră. Nu m-a crezut imediat când i-am povestit de întâlnirile mele cu el și, abia când a aflat de la alții că el era de fapt, a acceptat, interzicându-mi de a-l numi ca ceilalți copii „Dschodo-vino-la tata” în loc de Busoni. Mi-a promis că mă ia la un concert de-al lui, dar numai cu condiția că nu-l voi mai numi niciodată cu această poreclă. După părerea mamei, el era cel mai mare maestru al pianului pe care l-a auzit vreodată și ar fi o

nerozie să-i numești pe toți ceilalți ca pe el «pianiști». Mergea regulat și la concertele cvartetului Schaichet care purta numele primviolonistului, întorcându-se totdeauna inexplicabil de tulburată acasă, lucru ce aveam să-l înțeleg abia atunci când mi-a spus odată furioasă: și tata ar fi vrut să devină un asemenea violonist, era visul lui să fie atât de bun, încât să poată cânta într-un cvartet. De ce nu singur într-un concert? l-a întrebat ea. Atunci ar fi dat din cap, spunând că atât de bun n-ar putea fi niciodată, deoarece el își cunoaște limitele talentului său, până la un cvartet sau ca primviolonist într-o orchestră ar fi putut ajunge, dacă tatăl său nu s-ar fi opus atât de timpuriu cântatului la vioară. „Așa un tiran era bunicul. Așa un despot, îi luă vioara și îl bătea când îl lăsa să cântă. Drept pedeapsă, l-a pus odată pe fratele său cel mai mare să-l lege peste noapte în pivniță”. Ba își dăduse drumul și, ca să anihileze efectul revoltei asupra mea, adăugă tristă: „Și tata era așa de modest”. Totul se sfârșea eu faptul că ea observa zăpăceala mea – cum era modest dacă bunicul îl bătea? – și, în loc să-mi explice că modestia consta în aceea că el nu mai avea încredere în forțele sale, că ar putea deveni mai mult decât probabil, concertmaistru, mi-a spus ironic: „În această privință, tu semeni mai degrabă *cu mine!*” Asta nu-mi plăcea, nu puteam suporta când vorbea de lipsa de ambiție a tatii, ca și când numai de ăceea ar fi fost un om bun că-i lipsea ambiția.

După ce fusese la Pasiunea după Matei era într-o stare pe care n-am uitat-o deoarece zile-ntregi n-a putut discuta cu mine. Timp de o săptămână n-a fost în stare miori măcar să citească. Își deschidea cartea, dar nu vedea nicio propoziție, în schimb auzea altoul Ilonei Dungo. Într-o noapte a venit eu lacrimi în ochi la mine în dormitor, spunându-mi: „S-a terminat cu cărțile, n-o să mai pot citi

niciodată”. Ani încercat s-o consolez, i-am propus să stau lângă ea în timp ce citește, c. i atunci nu va mai auzi vocea. Asta se-ntâmplă numai pentru că-i singura, dacă aş şedea dincolo, la masă cu ea, aş putea spune mereu câte ceva şi atunci vocile ar dispărea... Dar eu vreau să le aud, nu-nţelegi, nu vreau să mai aud niciodată altceva!” A fost o ieşire atât de pătimasă, încât m-am speriat. Eram cuprins de admiraţie şi am tăcut. În zilele următoare mă uitam uneori întrebător la ea, ea - mi înţelegea privirea, spunându-mi într-un amestec de fericire şi disperare: „Tot o mai aud!” 1 Eu o păzeam cum mă păzea şi ea pe mine şi, când îi eşti atât de apropiat cuiva, câştigi un simţ infailibil pentru toate stările care coincid cu ale celuiilalt. Oricât aş fi fost de copleşit de pasiunile ei, nu i-aş fi trecut cu vederea nimic. Nu era o dovadă de impertinenţă ci de familiaritate, <ca\re-<mii dădea dreptul la vieghe şi nu ezitam să mă năpustesc asupra ei când simţeam o influenţă străină, neobişnuită. O perioadă a frecventat conferinţele lui Rudolf Steiner. Felul de a le comenta n-o caracteriza, era ca şi cum dintr-odată ar fi vorbit într-o Limbă străină. Nu ştiam cine o anima să meargă la aceste conferinţe, pornirea nu venea din interiorul ei şi, când i-a scăpat observaţia că Rudolf Steiner ar avea ceva *hipnotic*, am început s-o bombardez cu întrebări despre el. Pentru că nu-l cunoşteam absolut deloc, mi-am putut face o imagine despre el doar din relatările ei şi mi-am dat repede seama că a cucerit-ocitându-l adesea pe Goethe.

Am întrebat-o dacă erau lucruri noi, ea ar trebui doar să le cunoască din moment ce l-a citit în întregime pe Goethe, după cum susţine: „Ştii, nimeni nu l-a citit *în întregime*”, a recunoscut ea destul de încurcată, „şi nu-mi pot aminti de niciunul din aceste lucruri”. Părea foarte nesigură, pentru că eu eram obişnuit să cunoască fiecare

silabă din autorii ei, tocmai pentru cunoașterea incompletă a unui autor îi ataca pe alții, numindu-i „limbuți” și „zăpăciți” care confundă totul din cauză că sânit prea leneși ca să pătrundă în miezul lucrurilor. Nu m-am mulțumit cu răspunsul ei și am întrebat-o mai departe dacă dorește să cred și eu în aceste lururi. Noi n-am putea crede în lucruri *diferite* și, dacă după câteva cor. intrințe se raliază lui Steiner, pentru că avea calitatea de a hipnotiza, atunci m-aș strădui și eu să cred to, t ce spune ea, ca să nu existe nimic ce ne desparte. Suna poate ca o amenințare, poate că era doar un șiretlic, voiam să aflu cât de mult pusese stăpânire pe ea această nouă putere care-mi era complet străină, despre care nu citisem și nu auzisem nimic și care s-a năpustit dintr-odată asupra noastră, eu presimțeam că ea va schimba totul între noi. Cel mai tare mă temeam că ar putea să-i fie indiferent dacă mă raliez ei sau nu, aceasta ar fi însemnat că n-ar mai fi interesat-o atât de mult ce se-ntâmplă cu mine. Dar nu s-a ajuns nici într-un caz atât de departe, deoarece nu voia să audă de „participarea” mea, spunând cu un soi de violență: „Ești prea tânăr pentru aceasta. Nu-i pentru tine. Să nu crezi nimic din toate acestea. N-o să-ți mai povestesc nimic”. Tocmai economisise ceva bani ca să-i cumpăr un nou Strindberg. Mi-am schimbat acum hotărârea pe loc în favoarea lui Rudolf Steiner. I-am înmânat cartea solemn cu cuvinte fățarnice: „Te inițieiresează Ste (iinef și nu poți reține totul. Spui că nu-i ușor de înțeles și că trebuie studiat cu adevărat. Acum poți să-l citești în liniște și ești mai bine pregătită pentru conferințe”.

Nu i-a convenit. Mă-ntreba mereu de ce l-am cumpărat. Nici nu știe măcar dacă vrea să-l păstreze. Poate că nu-i place. N-a citit încă nimic de el. O carte poți s-o cumperi numai când ești absolut sigur că vrei s-o

păstrezi. Se temea că-l voi citi și eu și că prin aceasta aş putea fi orientat mult prea devreme într-o anumită direcție. Era sceptică față de coit ce nu izvora din experiența proprie, neavând încredere în convertirile pripite, ironizându-i pe cei ce puteau fi convertiți prea ușor și spunând adesea despre ei: „Și ăsta se-ndoaie cum bate vântul”. Se jena de cuvântul hipnoză care-l folosisese, explicându-mi că nu s-a referit la ea, ci și-a amintit de alți auditori care stăteau acolo ca hipnotizați. Era de părere că ar fi mai bine să amân totul pentru mai târziu, când voi fi matur și voi înțelege mai bine. De fapt, și pentru ea lucrul cel mai important era ceea ce puteam discuta între noi, fără deformări și scinteli, fără să simulăm ceva ce nu făcea parte integrantă din noi. Nu era prima dată când simțeam cum face avansuri geloziei mele. Nici ea nu mai avea timp, după cum spunea, să meargă la aceste conferințe, e o oră nepotrivită pentru ea, trebuind să negligeze alte lucruri la care se pricepea mai bine. Astfel l-a sacrificat pe Rudolf Steiner pentru mine, fără să-l mai amintească vreodată. Nu mi-am dat seama de caracterul nedemn al acestei victorii asupra unui spirit din care nu combătusem nici un singur rând, pentru că nu cunoșteam niciunul. Împiedicaseam ca ideile sale să prindă teren în mintea mamei, deoarece simțeam că ele nu se refereau la niciuna din discuțiile noastre, eu urmăream doar un singur țel – să le îndepărtez de ea.

Ce să cred însă despre această gelozie? N-o pot nici jaccepta, nici condamna, o pot doar consemna. Ea devenise atât de devreme o parte a firii mele, încât aş falsifica lucrurile tăcând. Apărea totdeauna arunci când un om prezenta importanță pentru mine și doar puțini au fost aceia care n-au avut de suferit de pe urma ei. Ea s-a format în toată bogăția și varietatea ei în relațiile cu mama,

gelozia permițându-mi să lupt pentru ceva superior în toate sensurile, ceva mai; puternic, mai experimentat» mai documentat, dar și mai altruist. Nu m-am dat seama cât eram de egoist în această luptă și, dacă cineva mi-ar fi spus pe atunci că o fac nefericită pe mama, aș fi rămas foarte mirat. Ea era doar cea care mi-a dat acest drept asupra ei. În sinceritatea ei s-a atașat în modul cel mai strâns de mine, pentru că nu cunoștea pe nimeni eu care să se poată măsura. Dacă ar fi avut relații ou un bărbat ca Busomi „atunci s-ar fi terminat cu mine. Am căzut în mrejele ei, pentru că mi se prezenta în întregime, comunicându-mi toate gândurile importante care o preocupau și reținerea cu care ascundea unele lucruri, datorită vârstei mele, era doar una aparentă. Îmi tănuia cu încăpățănare tot ce ținea de sfera erotică, tabuul ridicat asupra acestei chestiuni pe balconul locuinței noastre de la Viena a rămas atât de treaz în mine ca și când ar fi fost propovăduit de însuși Dumnezeu pe Muntele Sinai. Nu i-am pus întrebări, nu m-a preocupat niciodată această chestiune și, în timp ce ea, cu pasiune și inteligență mă împlinea cu toate sensurile vieții, acel domeniu care m-ar fi derutat a rămas neexplorat. Pentru că nu știam cât de mult au nevoie oamenii de acest fel de dragoste, nu puteam bănuî la ce renunța. Avea pe atunci treizeci și doi de ani și trăia singură și acest lucru mi se părea la fel de natural ca și propria-mi viață. Chiar dacă mai spunea uneori, și anume atunci când era supărată pe noi, când o dezamăgeam sau iritam, că-și sacrifică viața pentru noi și, dacă n-o merităm, o să ne dea de acasă pe mâna forte a unui bărbat care să ne bage odată-n cap cum să ne purtăm. Dar eu nu înțelegeam, nu puteam să înțeleg că spunând aceasta se gândea ca femeie la viața ei izolată. Eu ved; am sacrificiul în faptul că ne consacră atâta timp nouă

în loc să citească în permanență.

Pentru acest tabu, care în viața altor oameni pricinu este adesea cele. mai periculoase reacții inverse, îi sunt recunoscător și azi. Nu pot afirma că acest tabu mi-a păstrat o nevinovăție, pentru că în gelozia mea nu eram nimic mai puțin decât vinovat. Dar mi-a lăsat nealterată prospețimea și naivitatea pentru tot ce voiam să știu. Am învățat în toate felurile posibile, fără să simt acest lucru ca o constrângere sau o povară pentru că nu exista nimic care-n taină să mă fi interesat sau preocupat mai mult. Tot ce mi se întâmpla lăsa urme adânci, era loc pentru tot, n-aveam niciodată sentimentul frustrării, dimpotrivă, mi se părea că mi se oferă totul și eu trebuie doar să asimilez. Abia pătruns în mine, orice lucru nou intra în conexiune cu altele, creștea mai departe, își crea atmosfera sa și atrăgea după sine sensuri noi. Tocmai în aceasta consta noutatea că toate lucrurile prindeau contururi și nimic nu se îngrămădea pur și simplu. Faptul că totul rămânea în prezent, că lipsea somnul, conferea o senzație de realitate pură.

O a doua binefacere a mamei din timpul acestor ani, când am locuit împreună la Zürich, a avut urmări și. mai mari: m-a scutit de *calcule*. Nu mi s-a spus niciodată că se face ceva din motive practice. Nu se întreprindea nimic ce-ar putea fi «folositor» pentru cineva. Toate lucrurile pe care le puteam concepe erau egale în drepturi. Mă mișcam concomitent pe sute de drumuri, fără să trebuiască să aud că unul sau altul este mai comod, mai avantajos, mai bănos. Importante erau lucrurile înseși și nu utilitatea lor. Trebuia să fii exact și temeinic și să-ți poți susține fără șarlatanie o părere, dar această temeinicie se referea la lucru și nu la o oarecare utilitate ce-ar putea el s-o aibă pentru cineva. Rareori se discuta despre ce vom face mai

târziu. Alegerea profesiei se retrăgea pe un plan atât de secundar, încât îți rămâneau deschise toate meseriile. Succesul nu consta în propășirea proprie, succesul era spre binele tuturor sau, altfel, nu era succes. Este o enigmă pentru mine cum o femeie de originea ei, perfect conștientă de prestigiul comercial al familiei sale, foarte mândră de el, fără să-l renege vreodată, ajunsese la această libertate, amploare și la acest altruism al viziunii. Toate acestea le pot pune doar pe seama zdruncinării provocate de război, a compasiunii pentru toți cei care și-au pierdut din cauza lui pe cei dragi ai lor, astfel încât dintr-odată ea și-a depășit limitele, devenind generozitatea întruchipată pentru toți cei ce gândeau, simțeau și sufereau, admirația, pentru strălucitorul proces al gândirii care i-a fost dată fiecăruia, având prioritate.

Odată am întâlnit-o buimăcită, e cea mai întunecată amintire despre ea și prima dată când am văzut-o plângând pe stradă, în rest era prea stăpânită ca să se manifeste pe stradă. Ne-am dus împreună să ne plimbăm pe cheiul Limmat-ului, am vrut să-i arăt ceva în vitrină la Rascher. Atunci ne-a ieșit în întâmpinare un grup de ofițeri francezi în uniformele lor stridente. Unii din ei abia mai mergeau, ceilalți se potriveau mersului lor, ne-am oprit ca să-i lăsăm încet să treacă. „Aceștia sunt grav răniți”, spuse mama, se află la odihnă în Elveția. Sunt înlocuiți eu nemți”. Din partea opusă venea un grup de nemți, și printre ei unii mergeau cu cârje și, din cauza lor, ceilalți se deplasau lent. Îmi mai amintesc cum mi-a intrat spaima-n oase: Ce se va întâmpla acum, se vor rezezi unii asupra altora? în această consternare nu ne-am dat la timp la o parte, aflându-ne dintr-odată prinși în mijlocul celor două grupuri care voiau să treacă unul pe lângă altul. Era sub Arcade, loc era destul, dar noi le priveam fețele de-a aproape cum se

perindau. Niciuna nu era desfigurată de ură «au furie, cum mă așteptasem eu. Se priveau unii pe alții liniștit și prietenos, ca și când nu s-ar fi întâmplat nimic, unii se salutau. Mergeau mult mai încet decât ceilalți oameni și durase, așa mi s-a părut mie, o veșnicie până au trecut unii pe lângă alții. Unul din francezi s-a mai întors înapoi, și-a ridicat cârja-m aer, agitând-o puțin, și a strigat în urma nemților care trecuseră deja: „Salut!” Un neamț care-l auzise, l-a imitat, și el avea o cârjă care-o agita, răspunzându-i la salut în franceză: „Salut!” Auzind acestea ți-ai putea închipui că aceste cârje au fost învărtite *amenințător*, dar n-a fost nici într-un caz: așa, la despărțire și-au mai arătat reciproc ce le mai rămăsese în comun: cârjele. Mama pășise pe trotuar, stătea în fața vitrinei și-mi întorcea spatele. Am văzut că tremura, m-am dus lângă ea, m-am uitat cu atenție la ea dintr-o parte, plângea. Ne prefăceam că ne uităm în vitrină, eu n-am scos un cuvânt, după ce și-a revenit, am plecat tăcuți spre caia și nici mai târziu n-am mai discutat despre această întâlnire.

FESTIVITATEA GOTTFRIED KELLER

Cu Walter Wreschner, din clasa paralelă, am încheiat o prietenie literară. Era fiul unui profesor de psihologie din Breslau. Avea o exprimare «aleasă» și nu vorbea cu mine în dialect. Prietenia noastră s-a încheiat foarte natural, discutam despre cărți. Dar între noi era o deosebire ca de la cer la pământ în acest domeniu; pe el îl interesa literatura modernă de ultimă oră și pe-atunci era la modă Wedekind.

Wedekind venea uneori la Zürich și juca în «Duhul pământului». Era foarte controversat, s-au format partide pro și contra sa, cei care erau împotriva lui erau mai numeroși, cei care erau de partea lui, mai interesanți. Din proprie experiență nu știam nimic despre toate acestea și

descrierea mamei, care-l văzuse la teatru, era cam colorată (descria amănunțit apariția sa cu biciul), dar în ceea ce privește aprecierea nu era nici într-un caz sigură. Ea sperase la ceva în genul lui Strindberg și, fără a nega total înrudirea celor doi, era de părere că Wedekind are ceva de predicator și în același timp de gazetar fanfaron, vrea să facă mereu gălăgie și să atragă atenția asupra lui, îi era indiferent cum se face observat, dacă este observat. Strindberg însă rămâne sever și superior, deși pătrunde totul. *El* are ceva dintr-un medic, dar nu unul capabil să vindece și nici să se preocupe de corp. Eu voi înțelege această părere abia mai târziu, când îl voi citi singur. Despre Wedekind am primit în acest mod o prezentare foarte nesatisfăcătoare și, pentru că nu voiam să anticipez și eram nespus de răbdător când eram avertizat de cineva competent, nu mă putea atrage încă.

Wreschner însă vorbea neconținut despre el, scrisese chiar o piesă în genul lui, pe care mi-a dat-o s-o citesc. În această piesă se trăgea cu pușca în neștire, așa deodată, fără motiv, eu nu înțelegeam de ce. Scena îmi era mai străină decât dacă s-ar fi petrecut pe lună. În acest timp căutam în toate librăriile «David Copperfield», menit să încoroneze entuziasmul meu pentru Dickens, ce dura de-acum de un an și jumătate; romanul urma să fie un cadou pentru mine. Wreschner mă însoțea când mergeam la librării, «David Copperfield» însă nu era niciodată de găsit. Wreschner, pe care o asemenea lectură demodată nu-l interesa câtuși de puțin, mă ironiza, spunându-mi că-i un semn rău, că rău există niciunde «Davidl Cooperfield», cum îl diminutiva el, asta înseamnă că nimeni nu vrea să-l citească. „Tu ești singurul”, adăugă el ironic.

În cele din urmă am găsit romanul, dar în germană și în colecția Reclam și i-am spus lui Wreschner cât îmi pare

de stupid Wedekind al său (pe care-l cunoșteam doar din imitațiile sale).

Această tensiune dintre noi era însă plăcută, el mă asculta cu atenție când vorbeam de cărțile mele și despre conținutul lui «Copperfield» a fost informat amănunțit, în timp ce eu aflam de la el despre cele mai caraghioase lucruri care se petreceau în piesele lui Wedekind. Nu-l deranja faptul că spuneam mereu: „Asta nu există, e imposibili” Dimpotrivă, îi făcea plăcere să-mi provoace surprize. Azi îmi pare curios că nu-mi mai amintesc de niciunul din lucrurile cu care mă uimea. Au alunecat pe lângă mine, de parcă n-ar fi existat niciunde; pentru că la mine nu exista ceva de care să se lege, consideram totul o prostie.

A sosit o clipă când orgoliul nostru, al amândurora, s-a contopit într-unul singur și noi, ca un partid format din doi, ne aflam în fața unei întregi mase. În iulie 1919 s-a aniversat un socol de la nașterea lui Gottfried Keller, Toată școala noastră trebuia să se adune cu această ocazie la Biserica Predicatorilor Wreschner și cu mine am plecat împreună din Rămistrabe în jos, spre Biserica Predicatorilor. Nu auziserăm niciodată ceva de Gottfried Keller; că era un scriitor din Zürich născut în urmă cu o sută de ani era tot ce știam. Ne-am mirat că festivitatea fusese mutată la Biserica Predicatorilor, era pentru prima dată când se întâmpla așa ceva. Acasă am întrebat în zadar cine e acest Keller: mama nu cunoștea nici măcar un titlu din operele sale. Nici Wreschner nu aflase nimic despre el, spunând doar: „De fapt e un elvețian”. Eram bine dispuși, pentru că nu ne simțeam implicați, pe noi interesându-ne doar literatura lumii mari: pe mine, cea engleză, pe el, cea modernă germană. În timpul războiului fusesem un fel de dușmani, eu jurasem pe cele 14 puncte ale lui Wilson, - el

își dorea o victorie a nemților. Dar de la căderea Puterilor Centrale m-am îndepărtat de învingători, de pe atunci simțeam deja antipatie față de ei și, când am văzut că nemții nu fuseseră tratați așa cum promisese Wilson, jam trecut de partea lor.

Acum, de fapt, numai Wedekind ne mai despărțea, dar chiar dacă nu înțelegeam nimic din el, nu mă îndoiam o clipă de gloria sa. Biserica Predicatorilor era complet plină, domnea o atmosferă sărbătorească. S-a început cu muzică și apoi a urmat un discurs lung. Nu mai știu cine l-a ținut, cred că a fost un profesor de la școala noastră, dar nu unul dintre cei care predau la noi. Știu numai că s-a lansat tot mai mult în elogierea lui Gottfried Keller. Wreschner și cu mine schimbam pe furis priviri ironice. Ne închipuiam că știm ce înseamnă un poet și, dacă despre vreunul nu aflasem nimic, atunci acesta nici nu exista. Dar când vorbitorul emitea pretenții tot mai mari pentru Keller, când vorbea despre el așa cum eram eu obișnuit să se vorbească despre Shakespeare, Goethe, Victor Hugo, Dickens, Tolstoi și Strindberg, am fost cuprins de o groază pe care abia o pot descrie, era ca și când supremul lucru care exista în lume, gloria marilor poeți, ar fi fost profanată. M-am infuriat atât de tare, încât îmi venea să-l întrerup și să protestez. Aveam impresia că simt evlavia masei în jurul meu, poate și pentru că totul se petrecea într-o biserică, deoarece mi-am dat seama imediat cât de indiferent era Keller multora din colegii mei, pentru simplul motiv că scriitorii, mai jales cei care intrau în programa școlară, îi incomodau mai degrabă. Evlavia se manifesta în faptul că toți recepționau fără cuvinte, nimeni nu murmură și eu eram prea prins sau prea bine crescut ca să deranjez într-o biserică, ura mergea spre interior și se transforma într-un legământ la fel de festiv ea

și evenimentul din care izvora. Abia am ieșit din biserică și i. am spus foarte grav lui Wreschner, care ar fi prefera/t să facă observațiile lui ironice: „Trebuie să juram, să jurăm amândoi că nu vrem ȧsă devenim niciodată somități locale!” A văzut că nu-i de glumit cu mine și mi-a jurat, precum 1 – am jurat și eu lui, dar mă-ndoiesc că el a făcut-o din toată inima, deoarece pe Dickens, pe care l-a citit tot atât de puțin precum l-am citit eu pe Keller, îl considera somitatea mea locală.

E posibil ea acel discurs să fi fost bine frazat, pentru asta aveam încă de mic un simț sigur, dar ceea ce mă lovea până-i adâncul opiniilor mele naive erau totuși înaltele pretenții pentru un scriitor pe care nici măcar mama nu-l citise. Relatarea mea la pus-o în încurcătură și a spus: „Nu știu, trebuie, în sfârșit, să citesc ceva de el!” Proxima data când m-a în dus la Cercul de lectură Hottingen am cerut, păstrându-mi până la sfârșit rezerva «Die Feldleute von Seldwyla».²¹ Domnișoara de la ghișeu a zâmbit, un domn care venise și el să ia ceva m-a coreotat ca pe un analfabet, n-a, lipsit mult să-ntrebe: „Știi deja să citești?” Mi-a fost tare rușine și pe viitor am fost ceva mai precaut, când era vorba de Keller, dar nu bănuiam ou câtă încântare voi citi într-o zi «Heinrich cel Verde» și”, când ca Student și, din nou la Viena, eram prins în mrejele lui Gogol, am descoperit în literatura germană, în măsura în care o cunoșteam pe atunci, o singură istorie asemănătoare cu ale lui: «Cei trei pieptănari drepți». Dacă aș avea fericirea să rămân în viață până în ȧanul 2019 și onoarea de a mă afla la cea de a 200-a aniversare a sa în Biserica Predicatorilor și de a-l sărbători cu un discurs, aș găsi cu totul alte elogii pentru el, care-ar răpune chiar și aroganȧa

---

212 2 In locul titlului corect: „Die Leute von Seldwyla” Oamenii din Seldwyla)

unui băiat de paisprezece ani.

ANI GREI PENTRU VIENA SCLAVUL DIN MILANO

Doi ani a suportat mama această viață cu noi, o aveam numai pentru noi, mi se părea că-i fericită, pentru că eu însumi eram. Nu bănuiam că-i venea greu și că-i lipsea ceva. Dar s-a repetat ce se-ntâmplase înainte, la Viena, după doi ani de concentrare asupra noastră au început s-o lase puterile. Ceva se rupea în ea, fără ca eu să observ. Nenorocirea a venit din nou sub forma unei boli. Fiindcă a fost o boală ce cuprinsese pe atunci toată lumea, marea epidemie de gripă din iarna lui 1918/1919, deoarece noi trei o făcusem, ca de altfel toți oamenii ce-i cunoșteam, colegi, profesori, prieteni, n-am văzut nimic deosebit în faptul că s-a îmbolnăvit și ea. Poate că i-a lipsit o îngrijire adecvată, poate că s-a sculat prea repede, deodată, au apărut complicații și a făcut tromboză. A trebuit internată în spital, unde a rămas câteva săptămâni și, când a venit acasă, n-a mai fost cea de dinainte. Trebuia să stea mult culcată, trebuia să se menajeze, gospodăria o solicita prea mult, se simțea strâmtorată și deprimată în mica locuință.

Nu se mai așeza în genunchi, noaptea, pe scaunul ei, cu capul sprijinit în pumni, vraful de cărți galbene pe care i l-am pregătit ca mai înainte rămânea neatins, Strindberg căzuse în dizgrație. „Sunt prea neliniștită”, spunea ea, „mă deprimă, nu-l pot citi acum”. Noaptea, după ce eu mă culcam deja în camera alăturată, se așeza dintr-odată la pian și cânta cântece triste. Cânta încet, să nu mă trezească, așa credea ea, fredona și mai încet și apoi o auzeam plângând și vorbind cu tata, care murise deja de șase ani.

Lunile următoare au reprezentat o perioadă de descompunere treptată. Prin stări de slăbiciune care se repetau mereu, s-a convins pe ea și pe mine că așa nu mai

merge. Ar trebui să desființeze gospodăria. Ne sfătuia mereu ce se va-ntâmpla cu copiii și cu mine. Frații cei mici mergeau deja amândoi la școală, în Oberstraŕse, dar era numai școală primară, astfel că nu pierdeau nimic dându-i din nou la Lausanne, la pension, unde fuseseră deja, în 1916, timp de câteva luni. Acolo și-ar fi putut îmbunătăți franceza, care nu mergea prea bine. Eu, însă, eram la gimnaziul real al școlii cantonale, unde mă simțeam bine și unde majoritatea profesorilor îmi plăceau. Pe unul din ei îl iubeam atât de mult, încât i-am spus mamei că nu voi merge niciodată la o școală unde nu e și el. Ea cunoștea violența acestor pasiuni pozitive și negative și știa că nu-i de glumit cu ele. În decursul întregii perioade de lungi dezbateri am stabilit, astfel, că eu voi rămâne la Zürich, unde va trebui să intru într-un pension.

Ea însăși va face totul pentru a-și reface sănătatea grav zdruncinată. Vara o vom petrece împreună în Podișul Bernei. Apoi, după ce ne va plasa pe toți trei în locurile respective, va merge la Viena să consulte niște specialiști buni. Aceștia îi vor indica tratamentul adecvat, iar ea va urma cu strictețe toate sfaturile lor. Poate că va dura un an până vom putea locui iar împreună, poate mai mult. Războiul se sfârșise, îi era dor de Viena. Mobila și cărțile noastre erau depozitate acolo, nu se știa în ce stare mai erau după trei ani. Erau atâtea motive să plece la Viena, dar motivul principal era Viena însăși. Se auzea mereu vorbindu-se cât era de rău la Viena. În afară de motivele particulare, simțea în plus un fel de obligație morală (să vadă dacă totul e în ordine). Austria se prăbușise, țara la care se gândise cu un fel de amărăciune cât era în război consta, pentru ea, în special din Viena. Ea dorise căderea Puterilor Centrale pentru că era convinsă că ele începuseră războiul. Dar acum se simțea răspunzătoare, ba

chiar vinovată pentru Viena, ca și când opiniile ei ar fi dus orașul pe râpă. Într-o noapte mi-a spus cu toată seriozitatea că trebuie să vadă ea însăși cum e situația, gândul că Viena fusese distrusă era de nesuportat. Am început să înțeleg, chiar dacă nu prea clar, că ruinarea sănătății, a clarității și fermității e, a convingerilor ei, pentru noi era strâns legată de sfârșitul războiului, sfârșit pe care-l dorise cu ardoare, și de prăbușirea Austriei.

Ne împăcaserăm cu ideea viitoarei despărțiri, de când am fost în picună la Kandersteg, pe timpul verii. Eram obișnuit să merg cu ea la hoteluri mari, încă din tinerețe ea nu mergea decât în astfel de hoteluri, îi plăcea atmosfera decentă, politețea cu care erai servit, perindarea clienților pe care-i puteai observa de la proprii-mă masă în timpul Table d'Hôte-ului²³, fără să afișezi o curiozitate indiscretă. Îi plăcea să ne vorbească despre toți acești oameni, să emită presupuneri în legătură cu ei, încercând să le stabilească originea, discret să-i dezaprobe sau să-i scoată în evidență. Era de părere că în acest fel aflu și eu câte ceva despre lumea mare, fără să mă apropiu prea mult de ea, fiind încă prea devreme.

161

Cu o vară înainte fusesem la Seelisberg, pe o terasă, sus, deasupra Lacului Urner. De acolo coboram adesea cu ea prin pădure, la Poiana Riitli²², la început în cinstea lui Wilhelm Tell, dar mai târziu pentru a culege ciclamele cu mirosul lor puternic, al căror parfum îi plăcea în mod deosebit. Florile nemirositoare nu le vedea, ca și când n-ar fi existat, cu atât mai mare îi era pasiunea pentru

---

22 Sanctuarul național al elvețienilor, o poieniță unde în sec. al XIII-lea, conform legendei, reprezentanții celor trei cantoane au depus jurământul, aliindu-se împotriva împilatorilor austrieci

11 — Limba salvată

lăcrimioare, narcise, ciclame, trandafiri. Îi făcea plăcere să vorbească despre ele și explica acest lucru prin trandafirii copilăriei ei din grădina părintească. Caietele de științele naturii pe care le aduceam de la școală acasă și le completam cu mult zel – un adevărat efort pentru un prost desenator – le dădea la o parte, nu reușeam niciodată să-i trezesc interesul pentru ele. „Mort –”, spunea ea, „astea-s toate lucruri moarte! N-au miros, te întristează doar!” De Poiana Riitli era însă entuziasmată: „Nu-i de mirare că aici a luat naștere Elveția! în mirosul ăsta de ciclame aș fi jurat orice. Aceia au știut ce apără. Pentru acest parfum aș fi în stare să-mi dau viața!” Deodată mi-a mărturisit că totdeauna i-a lipsit ceva lui «Wilhelm Tell». Acum știe ce e: mirosul. Eu am replicat că, probabil, pe vremea aceea nu erau ciclame de pădure acolo. „Sigur că erau. Altfel n-ar exista Elveția. Crezi că altfel ar fi jurat? Aici, aici a fost și acest miros le-a dat puterea să juie. Crezi că nu mai erau alți țărani exploatați de stăpânii lor? De ce tocmai Elveția? De ce aceste cantoane interioare? în Poiana Riitli s-a născut Elveția și acum știu de unde și-au luat curajul: „Pentru prima dată își dezvăluia îndoielile în legătură cu Schiller, până acum mă Cruțase de ele! pentru, a nu mă deruta. Sub influența acestui miros și-a aruncat îndoielile peste bord, destăinuindu-mi ceva ce-o apăsa de mult: merele putrede ale lui Schiller. „Cred că era altfel când a scris «Hoții», pe atunci n-avea nevoie de mere putrede”. „Și Don Carlos? Și Wallenstein?” „Da, da”, spunea ea, „e bine că le cunoști. O să ajungi mai târziu la concluzia că există poeți care-și *împrumută* viața. Alții o *au*, ca Shalkespeare”. Am fost atât de revoltat de trădarea serilor noastre vieneze, în care-i citisem pe amândoi, pe Shakespeare și pe Schiller, încât i-am spus nerespectuos: „Cred că te-ai îmbătat de ciclame. De aceea spui lucruri la

care în alte condiții nu te-ai fi gândit niciodată”.

Ea «-a oprit aici, dorea să simtă că există adevăr în ce spunea, îi plăcea când trăgeam singur concluzii și nu mă lăsam surprins. Și față de viața din hotel mi-am păstrat o judecată limpede și nu mă lăsam nici într-un caz corupt de lumea bună, chiar dacă era bună și-n realitate.

Locuiam la «Grand Hotel», uneori, cel puțin în vacanță, credea mama, trebuie să trăiești pe picior mare. Considera de asemenea că nu e rău să te obișnuiești de mic cu schimbarea condițiilor. Și la școală eram doar împreună eu cei mai diferiți colegi. De aceea îmi plăcea acolo. Ea spera să nu-mi placă la școală pe motiv că învăț mai ușor ca alții.

„Doar asta vrei! M-ai disprețui dacă aș învăța rău la școală!”

„Nu la asta mă refer. Nici nu mă gândesc la asta. Dar ție îți place să discuți cu mine și nu dorești să mă plictisești niciodată și pentru asta trebuie să știi multe, nu pot vorbi cu un cap sec. Trebuie să te iau în serios”.

Îmi dădusem seama de acest lucru. Dar tocmai de aceea legătura cu viața într-un hotel de lux n-am înțeles-o exact. Am înțeles desigur că o asemenea judecată era în raport cu originea ei, cu ceea ce numea ea, „o familie bună”. Erau destui oameni răi în familia ei, discuta foarte deschis cu mine despre aceasta. În prezența mea verișorul și cumnatul ei o făcuse «hoată», strigase la ea și «învinuise în modul cel mai grosolan. Nu era și el din aceeași familie? Și ce era bun în asta? Voia mai mulți bani decât avea, așa mi-a explicat ea în cele din urmă. Totdeauna când venea vorba de «familia ei bună» mă izbeam de un zid. Era ca bătută-n cuie, de nezdrunctat și nu accepta niciun argument. Uneori mă aducea într-o asemenea disperare, încât o cuprindeam eu putere și strigam: „Tu ești tu! Ești

mult mai mult decât orice familie!”

„Și tu ești obraznic! Te compătimesc doar. Lasă-mă-n pace!” O lăsam în pace, dar înainte de asta îi mai spuneam: „Ești mai mult decât oricare alt om de pe lume! O știi! O știi! Odată vei vorbi și altfel! Eu n-o să-ți amintesc de asta”.

Nu pot spune că mă simțeam nefericit la «Grand Hotel», se petreceau acolo prea multe lucruri. Intrai, chiar dacă numai treptat, în vorbă cu oameni care călătoriseră mult. Când am fost la Seelisberg un domn bătrân ne-a povestit despre Siberia și, după câteva zile, am făcut cunoștință cu o familie care naviga. se pe Amazon. În vara următoare la Kandersteg, unde locuiam desigur tot la un «Grand Hotel», la masa vecină stătea un englez foarte - tăcut, Mr. Newton, care citea. de fiecare dată din volumul său bibliofil. Mama nu s-a lăsat până nu a descoperit că era un volum de Dickens, tocmai «David Copperfield». M-a cucerit pe loc, dar asta nu l-a impresionat. A tăcut mai departe sătpămâni întregi, apoi m-a luat într-o exersie cu alți doi copii de vârsta mea. Șase ore am durmețit împreună, fără ca el să fi scos măcar un cuvânt. La întoarcere, când ne-a predat părinților, a făcut următoarea observație: „Acest peisaj din Podișul Bernei nu se poate compara cu Tibetul. L-am fixat de parcă era Sven Hedin în persoană, dar mai multe n-am aflat.

Aici, la Kandersteg, s-a ajuns la o izbucnire a mamei, care a scos la iveală, mai mult decât stările ei de slăbiciune, mai mult decât toate consultările noastre de la Zürich, cât erau de îngrozitoare lucrurile care se petreceau cu ea. A sosit la hotel o familie din Milano: doamna, o italiancă frumoasă și plină, o doamnă de societate, domnul, un industriaș elvețian, care trăia de mult la Milano. Aveau cu ei un pictor de familie, Micheletti

- „un pictor vestit” - care avea voie să picteze doar pentru familia lor, fiind supravegheat în permanență: un bărbat mărunț, care se comporta de așa manieră, de parcă ar fi fost încătușat, supus industriașului pentru banii săi, doamnei, pentru frumusețea ei. O admira pe mama și, într-o seară, când a părăsit sala de mese i-a făcut un compliment. N-a îndrăznit să-i spună că ar dori să-i facă portretul, dar ea era sigură de acest lucru și-mi spuse pe când urcam sus în camera cu liftul: „Mă va picta! Voi deveni nemuritoare!” Apoi se plimba în camera ei înapoi și-ncolo, repetând: „Mă va picta! Voi deveni nemuritoare”. Nu se putea liniști și încă mult timp - copiii se culcaseră deja - am rămas treaz cu ea, nu era în stare să se așeze, se plimba neconținut, înapoi și-ncolo, prin cameră, ca pe o scenă; declama și cânta, fără să spună nimic de fapt, ei doar, în toate tonalitățile, același: „Voi deveni nemuritoare!”

Am căutat s-o liniștesc, agitația ei mă înstrăina și mă speria. „Dar, de fapt, nu ți-a spus cu nimic că vrea să te picteze!” „Cu ochii mi-a spus-o, cu ochii, cu ochii! N-am putut vorbi, cum să mi-o spună, doamna stătea lângă el! Îl supraveghează, el este sclavul lor, s-a vândut pentru o pensie, tot - ce pictează întră în posesia lor, îl silesc să picteze ce vor ei. Un mare artist și totuși atât de slab! Dar pe mine vrea să mă picteze. El va avea curajul să le-o spună! Îi va amenința că nu vai mai picta niciodată nimic! Îi va constrânge. Mă va picta și voi deveni nemuritoare!” Apoi începea din nou cu ultima propoziție, ca o litanie. Mi-era rușine pentru ea și găseam că se află într-o stare deplorabilă, și, după ce a trecut prima spaimă, m-am înfuriat, am bruscăt-o-n fel și chip, numai ca să o trezesc. Nu vorbea niciodată despre pictură, era arta care-o interesa foarte puțin, la care nu se pricepea deloc. Cu atât

mai rușinos era faptul că dintr-odată o considera atât de importantă. „Tu de fapt n-ai văzut niciun tablou de el. Poate că n-o să-ți placă ce pictează. N-ai auzit niciodată de numele lui, de unde știi că-i așa de vestit?” „Ei înșiși au spus-o, stăpânii săi, nu s-au sfiit s-o afirme: un portretist vestit din Milano și-l țin prizonier! El se uită mereu la mine. Privește mereu de la masa lor spre noi. I se scurg ochii după mine, nu se poate abține. El e pictor și există o forță puternică, eu l-am inspirat și trebuie să mă picteze!”

Era privită de multe persoane, dar niciodată în mod ieftin sau obraznic. Aceste priviri nu puteau însemna ceva pentru ea, pentru că nu vorbea niciodată despre ele, eu credeam că nu le observă, fiind preocupată în permanență de gândurile ei, eu le observam desigur, în e nu-mi scăpa nicio privire care-i era adresată ei și poate că din gelozie, nu numai din respect, nu i-am spus niciun cuvânt despre asta. Dar acum recupera totul într-un mod îngrozitor, nu mă rușinam pentru ea că voia să devină nemuritoare (asta o înțelegeam cumva, deși n-aș fi bănuir niciodată cât de puternică, ba cât de enormă era această dorința la ea), dar faptul că a încredințat îndeplinirea ei altcuiva și, mai ales, unuia care se vându-se, pe care ea însăși îl considera sclav nedemn, că trebuia să depindă de lașitatea acestei creaturi și de capriciile stăpânilor lui, acea bogată familie din Milano care-l ținea ca pe-un câine-n lanț, fluierându-l fără jenă în fața tuturor atunci când intra cu cineva în vorbă: acest lucru era pentru mine îngrozitor, era o umilire a mamei, pe care n-o suportam, și-n furia mea, pe care ea o ațâța mereu, i-am spulberat speranța, demonstrându-i nemilos că pictorul făcea complimente fiecărei femei în apropierea căreia nimerea la ieșirea din sala de mese, dar numai în trecere până când stăpânii lui îl prindeau de braț, trăgându-l la o parte.

Dar ea n-a cedat imediat, lupta ca o leoaică pentru complimentele lui Micheletti, combătând tocmai ce-i demonstrasem eu, învinuindu-mă de fiecare privire cu care o onorase el cândva, căci nu pierduse și nu uitase niciuna; în puținele zile de la sosirea milanezilor, nu reținuse, cum a reieșit, absolut nimic altceva, pândind doar complimentele lui și aranjând lucrurile astfel, încât să ajungă în același timp cu el la ușă; pe stăpâna lui, frumoasa doamnă de societate, o ura de fapt ca pe ciumă, recunoștea însă că-i înțelege motivele, ea însăși dorind să fie cât mai mult pictată de el și el, un domn cam frivol, care-și cunoaște caracterul a intrat de bunăvoie în această sclavie, pentru a nu decade, de dragul artei sale care-l interesează în primul rând și bine a făcut, a procedat chiar înțelept, ce știe un individ oarecare de tentațiile unui geniu și tot ce-am putea face într-un asemenea caz ar fi să ne dăm la o parte și să așteptăm liniștiți dacă vom fi pe placul lui și dacă vom putea contribui cu ceva la evoluția sa. În rest, era foarte sigură că el vrea s-o picteze și s-o imortalizeze.

De la Viena, de la vizitele domnului conferențiar care venea la ceai, nu mai simțisem o asemenea ură față de ea. Și totul se petrecuse atât de rapid, a fost suficient ca în seara sosirii elvețianului din Milano să-i scape, în fața unui grup de turiști, o observație despre micul Micheletti. Arătând spre ghetrele sale albe, a dat din cap, spunând: „Nu știu ce au oamenii cu el. La Milano fiecare vrea să fie pictat de el, n-are nici el mai mult de două mâini, sau?”

Mama simțea probabil ceva din ura mea, pe care o cunoscuse la Viena, în timpul acelor săptămâni infernale și, cu toată nebunia de care era cuprinsă, simți împotrivirea mea, la început ca deranjantă, apoi ca periculoasă. Își dorea cu înverșunare portretul în care trebuia să creadă, chiar și atunci când am intuit cum o

părăseau puterile repeta mereu aceleași cuvinte. Dar dintr-odată, în timp ce se plimba prin cameră, s-a oprit amenințător în fața mea, spunându-mi batjocoritor: „Sper că nu ești invidios pe mine? Să-i spun că-i permitem să ne picteze doar împreună? Te apasă atât de tare? Nu vrei să-ți câștigi singur acest drept?” Această învinuire era atât de josnică și de falsă, încât m-a lăsat fără replică. Mi-a tăiat cuvintele, dar nu și gândurile. Pentru că, în timp ce-și rostea propozițiile s-a uitat în sfârșit la mine, a citit efectul lor pe fața mea, s-a prăbușit și a căzut într-un bocet amarnic: „Crezi: a sunt nebună. Tu ai toată viața înainte. Viața mea s-a sfârșit. Ești un bărbat bătrân, de nu mă înțelegi? A intrat bunicu-tău în pielea ta? El m-a urât totdeauna. Dar tatăl tău, nu, tatăl tău, nu. Dacă ar mai fi în viață, m-ar apăra acum de tine”.

Era atât de epuizată, încât a început să plângă. Eu am îmbrățișat-o, am mângâiat-o și, din milă, am fost de acord cu tabloul pe care și-l dorea atât de mult. „Va fi foarte frumos. Tu singură trebuie să apari în tablou. Singură singurică. Toată lumea o să-l admire. Eu îi voi spune pictorului că trebuie să ți-l dăruiască. Dar mai bine-ar fi să intre într-un muzeu”. Îi plăcu această propunere și încet se liniști. Dar se simțea foarte slăbită, am ajutat-o să se așeze în pat. Și-a așezat capul sleit și istovit pe pernă, spunând: „Astăzi eu sunt copilul și tu mama” și a adormit.

În ziua următoare se temu de privirile lui Micheletti, evitându-le. Eu o contemplam îngrijorat. Entuziasmul ei se stinsese, nu mai aștepta nimic. Pictorul le făcea complimente altor doamne și fu tras la o parte de paznicii săi. Ea nu observă. După câteva zile, societatea milaneză părăsi hotelul, doamna fusese nemulțumită de ceva. După ce au plecat, a venit la masa noastră domnul Loosli, hotelierul, și i-a spus mamei că asemenea clienți nu-i plac

deloc. El s-a interesat, pictorul nu era nici pe departe așa de vestit. Domnii erau evident în căutare de comenzi pentru el. Îi mai spuse că el conduce o instituție serioasă, unde aventurierii n-au ce căuta. Mr. Newton de la masa vecină își ridică privirea de pe ediția lui bibliofilă, dădu din cap și înghiți o propoziție. Asta era mult pentru el și propoziția fu înțeleasă de domnul Loosli și de noi ca o dezaprobare. Mama îi spuse domnului Loosli: „El nu s-a purtat corect”. Hotelierul își continuă runda, scuzându-se și la alți clienți. Toți păreau că respiră ușurați după plecarea milanezilor.

Partea a cincea ZÜRICH - TIEFENBRUNNEN 1919 - 1921

BUNELE FECIOARE ALE VILEI «YALTA» DR. WEDEKIND

Originea numelui «Yalta» îmi era necunoscută, el îmi suna însă familiar, pentru că avea ceva turcesc. Casa era situată la marginea orașului pe un povârniș, în Tiefenbrunnen, foarte aproape de lac, despărțită de el doar printr-o șosea și o linie ferată, într-o grădină cu mulți pomi. După un scurt urcuș ajungeai în fața părții stângi a casei, la fiecare din cele patru colțuri era un plop înalt, atât de aproape de casă, încât aveai impresia că ei o susțin. Se vedeau de departe de pe lac, marcând locul acestei construcții grosolane, luându-i parcă ceva din masivitate.

Grădina din față era izolată de șosea prin iederă și pomi veșnic verzi, aici erau destule locuri unde te puteai ascunde. O tisa uriașă creștea foarte aproape de casă, avea ramuri mari, de parcă ar fi fost puse pentru cățărat, într-o clipă erai sus.

În spatele casei, câteva scări de piatră duceau sus, la un teren de tenis părăsit, denivelat și zgrunțuros, se preta

la orice numai la tenis nu, servind astfel multor activități colective. Un măr lângă scările de piatră era un miracol de fertilitate, când m-am mutat eu aici era atât de încărcat, încât a trebuit sprijinit din mai multe părți. Când săreai treptele-n sus, se scuturau fructele și cădeau pe jos. În stânga, într-o mică gospodărie anexă ale cărei ziduri erau pline cu spaliere, locuia, în chirie, un violoncelist cu soția; de pe terenul de tenis se auzea cum exersează.

Adevărata livadă începea abia în spate. Era bogată și mănoasă și, în comparație cu acel măr, care datorită poziției sale se vedea din toate părțile, livada, nu ieșea atât de mult în evidență.

Din drumul în pantă intrai în casă printr-un hol mare, auster, ca o sală de clasă goală. La o masă lungă ședeau de obicei câteva fete care-și tăceau lecțiile «au scriau scrisori. Vila «Yalta» fusese mult timp un înțeles de fete. De curând fusese transformată într-un pension, locatarele erau, în continuare, tinere fete din toate părțile pământului, care, însă, nu mai erau instruite-n casă, ci în instituții din afară, dar serveau masa împreună și erau supravegheate de doamnele casei.

Sufrageria lungă de la subsol, unde era în permanență miros de mucegai, nu era mai puțin goală decât holul. Eu dormeam într-o cămăruță de mansardă, la etajul doi, îngustă și sărăcăcios aranjată; printre copacii din grădină se vedea lacul. Gara Tiefenbrunnen era aproape, de pe Seefeldstrabe, unde era casă, ducea o pasarelă peste calea ferată direct la ea. În anumite perioade ale anului soarele răsărea chiar când eram sus pe pasarelă, deși era târziu și mă grăbeam, nu pierdeam niciodată ocazia, de a mă opri și a-i face soarelui o reverență. Apoi, pe scările de lemn, fugeam spre gară și mergeam o stație prin tunel la Stadelhofen. Pe Rämistrabe

fugeam în sus spre școala cantonală, mă opream însă peste tot unde era ceva de văzut și mereu ajungeam în ultimul moment.

Acasă mă întorceam pe jos, trecând peste Zollikerstraiie situată la o înălțime mai mare, de cele mai multe ori în compania unui coleg care locuia și el în Tiefenbrunnen. Eram adânciți în discuții importante, îmi părea rău când ajungeam și trebuia să ne despărțim. Despre doamne și tinerele fete printre care trăiam nu i-am vorbit niciodată, mă temeam că m-ar putea disprețui pentru atâta sex frumos.

Trudi Gladosch, braziliana, locuia deja de șase ani la «Yalta», era pianistă, urma conservatorul și ea ținea de efectivul casei. Era greu să intri în casă fără s-o auzi exersând. Camera ei era sus și ea exersa cel puțin șase ore pe zi, adesea și mai mult. Te obișnuiai atât de mult cu muzica ei, încât, atunci când înceta, îți lipseau acordurile. Iarna stătea înfofolită în mai multe pulovere, pentru că tremura groaznic de frig. Suferea din cauza climei cu care nu s-a acomodat niciodată. Vacanțe nu existau pentru ea, Rio de Janeiro, unde trăiau părinții ei, era prea departe, în șase ani nu fusese niciodată acasă. Îi era dor de casă, dar numai din cauza soarelui. Despre părinți nu vorbea niciodată, îi amintea cel mult atunci când primea o scrisoare de la ei și asta se întâmpla rar, o dată sau de două ori pe an. Numele Gladosch era ceh, tatăl emigrase din Boemia în Brazilia, nu de multă vreme, ea însăși se născuse în Brazilia. Trudi avea o voce subțire și cam pițigăiată, noi doi discutam cu plăcere, nu exista subiect pe care să nu-l abordăm. Avea un fel de a se enerva care pe mine mă irita. Multe idei nobile le aveam comune, eram amândoi trup și suflet în a disprețui tot ce este cumpărabil; dar eu aveam pretenția că știu mai multe decât ea care

era, oricum, cu cinci ani mai mare ca mine și, când, provenind dintr-o așa-zisă țară sălbatică, era de părere că sentimentul e mai presus de știință iar eu apăram și necesitatea științei pe care ea o considera dăunătoare și coruptă, ajungeam negreșit să ne încăieram. Asta ducea până la adevărate păruieli, încercam s-o prind de mâini ținând brațele desfăcute și nelăsând-o să se apropie prea mult de mine pentru că, mai ales în timpul disputelor noastre, emana un miros puternic pe care nu-l puteam suporta. Poate că nu știa cât mirosea de insuportabil și felul distant al încăierărilor noastre și-l explica, probabil, prin reținerea-mea față de vârsta ei mai matură. Vara purta ceea ce numea ea rochia Merida, o rochie albă tip cămașă cu un decolteu rotund, când se apleca i se vedeau sânii, lucru pe care îl observam, dar care pentru mine nu avea nicio semnificație și, doar într-o zi, când am zărit un furuncul uriaș pe sânul ei, m-a cuprins dintr-odată o milă fierbinte pentru ea, ca și când ar fi fost leproasă și părăsită. Părăsită și era, deoarece familia ei nu plătise pensionul de ani de zile, consolând-o mereu pe domnișoara Mina cu anul viitor. Trudi simțea că mănâncă un fel de pâine a milei și din acest motiv avea o relație deosebit de intimă cu Căsar, bernardinul bătrân care, de cele mai multe ori nu făcea altceva decât dormea și mirosea urât.

Noi, însă, eram prieteni și mie îmi plăcea de ea, pentru că puteam discuta împreună absolut totul. De fapt, noi eram dătători de ton, ea prin veșnicul exersat la pian și experiența de șase ani la «Yalta», eu ca mezin și singura ființă de sex bărbătesc; ea era cea mai mare, iar eu cel mai mic din pension. Ea cunoștea doamnele casei pe toate fețele –, eu le cunoșteam doar părțile bune. Ea ura linguseala și, când o prindea pe una din doamne eu ceva, spunea totul pe șleau. Ea nu era nici vicleană, nici rea sau dușmănoasă,

o ființă buna, dar cam penetrantă, născută parcă pentru a fi dată la o parte sau neglijată, obișnuită evident de timpuriu de părinții ei cu această soartă și, natural, fapt care m-a jignit foarte mult când l-am aflat, îndrăgostită fără speranțe. Peter Speiser, un pianist mult mai bun decât ea, prin apariția sa exterioară lăsa impresia unui virtuos de concert gata format și conștient de valoarea sa, pe care-l cunoștea de la conservator, frecventa și el școala cantonală, era într-o clasă paralelă cu mine și el a fost primul om despre care a discutat Trudi cu mine. Eu eram prea naiv ca să observ de ce aducea cu atâta plăcere vorba de el și, abia după jumătate de an, când întâmplător am găsit pe jos o ciornă de scrisoare către el și abia după ce am citit-o mi-a căzut vâlul de pe ochi. Am provocat-o și mi-a mărturisit că-l iubește fără speranțe.

În tot acest timp o considerasem pe Trudi ca pe un fel de proprietate naturală, pentru care nu trebuia să faci eforturi deosebite, care era mereu prezentă și-ți aparținea pur și simplu, «a aparține» avea însă un conținut cu totul nevinovat. Că nu-mi aparținea deloc mie am observat abia după destăinuirea ei. Acum era ca și când aș fi pierdut-o și, ca orice lucru pierdut, căpăta importanță pentru mine. Îmi spuneam că o disprețuiesc. Iar relatarea ei despre încercarea de a-l atrage pe Peter suna jalnic. Se gândea numai la supunere, instinctele ei erau cele ale unei slave. Voia să fie călcată de el, i se arunca - prin scrisori - la picioare. Dar lui, care era mândru și arogant, îi venea ușor să n-o bage-n seamă. N-o vedea la picioarele lui și, când o călca, era o întâmplare pe care n-o observa. Ea însăși era în felul ei mândră, își păzea sentimentul, în general lua sentimentele în serios și le acorda atenție, era adepta independenței sentimentelor, acesta era patriotismul ei; patriotismul meu pentru Elveția, pentru școală, pentru

casa în care trăiam amândoi, nu-l împărtășea, îl vedea pueril, Peter era pentru ea mai important decât toată Elveția. Dintre colegii ei de la muzică - aveau același profesor - el era cel mai bun, cariera îi era asigurată, familia făcea totul pentru el, era răsfățat și îmbrăcat totdeauna frumos, avea o coamă de artist și o gură mare de tot; nu părea artificial, era de o amabilitate constantă, afabil și condescendent; nu scăpa din vedere pe nimeni, pentru că fiecare era bun pentru aplauze, dar aplauzele colorate de pasiune ale lui Trudi nu le putea suferi. Când a înțeles care era atitudinea ei față de el - după multe scrisori de dragoste netrimise și pe care, cu felul ei dezordonat uita să le distrugă, i-a trimis una pe care o transcrisese în curat -, n-a mai vorbit cu ea și n-o mai saluta decât rece și de la distanță. Pe atunci Trudi îmi împărtășea suferința ei, era vară și ea purta veșnica rochie Merida, odată, când s-a aplecat în față, spre a-și manifesta măsura umilinței în fața voinței lui Peter, i-am descoperit uriașul furuncul de pe sân și a izbucnit în mine mila pentru ea.

Domnișoara Mina se scria cu un *singur* «n», după cum însăși spunea, nu avea nimic de-a face cu Minna von Barnhelm, numele ei întreg fiind Hermine Herder. Ea aureola trifoilul cu patru foi care conducea pensionul, fiind în același timp singura dintre cele patru cu o profesie de bază de care era mândră - era pictoriță. Capul ei cam prea rotund, așezat adânc între umeri pe un corp scund, arăta atât de fix, de parcă n-ar fi avut gât, un mecanism de prisos. Capul era foarte mare, prea mare pentru corp, fața era brăzdată de nenumărate vinișoare roșii care se îndeseau în special pe pomeții obrazilor. Avea șaiszeci și cinci de ani, dar nu-și arăta vârsta, celui care-i făcea un compliment despre prospețimea spiritului ei îi era dat să

audă, drept răspuns, că s-a menținut tânără prin pictură. Vorbea rar și clar, așa cum îi era și mersul, era îmbrăcată în culori închise și picioarele ei, sub fusta care-i ajungea până la pământ, se observau doar când urca scările la etajul doi, la «cuibul de vrăbii», atelierul ei unde se retrăgea spre a picta. Acolo nu picta nimic altceva decât flori și le numea copiii ei. Începuse cu ilustrații la cărțile de botanică, cunoștea particularitățile florilor, bucurându-se de încrederea botaniștilor care o solicitau bucuros pentru cărțile lor. Vorbea despre ei ca despre niște prieteni buni, două nume pe care le amintea adesea erau cele ale profesorilor Schröter și Schellenberg. «Flora alpină» a lui Schröter era cea mai cunoscută dintre operele lor. Profesorul Schellenberg venea și pe vremea mea în casă, aducând un lichen interesant sau o specie deosebită de mușchi pe care i le explica detaliat domnișoarei Herder, ca într-un curs, în germana literară.

Felul ei liniștit era legat de bună seamă de pictură. Îndată ce m-a simpatizat puțin, am fost invitat în «Cuibul de vrăbii» unde mi se permitea să mă uit cum piotează. Aici tare mă miram cum lucra de încet și de grav. Mirosul făcea din atelier un loc anume, incomparabil cu altul, eu îl adulfmecam de cum pășeam înăuntru dar, ca tot ce zise-ntâmpla aici, și adulfmecatul era tacticos. Cum punea mâna pe pensulă, începea să relateze despre acțiunile ei. „Și acum iau ceva alb, foarte puțin alb. Da, iau alb, pentru că aici nu merge altceva, trebuie să iau alb”. Astfel repeta cât putea de des numele culorii, asta era, de fapt, tot ce spunea. Între timp amintea mereu numele florilor pe care le picta, cu denumirea lor botanică. Pentru că picta fiecare specie în parte și nu-i plăcea s-o amestece cu altele – pentru că tot așa procedase cu ilustrațiile botanice – învățam de la ea denumirile latinești împreună cu culorile.

În rest nu spunea nimic nici despre răspândirea, nici despre alcătuirea și funcțiile plantei; tot ce era nou și ademenitor și trebuia să desenăm în caiete era omis și, astfel, vizitele în «Cuibul de vrăbii» aveau un ritual al lor format din mirosul de terpenină, culorile pure de pe paletă și denumirile latinești ale florilor. Domnișoara Mina vedea în aceste preparative ceva venerabil și sfânt; odată, într-un moment solemn, mi-a mărturisit că ea este o vestală și de aceea nu s-a căsătorit; cine-și consacră viața artei, acela ar trebui să renunțe, după părerea ei, la fericirea pământenilor obișnuiți.

Domnișoara Mina era un om pașnic și nu făcea nimănui rău, acest lucru se corela cu florile. N-avea o părere proastă despre sine, pe piatra funerară își dorea o propoziție: „Ea a fost bună”.

Locuiam aproape de lac și mergeam să vâsliu; Kilchberg era chiar vizavi, odată am vâslit până acolo ca să vizităm mormântul lui Coarad Ferdinand Meyer, care a devenit, în acest timp, poetul meu preferat. Am rămas impresionat de simplitatea inscripției de pe piatra funerară. Nu era scris nimic despre «poet», nu era nimeni îndoliat, nu era pentru nimeni de neuitat, era scris doar: «Aici se odihnește Conrad Ferdinand Meyer. 1825 - 1898.» Mi-am dat seama că orice cuvânt ar fi diminuat valoarea numelui și aici am înțeles pentru prima dată că numele e totul, propriul nume în fața căruia restul pălea. La întoarcere, nu era rândul meu la vâsle, n-am scos niciun cuvânt, mi se transmisese tăcerea inscripției, dar dintr-odată am constatat că nu eram singurul care se gândea la mormânt, pentru că domnișoara Mina a spus: „Îmi doresc o singură propoziție pe mormânt: Ea a fost bună”. În acea clipă domnișoara Mina nu-mi plăcu absolut deloc, deoarece am observat că poetul al cărui mormânt îl

vizitasem nu însemna nimic pentru ea.

Ea vorbea adesea despre Italia, pe care o cunoștea bine. Cu ani în urmă fusese educatoare la contele Rasponi și contesa, care era mai tânără, pe atunci eleva ei, o invita tot la doi ani, la Rocca di sant Arcangelo, în apropiere de Rimini. Contele și contesa erau persoane cultivate, în casa lor veneau oameni interesanți pe care domnișoara Mina îi întâlnise acolo în decursul anilor. Dar la cei cu adevărat vestiți domnișoara Mina avea mereu câte ceva de obiectat. Îi plăceau mai mult artiștii liniștiți care înfloreau în taină, poate că se gândea la ea. Era curios ca nu numai ea, ci și celelalte doamne ale casei precum și domnișoara Rosy, acceptau orice poet care publicase ceva. Când se țineau o serie de prelegeri la care participau poeți elvețieni din generația de mijloc sau din cea tânără, le frecventau cu regularitate, mai ales domnișoara Rosy, a cărei competență ținea mai mult de literatură decât de pictură și care în ziua următoare ne relata amănunțit despre caracteristicile poetului respectiv. Atmosfera era foarte serioasă și, chiar atunci când poeziile nu erau înțelese, găseai ceva care să te atragă – timiditatea poetului care se înclina în fața publicului sau confuzia când se încurca la citit. Total diferită era atitudinea față de oamenii al căror nume era pe buzele tuturor. Aceștia erau priviți cu alți ochi, cu ochi critici, imputându-li-se tocmai acea calitate care-i deosebea met de ceilalți.

Pe când casa era încă un internat de fete, cu un prea mulți ani în urmă, doamnele invitau uneori poeți care citeau din operele lor. Carl Spitteler—7 a venit aici special din Lucerna și s-a simțit bine. Îi plăcea să joace șah și și-a ales ca parteneră pe cea mai bună jucătoare, Lalka, o bulgăroaică. Un bărbat de peste șaptezeci de ani, cu capul rezemat în mâini, uitându-se la față și spunând încet, nu

chiar după fiecare mișcare a ei, dar mult mai des decât s-ar fi cuvenit: „E frumoasă și deșteaptă”. Doamnelor nu le spusese nimic, nu se ocupase absolut deloc de ele, lor le păruse nepoliticos sau chiar rezervat, acum stătea în fața Lalkăi, uitându-se îndelung la ea și repetând la înfîniiit: „E frumoasă și deșteaptă”. Acest lucru legat – de el nu s-a uitat, se povestea cu o indignare care creștea de fiecare dată.

Printre cele patru doamne – se afla una care *era* bună, dar care n-ar fi spus-o niciodată. Nu picta și nu mergea la conferințe și-i plăcea să lucreze în grădină. Când anotimpul îi permitea, o întâlneai, de obicei, acolo, avea totdeauna un cuvânt bun, dar chiar numai un ouvânt „nu lecții întregi, nu-mi amintesc să fi auzit vreodată de la ea un nume latinesc de floare, deși se ocupa toată ziua cu plantele. Doamna Sigrist era sora cea mai mare a domnișoarei Mina și, la cei șaiszeci și opt de ani ai ei arăta cu-adevărat bătrână... Avea o față zbârcită, brăzdată de riduri; era văduvă și avea o fată, fiica ei era tocmai domnișoara Rosy care fusese totdeauna învățătoare și, spre deosebire de mama ei, vorbea tot timpul.

N-ai fi zis niciodată că una era fică și cealaltă mamă, acest lucru se știa, dar el n-a pătruns în uzanța zilnică. Cele patru doamne formau o unitate care nu era pusă în legătură cu mici un bărbat. Nu ți-ar fi dat niciodată prin gând că avuseseră tați, de parcă i-ar fi venit pe lume fără tată. Dintre toate, doamna Sigrist era singura cu calități materne și în același timp cea mai tolerantă, din gura ei n-am – auzit nicio prejudecată și nicio sentință de condamnare, dar ea nu-și exterioriza niciodată dreptul de mamă. N-am auzit-o spunând nicicând «fiica mea», dacă n-aș fi aflat de la Trudi, n-aș fi observat niciodată acest lucru. Astfel și sentimentul matern al celor patru doamne era

foarte limitat, ca și când ar fi fost ceva inadmisibil, puțin indecent. Doamna Sigrist era cea mai liniștită dintre ele, ea nu se scotea în evidență, nu dădea niciodată indicații, nu ordona niciodată nimic, puteai auzi de la ea un sunet aprobativ, dar și acesta doar atunci când o întâlneai singură în grădină; în camera de zi, unde se întâlneau, seara, toate patru, ea tăcea de cele mai multe ori. Ședea puțin deoparte, capul rotund, care nu avea chiar dimensiunile capului domnișoarei Mina, era înclinat mereu în același unghi; cu ridurile ei adânci arăta ca o bunică, dar acest lucru nu se spunea, trecându-se sub tăcere și faptul că ea și domnișoara Mina erau surori.

A treia era domnișoara Lotti, o verișoară, probabil o verișoară săracă, pentru că ea avea cea mai mică autoritate. Era cea mai subțire și insignifiantă, mică de statură ca și cele două surori, aproape la fel de bătrână, cu trăsături ascuțite, conduita ca și expresia ei erau tipice pentru o domnișoară bătrână. Era puțin neglijată, deoarece nu avea pretenții intelectuale. Nu vorbea niciodată de tablouri sau cărți, acest lucru îl lăsa în seama celorlalte. O vedeai mereu cosând, la asta se pricepea, în timp ce stăteau lângă ea să-mi coasă un nasture, emitea câteva propoziții categorice, în micile ei treburi trăda mai multă energie decât alții în cele mari. Ea călătorise cel mai puțin și mai avea încă legături cu suburbia orașului. O verișoară mai tânără de-a ei locuia într-o casă țărănească, la Itschnach, uneori o vizitam când făceam o plimbare mai lungă. Domnișoara Lotti, care avea mult de lucru în casă (ea ajuta și la bucătărie), nu venea atunci cu noi, ea n-avea timp, lucru ce-l afirma sever și fără sensibilitate, pentru că trăsătura ei cea mai caracteristică era simțul datoriei. Era mândră când renunța la lucruri foarte importante pentru ea. Când se discuta despre o nouă excursie la Itschnach, se

spunea în casă: poate, poate vine și ea de data aceasta, dar n-ai voie s-o calci pe nervi, dacă ar ajunge odată să ne vadă adunați în grădină, poate ni s-ar alătura așa deodată. E drept că atunci venea totdeauna la noi, dar numai pentru a transmite salutări foarte amănunțite verișoarei. O întrebam dacă nu vine și ea. Da, ce idee! în casă este de lucru pentru trei zile și până mâine trebuie să fie totul gata! Cu toate acestea lua foarte în serios vizita la care nu putea fi mobilizată niciodată. Punea preț pe salutările ce i le aduceam înapoi de la verișoară și pe o relatare amănunțită a evenimentelor de acolo. Când nu-i plăcea ceva puneă întrebări sau dădea din cap. Erau clipe, importante în viața domnișoarei Lotti, erau, de fapt, singurele pretenții pe care le avea, când o lăsam prea mult timp fără vești de la verișoară, agresivitatea ei sporea și devenea insuportabilă. Acest lucru se întâmpla însă rar, ținea de rutina casei și se avea în vedere, fără a se comenta vreodată deschis.

Mai rămâne cea mai tânără și cea mai înaltă dintre cele patru pe care le-am amintit deja, domnișoara Rosy. Era în floarea vârstei, n-avea încă patruzeci de ani, puternică și sănătoasă, o gimnastă, ea conducea jocurile noastre de pe terenul de tenis. Era profesoară prin excelență și vorbea cu plăcere. Vorbea mult, într-un ritm prea monoton și cu explicații prea amănunțite. O interesau multe lucruri, mai ales tinerii poeți elvețieni, pentru că predase și germana. Era indiferent despre ce vorbea, pentru că totul suna la fel. Considera de datoria ei să intre în detalii și cu greu găseai ceva la care să nu fi avut replică. Doar rareori ajungeai s-o întrebi ceva, pentru că ea ți-o lua mereu înainte, lansându-se de fiecare dată și având inițiative inepuizabile. De la ea aflai ce se-ntâmplase de la începutul lumii La «Vila Yalta», cunoșteai astfel fete

din toate țările pământului care locuiseră aici la internat, pe cât era posibil și pe părinții lor, care uneori, din păcate nu totdeauna, apăreau și ei la vizitele inaugurale, aflai de meritele și neputințele lor, de soarta lor ulterioară, de ingratitudea, fidelitatea lor. Se putea întâmpla ca după o oră să nu mai asculți deloc, lucru pe care domnișoara Rosy nu-l observa niciodată, pentru că, dacă dintr-un motiv sau altul, trebuia să întrerupă, știa exact unde rămăsese și continua mai târziu imperturbabil din același loc. O dată pe lună se retrăgea pentru două zile. Rămânea în camera ei și nu cobora jos, la masă, >spunând că are «vâjâieli de cap», aceasta era denumirea ei cam hazlie pentru «dureri de cap». Ți-ai fi putut închipui că erau zile de ușurare, dar nici vorbă, ne lipsea tuturor și o și compăttimeam, căci dacă *nouă* ne lipsea monotonia discursurilor ei, cât de mult trebuie să-i fi lipsit ei însăși aceste discuții, petrecând două zile întregi singură și mută în camera ei!

Nu - se considera artistă ca domnișoara Mina, care se bucura de drepturile - supreme, și era firesc ca ea să se retragă pentru cea mai mare parte a zilei în «Cuibul de vrăbii», în timp ce celelalte trei erau în permanență ocupate cu o muncă practică. Domnișoara Mina scria și socotelile pentru elevele interne, trimițându-le părinților la intervale regulate. Le însoțea totdeauna de o scrisoare mai lungă, în care accentua cât de neplăcute îi sunt chestiunile financiare, pentru că treaba ei ei «în florile pe care le picta, nu banii. Se referea apoi și la comportamentul și progresele elevelor, lăsând clar să se înțeleagă interesul ei profuhd pentru această chestiune. Totul era foarte sentimental, dezinteresat își nobil.

Cele patru doamne erau numite laolaltă «domnișoarele Herder», deși două dintre ele purtau alt nume. După originea în linie femeiască, numele era însă

corect. Ca un tot unitar apăreau împreună în cafea, în camera de zi, când era timp frumos pe veranda din față și, seara, la un pahar de bere. Acolo erau numai ele, erau libere și n-aveai voie să te duci cu diferite probleme. Mie mi se făcea o mare favoare, perm: - ținându-mi-se să intru în camera de zi. Aici mirosea a perne și a haine vechi, acelea cu care erau, de fapt, îmbrăcate doamnele, a mere pe jumătate uscate și, în funcție de anotimp, a flori. Acestea se primeneau, ca și tinerele fete ce locuiau în internat, mirosul specific al celor patru doamne rămânea același și dădea nota predominantă. Pentru mine nu era neplăcut, pentru că eram tratat cu bunăvoință. În sinea mea îmi spuneam că la acest menaj e ceva ridicol, numai femei și, cu o singură excepție, cea a doamnei Sigrist, numai domnișoare bătrâne, dar aceasta era pură ipocrizie, mie, ca singurei ființe de genul masculin care se afla printre ele, printre bătrâne și tinere, nu mi-ar fi putut merge niciunde mai bine, eu eram ceva deosebit pentru ele, numai pentru că eram, cum se spunea în elvețiană «flăcău» și nu mă gândeam că oricare alt «flăcău» în locul meu ar fi fost tot atât de deosebit. Făceam, în fond, ce voiam, citeam și învățam ce-mi plăcea. În plus mi se permitea, seara, să intru în camera de zi a doamnelor, unde era o bibliotecă în care aveam voie să scotocesc după pofta inimii. Cărțile ilustrate le răsfoiam pe loc, celelalte le luam să le citesc în hol. Printre ele se afla Morike, ale cărui poezii și povestiri le citeam cu încântare, volumele de culoare verde închis ale lui Storm și cele roșii ale lui Conrad Ferdinand Meyer. Pentru o perioadă de timp acesta deveni poetul meu preferat, mă lega de el lacul în tot cursul zilei și al serii, trasul clopotelor, recolte bogate de fructe, dar și teme istorice, Italia îndeosebi, de a cărei artă am aflat, în sfârșit, și eu, despre care mi s-a relatat

mult și oral. În această bibliotecă am dat pentru prima dată de Jacob Burckhardt și m-am apucat de «Cultura Renașterii», fără să fi putut prinde prea mult. Pentru un băiat de paisprezece ani era o oarte cu prea multe fațete, presupunea experiență și cunoștințe în alte domenii ale vieții, dintre care unele îmi erau total inaccesibile. Dar această carte mi-a devenit, de pe atunci, un fel de îndemn spre un orizont cuprinzător și variat și o întărire a neîncrederii mele în putere. Am constatat cu mirare cât era de modestă, ba chiar sărăcăcioasă setea mea de cunoaștere în comparație cu cea a unui asemenea bărbat și că existau diviziuni și augmentări extraordinare la care n-aș fi visat niciodată. Pe el însuși, ca personaj nu-l puteam întrevede, în spatele acestei cărți se pierdea, identificându-se cu ea și-mi amintesc de nerăbdarea cu care-l puneam la toc în bibliotecă, de parcă s-ar fi ascuns de mine într-o limbă pe care ab la o cunoșteam.

Opera la care mă uitam cu adevărată invidie, o «splendoare de carte», sețumea: «Minunile naturii» în trei volume și părea atât de valoroasă, încât nu puteam spera să ajung cândva în posesia ei. Nici măcar n-am îndrăznit să întreb dacă am voie s-o iau în hol, pe fete nu le interesa și ar fi fost o profanare. Așa că o răsfoiam doar în camera de zi 4 doamnelor. Uneori stăteam câte o oră și examinam planșele cu radiolari, cameleoni și anemone. Deoarece doamnele erau după programul de lucru, nu le deranjam niciodată cu întrebări, nu le arătam nimic, când descopeream ceva deosebit de palpitant păstram totul pentru mine și mă minunam de unul singur, ceea ce nu-mi venea deloc ușor, aș fi vrut să-mi-scape cel puțin o exclamație, mi-ar fi făcut de asemenea plăcere să văd că nu erau informate despre unele cărți pe care le păstrau de mulți ani în bibliotecă.

Prea mult n-aveam voie să rămân acolo, pentru că fetele de afară din hol și-ar fi putut închipui că sunt privilegiat. De fapt așa și era, dar ele nu mi-o luau în nume de rău, atâta timp cât era vorba de considerație și afecțiune. Numai pentru un singur lucru și-ar fi făcut fetele sânge rău, și anume mâncarea. Nu era deosebit de bună și de consistentă. Doamnele mai mâncau seara câte o felie de pâine la berea lor și nimănui nu trebuia să-i treacă prin cap că eu aș mai primi ceva în plus de la ele, și nici nu era cazul, căci de asemenea favoruri m-aș fi rușinat.

Multe ar fi de povestit despre fete, dar cu toate acestea n-am de gând să le descriu acum pe toate. Pe Trudi Gladosch, braziliana, am prezentat-o deja. Ea era cea mai importantă, deoarece era mereu prezentă și, încă cu mult înainte de a veni eu, ea era deja instalată. Astfel ca, de fapt, ea nu era tipică și semnificativă pentru celelalte, nimeni nu venea de la așa distanță ca ea. Erau fete din Olanda, Suedia, Anglia, Franța, Germania, Elveția valonă și germană. Ca oaspete de «hrănit» venea o studentă de la Viena (era foametea de după primul război mondial) precum și alți copii vienezii. Aceste interne nu erau prezente toate în același timp, locatarele s-au schimbat în decursul celor doi ani, numai Trudi rămânea în continuare, și pentru că, după cum am spus, tatăl ei era dator mereu cu plata, situația ei era una din cele mai penibile.

Toate lucrau împreună la masa mare din hol, acolo își făceau temele și își scriau scrisorile. Dacă voiam să nu fiu deranjat, puteam folosi o mică sală de clasă în aripa din spate a casei.

Îndată după mutarea mea la «Yalta» am auzit de la doamne numele „Wedekind”; numai că numelui i se antepunea un «doctor», lucru care mă deruta puțin. Părea să fie cunoscut, venea adesea în casă, după toate câte le

auzisesem despic el de la Wreschner, de la mama /și de la alții, numele era pe buzele tuturor, n-am prea priceput ce-ar fi avut de căutat aici. Murise de curând, dar se vorbea despre el /ca despre un om în viață". Nătrfiele era rostit cu încredere, suna ca numele unui om pe care te poți baza, se amintea cu mult respect de una sau alta din afirmațiile făcute la ultima vizită și, când va veni data viitoare va trebui să i se ceară părerea într-o problemă importantă. Nu eram capabil să disting, eram orbit de numele care-n ochii mei i se cuvenea doar *unuia*, deși de obicei știam ce să răspund, acum nu-nprăzneau să deschid gura și puneam acest lucru pe seama unei existenței duble. Evident că doamnele nu știau ce scrisese, și eu o știam doar din auzite, deci în realitate nu murise și funcționa ca doctor, cunoscut doar de pacienții săi, în partea dinspre oraș a străzii Seefeld în care locuiam și noi.

Într-una din zile se îmbolnăvi o fată și fu chemat doctorul Wedekind. Îl așteptam curios în hol. Veni, avea o înfățișare severă și obișnuită ca unul din puținii mei profesori pe care nu-i agreeam. Merse sus la pacientă, veni îndată înapoi și se adresă hotărât domnișoarei Rosy, care-l aștepta jos, în legătură cu boala fetei. Se așeză apoi la masa cea lungă din hol, scrisese o rețetă, se ridică și se angajă la o discuție cu domnișoara Rosy. Vorbea varianta elvețiană a germanei, ca orice elvețian, simularea rolului dublu era perfectă, am început să-l admir puțin, deși nu-mi era simpatic deloc, o făceam de dragul performanței sale actricești. L-am auzit atunci spunând foarte decis - nu-mi mai amintesc cum a venit vorba - fratele fusese oaia neagră a familiei, nu se poate închipui cât i-a dăunat acest frate în profesia sa. De teama fratelui, mulți pacienți n-au mai venit niciodată în cabinetul său. Alții l-au întrebat dacă e posibil ca un asemenea om să fie fratele său. El dădea

mereu unul și același răspuns: nu s-a mai auzit oare de familii cu membri degenerați? Există șarlatani, falsificatori de cecuri, escroci, pungăși și alți delincvenți și asemenea oameni provin adesea, așa cum o atestă practica medicală, din cele mai onorabile familii. În acest scop există închisorile și el e de părere că ar trebui pedepsiți în modul cel mai sever, fără să se țină cont de origine. Acum e mort, el ar putea spune anumite lucruri despre acest frate, ceea ce nu i-ar schimba în bine imaginea în ochii oamenilor cumsecade. Dar preferă să-și spună: bine că s-a dus. Ar fi fost mai bine să nu fi trăit niciodată. Stătea acolo, sigur și hotărât și vorbea cu atâta înverșunare, că uitând de mânia de care eram cuprins, m-am postat în fața lui și i-am spus: „Bine, dar totuși a fost un poet!” „Tocmai asta-i!” se răsti el la mine. „Așa se nasc modelele false. Reține, tinere, există scriitori buni și răi. Fratele meu a foit unul din cei mai răi. E mai bine să nu te faci scriitor și să înveți ceva util!

— Ce-i cu flăcăul nostru?” se adresă el în continuare domnișoarei

Rosy: „Se ocupă și el deja de asemenea fleacuri?” Ea îmi luă apărarea, el se întoarse și plecă fără să-mi întindă mâna. Reușise să trezească în mine simpatie și respect pentru Wedekind, cu mult înainte de a-l citi și, în timpul celor doi ani petrecuți la «Yalta» nu xn-am îmbolnăvit nici măcar **p** singură daită, pentru a nu fi tratat de acest frate mărginit.

1

FILOGENIA SPANACULUI. JUNIUS BRUTUS

I

O bună parte din acești doi ani mama și-o petrecuse la Arosa, într-un sanatoriu amplasat în pădure; cum îi scriam, o vedeam plutind la mare înălțime deasupra

Zürichului și când mă gândeam la ea priveam involuntar în sus. Frații mei erau lângă Lacul Geneva, la Lausanne, astfel că familia noastră, după aglomerarea din Scheuchzerstrabe, se dispersase la distanțe destul de mari, formând un triunghi: Arosa - Zürich - Lausanne. Cu toate că săptămânal comunicam prin scrisori în care, cel puțin în ce mă privește, comentam totul, majoritatea timpului eram independent de familie și astfel, în locul ei apăru ceva nou. Pentru treburile cotidiene intervenea, în locul mamei, comitetul - așa l-am putea înumi - fonmtalt din cele patru doamne. Nu mi-ar fi trecut niciodată prin minte să le așez în locul mamei, dar „practic, ele erau cele la care mă adresas când voiam să obțin permisiunea de ieșire sau altceva. Eram mult mai liber ca înainte, ele îmi cunoșteau dorințele și nu-mi refuzau nimic. Numai când întreceam măsura, când ieșeam, de exemplu, trei seri consecutiv la conferințe, domnișoara Mina cădea pe gânduri și spunea, aproape cu sfială, nu. Dar asta se întâmpla rar, nici nu existau atâtea prelegeri care să-mi fie accesibile și de multe ori îmi convenea și mie mai mult să-mi rezerv timp liber acasă, deoarece după fiecare conferință, indiferent de temă, trebuia să citesc foarte mult. Orice subiect s-ar fi atins, dădea naștere unor unde mai largi care se răspândeau în toate părțile.

177

Fiecare nouă experiență o percepeam fizic, ea dându-mi senzația unei lărgiri corporale. Era normal să știi și multe alte lucruri care n-aveau nicio legătură cu cele noi. Unde înainte nu era nimic, se instala ceva despărțit de tot restul lucrurilor. Unde nu presupuneai nimic, se deschidea deodată o ușă și te trezeai într-un peisaj cu lumină proprie, unde toate lucrurile purtau nume noi, peisaj care se întindea tot mai departe și mai departe, până la nesfârșit.

Acolo te mișcai minunându-te, încoace și-nouo după pofta inimi, ca și când te-ai fi aflat aici de când lumea. «Științific» deveni pentru mine pe-atunci un cuvânt magic. N-avea sensul de mai târziu de restrângere, de câștigare a unui drept renunțând la

12 - Limba salvată toate celelalte, ci dimpotrivă, însemna extindere, eliberarea (se granițe și restricții, ținuturi cu adevărat noi, altfel populate, ele mi erau inventate ca-n basme. și povestiri, când le aminteai numele, nu le mai puteai nega. Cu istoriile mult mai vechi, de care mă cramponam ca și când de ele ar RTclepins viața, au început dificultățile. Erau subestimate, în fața colegilor, de exemplu, neputându-te prezenta cu ele, mulți dintre ei le depășiseră deja; procesul de maturizare reieșea din faptul că se făceau observații ironice pe marginea lor. Mie mi-au răniat în minte toate, depănându-le mai departe sensul și inventând altele nep. i pornind de la ele, pe de altă parte mă atrăgeau la fel de mult domeniile științei, îmi imaginam că ar exista materii noi la școală în completarea celor vechi, pentru unele din ele inventasem chiar nume, atât de caraghioase, încât nu îndrăzneam să le pronunț cu voce tare, păzindu-le și mai târziu ca pe o taină. Dar ceva mă nemulțumea la ele. Erau Valabile numai pentru mine, pentru ceilalți nu însemnau nimic și, atunci când mi le imaginam, simțeam cu siguranță că nu puteam proiecta în ele nimic din ce-mi era necunoscut. Prin ele, dorința mea de nou nu era împlinit. i întru totul, trebuia luată dintr-un domeniu existent independent de in - divid și acesta era pe atunci cel al științelor.

Și prin condițiile schimbate de viață se eliberaseră forțe încătușate până atunci. N-o mai *păzeam* pe mama ca înainte la Viena sau pe Scheuchzerstrafie. Poate că și

aceasta fusese o cauză a îmbolnăvirilor ei periodice. Indiferent dacă ne convenea sau nu, atâta timp cât locuiam împreună, eram datori să ne dăm socoteală reciproc. Nu numai că fiecare știa ce făcea celălalt, fiecare simțea și gândurile celuilalt, iar fericirea și densitatea acestei înțelegeri consta și-n tiranie. Însă acum paza se redusese la scrisori în care, cu puțină inteligență, te puteai ascunde foarte bine. Ea, însă, nu-mi scria nici într-un caz totul despre ea: erau doar relatările despre boală, pe care le credeam și asupra căroră reflectam. Despre câțiva din oamenii pe care-i cunoscuse îmi povestea la fiecare vizită, în scrisori n-amintea aproape nimic despre ei. Bine făcea, căci dacă aflam ceva despre o persoană de la sanatoriu, mă năpusteam cu toate forțele asupra ei și-o spintecam în bucăți. Își făcuse acolo multe cunoștințe noi, unele interesante pentru ea din punct de vedere intelectual, oameni maturi și bolnavi, de cele mai multe ori mai în vârstă decât ea, dar tocmai prin felul lor tihnit de viață – marcanți și captivanți, în relațiile cu ei se închipuia într-adevăr bolnavă, permițându-și o autoobservare exactă, lucru care și-l refuzase odinioară din cauza noastră. Acum se eliberase de noi, după cum și eu de ea și de frați și forțele amândurora se dezvoltau în mod independent.

Nu voiam să-i tănuiesc nimic din noile splendori cucerite. Îi relatam obiectiv și amănunțit despre fiecare prelegere audiată și despre satisfacțiile pe care le încercam. Afla despre lucruri oare n-o interesaseră niciodată: despre boșimani din Kalahari de exemplu, despre fiaiuna Africii de Est, despre insula Jamaica; dar și despre arhitectura Zürichului sau despre problema libertății voinței. Arta Renașterii în Italia – asta mai mergea – ba își planificase să plece în primăvară la Florența și a primit din partea mea instrucțiuni exacte

despre ce-ar trebui neapărat să vadă. Se cam jena de puțină experiență ce-o avea în domeniul artelor plastice și nu arareori accepta cu vădită plăcere explicațiile mele. Rapoartele mele despre \ popoarele primitive sau chiar despre științele naturii erau privite cu diipreț. Pentru că ea îmi tănuia cu bună știință atâtea lucruri, presupunea qi și eu fac la fel. Era ferm convinsă că prin aceste rapoarte lungi, i despre lucruri care o plectiseau de moarte, voiam să ascund chestiunile personale care mă preocupau. Tot mereu îmi cerea vești reale din viața mea de fiecare zi în loc de «filogenia spanacului», cum denumea ea ironic tot ce suina a știință. Faptul că voiam să mă consider scriitor nu-i displăcea și nu opunea rezistență la planurile mele despre dramele și poeziile pe care i le prezentam, nu s-a încăpățânat nici atunci când i-am trimis o dramă dedicată ei. Îndoielile cu privire la valoarea acestor încercării nereușite le păstra pentru sine; poate că și aprecierile ei erau nesigure, fiind vorba de mine. Dar refuza cu înverșunare tot ce suna a «știință» despre care nu dorea nici într-un caz să fie informată în scrisori; după părerea ei asta n-avea nimic de-a face cu mine era o încercare deaoinduce în eroare.

Pe atunci s-au născut primii germenii ai înstrăinării noastre de mai târziu. Când setea mea de cunoaștere, pe care ea o încurajase pe toate căile, luă o altă întorsătură, începu să se îndoiască ide loialitatea și caracterul meu, temându-se că aş putea semăna cu bunicul, pe care-l considera dușmanul ei de moarte - un comediant perfid.

Dar acesta a fost un proces lent, a trebuit să treacă mult timp, probabil că am audiat multe conferințe din moment ce rapoartele mele și efectul lor asupra ei s-au acumulat treptat. În anul 1919, de Crăciun, la trei lunii după mutarea mea la «Yalta», se afla încă sub impresia

dramei dedicată ei «Junius Brutus». Scrisesem la ea seară de seară de la începutul lui octombrie în acea sală de clasă din spatele clădirii rezervate mie pentru învățat, unde după cină rămâneam până la ora nouă staiu și mai târziu. Temele de caisă mi le terminasem de mult și dacă induceam eu adevărat pe cineva în eroare, acestea erau «domnișoarele Herder». Ele habar n-aveau că eu scriam zilnic câte două ore la o dramă pentru mama. Acasita era un secret die icare n-avea voie să afle nimeni.

Junius Brutus, care l-a răsturnat pe Tarquinius, a fost primul consul al republicii romane ale cărei legi le respecta cu atâta sfințenie, încât datorită participării fiilor săi la un complot împotriva acestei republici i-a condamnat la moarte prin decapitare. Subiectul preluat de la Liviu a făcut o impresie de neuitat asupra mea, deoarece eram singur că tatăl meu, în locul lui Brutus, și-ar fi iertat fiii. Și cu toate acest ea propriul *său* tată fusese în stare să-l blesteme datorită neascultării. În/ anii care au trecut de atunci am simțit cum el însuși n-a putut scăp/i de acest blestem pe care mama i-l reproșa amarnic. La Liviu am găsit doar un scurt capitol, eu am mai inventat și o soție a lui Brutus, care se luptă cu el pentru viața fiilor. Nu reușește însă să-l înduplece, fiii/ei fiind decapitați, de disperare, ea: se aruncă de pe o stâncă în îi brieri. Drama se sfârșește cu o apoteoză a mamei. Ultimele cuvinte – puse chiar în gura lui Brutus care tocmai aflase de moartea ei – «sună: „Blestemat să fie tatăl care-și omoară fiii!”»;

Era un dublu omagiu adus mamei; de primul eram conștient și mă stăpâneam atât de mult în acele luni, încât credeam că, văzându-mi opera, mama se va însănătoși de bucurie. Dar boala ei era enigmatică, nu se știa exact ce are și nu-i de mirare că încercam să-i vin de hac cu

asemenea mijloace. Despre cel de al doilea omagiu tănuit nu bănuiam nimic: ultima propoziție conținea o condamnare a bunicului, care după convingerea unor membri ai familiei, și mai ales a mamei, își omorâsprin blestemul său fiul. Astfel în lupta dintre bunic și mamă, cunoscuta deja de la Viena, mă situam ferm de partea mamei. Poate că a recepționat și această solie secretă, n-am discutat împreună niciodată despre aceasta și de aceea n-o pot afirma cu certitudine.

Se prea poate să fi existat scriitori tineri care la patrusprezece ani să-și fi dovedit talentul. Cu siguranță eu nu făceam parte dintre ei. Drama era jalnic de proastă, scrisă în iambi extrem de liberi, stângace, greoaie și emfatică, nu numai influențată de Schiller, oi copiată până în cele mai mici amănunte după el, în așa fel încât totul devenea ridicol, abundând de morală și noblețe, limbută și plată, de parc-ar fi trecut prin șase mâini oare de care mai nepricepută, astfel încât nu-i mai puteai recunoaște obârșia. Nu-i deloc indicat pentru un copil să defileze în straie de adult și eu n-aș fi amintit această încercare nereușită dacă n-ar trăda un substrat autentic: oroarea timpurie față de o sentință la moarte și de ordinul prin care se execută. Legătura dintre ordin și sentința la moarte, de fapt cu totul altfel decât mi-am putut-o închipui atunci, m-a preocupat mai târziu în decursul deceniilor și nu m-a părăsit până-n ziua de azi.

PRINTRE BĂRBAȚI DE SEAMĂ

Am terminat drama la timp și am transcris-o în săptămânile dinainte de Crăciun în curat. Continuarea unei asemenea lucrări mai lungi, începută la 8 octombrie și terminată în 23 decembrie, îmi umplea inima de o satisfacție cu totul nouă. Și înainte inventasem săptămâni întregi istorii pe care le povesteam pe rând fraților mei

dar, pentru că nu le-am așternut pe hărție, nu-mi apăreau în față. «Junius Brutus», o tragedie în cinci acte, într-un caiet frumos, de culoare gri deschis, cuprindea peste 121 de pagini și număra 2298 iambi de cinci picioare. Faptul că am tănuit față de doamnele și fetele «Yaltei», chiar și față de Trudi care era confidenta mea, o activitate oare, oricum, timp de zece săptămâni a fost cea mai importantă, i-a sporit însemnătatea. Deși mă copleșeau atâtea lucruri noi punând stăpânire cu pasiune pe mine, adevăratul sens al vieții mele părea să constea în cele două ore zilnice dedicate elogierii mamei. Scrisorile săptămânale pe care i le scriam și în care îi relatam despre câte toate, culminau cu semnătura numelui mândru împodobită, sub care scriam, „in spe poeta clarus”²³. Ea nu învățase în nicio școală latinește, ghicea însă, grație cunoașterii limbilor romanice, destul de mult. Și, pentru că eram îngrijorat că ar putea confunda «clarus» cu «klar», i-am dat dedesubt și traducerea germană.

Fuse, probabil p-ăcut să-mi privesc propria semnătură de două ori, în latină și în germană, conținând un lucru de care nu mă îndoiam pe atunci, și într-o scrisoare adresată mamei care acorda poezilor cinstirea supremă. Dar pe atunci ambiția mea nu mai era hrănită doar de dragostea pentru ea. Vina propriu-zisă să facă vrem s-o numim vină, o purta calendarul Pestalozzi pentru elevi. Mă însoțea de trei ani și citindu-l în întregime puteai afla o mulțime de lucruri interesante din el – ceva din el devenise un fel de tablă a legii pentru mine: fotografiile bărbaților de seamă din calendarul propriu-zis. Erau 182 și se schimbau tot la două zile, era un portret care ți se întipărea adânc în minte, iar dedesubt datele biografice și

câteva propoziții scurte despre activitatea și opera sa. Acest calendar m-a fascinat încă din 1917, când mi-a căzut pentru prima oară în mână: aici erau portretele mult admiraților exploratori: Columb, Cook, Humboldt, Livingstone, Stanley, Amundsen. Aici erau și scriitorii: primul care mi-a atras atenția când am deschis calendarul a fost, întâmplător, Dickens; era și primul său portret care-l vedeam, în stânga sus, pe pagina spre șase februarie și sub data scria: „Aruncă o privire și celui mai înjosit din gloată!” – o propoziție care cuprindea un adevăr de la sine înțeles, încât azi trebuie să fac un efort spre a-mi închipui că ea mi-a fost cândva nouă; dar era și Shakespeare prezent și Defoe al cărui «Robinson Crusoe» se numărase printre primele cărți englezești primite de la tata; de asemenea Dante și Cervantes; desigur Schiller, Molière și Victor Hugo, de care vorbea adesea mama; Homer, care-mi era familiar din «Legendele antichității clasice» și Goethe, al cărui «Fauist» cu toate comentariile din casă, continua/să-mi fie interzis; Hebel¹² i) a cărui «Lădiță de giuvaieră» o foloseam la școală drept caiete de icctură la stenografie și mulți alții, pe care-i cunoșteam prin poezii din cartea de lecturi literare. Pe Walter Scott nu-l puteam suferi, voiam să-l înlăti/r și am început să-l mângălesc cu cerneală. Dar nu mă simțeam în largul meu și de aceea, cu înverșunare, mi-am făcut publică intenția chiar de la început. „Asta-i o ștrengărie”, a spus mama, „El nu se poate /apăra contra ta. Cu asta nu-l vei face să diisplăcă din lumie. Este unul din cei mai renumiți. scriitori și va rămâne în continuare în toate Calendarele. Și dacă se uită cineva la dine-n calendar, poate să-ți fie rușine”. M-am rușinat înainte de a se ajunge la așa ceva și-am încetat imediat cu munca de distrugere.

Duceam alături de acești bărbați de seamă o viață

minunată. Erau reprezentate toate popoarele și toate domeniile. Despre muzicieni știam deja câte ceva, luam ore de pian și mergeam la concerte. Se cânta Bach. Beethoven, Haydn, Mozart și Schubert. Efectul Pasiunii după Matei! 1 văzusem la marna. Pe ceilalți îi ascultam și cântam și eu deja câte bucăți din ai. Numele pictorilor și sculptorilor s-au umplut de conținut abia în perioada de la «Yalta», timp de doi sau trei ani le examinaseam tablourile cu sfială, simțindu-mă vinovat în fața lor. Erau prezenți și Socraite, Platan, Arisitotel și Kant. Erau de asemenea matematicieni, fizicieni, chimiști și naturaliști despre care n-auzisem niciodată. Scheuchzerstrafie pe care locuiam purta numele unuia din ei, mișuna chiar de inventatori. Abia se poate spune cât era de bogat acest Olimp! îi prezentam mamei fiecare medic în parte, lăsând-o să simtă cât de sus se aflau față de domnul conferențiar. Spre marea mea bucurie cuceritorii și conducătorii de oști jucau un rol cu totul neglijabil. Era o jiolitică voită și conștientă a autorului calendarului să adune pe binefăcătorii omenirii, nu pe distrugătorii ei. Alexandru cel Mare, Cezar și Napoleon erau desigur prezenți, nu-mi pot aminti de niciun alt nume din această categorie; și de aceștia îmi amintesc doar penitiru că în 1920 au zburat din calendar. „Acest lucru e posibil numai în Elveția”, spunea mama. „Sunt bucuroasă că trăim aici”.

Probabil că un sfert dintre bărbații de seamă din calendar erau elvețieni. De cei mai mulți nu auzisem niciodată nimic. Nici nu m-am străduit să aflu ceva despre ei, îi acceptam eu un soi ciudat de neutralitate, cel care dăduse numele calendarului, Pestalozzi, era reprezentativ pentru mulți. Probabil că și cu ceilalți s-a întâmplat la fel. Apariția lor acolo era posibilă pentru că era un calendar elvețian. Eu respectam isto

29 Johann Peter Hebel (1760 - 1826), poet aleman precum și artist remarcabil al prezei scurte na elvețienilor, ca republicani îmi erau la fel de dragi ca vechii greci. Astfel că mă feream să mă-ndoiesc de vreunul din ei și mă mângâiam cu speranțe că meritul fiecăruia va ieși în evidență cândva și pentru mine.

Nu este o exagerare când spun că trăiam cu aceste nume. Nu trecea o zi în care să nu răsfoiesc prin aceste fotografii și propozițiile explicative le cunoșteam pe de rost. Cu cât sunau mai exact, cu atât îmi plăceau mai mult. Ploua ou superlative, nenumărate «X cel mai mare» și «Y cel mai mare» mi-au rămas în amintire. Exista și aici o gradație care suna «X cel mai mare» sau «Y cel mai mare», „al tuturor timpurilor”. Boc klin era unul din cei mai mari pictori ai tuturor timpurilor, Holbein cel mai mare portretist al tuturor timpurilor. La expediții mă pricepeam și nu-mi convenea că Stanley figura drept cel mai mare cercetător al Africii; Livingstone îmi era mult mai drag, pentru că era și medic și se revolta împotriva sclaviei. În toate celelalte domenii acceptam fără comentarii ceea ce citeam¹. Mi-a sărit în ochi faptul că la doi bărbați «mare» era înlocuit eu «măreț», Michelangelo și Beethoven aveau locul lor aparte.

E greu de afirmat dacă acest stimul a fost favorabil, de netăgăduit este însă că m-a determinat să-mi fac speranțe cu care bravam. Nu inam întrebat niciodată dacă aș avea dreptul să zăbovesc printre aceste somități. Răsfoiam în calendar, oriunde-i găseam îmi aparțineau, erau icoanele mele. În tot cazul această preocupare mi-a sporit nu numai ambiția din care cea mai mare parte o promisem oricum de la mama. Erai cuprins de o venerație pură, nu era ușor, distanța față de figurile adorate părea incommensurabilă! Nu mai puțin decât creațiile le admirai

viața gea. Și, deși doreai în mod enigmatic să-l imiți pe unul sau altul dintre ei, rămânea marea masă a celorlalți, din domenii despre care nu știai absolut nimic, de a căror procedee de lucru puteai doar să te minunezi, deoarece nu vei reuși să le realizezi niciodată și ei erau, tocmai din acest motiv, un adevărat miracol. Bogăția spiritelor, multitudinea creațiilor lor, egalitatea în drepturi sub care figurau aici, diversitatea originii lor, a limbilor, a epocilor în care trăiseră, dar și diferența duratei lor de viață – unii din ei au murit foarte tineri – nu știu ce mi-ar fi dat un sentiment mai puternic al imensității, al bogăției și al speranței omenirii decât această colecție de 182 din cele mai bune capete.

ÎNCĂTUȘAREA CĂPCĂUNULUI

Pe 23 decembrie, «Junius Brutus» a plecat la Arosa, însoțit de o scrisoare lungă către mama cu instrucțiunile de lectură: prima dată trebuie s-o citească în întregime, pentru a-și face o impresie generală, apoi, a doua oară, pe fragmente, cu un creion în mână, pentru a lua/ atitudine critică față de amănunte și a-mi relata despre ele. Era un moment mare, pretenții și așteptări încordate și, când îmi rememorez cât de/ mizerabilă ei>a această «operă», cum nu-mi îndreptățea mici cele mai mici speranțe și, mai ales, cât de repede mi-am dat eu însumi seama de/acest lucru, constat că neîncrederea pe care am simțit-o mai târziu față de tot ceea ce cu siguranță și orgoliu am așternut pe hârtie, datează din această perioadă.

Căderea s-a petrecut chiar în ziua următoare, înainte ca drama să fi ajuns în mâinile mamei. Îmi dădusem întâlnire cu – bunica și mătușa Ernestine, care mai locuiau la Zürich și pe care le vizitam o dată pe săptămână. După furtunoasa scenă nocturnă de la domnișoara Vogler, în care, ca să mă exprim așa, am luptat pentru mâna mamei

mele și am câștigat-o, relația mea cu cele două se schimbase total. Știau că n-are rost s-o lămurească pe mama să se recăsătorească, ea refuza cu hotărâre să facă un lucru care m-ar fi distrus pe mine. Ba s-a creat chiar un fel de simpatie între această soră mijlocie și mine, ea începu să înțeleagă că eram croit din familia Arditti și hotărât să nu mă apuc de câștigat bani, ci să îmbrățișez o carieră «umanistă».

Am întâlnit-o pe bunica singură, ea m-a întâmpinat cu o veste mare, și anume că a sosit unchiul Salomon – din Manchester și că mătușa se întoarce îndată cu el. Deci căpcăunul copilăriei mele din Anglia, cel pe care nu-l văzusem de șase ani și jumătate, de când părăsisem Manchesterul, descinsese acum la Zürich. Între aceste date se afla Viena și războiul mondial care se sfârșise cu speranța în Wilson și cele 14 puncte ale sale și acum, de curând, marea dezamăgire: Versailles. Fusesse adesea vorba de unchiul, admirația mamei pentru el nu scăzuse. Această admirație se referea exclusiv la succesul său comercial și atâtea lucruri importante se petrecuseră de atunci între mine și ea, în serile noastre de lectură ca și în lumeia reală a evenimentelor pe care o urmăream cu zel apăruseră personaje atât de mari, încât unchiul și puterea sa au scăzut în ochii mei. Mă uitam și acum la el ca la un monstru, o întruchipare a tot ce e detestabil, chipu-i era pe măsură, comturându-se în mine ca ceva brutal și hidos; dar acesit unchi nu mai reprezenta acum un pericol. Mă voi ridica și eu cu siguranță la nivelul lui. Când veni mătușa și spuse că ne așteaptă jos și că vrea să ne scoată la plimbare, am simțit un fel de entuziasm înălțător – eu la 14 ian. i, dramaturg, drama deja la poștă, voiam să-l înfrunt și să mă măsoar cu el.

Nu l-am mai recunoscut, arăta mai bine decât mă

așteptasem, la prima privire fața sa nu era urâtă și, nici într-un caz nu era cea a unui căpcăun. M-am mirat că mai vorbea cursiv nemțește după atâția ani de ședere în Anglia. Acum vorbeam cu el într-o limbă nouă. Faptul că nu mă silea să vorbesc englezește cu el îl simțeam aproape ca un gest nobil, de câțva timp ieșisem puțin din exercițiu cu engleza, pentru discuția serioasă ce era de așteptat mă simțeam mai sigur în germană.

„Care e cea mai selectă cofetărie din Zürich?“, întrebă el imediat, „acolo vreau să vă duc“. Mătușa Ernestine numi cofetăria Spriingii, economicoasă din fire s-a jenat să numească Huguenin, care era considerată și mai selectă. Pornirăm pe jos pe strada Gării spre Spriingii, mătușa, care avea ceva de cumpărat, rămase puțin în urmă și noi ne-am avântat îndată, așa cum se obișnuiește între bărbați, în politică. Eu i-am atacat pe aliați, în modul cel mai violent Anglia, pentru că el venea de acolo; după părerea mea chestiunea cu Versailles-ul era nedreaptă și contrazicea tot ce promisese Wilson. Cu destul calm îmi aduse și alte argumente, simțeam că violența mea îl amuza puțin, voia să audă ce-mi poate capul și mă lăsa să vorbesc. Dar, deși a vorbit atât de puțin, am observat că nu prea voia să-și spună părerea despre Wilson. În legătură cu Versailles-ul spuse: „Acolo mai joacă un rol și chestiunile economice. Dar despre aceste lucruri tu nu înțelegi încă nimic, și, degeaba nu duce nicio țară patru anii de aide război“. Ce m-a atins cu adevărat a fost întrebarea: „Ce părere ai de Brest-Litowsk? Crezi că nemții ar fi făcut altfel, dacă ar fi câștigat ei? învingătorul e învingător“. În acest moment și-a îndreptat pentru prima dată întreaga privire asupra mea: ochii îi erau glaciali și albaștri, îl recunoscui din nou.

La Spriingii mătușa Ernestine ne ajunse din ormă. În

felul său arogant unchiul comanda pentru n-ai ciocolată și prăjituri finie, el însă nu s-a atins de nimic, ca și când pe el nu l-ar fi servit, ne spuse apoi că efectuează niște călătorii importante, că nu prea are timp, dar cu toate acestea vrea s-o viziteze în zilele următoare și pe mama la Arosa. „Ce boală-i asta?”, mai întrebă el și-și dădu îndată răspunsul: „Eu nu sunt niciodată bolnav, n-am timp”. Adăugă apoi că nu ne văzuse pe toți de atâta vreme și că acum vrea să recupereze. „N-aveți niciun bărbat în familie. Asta nu-i treabă”. Nu «suna răutăcios, ci doar puțin pripit. „Și ce faci *tu*?” îmi spuse deodată mie, ca și când n-am fi discutat încă nimic unul eu altul. Accentul cădea pe „*faci*”, „*a face*” era important, restul fusese pentru el pălăvrăgeală. Am simțit că chestiunea devine serioasă și-am șovăit puțin. Mătușa, cu ochii și vocea ei de catifea îmi veni în ajutor. „Știi”, spuse ea, „vrea să studieze”. „Nu există, din el va ieși un comerciant”. Spuse „*a*” în loc de „*ein*”, deși vorbea foarte bine nemțește și, ou „*Gsehäft*” în loc de „*Geschäft*”, intra cu și mai mare hotărâre în sfera sa. Urmă apoi o lungă predică despre predestinarea familiei noastre pentru comerț. Toți fuseseră oameni die afaceri și el oferă un exemplu viu pentru cât se poate ajunge de departe. Singura excepție era verișorul său, doctorul Arditti, care însă a regretat curând alegerea făcută. Un doctor, spuse el, nu câștigă nimic, e doar un comisionar pentru cei bogați. Pentru orice fleac trebuie să sosească-n goană.

ca apoi să constate că nu-i nimic. „Ca tatăl tău”, spuse el, „și acum mama ta”. După părerea lui acesta era motivul pentru care doctorul Arditti a renunțat urgent la meserie, făcându-se oomarcainit ca toți ceilalți. Cincisprezece ani a pierdut prostul cu studiile și bolile oamenilor care nu-l interesau câtuși de puțin. Dar acum s-a aranjat totuși. Poate se va îmbogăți cu toți cei

cincisprezece ani. „Întreabă-l! El îți va spune același lucru!” Acest doctor Arditti, oaia neagră a familiei, mi-a încurcat mereu socotelile. Îl disprețuiam nespun de mult pe acest trădător al unei meserii adevărate și mă feream să-l întreb ceva, deși locuia și el pe atunci la Zürich.

Mătușa observă ce mi s-a întâmplat, poate că era și ea speriată, pentru că-l amintise într-un mod atât de brutal pe tata. „Știi”, spuse ea, „e atât de însetat de știință”. „Bine, bine! O cultură generală, o școală comercială, apoi ucenicia la prăvălie și apoi se poate afirma!” Se uita în jur, la cu totul altceva, pe mine nu m-a mai onorat cu nicio privire, apoi se întoarse spre soră-sa și-i zâmbi chiar când îi spuse, de parcă numai ea ar fi trebuit să audă: „Știi, eu vreau să-mi adun ti ui nepoții în afeeerile. mele. Nissim se va face comerciant, Georg la fel – i când va crește Frank al meu, vor face afaceri în frunte cu el!”

Frank în frunte! Eu, om de afaceri! Aveam chef să sar la el și să-l bat. M-am stăpânit și l-am salutat, deși mai aveam timp. Am ieșit afară în stradă, capul îmi ardea ca focul, și în această amețeală furioasă mă-ntorsei pe jos la Tiefen brunnen, eu o asemenea viteză de parcă mi-ar fi sfârâit călcâiele de mizerabila afacere. Primul sentiment ce se contura mai accentuat fu mândria mea. „Frank în frunte, eu comisul său voiajor, eu, eu” și apoi urma numele meu. În acea clipă m-am retras la adăpostul numelui meu, ca totdeauna când eram în pericol”. Îl foloseam rar și nu-mi plăcea să fiu agrăit cu el. Era rezervorul forței mele, poate că la fel ar fi fost și alt nume care-i aparține doar unui individ, dar acesta era și mai mult. Repetam întruna pentru mine acea propoziție a revoltei. Și, în cele din urmă, a rămas doar numele singur. Când am ajuns acasă îl repetasem de sute de ori pentru mine și-mi dăduse atâta forță, încât nimeni n-a observat nimic.

Era seara zilei de 24 și la «Yalta» era Ajunul Crăciunului. Cu săptămâni înainte nu se vorbea de nimic altceva. Pregătirile s-au făcut în secret. Era, cum. Îmi spunea Trudi, cel mai mare eveniment al anului. Ea, care combătea cu atâta vehemență linguseala, mi-a promis că va fi minunat. Acasă schimbaserăm, de fapt, totdeauna cadouri, dar asta era totul. Mama nu era credincioasă și nu făcea nicio deosebire între religii. O reprezentație cu «Nathan înțeleptul» la Burgtheater îi marcase pentru totdeauna atitudinea față de aceste lucruri. Dar amintirile despre obiceiurile de acasă, poate și demnitatea ei naturală, au împiedicat-o, probabil, să preia în întregime sărbătoarea Crăciunului. Astfel totul a rămas la un jalnic compromis al cadourilor.

La «Yalta» totul era aeuim împodobit, holul în care stăteam mai mult, de obicei cam gol și auster, era luminat în culori calde și mirosea a crengi de brad. Dar sărbătoarea începu într-o încăpere mult mai mică, în «camera de primire», situată imediat în spate. Acolo era și pianul care făcea servicii la concertele din casă. Deasupra, pe perete, atârna un taiblou care, datorită proporțiilor mici ale încăperii, mi se părea totdeauna uriaș: Luminișul sfânt de Böcklin. La început crezusem că-i originalul și-l priveam eu sfială ca pe primul taiblou «veritabil» dintr-o casă particulară, care mi-a atras atenția. Dar apoi într-o zi domnișoara Mina mi-a mărturisit că este o copie făcută de mâna ei. Provenea dintr-o perioadă mai veche, când nu se consacrase în exclusivitate copiilor ei, florile; și era atât de fidel copiat, încât toți vizitatorii casei îl confundau cu originalul. Domnișoara Mina stătea acum în fața operei ei și ne acompania la colinzi. De bună seamă că nu era cea mai bună pianistă din casă, dar puneă atâta suflet în aceste cântece, încât ne transmitea și nouă tot entuziasmul

ei. Stăteam toți înghesuiți unul lângă altul, nu prea era loc, și cântam din răspuțuri. După «Stille Nacht, heilige Nacht» și «O, du fröhliche, o du selige...» 3U fiecare mai avea voie să propună un cântec care i se părea potrivit și care-i plăcea. Dura destul de mult până erau îndeplinite toate doleanțele și mie-mi plăcea mai ales pentru că dura mult și nimeni nu se grăbea. Nu se putea citi pe fața nimănui așteptarea cadourilor, a celor proprii și a surprizelor rezervate pentru ceilalți. Apoi procesiunea se forma în încăperea de la capătul clădiri: unde ne așezam rapid în șir indian, cel mai mic, un băiat din Viena, venit pe perioada vacanței, era primul, urmam în ordine eu și așa mai departe până la ultimul. După aceea ajungeam, în sfârșit, în fața mesei lungi pe care se aflau cadourile împachetate foarte drăguț și ca supliment primea fiecare câteva versuri ironice făcute de mine, nu scăpăm nicio ocazie când era vorba de rime. Cadoul meu reprezenta statueta unui tuareg pe o cămilă într-o mișcare îndrăzneță și dedesubt cuvintele „Exploratorului african” împreună cu numele. Și cărțile primite corespundeau imaginii mele despre o lume mai bună: «Viața eschimoșilor» a lui Nansen, «Zürich – orașul vechi» cu fotografii din istoria orașului, «Sisto e Sesto», schițe de călătorie din Umbria. Erau reunite astfel multe lucruri din cele care mă atrăgeau și preocupau în acest timp și pe unchiul, care habar n-avea de toate acestea, ale cărui propoziții glaciale și urâte le-am mai auzit și-n timpul colinzilor, l-am alungat și l-am făcut să tacă.

După masa festivă am cântat până noaptea târziu. Era invitată o fostă internă, o cântăreață; domnul Gamper, violoncelist în orchestra

30 Două cunoscute colinzi germane orașului, care locuia împreună cu soția într-o mică clădire din vecini și

care fu acompaniat de pianistele noastre, Trudi și o olandeză. A fost atât de frumos, încât am avut un vis răzbunător. L-am încătușat pe unchiul de un scaun, silindu-l să asiste la festivitate. Muzica n-o suporta nici la Manchester. N-a rezistat mult să stea liniștit, încercând să se ridice brusc. Dar eu îl legasem așa de bine de scaun, încât nu putea ieși. În cele din urmă uită că-i un gentleman și sări cu scaunul pe spate afară din casă, o scenă ridicolă – față de toate fetele, de domnul Gamper și de doamne. Mi-aș fi dorit ca mama să-l fi văzut așa și ma'am propus ca dimineața să-i scriu totul.

CUM DEVII ODIOS

În această primă iarnă de când eram despărțit de mama și de frați, s-a produs o criză la școală. În ultimele luni simțisem la câțiva dintre colegi o reținere neobișnuită, care însă numai la unul sau doi dintre ei a ieșit expres în evidență, prin observații ironice. Habar n-aveam despre ce era vorba, nu mi-am dat seama că propria-mi comportare ar putea irita pe cineva, nu se schimbaseră nimic în componența clasei și colegii erau, cu puține excepții, aceiași pe care-i cunoșteam deja de peste doi ani. Chiar în primăvara lui 1919 clasa devenise mult mai mică, puținii care voiau să învețe greaca au mers la gimnaziul de literatură. Ceilalți, care se interesau de latină și alte limbi, au fost împărțiți la gimnaziul real în patru clase paralele.

La această reîmpărțire au mai venit câțiva elevi noi, unul din ei, Hans Wehrli, locuia și el în Tiefenbrunnen, având același drum spre casă ne-am apropiat mai mult unul de altul. Fața sa arăta ca și când pielea i-ar fi fost întinsă pe oase, era scofâlcită și brăzdată și părea astfel mai bătrână ca a celorlalți. Dar nu numai din această cauză arăta mai în vârstă: era gânditor și critic și nu făcea niciodată observații despre fete așa cum începuseră deja

unii din ceilalți colegi. În drum spre casă ne întrețineam totdeauna numai despre lucruri «reale» prin care înțelegeam pe atunci tot ce era în legătură cu știința, artele și cu restul lumii. Știa să asculte liniștit, ca apoi dintr-odată. să reacționeze vioi, cu păreri proprii, argumentate inteligent. Îmi plăcea această alternanță dintre calm și vioiciune, pentru că liniștea nu era trăsătura mea caracteristică, în fața oamenilor mă caracteriza vioiciunea. Rapiditatea o simțeam ca fiind trăsătura sa cea mai personală, știa îndată despre ce era vorba, fără să-i spui prea multe și avea totdeauna pregătit răspunsul, care putea fi pozitiv sau negativ; faptul că avea reacții imprevizibile înviora discuțiile noastre. Dar nu mai puțin decât mersul exterior al acestor discuții mă preocupa încrederea sa în sine, încredere ale cărei rădăcini nu le cunoșteam. Despre familia sa știam doar că exploata moara cea mare din Tiefenbrunnen, care măcina făina pentru pâinea locuitorilor din Zürich. Acesta mi se părea un lucru foarte necesar, era o activitate de cu totul altă natură decât ceea ce înțelegeam în rest prin «afaceri», care pluteau amenințătoare în jurul meu și de care, din cauza unchiului, mă temeam, urându-le. Apoi, când cunoșteam pe cineva mai bine, nu mai făceam un secret din repulsia mea față de tot ce era în legătură cu afacerile și profitul personal. Hanns părea să fi înțeles, deoarece îmi accepta calm părerile, fără să mă critice vreodată pentru ele; concomitent, m-a surprins că nu spunea niciodată ceva împotriva familiei sale. Peste un an a ținut la școală o expunere despre Elveția la Congresul de la Viena. Atunci am aflat că unul din strămoșii săi reprezentase cauza Elveției la Congresul de la Viena și am început să înțeleg că era o persoană «istorică». N-aș fi putut să o exprim pe atunci în cuvinte clare, simțeam însă că era împăcat cu

originea sa.

La mine chestiunea era ceva mai complicată. Tata stătea ca înger păzitor la începutul vieții mele și afecțiunea pentru mama, căreia îi datoram aproape totul, părea încă de nezdrunctat. Dar apoi urma imediat cercul celor, mai ales din partea mamei, pentru care nutream cea mai adâncă neîncredere. Lista începea cu tipul omului de succes, fratele ei din Manchester, dar nu se oprea la el. În vara lui 1915, cu ocazia vizitei la R'usciuc, a mai apărut vântul cel groaznic al mamei care era convins că fiecare membru al familiei îl fură și care până la sfârșitul vieții a ținut-o numai în procese. Apoi era doctorul Arditti, singurul din clan care-și alesese, după părerea mea, o profesie «frumoasă» și anume una care te făcea să trăiești pentru ceilalți oameni: dar trădase această profesie de medic și făcea afaceri, ca toți ceilalți. Pe linie paternă caracterele erau mai diversificate și, chiar bunicul, care-și demonstrase cu prisosință iscusința și în anumite situații și duritatea, avea atâtea alte calități, încât imaginea lui generală era mai complexă și, mai fascinantă. Nici n-am rămas cu impresia că el ar vrea să mă atragă cu forța în afaceri. Nenorocirea pe care o pricinuisese se întâmplase deja, moartea tatălui meu îl zguduise până-n măduva oaselor și tot răul pe care l-a făcut fiului lui a fost spre binele meu. Dar oricât de mult mă impresiona, să-l admir n-am putut niciodată și astfel a evoluat pentru mine, începând de la el spre trecut, o istorie a strămoșilor care duceau o viață orientală în Balcani, o alta decât a strămoșilor *lor* din Spania în urmă cu patru sau cinci sute de ani. De aceștia ai fi putut fi mândru: doctori, scriitori, filosofi, dar despre ei existau doar informații generale, care n-aveau nimic comun cu situația concretă a familiei.

În perioada acestor legături sensibile, precare și

incerte față de propria-mi origine, s-a petrecut un eveniment care, văzut din afară, părea foarte neînsemnat, dar care pentru dezvoltarea mea ulterioară a avut urmări hotărâtoare. Deși nu-mi face plăcere să vorbesc despre el, nu-l pot ocoli, pentru că a fost singurul eveniment penibil din cei cinci ani petrecuți la Zürich, la care mă întorc – de altfel cu un sentiment de imensă recunoștință; și dacă acest sentiment nu s-a cufundat total în plenitudinea bucuriei e numai datorită evenimentelor care s-au petrecut în lume mai târziu.

În anii copilăriei nu mi-a fost dat niciodată să simt vreo animozitate pentru că eram evreu. În Bulgaria, ca și în Anglia, asemenea lucruri nu se cunoșteau pe atunci. Ce observasem în această privință la Viena nu se îndrepta niciodată împotriva mea și mama, ori de câte ori îi relatam ceva din ce auzisem sau văzusem, obișnuia să interpreteze totul cu impertinența mândriei de castă, de parcă ar fi fost vizați doar ceilalți evrei și – nicidecum sefarzii. Acest lucru era cu atât mai ciudat, cu cât întreaga noastră istorie se baza pe izgonirea din Spania, dar în timp persecuțiile erau transpuse cu atâta intensitate într-un trecut îndepărtat, se avea în vedere probabil mai degrabă, ținerea lor departe de prezent.

La Zürich, Billeter, profesorul de latină, se indignase odată că mă anunțam prea rapid când puneam o întrebare; odată, luându-i-o înainte lui Erni, un băiat cam greoi din Lucerna, a insistat ca Erni să găsească singur răspunsul, l-a încurajat, spunându-i: „Gândește-te bine, Erni, o să-ți amintești. Nu ne lăsăm fruatrați de un evreu din Viiania”. Am fost luat cam tare și pe moment a trebuit să mă simt jignit. Dar eu știam că Billeter era un om bun, că voia doar să protejeze un băiat mai lent față de unul – ager și, deși observația se îndrepta împotriva mea, îl simpatizam în

fond pentru aceasta și-am căutat să-mi potolesc puțin zelul.

Dar cum să interpretezi acest zel de a te face remarcat? Un rol l-a jucat cu siguranță și o vivacitate sporită, rapiditatea spaniolei pe care o vorbisem în copilărie și care-mi rămăsese cu tempoul ei aparte și în limbile – mai lente, cum ar fi germana sau chiar engleza. Dar asta n-a putut fi totul: lucrul cel mai important rămânea dorința de afirmare în fața mamei. Ea aștepta răspunsurile pe loc, tot ce nu-ți venea imediat în minte, nu, mai conta. Ritmul în care-mi predase atunci, la Lausanne, doar în câteva săptămâni, germana, îl motiva prin succesul acestei metode, astfel că mai târziu totul s-a desfășurat în același ritm. În fond replicile dintre ea și miilne erau aslemănătoare celor din dramele de pe scenă: unul vorbea, celălalt replica, pauzele lungi erau o excepție și aveau de fiecare dată o anumită semnificație. Între noi nu existaseră asemenea excepții, în timpul scenelor noastre totul se petrecea cât ai bate din palme, abia se sfârșea o propoziție și începea cealaltă ca ripostă. Prin această deprindere mă afirmam în fața mamei.

Astfel vioiciunii mele native i se adaugă necesitatea sporirii ei, pentru – a mă impune în fața mamei. În mediul schimbat al cliaisei ma manifestam ca și acasă. Cu profesorii mă comportam de parcă ar fi fost mama. Singiura deosebire era că la școală trebuia să ridic mâna înainte de a-mi da drumul cu răspunsul. Dar atunci răspundeam rapid și ceilalți rămâneau cu buzele umflate. Nu mi-am dat niciodată seamă că purtarea mea ar putea să-i enerveze, ba chiar să-i jignească. Atitudinea profesorilor față de asemenea reacții rapide era diferită. Faptul că niște elevi se anunțau de fiecare dată era simțit de unii profesori ca o inițiativă salutară. Era în interesul

unei bune desfășurări a lecției, atmosfera nu lănezea, se petrecea ceva, aveau poate sentimentul că sistemul lor de predare e bun din moment ce declanșează imediat reacții corecte. Alții simțeau acest lucru ca pe o nedreptate și se temeau că anumite f în mai greoaie și-ar putea pierde speranța de a se realiza, tocmai datorită reacțiilor contrarii ale acelor pe care-i aveau permanent în fața ochilor. Acești profesori care aveau și ei într-un fel dreptate se purtau cu mine rece, considerându-mă o pacoste. Erau și dintre aceia care se bucurau că *știința* e la loc de cinste și ei erau cei care intuiau cel mai bine motivele flagrantei mele vioiciuni.

Eu cred că știința se vrea demonstrată și nu se mulțumește doar ca o existență ascunsă. Periculoasă mii se pare știința mută, pentru că ea devine tot mai mută și-n cele din urmă secretă și atunci trebuie să se răzbune pentru că e secretă. Știința care se conturează revelându-se altora este știința cea bună, ea solicită numai considerare, fără să atace pe nimeni. Contaminarea ce pleacă de la profesori și cărți încearcă să se răspândească. În această fază nevinovată, știința nu se îndoiește de sine, prinde imediat rădăcini, se întinde, radiază și vrea să cuprindă totul în această extensiune. I se atribuie proprietățile luminii, viteza cu care ar dori să se răspândească este cea maximă și-i acorzi cea mai mare cinstire denumind-o luminare culturală. În această formă au cunoscut-o grecii, înainte de a fi înghesuită de Aristotel într-un sistem. Nu trebuie să se creadă că era periculoasă înainte să fi fost sortată și pusă la adăpost. Cea mai pură expresie a unei științe nevinovate, pentru că trebuia să transmită cunoștințe, îmi apare Herodot. Clasificările sale sunt făcute după criteriul etnic și lingvistic. El n-duce argumente pentru clasificările sale când relatează despre

ele, ci face loc în capul ciitiitorului pentru tot felul de paranteze prin care i se prezintă aceste clasificări. În fiecare tânăr ce aude sute de lucruri felurite se ascunde un Herodot și important este ca acest tânăr să nu fie scos din această diversitate, pe motiv că de la el se așteaptă o limitare la o profesie.

Dar, cum partea esențială a vieții, inițierea în tainele cunoașterii, se desfășoară în școală, ea este și prima experiență publică a unui tânăr. Probabil că vrea să se remarce, dar mai mult decât atât el vrea să comunice, îndată ce știința pune stăpânire pe el, pentru ca ea să nu se transforme într-o simplă posesiune. Colegii mai lenți decât el își pot închipui că se lingusește pe lângă profesori și-l consideră un arivist. Dar el nu urmărește ceva precis, un anumit punct pe care vrea să-l atingă, dimpotrivă, asemenea puncte vrea să le depășească și să atragă profesorii în avântul său spre libertate. Nu cu colegii se măsoară el, ci cu profesorii. El visează să le alunge acestora practicismul, vrând ȃsă-i depășească. Doar pe aceia dintre ei care nu s-au supus practicismului, care-și dăruie spontan știința de dragul științei îi iubește cu o dragoste nemărginită, pe aceștia îl respectă reacționând rapid la întrebările lor, acestora le ȃmulțumește neconținut pentru neconținuta lor dăruire.

Dar prin acest respect se detașează de ceilalți sub ochii cărora se desfășoară. Nu le dă atenție, în timp ce el zise scoate în evidență. Nu le vrea nici într-un caz răul, dar îi ignoră, ei nu participă la joc, există doar ca spectatori. Deoarece ei nu sunt pătrunși ca el de neclintirea profesorului nu vor să-l recunoască și trebuie să creadă că-l utilizează în jocul lor murdar. Îl urăsc pentru un spectacol în care lor nu le revine niciun rol, poate îl invidiază puțin pentru faptul că rezistă. Dar mai ales îl consideră un

zurbagiu care le încurcă dușmănia lor naturală față de profesor, dușmănie existentă și în el, dar pe care în fața lor o transformă în respect.

PETIȚIA

În toamna lui 1919, când m-am mutat la Tiefenbrunnen, clasa fusese din nou împărțită, eram de toți 16; Färber și cu mine eram Isingurii evrei din clasă. Desenul geometric îl țineam într-o sală specială, fiecare avea sertarul ȝsău închis, cu etichetă. Într-o zi din ȝoctombrie, în toiul scrierii dramei, acțiune străbătută de tot felul de sentimente sublime, am găsit în această sală eticheta numelui meu mâzgălită cu tot felul de defăimări: „Abrahamli, Îlsaakli, Judeli căra-ȝi-vă din gimnaziu, n-avem nevoie de voi.”²⁴ Pe eticheta lui Färber apăruseră lucruri asemănătoare, mâzgălelile nu erau identice și e posibil ca n-amintirea mea să se amestece unele din injuriile adresate mie cu cele adresate lui. Am fost atât de mirat, încât la început nu mi-a venit să cred. Nimeni nu mă ponegrise până atunci și, cu cei mai mulți dintre colegi, eram împreună de mai bine de doi ani și jumătate. Mirarea s-a transformat curând în ură, jignirea o simȝteam ca foarte gravă, de «honor», de onoare, îmi era plin – capul încă din fragedă copilărie și mai ales mama manifesta un zel deosebit în această chestiune a «onoarei», indiferent dacă era vorba de sefarzi, de familie sau de fiecare din noi în parte. Evident, nu fusese nimeni dintre colegi, și alte clase țineau ora de desen geometric în această sală, dar eu am simȝtit un fel de satisfacție răutăcioasă la unul sau doi dintre colegii mei când au văzut cât era de adâncă lovitura.

Din această clipă totul s-a schimbat. Probabil că au existat și înainte tachinări răutăcioase pe care n. u le-am

---

24 In original forma prescurtată Gymi pentru Gymnasiun în argoul eġevilo'

prea băgat în seamă, de acum încolo le trăiam ou conștiința trează, nu-mi scăpa nici cea mai mică observație împotriva evreilor, tachinările se înmulțeau și, în timp ce înainte porneau dintr-un singur punct, acum aveam impresia că vin din mai multe părți. Băieții de la început, mai evoluți din punct de vedere intelectual, nu mai erau la noi: Ganzhorn care rivalizase ou mine și-mi era superior în multe privințe, alesese gimnaziul de literatură la care, conform înclinațiilor, ar fi trebuit să merg și eu. Ellenbogen, cel mai matur din punct de vedere intelectual, plecase la o altă secție. Cu Hans Wehrli fusesem împreună o jumătate de an, dar a plecat în clasa paralelă, aveam încă același drum spre casă, dar în această perioadă nu participa la viața internă a clasei. Richard Bleuler, un băiat visător și cu multă fantezie, pe care mi l-aș fi dorit ca prieten, se ținea la distanță de mine. De la altul, un fel de contrainteligență în clasă, pornise, după părerea mea, acțiunea. Probabil că acesta simțea o repulsie deosebit de puternică față de «agitația mea vioaie», cum suna formula de mai târziu. El avea propria-i deșteptăciune care pe atunci nu coincidea cu deșteptăciunea școlii, era și mai matur și începea să se intereseze deja de lucruri de care eu încă habar n-aveam, de așa-zise lucruri vii, care, la urma urmei, cum poate credea el, erau mai importante. Din grupa celor structurați oarecum la fel, pentru care problemele cunoașterii prezentau importanță sau doar făceau paradă de ele, rămăsesem, așa mi se părea mie, singur și nu m-am gândit cât de mult trebuie să-i fi supărat pe alții acest «monopol».

193

Astfel, prin aceste atacuri, m-am trezit acum băgat în aceeași oală cu Färber cu care n-aveam, de fapt, nimic comun. El cunoștea evrei din celelalte clase și-mi povestea

de situația de acolo. De la toți soseau vești asemănătoare, peste tot aversiunea față de evrei părea să ia proporții și să se manifeste tot mai deschis. Poate că Färber exagera în cele ce-mi transmitea, era un tip nechibzuit și emotiv. În plus se simțea amenințat în mai multe feluri: era leneș și era elev slab. Înalt, destul de voluminos, era singurul din clasă cu părul roșu. Nu putea trece neobservat când apărea în față pe o fotografie a clasei, pentru că-i acoperea pe cei din spate. Într-o asemenea fotografie fața-i fusese decupată. Se părea că nu le plăcea să-l vadă în prim plan în fotografii, mai mult, erau» semn că voiau să-l excludă total din clasă. El era însă elvețian, tatăl său era elvețian, limba sa maternă era dialectul, departe de el gândul că ar putea trăi vreodată altundeva. Se temea că n-o să promoveze clasa și, datorită incapacității sale, simțea adesea nemulțumirea profesorilor făcând corp comun cu dușmănia manifestată de colegi. Nu era de mirare că veștile pe care mi le aducea despre evreii din clasele paralele îl sporeau propria neliniște. Eu ou-i cunoșteam pe ceilalți elevi evrei și niciu simțeam nevoia de a discuta cu ei în parte. Această legătură fu de: la început misiunea sa de care se achită cu zel și cu o panică crescândă. Abia când mi-a povestit de un băiat: „Dreyfus mi-a spus că e așa. de disperat, că nu mai vrea să trăiască”, am intrat și eu în panică... L-am întrebat îngrozit: „Crezi că vrea să se sinucidă?” „Nu suportă» se sinucide”. Eu nu credeam cu adevărat, după cum știam din proprie experiență situația nu era atât de gravă, era vorba de tachinări răutăcioase care se înmulțeau în tot cazul de la o săptămână la alta. Dar gândul că Dreyfus s-ar putea sinucide, cuvântul „a se sinucide” îmi alunga liniștea. „A se sinucide” era deja un cuvânt groaznic, în timpn războiului primise o încărcătură profund oribilă, dar războiul se terminase de un an și eu

trăiam în speranța unei Păci Veșnice. Povestirile despre abolirea războiului, scornite în continuare pentru mine și frații cei mici, și care sfârșeau toate cu reînvierea celor căzuți, nu mii se mai păreau simple istorii. Pacea Veșnică își găsisese un adept în Wilson, președintele american, în care credeau cei mai mulți. E greu să-ți închipui azi cât de puternică era acea speranță care cuprinsese pe atunci: lumea. Eu pot depune mărturie că ea a cuprins și copiii, eu nu crann nici într-un caz singurul și discuțiile cu Hans Wehrli în drum spre casă oglindeau cu prisosință aceste opinii, seriozitatea și demnitatea care um pleau asemenea discuții erau dictate în bună parte de această speranță.

Dar exista ceva ce mă-ngrozea și mai mult decât «a omorî» și anume că cineva se putea sinucide. Nu pricepusem deloc cum Socrate a luat *calm* paharul de cucută. Nu știu cum mi-a venit ideea că orice sinucidere ar putea fi împiedicată, dar știu că eram convins încă de pe arunci de aceasta. Ar trebui doar să se afle la timp de intenție și să se întreprindă pe loc ceva împotriva. Îmi imaginam ce-ar trebui să i se spună candidatului: că i-ar părea rău dacă ar putea afla după un timp de fapta sa, dar atunci e prea târziu; mai bine ar fi să aștepte și în acest răstimp s-ar putea răzgândi. Acest argument îl consideram irezistibil, îl exersam în monologurile mele până s-ar fi ivit ocazia să-l aplic; dar nu se ivise încă niciuna. Chestiunea cu Dreyfus se prezenta altfel „poate că unii cochetau eu gânduri asemănătoare. Știam de sinucideri în «masă din istoria grecească și evreiască și, deși la ei era vorba în moce obișnuit de libertate, relatările despre ele îmi lăsaseră sentimente amestecate. Mă bătea gândul unei acțiuni publice, prima și singura din acei ani ai tinereții. În cele cinci clase paralele ale anului nostru existau în total 17 evrei. Eu am proipus să ne întâlnim odată toți, în

majoritatea cazurilor nu ne cunoșteam deloc, pentru a ne sfătui împreună ce-i de făcut, eu m-am gândit să concep o petiție către Rectorat³¹, unde probabil, nu se știa nimic despre presiunile la care eram supuși.

Ne-am întâlnit la Restaurantul «Rigibliok», sus pe Muntele Zürich, de unde, în urmă cu șase ani aruncasem prima privire asupra Zürichului. Au venit toți 17, petiția fu hotărâtă și elaborată pe loc. În câteva propoziții obiective, noi, elevii evrei, din clasele a treia, atrăgeam atenția Rectoratului asupra antisemitismului în creștere care domnea în aceste clase, rugând să se ia măsuri corespunzătoare împotriva acestui fenomen. Au semnat toți, domnea o mare ușurare. Noi aveam încredere în lector care era puțin cam temut pentru severitatea sa, dar care trecea și ca un om foarte drept. Petiția trebuia s-o depun eu la Rectorat. Așteptam efecte miraculoase de pe urma ei și Dreyfus declară că vrea să rămână în viață.

Au urmat apoi săptămâni de așteptare. Eu credeam că vom fi chemați toți la Rectorat și mă gândeam ce-ar trebui să spun? Trebuiau să fie cuvinte demne, n-aveam voie să ne arătăm slabi, totul cât se poate de concis și de clar și nu cu sensibilitate exagerată. Dar despre onoare trebuia spus oricum ceva, pentru că tocmai ea ne interesa. Nu se-ntâmpla nimic și eu mă temeam că petiția ajunsese în coșul de hârtii. Orice reacție, chiar și o muștrare pentru acțiunea noastră arbitrară mi-ar fi plăcut mai mult. Pentru moment tachinările s-au mai potolit și acest lucru m-a mirat și mai rutilt, căci dacă, fără să știm noi, colegii ar fi primit o muștraluială, ar fi trebuit să aflu de la unul din ei care-mi era mai apropiat.

După cinci, șase săptămâni, poate că au trecut și mai multe, am fost chemat eu singur la Rectorat. N-am fost primit de severul rector Amberg. Mă aștepta prorectorul

Usteri cu petiția în mână, de parc-atunci ar fi primit-o și-ar citi-o pentru prima dată. Era un bărbat mic da statură, care datorită sprâncenelor sale arcuite părea că-i mereu vesel și zâmbește, dar cum nu era bine dispus, m-a întrebat doar: „Tu ai scris asta?” Am spus da, era scrisul meu, și nu numai că o scrisesem, dar o și concepusem. „Ridici prea des mâna”, a spus el după aceea, ca și când chestiunea m-ar fi privit doar pe mine, și rupse în fața mea hârtia cu semnăturile, aruncând bucățelele în coșul de hârtii. Cu aceasta mi-a dat drumul. Totul se petrecuse atât de rapid, încât n-am putut spune nimic. «Da», fusese singurul meu cuvânt de răspuns la întrebarea sa. Stăteam în fața ușii Rectoratului ca și când n-aș fi bătut încă la ea

31 În Elveția și conducerea unei școli și, dacă nu m-ar fi impresionat atât de mult bucățelele de petiție care au zburat în coșul de hârtii, aș fi crezut că visez.

În clasă se terminase acum cu perioada de menajamente, tachinările începură din nou, cu deosebirea că se întetiseră și nu mai conteneau. În fiecare zi se făcea câte o observație bine ticluită și mă deruta tfaptul că era îndreptată, în general, împotriva evreilor sau a lui Färber personal, eu însă eram omis, de parcă n-aș fi ținut și eu de ei. O consideram o tactică voita pentru a ne dezbiina, mi-am bătut însă multă vreme capul gândindu-mă ce-a vrut să spună prorectorul ou ridicarea mâinii. Până în acea clipă când pronunțase el cele patru vorbe, nu-mi dădus? prin gând că făceam ceva rău ridicând în continuu mâna. Se întâmpla într-adevăr că eu să am pregătit răspunsul înainte ca profesorul să fi terminat de pus întrebarea. Hunziker opunea rezistență grabei mele și nu mă băga în seamă până nu coboram brațul. Poate că asta era tactica cea mai inteligentă, dar nici ea nu reușea să-mi schimbe total reacțiile vioaie. Dacă se cerea sau nu un răspuns,

brațul meu era tot sus. În decursul anilor nu mi-a venit nici măcar o dată ideea că acest lucru ar putea să-i siupare pe colegii mei. În loc să mi-o spună, ceva mii înainte, în clasa a doua, mă porecliseră Socrate, încurajându-mă prim această onoare pe care o simțeam ca atare. Abia acea propoziție seacă a lui Usteri: „Ridici prea mult mâna”, mi-a paralizat brațul, era și timpul, și di atunci îl țineam cât puteam de bine jos. Devenisem morocănos, nu mă mai bucuram de școală. În loc să aștept întrebările la lecție, așteptam următoarea ironie în pauză. Orice observație disprețuitoare la adresa evreilor mă provoca la contraargumente. Mi-ar fi plăcut să dezmint totul, dar n-a fost cazul, nu era vorba de o disputa politică, ci, cum aş zice azi, de formarea unei clici. În capul meu se nășteau dementele unei noi ideologii; salvarea omenirii de războaie o preluase Wilson. I-am cedat-o lui, fără a pierde însă interesul pentru ea., toate discuțiile deschise se refereau încă tot la aceasta chestiune. Dar găndiurile miele ascunse, păstrate doar pentru mine, căci cu cine era să vorbesc despre ele, se refereau la soarta evreilor.

Färber era mult mai năpăstuit decât mine, pentru că el nu corespundea așteptărilor profesorilor. Era de felul lui leneș, dar acum a renunțat total să mai lucreze. Aștepta deprimat următoarea umilință și apoi se înfuria dintr-odată. Se enerva, respingea atacurile și poate că nici nu observa câtă satisfacție le dădea dușmanilor prin reacțiile sale violente. Era însă o vrajbă internă, pentru că la jigniri răspundea cu insulte într-un autentic dialect elvețian în care nu-l întrecea nimeni. După câteva săptămâni s-a hotărât să facă un pas serios. S-a dus era pauză la Hunziker și s-a plâns de comportarea dușmănoasă a clasei. Tatăl său îl roagă frumos să transmită Rectoratului aceste plângeri. Dacă nu se schimbă nimic, tatăl său va merge

personal la Rectorat.

Deci, așteptam iarăși un răspuns și iarăși nu sosea nimic. Discutam între noi ce-ar zice Färber dacă l-ar cita pe el pentru interogatoriu la Rectorat. Eu l-am sfătuit să nu-și piardă răbdarea. I-am spus că trebuie să-și păstreze calmul și să raporteze pur și simplu. M-a rugat să exercez cu el ș-am făcut-o de mai multe ori. Se enerva chiar și atunci când începea să vorbească cu mine, se zăpăcea și insulta adversarii. Mergeam uneori la el acasă să-l ajut la teme. La sfârșitul fiecărei ore de meditație urma discursul pentru Rectorat. A trecut atâta timp până l-a învățat; când, în sfârșit, i-am putut spune: acum e bine, mi-a venit în minte Demostene și l-am consolat cu greutățile acestuia. Acum eram înarmați și așteptam mai departe. Nu sosea niciun răspuns, Rectoratul tăcea, chiar și Hunziker, pe care-l observam cu atenție în timpul orelor pentru a surprinde la el cea mai mică schimbare, a rămas același, poate doar că a devenit și el mai sec, se întrecea în luciditate și ne-a dat ca temă o compunere pe care nu i-am iertat-o: o scrisoare către un prieten prin care-l rugam, pe acesta, să ne comande o cameră, o bicicletă sau un aparat de fotografiat.

S-a schimbat înisă atmosfera din clasă. În februarie, la patru luni după începerea întregii camapamii, tachinările s-au rărit dintr-odată. N-avea; în încredere, eram sigur că vor începe din nou, dar de data asta m-am înșelat. Colegii erau ca înainte, ca în timpurile vechi. Nu mai atacau, nu mai ironizau, mi se părea chiar că evitau premeditat cuvântul care concentra toată umilința. Cel mai mult m-am mirat de adevărații dușmani de la care pornise acțiunea. În vocea lor suna acum și ceva cordial atunci când mi se adresau și eu eram peste măsură de fericit când mă întrebau ceva ce nu știau. Ridicarea mâinii

rămase în continuare redusă la minimum și am reușit, culmea autorenuințării, să păstrez uneori doar pentru mine lucrurile pe care le știam și să șed nesimțitor, chiar dacă mă mânca sub limbă.

De Paști, vechiul ȧan școlar se terminase, s-au făcut câteva schimbări radicale, cea mai importantă a fost aceea că profesorii ne spuneau «Dumneavoastră». Din clădirea principală a gimnaziului, de formă pătrată, acoperită cu zinc, construită pieziș și cam sobru într-un întrând din» Rămistrașe, care urca și domina astfel peisajul citadin din imediata apropiere, clasa noastră a fost mutată la «Schanzenberg». Această clădire apropiată era situată pe un deal separat și, pentru că inițial nu fusese concepută ca o clădire de școală, semăna cu o casă particulară. Sala de clasă avea o verandă și se deschidea spre grădină, în timpul orelor țineam ferestrele deschise, simțeam miresme de copaci și flori, propozițiile latinești erau acompaniate de cântecul păsărelor. Era aproape ca la Tilefenbrunnen, în grădina «Yaltei». Färber rămase repetent, dar având în vedere rezultatele sale, faptul nu constituia nicio nedreptate, nu era singurul. Clasa devenise mai compactă și atmosfera rămase schimbată. Toți participau în felul lor la lecții, eu mă feream de prea mult zel și ura celorlalți părea să fi trecut. În măsura în care-ți poți închipui o colectivitate într-o clasă, aici se realizase. Fiecare avea calitățile sale și fiecare era respectat. Fiindcă nu mă mai simțeam amenințat, am observat că colegii erau interesați, chiar și aceia care nu se caracterizau prin rezultate deosebite la învățătură. Ascultând discuțiile lor, am remarcat lipsa mea de informare în multe domenii extrașcolare și am pierdut ceva din aroganța care contribuise, cu siguranță, la nenorocirea din iarna trecută. Era evident că unii, care se dezvoltaseră mai încet,

recuperau acum. Într-un fel de club de șah care se formase, eram bătut adesea în mod serios. Am ajuns în rolul în care se găsiseră înainte alții față de mine, admiram jucătorii mai buni și am început să mă gândesc la ei. De o compunere a lui Richard Bleuler, care fusese atât de bună, încât a fost citită în public, am rămas încântat; era departe de a fi școlărească, era inventivă, plină de idei fantastice, era ca și când n-ar exista cărți. Am fost mândru de Bleuler, m-am dus în pauză la el și i-am spus: „Ești un adevărat poet”, voiam, ceea ce el nu putea ști, să spun cu aceasta că eu nu sunt, pentru că în ceea ce privește drama mi se deschiseseră între timp ochii. Probabil că primea acasă o educație minunată, pentru că a refuzat cu modestie, spunând: „Asta nu-i ceva deosebit”. Așa și credea, modestia lui era sinceră. Căci înaintea lui fusesem eu la rând cu cititul compunerii, pătruns de inexplicabila încredere în forțele proprii eu care făceam pe grozavul, iar când m-am întors la locul meu și el a trecut pe lângă mine mergând în față spre a-și citi compunerea, îmi șoptise în grabă: „A mea este mai bună”. Deci el știa acest lucru și eu îmi dădeam seama cât era de adevărat; acum, când m-am plecat cinstit în fața lui, îmi spuse, la fel de cinstit: „Asta nu-i ceva deosebit”. Era clar că trăiește acasă printre scriitori: îmi imaginam că mama sa și prietena acesteia, Ricarda Huch, își citeau noile opere în prezența lui și măntrebam dacă și ele spuneau: „Asta nu-i ceva deosebit”. Era o învățătură: puteai face ceva deosebit și să nu te-ncrezi deloc. Ceva din această recent descoperită modestie a pătruns și în scrisorile către mama, totul n-a durat mult, dar în îngâmfarea mea era acum un vierme care mă împiedica să mai confecționez drame după vechiul model. Era același Bleuler care, prin refuzul său, mă jignise profund iarna trecută, căci eu l-am simpatizat mereu, dar

acum era clar că avea motiv serios să nu-i placă multe lucruri la mine.

Într-un cuvânt, fusese o iarnă cu urmări adânci: acomodarea la «Yalta», fără nicio ființă de sex masculin, unde făceam tot ce voiam, înconjurat de o afecțiune oarbă, ba chiar de un fel de divinizare de către femei de toate vârstele; atacul tăios din partea unchiului care voia să mă sufoce în afacerile sale; campania zilnică din clasă. Când aceasta trecuse, în martie, i-am scris mamei că o bucată de vreme am urât oamenii, că n-am mai avut chef de viață. Dar acum totul s-a schimbat, îi scriam că sunt conciliant și că mi-a trecut setea de răzbunare. În perioada următoare de la Schanzenberg, o perioadă mai norocoasă de conciliație și cu dragostea de oameni renăscută, chiar dacă mi-au rămas unele îndoieli, nou era faptul că ele se îndreptau împotriva mea.

De fapt atacurile fuseseră, cum am aflat mai târziu, stopate de sus, într-un mod inteligent, pe nesimțite și fără a se face caz. Chiar dacă petiția de care eram atât de mândru ajunsese la coșul de hârtii, totuși câțiva colegi fuseseră interogați la Rectorat. Observația făcută de Usteri așa în treacăt: „Ridici prea des mâna”, fusese una din consecințele ei. Această observație mă jignise profund tocmai datorită izolării ei enigmatice și grație ei îmi schimbasem comportamentul. Cred că și adversarilor li s-au făcut niște observații utile, altfel n-ar fi încetat dintr-odată campania începută. Pentru că totul s-a petrecut atât de discret, în perioada umilinței a trebuit să-mi închipui că nu le păsa deloc de petiție, dar în realitate lucrurile stăteau chiar invers.

PREGĂTIT PENTRU INTERDICȚII

Cea mai timpurie interdicție de care-mi amintesc din copilărie a fost una spațială, ea se referea la grădina

noastră, în care mă jucam și pe care n-aveam voie s-o părăsesc. Nu era voie să ies pe stradă în fața porții. N-aș mai putea preciza cine a pronunțat această interdicție, cred că a fost atotputernicul bunic a cărui casă se găsea în imediata apropiere a porții. La respectarea acestei interdicții vegheau micile bulgăroaice și servitorul; imaginea ȝiganilor de afară, de pe stradă, care, așa cum mi-a fost dat adesea să aud, îi băgau pe copiii fără stăpân în sac și-i luau cu ei, a contribuit, probabil, la respectarea ei. E posibil să fi existat și alte interdicții de acest fel, dar s-au pierdut, pentru că au fost umbrite de una care s-a abătut asupra mea ca trăsnetul, într-un moment îngrozitor, când aveam cinci ani și când era gata să devin criminal. Pe-atunci, când eu toporul ridicat îngânam pe buze cântecul de război „Acum o voi omorî pe Laurica!”, când m-am aruncat asupra tovarășei mele de joacă ce-mi refuzase mereu, în modul cel mai chinuitor, să arunc o privire în caietele ei, atunci când cu siguranță aș fi lovit-o dacă aș fi reușit să ajung destul de aproape de ea, atunci m-a întâmpinat bunicul, mânios ca însuși Dumnezeu, a ridicat bastonul și mi-a smuls toporul din mână. Groaza cu care eram privit de toți, seriozitatea consiliilor de familie despre copilul asasin, absența tatălui care nu putea atenua nimic, astfel încât mama, fapt cu totul neobișnuit, a intervenit în taină în locul lui și, în ciuda celei mai crunte pedepse, încerca să mă consoleze pentru spaima, prin care am trecut, toate acestea, dar mai ales comportamentul bunicului care, sub cele mai groaznice amenințări m-a snopit în bătaie cu bastonul său, au avut un efect atât de persistent asupra mea, încât aceasta a fost interdicția primordială și primară din viața mea: interdicția de a ucide.

Nu numai că mi-a fost interzis să mai ating vreodată

toporul, dar nu mai aveam voie nici să intru în curtea bucătăriei, de unde-l adusesem. Servitorul armean, prietenul meu, nu mai cânta pentru mine, deoarece fusesem alungat și de la fereastra spațioasei camere de zi, de unde-l urmărisem mereu; pentru a nu mai zări niciodată toporul, mi-a fost interzis să arunc chiar și o privire în curtea bucătăriei și, când odată de dorul armeanului am reușit să mă furișez neobservat la fereastră, toporul dispăruse, lemnele stăteau necrăpate, armeanul stătea fără lucru și, cu reproșuri în priviri, îmi făcu semn cu mâna să dispar urgent.

Tot timpul simțeam o ușurare în faptul că nu lovise; bunicul mi-a reproșat și în săptămânile următoare că Laurica ar fi fost moartă dacă mi-ar fi reușit intenția, cum ar fi arătat în băltoaca de sânge, cum i-ar fi țâșnit creierii din craniul lovit, cum nu s-ar mai fi sculat și n-ar mai fi vorbit niciodată, cum eu, drept pedeapsă, aș fi fost închis într-o cușcă de câini unde, singur-singurel, mi-aș fi petrecut viața izgonit de toți, n-aș fi ajuns niciodată la școală, n-aș fi învățat să scriu și să citesc și cum aș fi plâns și m-aș fi milogit în zadar ca Laurica să reînvie la viață și să mă ierte, cum nu există iertare pentru crimă, pentru că mortul nu mai e niciodată în stare s-o acorde.

Acesta a fost, deci, Sinaiul meu, aceasta interdicția, așa s-a născut religia mea adevărată, dintr-o anume întâmplare personală ireparabilă care, cu toată nereușita, mă urmărea ori de câte ori îl întâlneam pe bunicul în grădină. Ori de câte ori l-am întâlnit, în lunile următoare, își ridica amenințător bastonul, amintindu-mi de ticăloșia de care aș fi fost în stare dacă nu s-ar fi amestecat el în ultima clipă. Sunt de asemenea convins, fără s-o pot dovedi, că blestemul care a căzut asupra tatii cu câteva luni înainte de mutarea noastră în Anglia, era în legătură

cu comportarea sălbatică a nepotului, de parcă eu l-aș fi împins la pedepsele și amenințările de care s-a lovit în final autoritatea sa asupra noastră.

Am crescut sub dominația interdicției de a omorî și, chiar dacă nicio interdicție ulterioară nu s-a ridicat la intensitatea și importanța primei, toate și-au tras seva din ea. Era de ajuns să formulezi ceva clar ca interdicție fără a pronunța noi amenințări, cea veche dăinuia, efectul cel mai mare asupra mea avându-l înspăimântătoarele imagini care-mi fuseseră prezentate ca urmări ale unei crime reușite: capul crăpat, creierii împrôscați și când mai târziu, după moartea tatălui, bunicul s-a transformat în fața **m**; a în cel mai blând dintre tirani, acest lucru n-a modificat nimic din spaimele pe care mi le stârnise. Abia acum, când meditez puțin la toate acestea, înțeleg de ce n-am putut atinge niciodată creierul și alte măruntaie ale unui animal, erau interdicții de alimentație care mi s-au impus de la sine.

O altă interdicție de alimentație izvorâtă din primele ore de religie de la Manchester a fost distrusă în germene de o acțiune barbară a mamei. În casa Florentin din Barlowmore Road se adunau la orele de religie câțiva băieți ai cunoștințelor apropiate. Orele erau ținute de Mr. Duke, un bărbat tânăr, cu barbă ascuțită, originar din Olanda. Nu eram mai mulți de șase sau șapte. Arthur, băiatul proprietarului, prietenul meu cel mai bun, era prezent. Erau de față numai persoane de sex masculin și, când Mirry, sora mai mare a lui Arthur, din curiozitate sau poate să caute ceva, intra în camera unde eram adunați, Mr. Duke nu mai scotea o vorbă și aștepta tăcut până ce aceasta părăsea din nou camera. Bănuiam că voia să ne spună un mare secret. Istoria lui Noe și a corăbiei sale pe care ne-o povestea nu era nouă pentru mine. M-a surprins

însă cu Sodoma și Gomora, poate că acesta era secretul, deoarece tocmai când era la rând soția lui Lot să se prefacă într-o coloană de sare a intrat camerista englezoaică și a luat ceva din sertarul de la bufet. De data asta Mr. Duke a amuțit în mijlocul propoziției. Soția lui Lot se uitase frivolă în jur și noi așteptam cu atenția încordată la maximum pedepsirea ei. Mr. Duke se întunecă la față, își încreți fruntea, urmărind mișcările caméristei cu o dezaprobare evidentă. Soția lui Lot primi amânare și după ce a ieșit camerista, el s-a apropiat mai tare de noi și ne-a spus aproape șoptit: „Nu ne agreează. Este mai bine să nu audă ce vă spun”. Apoi așteaptă puțin și ne aduse la cunoștință cu voce solemnă: „Noi, evreii, nu mâncăm carne de porc. Asta nu le place, ei își savurează slănina la micul dejun. Voi n-aveți voie să mâncați carne de porc”. Era ca o conjurație și, deși soția lui Lot încă tot nu încremenise, interdicția a pătruns adânc în mine și m-am hotărât să nu mănânc pentru nimic în lume vreodată carne de porc. Abia după aceea și-a dres glasul Mr. Duke, întorcându-se înapoi la soția lui Lot și vestindu-ne celor care-l ascultam pe nerăsuflăte pedeapsa ei salină.

M-am întors înapoi în Burton Road copleșit de o nouă interdicție, pe tata nu l-am mai putut întreba. Dar mamei i-am relatat ce se-ntâmplase, pieirea Sodomei se lega de carnea de porc, a zâmbit când i-am explicat că slănina pe care o mânca guvernanta la dejun e interzisă pentru noi, a dat din cap fără să mă contrazică și de aici am dedus că ea, deși femeie, cum ar fi spus Mr. Duke, ținea „de noi”.

Nu la mult timp după aceasta, mama, guvernanta și cu mine am servit prânzul în sufragerie. Am mâncat o carne roșiatică, necunoscută până atunci, era foarte sărată și mi-a plăcut, Am fost poftit să mai iau o bucată, pe care am și savurat-o. Apoi mama mi-a spus pe un ton nevinovat:

„Ți-a plăcut, nu-i așa?” „Desigur, foarte mult, o să mai primim?” „A fost carne de porc”, a spus ea. Credeam că-și bate joc de mine, dar era serioasă. Am simțit că mi se face rău, m-am dus afară și-am vomat. Nu m-a băgat în seamă. Chestiunea cu Mr. Duke nu-i convenea, era hotărâtă să pună capăt acestui tabu și a reușit, dar, după cele întâmplate, n-am mai îndrăznit să apar în ochii lui și astfel a luat sfârșit pentru mine această formă de învățământ religios.

Probabil că mamei i-ar fi plăcut să devină unica instanță din partea căreia interdicțiile trebuiau luate ca legi. Deoarece se hotărâse să-și dedice viața numai nouă, să preia întreaga responsabilitate în ceea ce ne privește, nu suporta nicio influență mai profundă din afară. De la scriitorii pe care-i citea așa, precum alții biblia, și-a format convingerea că dezvoltarea propriu-zisă a diferitelor religii nu prezintă importanță. După părerea ei trebuia să le găsești părțile comune și să te orientezi după ele. N-avea încredere în nimic ce ducea la lupta acută, sângeroasă a religiilor una împotriva alteia, fiind de părere că ea distrage de la lucruri mai importante, pe care le mai are omul de făcut. Era convinsă ca oamenii sunt în stare de cele mai mari joșnicii și faptul că mai duc războaie între ei este o dovadă indubitabilă pentru gradul de eșuare a tuturor religiilor. Când, nu la mult timp după aceea, clerici de toate confesiunile au consimțit să binecuvânteze armele cu care oameni, care nu se văzuseră niciodată înainte, s-au năpustit unii asupra altora, aversiunea ei a luat asemenea proporții, că nici în perioada vieneză n-o putea ascunde în întregime față de mine.

De influențele unor asemenea instanțe voia să mă păzească cu orice preț, fără să observe că prin aceasta ea însăși devenea ultima sursă a tuturor prevestirilor. Forța

celor mai mari interdicții era acum în mâinile ei. Pentru că n-a căzut niciodată în nebunia de a se considera ceva divin, ar fi fost foarte mirată dacă i-ar fi explicat cineva cât de colosală era fapta ce și-o asumase. Cu sărmanele taimie ale lui Mr. Duke terminase repede. Mult mai greu i-a fost să se afirme în fața bunicului. Autoritatea îi fusese subminată de blestemul său și faptul că, după părerea lui, acesta își făcuse efectul, l-a făcut să apară nesigur în fața noastră. Se simțea într-adevăr vinovat atunci când mă săruta și mă compătimea ca pe un orfan. Cuvântul îmi repugna ori de câte ori îl folosea, deoarece suna ca și când mama n-ar exista pe lume, el îl pronunța, fără ca eu să știu, împotriva lui însuși, era un fel de a-și reproșa vina. Numai cu jumătate de inimă ducea lupta pentru noi împotriva mamei, dacă mama însăși n-ar fi fost pătrunsă de propria-i vină, ar fi câștigat lupta foarte ușor. Ambii erau epuizați, dat fiind însă că vina lui era incomparabil mai mare, a cedat.

Toată autoritatea se concentra în ea. Credeam orbește în ea, credința aceasta mă umplea de fericire și, îndată ce era vorba de lucruri importante și grave, așteptam sentința ei, cum așteaptă alții pe cea a unui dumnezeu sau a profetului său. Aveam zece ani când mi-a impus cel de al doilea mare tabu, după celălalt mai timpuriu împotriva uciderii, care pornise de la bunicul. Acesta se îndrepta împotriva a tot ce ținea de dragostea între sexe: voia să mi-o tăinuiască cât mai mult, convingându-mă că pe mine nu mă interesează acest capitol. Pe atunci chiar că nu mă interesa, dar tabuul ei și-a păstrat valabilitatea pentru toată perioada petrecută la Zürich, aveam aproape 16 ani și tot mă mai trăgeam la o parte când colegii discutau lucruri de cea mai mare actualitate. Sentimentul ce mă pătrundea atunci nu era

atât dezgustul, asta se-ntâmpla doar rareori și în ocazii deosebit de drastice, ci «plictiseala». Eu, care nu cunoscusem niciodată plictiseala, am decis că e plicticos să auzi vorbindu-se despre lucruri care nici nu există în realitate și chiar la 17 ani, la Frankfurt, i-am provocat mirare unui prieten, susținând că dragostea ar fi o născocire a poeților, că ea nici nu există și că de fapt lucrurile se petrec cu totul altfel. În această perioadă devenisem sceptic față de poezii metrului iambic care-mi stăpâniseră multă vreme imaginația, extinzând propriu-zis tabuul mamei și asupra dragostei «caste».

În timp, această interdicție s-a destrămat de la sine, dar cea a uciderii a rămas în continuare nezdruclată. A fost atât de bine alimentată de experiențele uinei întregi vieți trăite în mod conștient, încât nu mă pot îndoii de justetea ei, chiar dacă nu mi-aș fi dobândit-o prin propria-mi încercare de crimă, pe când aveam cinci ani.

VINDECAREA DE ȘOARECI

În fața șoarecilor mama devenea neputincioasă și-și pierdea toată stăpânirea de sine. Cum i se părea că foșnește ceva, începea să țipe, întrerupea orice treabă – se putea întâmpla ca lucrul pe care-l ținea în mână să-i cadă – o lua la fugă scâncind, mișcându-se în cele mai ciudate zigzaguri ca să scape. Eram obișnuit, de când țin minte așa se petreceau lucrurile cu ea, dar când era de față tata nu mă impresiona prea mult, lui îi făcea plăcere s-o ocrotească și se pricepea s-o calmeze-Lt. Cât ai clipi gonea șoarecele și o lua pe marna în brațe, o ridica în sus și o purta pe brațe prin toată camera ca pe-un copil, spunându-i cuvinte liniștitoare. Aș putea spune că în acest timp așifa două mine diferite: o expresie serioasă, prin care-i recunoștea și împărtășea spaima, și una veselă, care-i trăda înțelegerea și care, probabil ni se adresa și nouă,

copiilor. Apoi, tacticos și cu tot ceremonialul, se puneă o nouă cursă de șoareci, i-o plimba întâi prin fața ochilor, lăudându-i eficacitatea și irezistibila bucată de brânză dinăuntru, demonstrându-i apoi de câteva ori cât de sigur se închidea. După aceea, pe cât de repede se petrecuse, pe atât de repede trecea totul. Mama, care acum se ținea din nou pe propriile-i picioare, râdea și spunea: „Ce m-aș face fără tine, Jacques?” Mai urma un oftat: „Of! Ce prostie!” și, după acest „Of!” o recunoșteam și era din nou ca înainte.

La Viena, când nu mai aveam tată, am încercat să-i preiau eu rolul, dar acest lucru era dificil. N-o puteam lua pe mama în brațe, eram prea mic, nu găseam cuvintele lui, asupra șoarecelui nu aveam aceeași influență ca el, se vânzolea destul de mult prin cameră, până să scap de el. Atunci mă străduiam mai întâi s-o gonesc pe mama în altă cameră, reușita depindea de gradul de panică în care se afla. Câteodată își pierdeă capul în așa măsură, încât rămânea dinadins în camera unde se ivise șoarecele, atunci începea pentru mine o treabă foarte grea, pentru că mișcările ei în zigzag se încrucișau cu cele ale șoarecelui și amândoi alergau o bucată unul spre celălalt, de parcă voiau să se înfricoșeze reciproc, era o goană nebunească. Fanny, care cunoștea deja țișetele, venea nechemată din bucătărie cu o nouă cursă, asta era sarcina ei, și numai ea găsea cuvintele potrivite care erau adresate întotdeauna șoarecelui: „Slănina asta-i pentru tine, dobitocule! Prinde-te!”

Mai târziu, în locul explicațiilor pe care i le ceream, mama îmi povestea doar întâmplări din ținerețea ei: cum obișnuia să sară pe mese de pe care nu mai cobora; cum le contamina eu șteama ei și pe cele două surori mai mari care începeau și ele să alerge prin cameră, cum s-au refugiat odată toate trei pe aceeași masă unde stăteau

cocoțate împreună, până când un frate le-a spus „Să mă urc și eu lângă voi?” Nu exista nicio explicație, nu încerca să găsească vreuna, voia să se transforme în fața de odinioară și singurul ei prilej era apariția unui șoarece.

Mai târziu, în Elveția, ori de câte ori locuiam într-o cameră la hotel, prima ei întrebare adresată cameristei, chemată anume pentru asta, era dacă aici sunt șoareci. Nu se mulțumea cu răspunsuri simple, întreba în mai multe feluri ca să-și deruteze interlocutoarea. Ținea în mod deosebit să afle când a fost văzut în hotel ultimul șoarece, la ce etaj, în ce cameră, la ce distanță de camera noastră, pentru că era de la sine înțeles că-n camera pe care am primit-o nu apăruse niciodată vreun șoarece. Era curios totuși cum o liniștea acest interogatoriu. Abia se termina că ea se și așeza confortabil, începând să despacheteze. Cu o mină de cunoscătoare se plimba de câteva ori prin cameră încoace și. O colo, făcea observații cu privire la amenajarea camerei, ieșea pe balcon și admira priveliștea. Era iarăși suverană și demnă, așa cum îmi plăcea mie.

Cu cât înaintam în vârstă, cu atât mai tare mă rușinam de schimbarea ei când o copleșea teama de șoareci. În timpul petrecut la vila «Yalta» am făcut o încercare bine ticluită deaovindeca. Venea <să mă vizteze de două ori pe an și atunci rămânea mai multe zile la «Yalta» «...1 se dădea o cameră mare și frumoasă la etajul întâi, nu uita niciodată să-și adreseze întrebările doamnelor Herder care nu prea aveau conștiința curată în această privință; ele nici nu se pretau la un interogatoriu, evitau răspunsurile, râdeau și dădeau atât de puțină importanță acestui fapt, încât mama, ca să poată dormi liniștită, începea să mă chestioneze pe mine câte o oiră întreagă. Acesta era un început nedemn, deoarece mă bucurasem așa de mult de revedere și-mi făcusem planul

să discut cu ea despre atâtea lucruri. Nici răspunsurile mincinoase în scopul liniștirii ei nu-mi erau pe plac. Ca adept înveterat al lui Odiseu, îmi plăceau poveștile total inventate, în care te prefăceai în altul și te ascundeai, nicidecum minciunile cu picioare scurte care nu-ți solicitau activitatea creatoare. Astfel, odată tocmai sosise mama când am început discuția în felul lui Odiseu și i-am spus, fără multă vorbă, că mi s-a întâmplat ceva minunat și trebuie să-i povestesc: în cămăruța, mea de sus de la mansardă avusese loc tocmai o adunare a șoarecilor. S-au întâlnit la lumina lunii pline, mulți, cu siguranță o duzină, și apoi s-au Snvârtit în cerc și au jucat. Din pat îi puteam observa, era atâta lumină, încât fiecare amănunt putea fi văzut, era chiar un joc în formă de cerc, mereu în aceeași direcție, nu atât de iute cum se mișcau ei de obicei, era mai degrabă o alunecare decât o furișare, era prezentă și mama șoarecilor cu un pui în bot și juca împreună ou ceilalți. Nu se poate spune ce gingaș arăta micuțul care-i atârna pe jumătate din bot, dar aveam impresia că nu-i plăcea mișcarea în cerc a mamei, că a început să dhițâie jalnic. Și, deoarece mama era atât de prinsă și nu voia să întrerupă jocul, chițâia tot mai tare, până când mama ieși din rând – șovăind nemulțumită și îndepărtându-se de cerc îl alăpta pe micuț la lumina lunii. Ce păcat, îi spusei mamei, că n-a văzut și ea această întâmplare, totul părea atât de omenesc, mama îi dădea puiului să sugă, încât eu uitasem că era vorba de șoareci, atât de mare era asemănarea cu oamenii și, abia când privirea îmi căzu din nou asupra celor oare jucau mi-am dat seama de cele petrecute; nici jocul nu era șoricesc, era prea ritmic, prea stăpânit.

Mama mă întrerupse și mă întrebă grăbită dacă am discutat cu cineva despre aceasta. Nu, natural că nu, așa

ceva nu se poate povesti, locuitorii vilei «Yalta» ar avea impresia că am înnebunit, mă feresc să le spun ceva. „Deci, știi cât sună de ciudat istoria ta. Ai visat-o”. Dar, cu toate îndoielile ei, eu am observat că i-ar fi plăcut să fie adevărată. Mama șoarecilor care alăpta o preocupa profund, mă întreba mereu amănunte, cu cât îi dădeam detalii mai exacte cu atât mai mult aveam sentimentul că chestiunea e, de fapt, adevărată, deși eram conștient că inventasem povestea. Cu ea se întâmpla același lucru, mă avertiza să nu vorbesc cu colegii din vilă despre asta; cu cât insistam mai mult ca nu visasem, cu cât aduceam mai multe argumente în acest sens, cu atât mai important era pentru ea ca eu să nu povestesc nimic, să aștept mai bine următoarea lună plină și să văd ce se va întâmpla atunci. Îi mai descriesem cât a durat jocul, până ce luna se depărtase. atât de mult, încât nu mai strălucea în camera mea. Mama șoarecilor însă nu s-a mai întors în cercul celor ce jucau, ea a fost încă multă vreme preocupată de puiul ei, pe care l-a curățat nu cu lăbuța, ci cu limba. Îndată ce luna plină nu mai străluci în cameră, dispărură cu toții. Atunci a, în aprins lumina și am cercetat cu atenție locul de pe podea, unde am găsit urme de șoareci. Acest lucru m-a dezamăgit, căci jocul fusese atât de festiv, oamenii cu siguranță nu și-ar fi dat doar așa drumul într-o asemenea ocazie. „Ești nedrept”, a spus ea. „Tipic pentru tine. Aștepti prea mult. Doar nu sunt oameni, chiar dacă au un fel de joc”. „Dar cum i-a dat să sugă puiului, era exact ca la oameni”. „Asta-i adevărat, asta-i adevărat. Sunt convinsă că nu mama care alăpta fusese cea care și-a dat drumul”. „Nu, nu era ea, urmele erau în alte locuri”. Cu asemenea amănunte și cu altele asemănătoare îi întăream credința. Am căzut de acord să păstrăm totul pentru noi. M-a rugat să nu pierd ocazia și să-i scriu la Arosa când va fi

următoarea lună plină.

Cu aceasta teama de șoareci a mamei a fost rezolvată. Și în anii următori m-am ferit să-i mărturisesc că inventasem totul. Ea căutase în toate felurile să-mi zdruncine povestea, fie ironizându-mi imaginația, care-mi juca o festă, fie exprimându-și îngrijorarea față de caracterul meu mincinos. Eu însă am rămas constant, susținând că am văzut totul aievea, în tot cazul numai de data aceea. Nicio lună plină nu mi-a mai readus șoarecii, poate că se simțiseră urmăriți în camera mea, de la mansardă, și și-au mutat jocul într-un loc mai puțin periclitat.

STIGMATIZATUL

După cină, pe care o serveam împreună, la o masă lungă de la parterul casei, eu mă furișam în livadă. Era situată ceva mai la margine față de domeniile propriu-zise ale vilei «Yalta», de care era despărțită printr-un gard; intram în ea doar când erau coapte fructele, în rest era uitată. O ridicătură de teren o ascundea de privirile locuitorilor casei, nimeni nu bănuia că ești acolo, nu erai căutat, chiar și strigătele din casă sunau atât de slab, că puteai să nu le auzi. Odată, furișat pe neobservate prin deschizătura din gard, te găseai singur la amurg și deveneai receptiv la tot ce se petrecea în jur. Se ședea biae lângă cireș pe o moviliță cu iarbă. De aici aveai vedere liberă spre iac și puteai urmări neconținută schimbare a culorii apei.

Într-o seară de vară apăru uh vaDor luminat, se mișca atât de încet că eu credeam că stă pe loc. Mă uitam la el de parcă n-aș mai fi văzut un vapor, era singurul, la afara lui nu mai era nimic. În jurul lui era amurgul și treptat se lăsa întunericul. Era putem ic luminat, înmânile sale formau o constelație proprie, se simțea că era pe apă

după calmul nedureros cu care aluneca. Silențiozitatea sa se așternea ca așteptarea. Lumina fără pâlپări mă cucerii de parcă de dragul lui aș fi venit în livadă. Nu-l mai văzusem niciodată înainte, dar l-am recunoscut. În deplina tărie a luminilor sale dispăru. M-am dus atașă și n-am discutat cu nimeni, oare despre ce aș fi putut discuta?

Mă duceam seară de seară acolo și așteptam să văd dacă vine. N-am îndrăznit să-l introduc în circuitul timpului, mă sfiam să-l așez în arătătoarele ceasului. Eram sigur că va reapare. Dar și-a schimbat orele și nu a mai apărut, nu s-a mai repetat apariția și a rămas un miracol veșnic.

O figură ciudată printre profesori era Jules Vodoz, pe care l-am avut o bucată de timp la franceză. L-am remarcat înainte de a vem la noi: purta în permanentă o pălărie, chiar și pe coridoarele șooii, și avea un zâmbet trist, încremenit. Mă-ntrebam cine e, dar mi-a fost jenă să-i întreb pe alții despre ei. Fața lui nu avea nicio culoare, părea îmbătrânit înainte de vreme, nu i-am văzut niciodată discutând cu un alt profesor, dădea impresia că e mereu singur, nu din aroganță, cu <din dispreț, ci dintr-o groaznică detașare, de parcă n-ar auzi și n-ar vedea nimic în jur, de parcă s-ar afla în altă parte. Îl numeam* „masca”, dar am păstrat acest nume pentru mine, până într-o bună zi când apăru, în clasă, cu pălăria pe cap, noul nostru profesor as franceză. Vorbea - zâmbind mereu - încet, repede, cu accent franțuzesc, nu ne privea pe niciunul în față și acum părea că ascultă încordat în depărtare. Se plimba neliniștit încoace și-ncolo, cum stătea ca pălăria pe cap aveai impresia vă vrea să plece în orice clipă. Se ducea după catedră, își scotea pălăria, apărea din nou și se posta în față clasei. Acolo, în partea superioară a frunții, avea o gaură adâncă pe care o acoperise cu pălăria. Acum știam

de ce o poartă mereu și nu-i place. să se despartă de ea.

Trezise interesul clasei prin această gaură și în curând ieșise la iveală cine era Vodoz și despre ce era vorba. Nu știa nimic despre cercetările noastre, dar el era stigmatizat și, pentru că nu-și mai ascundea gaura din cap în fața noastră, presupunea probabil că-i cunoșteam soarta. Cu mulți ani în urmă condusesese, împreună cu un alt profesor, o clasă într-o excursie în munți. A căzut o avalanșă și i-a îngropat. Nouă elevi și celălalt profesor au murit, ceilalți au fost dezgropați vii. Vodoz, cu o rană gravă la cap, era puțin probabil că va scăpa. E posibil ca memoria mea să fi schimbat ciferele exacte, dar aceasta a fost, fără îndoială, cea mai groaznică nenorocire de care a fost atinsă vreodată școala.

Marcat cu acest semn al lui Cain, Vodoz trăia mai departe și preda la aceeași școală. Cum ar fi putut scăpa vreodată de problema responsabilității. Pălăria care trebuia să-l apere de privirile curioase, nu-l apăra de el însuși. Nu-și scotea niciodată pălăria pentru mai mult timp, o lua îndată de pe catedră și și-o puneă din nou, continuându-și drumul de om hăituit. Propozițiile pe care le folosea la oră erau detașate de el, de parcă le-ar fi rostit altcineva, zâmbetul său era spaima sa, acesta era el. M-am gândit atâta la el, încât a pătruns în visurile mele, pândeam și eu ca și el, apropierea avalanșei. Nu ne-a predat mult timp, am respirat ușurat când ne-a părăsit. Am impresia că schimba des clasele. Poate că nu suporta să stea prea mult cu aceiași elevi, poate că în curând toți se prefăceau în victime. L-am mai văzut uneori pe coridor și – l salutăm prudent, el nu observa, nu observa pe nimeni. În clasă nu se vorbea de el, era singurul profesor pe care nu încerca nimeni să-l imite. L-am uitat și nu m-am mai gândit niciodată la el, numai vaporul luminat mi-a readus

imaginea lui.

SOSIREA ANIMALELOR

Un profesor așa cum ți-l dorești, energic și lucid era Karl Beck. Iute ca vântul pășea în clasă, era deja în față, nu pierdea timp, intra repede în miezul problemei. Era înalt și subțire, se ținea foarte drept, fără nicio umbră de rigiditate. Oare obiectul pe care-l predă făcea ca lecțiile sale să se desfășoare fără complicații particulare? Matematica sa era clară și se adresa fiecăruia în parte. Nu făcea deosebiri între noi, era corect cu fiecare. Se bucura însă nemaipomenit când țineai bine pasul, avea un anume fel de a exprima acest lucru care nu putea fi interpretat ca protecție; nici dezamăgirea sa nu putea fi interpretată de nimeni ca păgubire. Pentru vârsta sa nu avea prea mult păr, dar cel pe care-l avea era mătăsos și galben, privindu-l aveai senzația plăcută a razelor de soare. Nu te cucerea nici pe departe prin căldură, ci mai degrabă printr-un soi de neînfricare. Tot atât de puțin căuta să ne intre în grații, pe cât căuta să ne asuprească. Pe fața lui se putea citi o ușoară zeflemea, dar nici vorbă de ironie, nu-i stătea-n obicei să mimeze superioritate, mai degrabă dădea impresia că și-a păstrat nota de zeflemea de pe când era elev, iar acum, ca profesor, trebuia să se străduiască puțin să n-o arate. Trebuie să fi fost un pretențios, așa mi-a rămas în memorie: distanța pe care o păstra era una spirituală. Nu impresiona prin gravitate, cum se întâmplă adesea la profesori, te impresiona prin vitalitatea sa constantă și prin claritate. Clasa-i știa atât de puțin de frică, încât la început a făcut o încercare de a-l ataca. Într-o zi fu primit cu urlete, stătea în ușa deschisă, iar clasa urla mai departe. Examină puțin situația și spuse furios: „Nu țin lecția!”, trânti apoi ușa în spatele său și dispăru. Nicio pedeapsă, nicio judecată, nicio cercetare, a plecat

pur și simplu. Clasa rămase singură cu urletele ei și victoria scontată inițial se termină cu o senzație de ridicol și se evaporă repede.

Manualul nostru de geografie era scris de Emil Letsch și tot pe el îl aveam și ca profesor. Eu i-am cunoscut cartea înainte de a ne fi profesor, o cunoșteam aproape pe de rost, căci conținea foarte multe cifre. Înălțimea munților, lungimea râurilor, populația țărilor, cantoanelor și orașelor, reținusem tot ce se poate exprima în cifre și mai sufăr și acum din cauza acestor cifre în majoritate depășite. Mi-am pus mari speranțe în autorul acestei bogății, cine scrisese o carte era un fel de Dumnezeu pentru mine. S-a dovedit însă că acest autor avea de la Dumnezeu doar mânia și-n rest absolut nimic. Letsch mai mult comanda decât predă și la fiecare obiect pe care-l amintea adăuga prețul. Era atât de sever că n-a zâmbit, n-a râs nici măcar o singură dată. Eu m-am plictisit repede, pentru că nu spunea niciodată ceva ce nu era în carte. Era mărginit până la prostie și aștepta aceeași mărginire și de la noi. Era atât de nesuferit, încât această ură a devenit la mulți dintre elevii lui singura amintire ce i-o păstrau. Nu văzusem un om într-un asemenea hal de furie, pentru că la alții furia se manifesta mai treptat. Poate că era obișnuința sa de a porunci, poate că era mai mult zgârcenie la vorbă decât furie. Dar vigilența pe care o afișa avea un efect paralizant. Purta o barbă ascuțită, era mic de statură, poate și aceasta contribuia la energia sa.

209

N-am abandonat speranța de a afla odată de la el ceva care să fi legitimat pasiunea sa pentru geografie, fusese chiar și în expediții. Dar prefacerea care am observat-o la el era de altă natură. La o conferință despre Insulele Mariane și Caroline, uindă mă luase domnișoara

Herder, într-o casă a breslașilor, era prezent și el. Conferențiarul

14 - Limba salvată era generalul Haushofer din München, un geopolitician savant, superior nu numai ca rang domnului nostru Letsch. A fost o conferință informativă, precisă și clară, care mi-a dat primul impuls pentru preocupările mele de mai târziu privind Insulele Mării Sudului. Nu-mi plăcea linia pe care mergea, credeam că este poziția militară a vorbitorului care-mi displăcea și am aflat amănunte despre el abia mai târziu. Dar am învățat mult în această oră scurtă și eram într-o stare expansivă și veselă care se instalează în asemenea ocazii, când, deodată, profesorul Letsch o salută pe domnișoara Herder. Erau vechi cunoștințe dintr-o călătorie comună în Creta și, pentru că locuia în Zollikon, aveam același drum spreasă. Nu-mi credeam urechilor când l-am auzit conversând cu domnișoara Mina. Rostea trei, patru, cinci propoziții una după alta, zâmbea și râdea. Și-a exprimat mirarea că locuiesc la vila «Yalta» de care-și amintea ca de un internat de fete. El spuse: „De aici interesul pentru geografie la tânărul nostru. Îl are, deci, de la Dumneavoastră, domnișoară Herder!” Dar asta nu era nimic: i se iiniteresă de celelalte doamne pe care le știa pe nume. O întrebă pe domnișoara Herder dacă merge des în Italia. Adăugă apoi că î» urmă cu un an a întâlnit-o pe contesa Rasponi pe insula Djerba. Discuțiile au continuat așa pe tot parcursul drumului - spre casă, un bărbat sociabil, aproape politicoș, care la sfârșit și-a luat rămas bun de la noi energic, într-un fel și cordial, chiar dacă puțin cam răgușit.

În călătorie, spuse domnișoara Mina, cunoștea toate prețurile și nu suporta înșelătoria. Cum de ținea minte toate prețurile nu-și poate explica nici până azi.

Lecțiile lui Letsch n-au însemnat nimic pentru mine și cartea sa ar fi putut-o scrie, la fel de bine, altul. Dar lui îi datorez trăirea unei schimbări bruște, desigur, ultimul lucru la care m-aș fi așteptat de la el.

Lucruri mai bune ar fi de relatat despre Karl Fenner, profesorul de științele naturii. Aici bărbatul dispare pentru mine în imensul peisaj pe care mi-l deschidea. El n-a continuat o treabă ale cărei baze fuseseră deja puse acasă, el a început ceva cu totul nou. Reprezentările mamei despre natură erau convenționale. Adora, fără prea multă convingere, apusurile de soare și căuta ca locuințele pe care le închiriam să aibă camerele în care stăteam cel mai mult spre vest. Iubea livezile copilăriei ei, pentru că-i plăceau fructele și mirosul de trandafiri. Bulgaria era pentru ea țara pepenilor, piersicilor și strugurilor – asta ținea de simțul foarte dezvoltat al gustului și al mirosului. Nu aveam animale încasă și despre ele nu mi-a vorbit niciodată în mod serios, exceptând doar cazul când le considera ca delicatese. Descria cum se îndopau găștele în copilăria ei și, în timp ce eu mă topeam de revoltă și de milă, ea relata cât sunt de bune găștele grase. Era foarte conștienta de cruzimea acestui procedeu de îndopare și imaginea nemilosului deget mare al unei servitoare care îndesa tot mai multă mămăligă în gușa păsării a devenit un coșmar în care eu însumi, devenit găscă, eram îndopat și îndopat până când mă trezeam țipând. Era în stare să zâmbească vorbind despre astfel de lucruri și eu știam că atunci se gândește la gustul găștelor. Despre un singur fel de animale mi-a povestit amănunțit, despre lupii de pe Dunărea înghețată, cărora le dădea atenție pentru că se temuse atât de tare de ei. La Manchester, tata mă ducea în grădina zoologică, aceasta nu se întâmpla prea des, fiindcă n-avea timp, mama nu venea niciodată cu noi, nu era

niciodată prezentă, poate că se plictisea, ea se dăruia în întregime oamenilor. Grație tatălui meu începuseră acele contacte cu animalele, fără de care o copilărie nu merită să fie trăită. Spre încântarea mea, el le imita și era în stare să se prefacă într-o mică broască țestoasă pe care noi, ca și toți copiii din Anglia, o țineam în grădină. Apoi, deodată, totul s-a întrerupt. Timp de șase sau șapte ani am trăit numai în lumea lipsită de animale a mamei. Mișunau la noi tot felul de personaje mari, dar niciunul nu avea chipul unui animal. Eroii și zeii grecilor îi erau cunoscuți, deși îi prefera pe oameni, despre zeitățile cu două chipuri ale egiptenilor am aflat abia ca adult.

În locuința noastră din Scheuchzerstrabe, de pe balconul bucătăriei priveam în jos spre un loc viran. Locuitorii caselor vecine își amenajaseră aici mici grădini de legume. Una din grădini era a unui polițist care ținea un purcel pe care-l îngrășa cu dragoste și cu tot felul de șiretlicuri. Vara, școala începea la ora șapte, atunci mă sculam la ora șase și-l surprindeam pe polițist sărind gardurile grădinilor vecine și smulgând în grabă hrană pentru purcelul său. Mai întâi se uita precaut în sus, spre ferestrele caselor, dacă nu-l observă cineva, toți dormeau încă, pe mine nu mă vedea, poate fiindcă eram prea mic. Smulgea repede tot ce se putea și apoi sărea înapoi la Sugie, așa-i spuneam noi purcelului. Era îmbrăcat în pantaloni de polițist, se părea că-n ceea ce făcea nu-l deranja vipușca lungă de pe partea lor exterioară; sărea de pe un strat pe altul, era un sprinter bun, se autoservea și-n felul acesta își cruța propriile-i plante. Sugie era nesătul, noi ascultam cu plăcere când grohăia și când Georg, fratele cel mic, căruia îi plăcea foarte mult să ciugulească, se-ntâmpla să fure iarăși ciocolată, ne băteam joc de el, grohăind fără răgaz, ca Sugie. Atunci plângea și promitea

că nu mai face niciodată, dar exemplul polițistului îl influența irezistibil și chiar a doua zi ciocolata dispărea din nou.

Dimineața îi trezeam pe frații cei mici, ne ascundeam toți trei pe balconul de la bucătărie și așteptam cu răsuflarea oprită apariția polițistului, apoi, fără a zice păs, ne uitam la săriturile lui și abia după ce pleca începeam să grohăim tare, Sugie devenise animalul nostru de casă. Din păcate Sugie n-a trăit mult și, după ce a dispărut am rămas din nou singuri, tânjind după animale, dar fără să ne dăm seama de acest lucru. În tot acest timp mama nu manifesta niciun interes pentru Sugie, ce o interesa era polițistul necinstit despre care ne-a fost dat din plin să auzim povețe. Se lansa copios în teorii despre prefăcătorie, se avânta până la Tartuffe și ne asigura că prefăcutul nu va scăpa de pedeapsă.

Atât de slabă era încă pe atunci legătura noastră cu animalele. Acest lucru s-a schimbat odată cu apariția profesorului Fenner și cu științele naturii de la școală, s-a schimbat radical. El explica cu nesfârșită răbdare alcătuirea plantelor și animalelor. Ne cerea să facem desene colorate pe care le executam acasă în modul cel mai îngrijit. Nu se mulțumea cu aceste desene făcute oricum, se lega de fiecare greșeală, ne îndemna blând, dar perseverent să le aducem îmbunătățiri, iar pe mine mă sfătuia adesea să arunc mai bine totul și să încerc încă o dată. Aproape tot timpul afectat temelor de casă îl foloseam pentru aceste caiete de științele naturii. Din cauza osteneții pe care mi-o dădeam, țineam mult la ele. Admiram desenele colegilor care-mi păreau minunate și câte caiete cu desene frumoase mai erau! Nu simțeam invidie, ci consternare când mi se arăta un asemenea caiet, nu există nimic mai sănătos pentru un copil căruia

învățătura nu-i dă bătaie de cap decât totala incapacitate într-un domeniu sau altul. Am fost totdeauna cel mai slab la desen, atât de slab, încât simțeam compătimirea lui Fenner care era un om afectuos și cald. Era mic și cam gras, vocea lui moale și înceată, dar lecțiile-i erau la obiect și gândite exact, atât de temeinice, că-ți făcea plăcere să le asculți, progresam încet, dar ceea ce se parcurgea cu el nu se uita niciodată, îți rămânea întipărit pentru totdeauna.

Făcea cu noi excursii care ne plăceau la toți. Atmosfera era veselă și degajată, nu se omitea nimic, de la Rumensee am adus tot felul de mici vietăți acvatice pentru școală. Ne arăta la microscop această viață fantastică pe un spațiu foarte redus și tot ce vedeam trebuia apoi desenat. Trebuie să-mi înfrâng pornirea de a intra în amănunte, pentru a nu transforma ceea ce spun într-o prelegere de științele naturii, cu care nu doresc să-mi plictisesc cititorii care sunt, oricum, în temă. Dar trebuie să mai amintesc că el nu împărtășea atitudinea mea recent conturată de sensibilitate la toate problemele luptei pentru existență în regnul animal, el lua lucrurile așa cum erau, adică ceea ce se întâmpla în natură nu era supus judecăților noastre morale. Era prea simplu, poate și prea modest ca să intervină în aceste procese nespuse de crude. Dacă în timpul excursiilor, unde aveam timp de discuții, îmi scăpa ceva sentimental în această direcție, el tăcea și nu răspundea nimic, cum altfel nu-i stătea în obicei. Voia să ne obișnuiască cu o atitudine bărbătească, stoică în aceste probleme, dar fără șarlatanie și vorbărie, pur și simplu prin ținuta sa. Astfel, simțeam tăcerea sa ca pe un dezacord și mă rețineam puțin.

Ne pregăteam pentru o vizită la abator; cu câteva lecții înainte adusesese mereu vorba de această chestiune, explicându-ne că animalele nu trebuie lăsate să sufere, că

acum nu mai e ca în trecut, ci se are grijă ca animalele să moară repede și fără dureri. Mergea atât de departe, încât folosea în acest context chiar și cuvântul «uman» și ne recomanda cum trebuie să se poarte fiecare cu animalele din jurul său. Eu îl stimam atât de mult, îi eram atât de devotat, încât suportam și aceste pregătiri circumspecte pentru vizita la abator, fără să-l condamn. Simțeam că vrea să ne obișnuiască cu ceva inevitabil și-mi plăcea că-și dădea atâta osteneală și că începea cu mult înaintea vizitei planificate. Îmi închipuiam cum ne-ar fi condus Letsch în locul lui la abator și cum ar fi încercat să rezolve această problemă spinoasă în modul cel mai brutal, fără menajamente. Dar eu așteptam cu mare teamă ziua vizatei care se apropia. Lui Femner, care era un bun observator, nu-i scăpa nimic nici la oameni, își dădu zi seama, deși eu păstram aceasta cu încăpățânare numai pentru mine, și nu spuneam nimic în fața colegilor, de ale căror glume mă temeam.

Când, în sfârșit, am ajuns la abator, nu m-a lăsat de lângă el. Ne explica fiecare instalație de parcă ea ar fi fost inventată de dragul animalelor. Cuvintele sale se interpuneau ca un strat protector între mine și tot ceea ce vedeam, astfel că nici n-aș putea descrie clar cele văzute. Azi, când mă gândesc, mi se pare că el s-a comportat ca un preotcare-ți alungă moartea. Fu singura dată când vorbele lui mi se părură mieroase, deși ele nu făceau altceva decât să mă apere de groază. Intenția i-a reușit, eu am înregistrat totul în liniște, fără a-mi trăda sentimentele, se putea declara mulțumit cu mine, până când și-a epuizat cunoștințele și ne-a arătat ceva ce-a distrus totul. Am trecut pe lângă o oaie gestantă care tocmai fusese tăiată și zăcea deschisă în fața noastră. În placenta ei plutea un mieluşel abia de o jumătate de deget, capul și picioarele se

puteau identifica clar, dar totul la el părea transparent. Poate că nu l-am fi observat, dar el ne opri și ne explică, cu vocea lui domoală, dar fermă, ceea ce vedeam. Eram strânși toți în jurul lui, pe mine mă scăpase din ochi. Totuși acum îl privii și-i spusei încet: „Crimă!” Cuvântul îmi veni ușor pe buze, pentru că abia trecuse războiul, dar cred că eram într-un fel de transă când l-am pronunțat. Trebuie să-l fi auzit, pentru că se întrerupse și spuse: „Acum am văzut totul”, și, fără să se mai oprească, ne conduse din abator. Poate că într-adevăr văzusem tot ce voise să ne arate, dar el mergea mai repede, dorea să ne vadă afară.

Încrederea mea în el fu zdruncinată. Caietele cu desenele au rămas pe loc. N-am mai executat nimic nou. El o știa și la ore nu mă mai întreba de ele. Când trecea pe lângă noi pentru a critica și corecta desenele, caietul meu rămânea închis. Nu-mi acorda nicio privire, pentru următoarele excursii m-am prefăcut bolnav și m-am scuzat. Nimeni în afară de noi nu a observat ce se-ntâmplase, eu cred că el m-a înțeles.

Azi știu foarte bine că voia să mă ajute să depășesc ceva ce mie nu-mi era permis să depășesc. În felul său a înfruntat și el abatorul. Dacă n-ar fi însemnat nimic pentru el, ca pentru cei mai mulți, nu ne-ar fi condus atât de repede afară. Dacă ar mai fi pe lume, la 90 sau 100 de ani, aș dori să știe că mă închin în fața lui.

NU POTPRICEPE²⁵. CANARUL

Începând chiar din clasa a doua am avut ca obiect la alegere stenografia. Voiam s-o-nvăț, dar îmi venea greu, cât de greu mi-am dat seama după progresele făcute de Ganzhorn care ședea lângă mine. Îmi repugna să pun semne noi în locul literelor pe care le cunoșteam bine și le

---

25 Personaj la J. P. Hebel denumit după replica în olandeză Kannitverstan (germ. Kann nicht verstehen)

foloseam deja de multă vreme. În plus, prescurtările mă frustrau de ceva. Mai repede, mi-ar fi plăcut să scriu, dar mi-aș fi dorit o metodă care să relailizeze aceasta fără să schimbe ceva la litere și acest lucru era imposibil. Cu greu mi se întipăreau în minte siglele, abia mi se fixa una că o uitam din nou, de parcă aș fi vrut să mă scap cât mai repede de ea. Ganzhorn era mirat, pentru el siglele erau la fel de ușoare ca latina sau germana sau ca literele grecești în care-și scria operele. El nu opunea rezistență față de *alte* semne pentru aceleași cuvinte. Pentru mine fiecare cuvânt părea făcut pentru veșnicie și forma exterioară în care apărea era ceva intangibil.

Eram obișnuit de mic cu existența diferitelor limbi, dar nu cu diferite scrieri. Era supărător că pe lângă literele latinești mai existau și gotice, dar în ambele cazuri erau litere din același domeniu, pentru aceeași întrebuintare și destul de asemănătoare între ele. Silabele scrierii prescurtate aduceau un nou principiu și, pentru că scurtau scrierea atât de mult, îmi păreau suspecte. La dictări nu țineam pasul, făceam greșeli de ți se făcea părul măciucă. Ganzhorn îmi privea opera și, arcuindu-și sprâncenele, îmi corecta greșelile. Poate că ar fi mers așa mai departe și eu aș fi renunțat în cele din urmă la stenografie ca la un lucru ce era împotriva naturii mele. Dar atunci Schoch, profesorul care sie predă și caligrafia, ne-a adus un manual de lectură stenografiat: «Lădița cu giuvaiere» a lui Hebel. Am citit câteva istorioare din ea și, fără să știu despre ce carte vestită era vorba, citii mai departe. În cel mai scurt timp am citit-o toată, era numai o culegere. Am rămas atât de trist când am terminat-o, că am luat-o iar de la capăt. Asta s-a petrecut de mai multe ori și, stenografia, la care nu mă gândeam în timpul lecturii, – aceste bucăți le-aș fi citit în orice «criere – mi ȝs-a Imprimat de la sine. Am citit

de atâtea ori acea cărtică, până s-a rupt în bucăți și, chiar mai târziu, când aveam cartea cu litere normale de tipar și-n toate edițiile existente, îmi plăcea să mă întorc la paginile acelea zdrențuite, atâta timp, până când se topiră sub degetele mele.

Prima istorioară «Fapte memorabile din Orient» începea cu cuvintele: „În Turcia, unde lucrurile nu stau chiar bine”. Eu mă simțeam totdeauna de parcă aș fi provenit din Turcia, bunicul crescuse, tata se născuse acolo. În orașul meu natal existau mulți turci, toți de acasă le înțelegeau și le vorbeau limba. Chiar dacă eu n-am învățat-o, am auzit-o totuși adesea, cunoșteam unele cuvinte turcești care pătrunseseră în spaniola noastră și, de cele mai multe ori, eram conștient de originea lor. La acestea se adăugau veștile din cele mai vechi timpuri: cum ne-a invitat sultanul Turciei la el când a trebuit ;să părăsim Spania, cât de frumos ne trataseră turcii. Încă de la primele cuvinte citite în «Lădița cu giuvaiere» mi se încălzea inima; ceea ce alți cititori resimțeau ca informație exotică mie îmi era familiar, de parcă ar veni dintru-n fel de patrie. Poate tocmai de aceea eram de două ori mai susceptibil la morala povestirii: „Dușmanului tău să nu-i porți piatră în buzunar și răzbunare în inimă”. Pe atunci nu eram în stare, cu siguranță să aplic această morală. Pe cei doi, pe care-i declarasem dușmanii de moarte ai primei mele tinereți, conferențiarul cu barbă de la Viena și unchiul căpcăun din Manchester, îi urmăream tot timpul cu o ură de neîmpăcat. Dar, ca s-o remarci, o morală trebuie să se afle în contradicție cu ce simți și faci și trebuie să zacă mult în tine până-și găsește prilejul, pânăse-ncumetă deodată să acționeze.

Hebel era plin de asemenea învățăminte care nu se pot uita și fiecare se lega de câte o povestire memorabilă.

Cu experiența lui Nu potorige, când părinții vorbeau între ei o limbă necunoscută mie, începuse viața mea, fapt care a culminat cu lipsa de înțelegere a anumitor împrejurări: casa minunată cu ferestrele pline de lalele, ochiul boului, micsandre; bogățiile pe care marea le aducea din naufragii la țărm; marele convoi mortuar eu cail înveliți în negru, toate acestea se răsfrânseră asupra mea ca o apoteoză a unei întregi culturi. Nu cred că mai există vreo carte care să mi se fi întipărit atât de perfect și în cele mai mici amănunte, mi-aș dori să re trăiesc în minte toate impresiile pe care mi le-a lăsat și să-i aduc autorului omagiul și recunoștința mea, pe care numai el le merită. După ce pompoasa morală patetică a dramelor scrise în iambi, care mă stăpânea doar la suprafață, se prăbuși și se prefăcu în pulbere, mi-a rămas intactă fiecare propoziție ce-o știam de la el. N-am scris nicio carte pe care în taină să n-o confrunt cu limba folosită de el și fiecare carte am stenografiat-o mai întâi, iar cunoașterea stenografiei i-o datorez tot fui.

Karl Shoch, care ne-a adus «Lădița cu giuvaiere», avea probleme cu sine însuși și cu elevii. Avea un cap mic, oval, de culoare roșiatică și un păr galben, de culoarea canarului care contrasta îndeosebi cu mustața – avea oare într-adevăr părul așa de galben sau numai nouă ni se părea? Poate că mișcările sale, care aveau ceva sacadat sau săltat, au contribuit la porecla lui: la puțin timp după ce făcusem cunoștință cu el, l-am poreclit „canarul” și și-a păstrat acest nume până la sfârșitul vieții. Era un om încă tânăr, căruia nu-i venea ușor să vorbească, de parcă ar fi avut dificultăți în mișcarea limbii. Trebuia să-și ia avânt înainte ca limba să articuleze ce avea de spus. Apoi urmau propozițiile, dar numai câteva. Ele sunau sec și monoton, vocea era goală și peste puțin timp amuțea iar. La început

ne-a predat caligrafia, probabil că datorită materiei pe care o preda și din care eu nu m-am ales cu nimic se iscase impresia pedantă pe care o făcea. Lua caligrafia atât de în serios, ca un elev care tocmai o învățase. Pentru că vorbea așa de puțin, fiecare din cuvintele sale câștigau o importanță exagerată. Se repeta și acolo unde nu era necesar; ceea ce voia să ne bage nouă în cap, trebuia mai întâi să dobândească el însuși. Indiferent cui i se adresa, tonul era același. Aveai bănuiala că înainte de ore exersa acasă ceea ce ne va spune. Dar cu toate acestea, se împotmolea adesea inexplicabil și toată exersarea fusese în zadar. Nu lăsa impresia că ar fi nepregătit, ci doar că nu era la locul potrivit. Nu era îmbinat armonios, el știa acest lucru și se gândea, probabil, mereu la el.

Atâta timp cât era vorba de caligrafie, trecea examenul crud al elevilor cu suficient. Existau câțiva care-și dădeau silința cu scrierea și care au învățat de la el să scrie bine. Tot ce aveau de făcut era să imite corect semnele pe care le picta el pe tablă. Era materia care cerea celmai mic efort intelectual, oferindu-le celor mai puțin evoluți prilejul să se afirme. El însă, scriind ceva pe tablă, câștiga timp pentru tăcerea sa. Atunci se referea la litere, nu la elevi vii, scria mare și exact, pentru toți, nu pentru fiecare în parte și poate că se simțea ușurat să întoarcă uneori spatele acestor priviri de care se temea.

Faptul că mai târziu a preluat de la Letsch geografia i-a fost fatal. Nu era sigur pe ea și clasa abia aștepta să se răzbune pe Schoch pentru oprimarea lui Letsch. După colonel, Schoch apărea ca un biet recrut și, în plus, acum trebuia să vorbească fără întrerupere. Era primit cu un ciripit ușor, care se referea la canar. După oră era expediat cu un ciripit puternic. Nici nu închisese bine ușa când începea ciripitul. Nu ne băga în seamă, înu irosea niciun

cuvânt cu aista și-i greu de stabilit dacă știa ce-nseamnă această atitudine.

Ajunsesem la America de Sud, marea hartă atârna în spatele lui, ne scotea pe rând să numim și să arătăm pe hartă râurile. Odată, când mi-a venit mie rândul, printre râurile care trebuia să le număr, era unul Rio Desaguadero. Eu l-am pronunțat corect, nu era mare scofală pentru mâine; unul din cele mai des auzite și folosite cuvinte era aqua, apă. El m-a corectat, spunându-mi că se numește Rio Desagadero, cu» nu trebuia pronunțat aici. Eu am insistat, spunând că se numește «iagua», el mi-a întrebat de unde știu. Nu m-am lăsat derutat și i-am spus că știu, deoarece spaniola era limba mea maternă. Stăteam amândoi în fața întregii clase, niciunul nu ceda, m-am supărat că înu-și mi-a recunoscut dreptul meu asupra spaniolei. El repeta inexpressiv și încăpățânat, dar mai hotărât decât îl văzusem vreodată: se numește Rio Desagadero. Ne-am răfuit de câteva ori cu cele două pronunții, fața lui încremenea tot mai mult, dacă ar fi avut în mână bățul cu care arătam eu, m-ar fi lovit cu el. Apoi i-a venit o idee salvatoare și m-a trimis la loc cu cuvintele: „În America de Sud se pronunță altfel”.

Nu cred că la un alt profesor aș fi împins atât de departe această încăpățânare. Nu simțeam pentru el niciun fel de milă, pe care ar fi meritat-o cu siguranță în această situație de blamaj. Am mai avut câteva ore cu el, apoi odată, când îl așteptam, primele ciripituri începuseră deja, apărură alt profesor și spuse: „Domnul Schoch nu va mai veni”. Am crezut că e bolnav, dar în curând, am aflat adevărul. Era mort. Își deschisese venele și i se scursese tot sângele.

ENTUZIASTUL

Anul școlar la Schanzenberg, anul concilierii, ne-a

adus câțiva profesori noi. Ne spuneau «Dumneavoastră» asta era regula generală, celor «noi» le venea mai ușor s-o respecte decât celor care ne cunoșteau deja de multă vreme. Printre cei noi se afla unul foarte bătrân și unul foarte tânăr. Emil Walder, cel bătrân, era autorul gramaticii după care învățasem latina, în afară de Letsch singurul autor de manuale pe care l-am avut ca profesor în școala cantonală. Eu îl așteptam cu curiozitatea și respectul cuvenit fiecărui autor. Avea un neg uriaș pe care-l văd și acum când mă gândesc la el, dar nu-l mai pot localiza. Era în dreapta *sau* în ȝstingă, în apropierea, cred, a ochiului stâng, dar acest neg are calitatea fatală de a se deplasa, în amintirea mea, în funcție de locul de unde discutam. Germana sa era foarte guturală, elvețiana ieșea la el mai puternic în evidență decât la alți profesori. Acest fapt îi împrumuta limbii sale, în ciuda vârstei, ceva emfatic. Era extraordinar de îngăduitor și-mi permitea să citesc în timpul orelor. Pentru că latina mi se părea ușoară, m-am obișnuit cu un fel de existență dublă. Cu urechile urmăream lecția, astfel încât, dacă eram provocat, să pot răspunde. Cu ochii citeam într-un volumaș pe care-i deschideam sub bancă. Era curios și când trecea pe lângă banca mea mi-l lua, îl ducea aproape de ochi, până afla ce era și apoi mi-i dădea, deschis, înapoi. Când nu comenta nimic, apreciam că e mulțumit cu lectura mea. Era, cu siguranță, un mare cititor, odată am avut și o mică discuție despre un autor care lui nu-i spunea nimic. Eu eram adâncit în «Plimbarealui Robert Walser, era o lectură stranie care mă fascina total, altfel decât tot ce cunoșteam până atunci. Mi se părea că nu are conținut și că ar consta din fraze manierate de care mă lăsasem prins împotriva voinței mele și nu voiam să încetez cu lectura. Walder se apropia din stânga, simțeam prezența negului, nu ridicam

însă capul, în așa măsură mă atrăgeau în continuare acele cuvinte lipsite de conținut pe care credeam că le disprețuiesc. Îmi puneam mâna pe carte și mă întrerupea, spre tristețea mea, în mijlocul celei mai lungi propoziții, apoi o ridică spre ochi și recunoscui autorul. Negul, de data asta în stânga, se umflă de mânie, ca o vână; mă întrebă, ca și când ar fi fost o întrebare de examen, dar totuși intim: „Cum vă place?” îi simțeam supărarea, dar nu voiam să-i dau întru totul dreptate, deoarece cartea mă atrăgea chiar foarte mult. Atunci i-am spus, făcând pe intermediarul: „E prea manierată!” „Manierată?”, spuse el. „Asta-i rău! Asta nu-i nimic! Asta nu trebuie citită!” – o sentință de condamnare din adâncul sufletului. Am cedat, am închis cu părere de rău cartea și am continuat-o mai târziu, devenisem foarte curios. Cu o astfel de șovăială a început pasiunea mea pentru Robert Walser, poate că dacă nu era profesorul Walder l-aș fi uitat de atunci.

Opusul acestui bărbat, de care însă îmi plăcea pentru asprimea lui, era tânărul Friedrich Witz. Avea, probabil, 23 de ani, noi eram prima lui clasă! Era proaspăt absolvent al universității și a preluat la noi istoria. Încă nu-l uitasem pe Eugen Müller, «Müller al grecilor», cum îl numeam în sinea mea. De peste un an îl pierdusem ca profesor și nu apăruse nimeni ca să-l poată egala. N-aș mai ști să spun pe cine am avut la istorie după el – un protest al memoriei împotriva acestei grele pierderi. Și apoi a urmat Friedrich Witz, a doua dragoste a anilor de școală, un om pe care nu l-am uitat niciodată și pe care, mult mai târziu, l-am întâlnit aproape neschimbat.

Dar ce școală era aceasta, cât de variată era atmosfera din ea! Erau profesori pentru care disciplina era liber consimțită, ea domnea în clasă, fără ca noi să fi opus vreoa rezistență, ca de exemplu la Karl Beck. Existau alții

care căutau să te educe pentru viața practică de mai târziu, pentru chibzuință, rațiune, prudență. Fritz Hunziker era prototipul unui asemenea profesor și împotriva chibzuinței, pe care mi-ar fi insuflat-o cu drag și mie, duceam o luptă acerbă. Eugen Müller și Friedrich Witz erau oameni cu o fantezie bogată, care îți dădeau aripi și te făceau fericit.

Friedrich Witz nu punea preț pe poziția elevată a catedrei unui profesor. Uneori vorbea de sus cu atâta însuflețire și forță a imaginației, încât uitai unde se afla și te simțeai alături de el, în aer iiber. Apoi se așeza în mijlocul nostru pe câte o bancă și totul se petrecea de parcă cum și fost cu toții împreună la o plimbare. Nu făcea nicio deosebire între noi, ne avea în vedere pe fiecare, vorbea neconținut și tot ce spunea ni se părea nou. Toate dezbinările din lume erau abolite, în loc de teamă insufla dragoste curată, nimeni nu era pus mai presus de altul, nimeni nu era prost, evita autoritatea, renunța la ea fără să o atace; era cu opt ani mai mare decât noi și ne trata de parcă am fi fost toți de aceeași vârstă. Nu erau lecții organizate, ne dăruia din lucrurile de care el însuși era preocupat. La istorie ajunsesem la dinastia Hohenstaufen, în loc de cifre ne prezenta personalități. Faptul că puterea nu însemna mare lucru pentru el nu se putea pune doar pe seama tinereții lui, în schimb îl preocupa efectul puterii din interior asupra posesorilor ei. De fapt se referea doar la scriitori, cu care ne confrunta cu orice ocazie. Vorbea foarte bine, viu, mișcat, dar fără modulații profetice. Simțeam procesul lărgirii orizontului pe care n-aș fi fost în stare atunci să-l definesc, dar era de fapt propriul meu proces într-un stadiu timpuriu, incipient. Nu-i de mirare că Witz a devenit pe loc idolul meu, altfel decât fusese Eugen Müller, mai puțin conturat, dar mai apropiat, ca un prieten

accesibil.

În loc să înșiruiescă faptele unui împărat și datele respective legate de el, ni-l interpreta pe însuși împăratul, de preferință prin cuvintele unui scriitor modern. El a fost cel care m-a convins de existența unei literaturii vii. Eu mă împotrivisem acestei literaturi, fiind orbit de bogăția celei tradiționale, supus de timpuriu trăirilor legate de teatru ale mamei și cum aş fi putut epuiza vreodată tot ce-mi oferise ea din toate literaturile vremii. Îi urmam amintirile, judecățile ei mă copleșeau. Ceea ce descopeream eu însumi se destrăma dacă mu rezista în fața ochilor ei; și acum aflai că Wedekind n-a fost doar de sperietoare burgheză și nicio strategie polițistă a lui Wreschner. Ajunși la Heinrich al VI-lea, Witz renunță la cuvintele proprii. Nu se putea măsura cu această făptură hibridă, străină cu totul de ființa lui. Deschise un volum de Liliencron și ne citi poezia «Heinrich la Trifels». O citi de la început până la sfârșit stând în mijlocul nostru, cu piciorul drept așezat pe banca mea, cu cotul sprijinit pe genunchi „ținând cartea la o oarecare înălțime. Când ajunse la locul pețirii pătimășe a lui Heinrich: „Irene a Greciei, te iubesc!” bucla de pe frunte îi căzu pe carte – acesita era totdeauna un semn că se emoționa – și pe mine, care niciodată nu simțisem o asemenea iubire, mă treceau florii. Citea patetic, astăzi aş spune că era patosul expresionismului, era altfel decât patosul din Viena anilor '80 și 90 pe care eram obișnuit să-l aud acasă, dar totuși asemănător, încât prin emfaza sa nu-mi era străin, ci familiar. Când mă uitam la el cum, cu un gest de nerăbdare, își scutura bucla de pe frunte, deoarece îl deranja la continuarea lecturii, mi se părea că dintr-odată eu, care fusesem totdeauna cel mai mare, aş avea un frate mai mare.

Ne putem imagina că poziția lui Witz nu era lipsită de

controverse. Pentru unii era profesor prost, pentru că se străduia să nu păstreze distanță și nu considera autoritatea exterioară ca pe o valoare veșnică. În comparație cu toate celelalte ore, domnea în clasă un fel de dezordine intenționată. În prezența sa trăiai mereu în mijlocul unui câmp de forțe afective. Poate că ceea ce mie-mi dădea aripi și suflu, pentru alții era un fel de haos. Se întâmpla să fie dezordine totală, ca și când nu ne mai păsa de prezența lui și atunci nu se pricepea să creeze, prin comenzi, obișnuita ordine seacă. Nu dorea să fie temut, poate că există într-adevăr oameni binecuvântați care nu sunt capabili să insufle teamă. În unele momente nepotrivite se făceau inspecții de către cadre didactice mai vechi. Era neplăcut să-ți închipui rapoartele lor către superiori.

Dar raiul, căci pentru mine asta a fost, n-a ținut mult. A venit primăvara, în octombrie deja a plecat de la școală. Între noi, chiar și între aceia care nu-l înțelegeau, se spunea, deși nu știam nimic concret, că ar fi fost concediat.

Witz era atât de tânăr, că nu putea proceda altfel: el încerca să ne molipsească de tinerețea lui. De fapt nu-i deloc sigur că drumul de-a lungul anilor are pentru toți același caracter. Unii vin bătrâni la școală, poate că au fost și înainte, poate că erau bătrâni de la naștere și orice li s-ar întâmpla la școală, ei nu întineresc. Alții se debarasează treptat de vârsta cu care au venit, recuperând acum anii pierduți. Pentru aceștia, Witz ar fi rost un profesor ideal, dar ei sunt, firește, în minoritate. Apoi există unii cărora le vine atât de greu la școală, încât încep să îmbătrânească sub influența ei și povara care-i ap?, să atât de greu, ritmul de progres atât de lent, încât se cramponază cu toată puterea de vârsta recent câștigată și nu mai cedează niciodată nimic din ea. Există însă și alții care sunt în

același timp bătrâni și tineri; bătrâni, prin tenacitatea cu care se agață de tot ce-au cucerit cu mintea, tineri, fără deosebire, prin dorința nestăpânită de tot ce e nou. Dintre aceștia cred că făceam și eu parte pe atunci, probabil, de aceea eram receptiv la profesori cu firi total opuse. Prin felul său tenace și disciplinat de a preda, Karl Bedk îmi dădea un sentiment de siguranță. Matematica învățată cu el a devenit o parte mai adâncă a ființei mele, având drept consecință un fel de curaj spiritual. De la un punct, fie el cât de mic, care nu poate fi pus la îndoială, merigi neabătut mai departe în aceeași direcție, nu te-ntrebi unde-ai mai putea ajunge, nu-ți permiți să privești în dreapta sau în stânga, te miști ca spre o țintă pe care n-o cunoști și, atâta timp cât nu faci nici un pas greșit și corelația pașilor rămâne asigurată, nu ți se întâmplă nimic, înaintezi spre necunoscut, singurul mod de a cuceri *treptat* necunoscutul.

Cu Witz mi s-a întâmplat tocmai contrariul. Prin el mi-au fost atinse încă multe puncte întunecate care străluceau fără nicio noimă. Nu se progresa, erai ba ici, ba colo, nu aveai niciun scop, nici măcar unul necunoscut, aflai, desigur, multe lucruri dar, mai mult decât atât, îți formai o sensibilitate pentru ceea ce este neglijat sau ascuns încă. Înainte de toate era dorința de schimbare, pe care o consolida: câte lucruri existau, de care n-ai fi bănuțit nimic, era suficient să auzi de ele ca să te și *transformi* în ele. Era aceeași experiență pe care o făcusem înainte cu poveștile, dar acum era vorba de alte materii, mai puțin simple, de fapt de personalități, acum aceste personalități erau scriitori.

Am amintit deja că el mi-a deschis ochii pentru literatura vie „modernă. Un nume pe care-l spunea o dată nu-l mai uitam, el se transforma în propriul său mediu

înconjurător în care mă lua cu el și aripile pe care mi le punea în asemenea călătorii, pe neobservate „m; i-au rămas și după ce el mă părăsise; acum zburam eu însumi într-acolo și cutreieram lumea cu mirare.

Îmi displace să amintesc pe rând numele celor care prin ei au intrat pentru prima dată în sfera preocupărilor mele. Pe unele din ele le auzisem și mai înainte, fără să mă fi atins, cum ar fi Spitceler, altele-mi treziseră doar o curiozitate pasivă, de parcă ar fi suficient să-i păstrez ca rezervă pentru mai târziu, cum ar fi Wedekind. Cei mai mulți constituie azi o parte atât de cunoscută a literaturii tradiționale, încât ar fi ridicol să mai fac caz de ei. Dar cei mai mulți, pe care nu-i mai înșir acum, erau în contrast vizibil cu ce promisem de acasă și, chiar dacă mi-am însușit foarte puțin din ei, prejudecata față de cei care muriseră de curând sau mai erau încă în viață se curmase o dată pentru totdeauna. Două excursii a făcut Witz cu noi în cele patru sau cinci luni numărate cât l-am avut profesor. Una a fost degustatul mustului la Trichtenhauser Miihle, cealaltă o excursie cu caracter istoric pe Kyburg. De degustatul vinului s-a vorbit deja cu mult timp înainte și el a chibzuit un plan aproape revoluționar: ne-a promis că va aduce o verișoară, o violonistă, care ne va cânta. Cu această promisiune își câștigă într-adevăr popularitate în clasă. Și cei care iau manifestau nicio înțelegere față de entuziasmul său literar, și cei care-l disprețuiau pentru lipsa de disciplină și pentru faptul că nu dădea pedepse, fuseseră entuziasmați de perspectiva unei ființe de sex feminin, o verișoară adevărată. Despre fete se vorbea acum tot mai des în clasă, s-au stabilit legături cu școala superioară de fete, legături care constau mai ales din diferite dorințe și fanfaronade. O parte din colegi erau deja în plină transformare, se aflau printre ei câțiva înalți, bine

dezvoltați fizic care nu mai vorbeau de altceva decât de fete. În acest caz nu se putea fără chicote și aluzii ofensatoare, era greu să nu fi atras în discuții de acest fel. În toate aceste lucruri eu am rămas în urmă, la mine mai persista încă acel tabu al mamei de pe balconul de la Viena și, încă mai mult, după ce trăisem pasiunea geloziei în toată intensitatea ei, ba chiar din luptele în care mă implicase mama și din care ieșisem «învingător», n-aveam habar ce se petrecea cu adevărat între bărbat și femeie. La orele de științele naturii ale lui Fenner am învățat multe lucruri despre animale, aparatul lor genital îl desenam cu propria-mi mână în caiet, dar nu mi-a trecut prin minte să transpun ceva din ele la om, dragostea la oameni se petrecea pe înălțimi exprimabile doar prin scene în iambi, toate procesele dragostei erau o chestiune de iambi. Din perorațiile indecente ale colegilor nu înțelegeam nimic, era imposibil să scoată ceva din mine, nici chiar prin rânjete încurajatoare; eu îmi păstram seriozitatea cu toate chicotelile și laudăroșeniile lor fără perdea și, astfel, se putea crea impresia de reprobare pentru ceea ce, în fond, era neînțelegere.

De fapt era o situație grotescă, pentru că, în timp ce alții și-ar fi dat sufletul pentru a schimba câteva cuvinte cu o fată adevărată, eu mergeam în fiecare zi acasă, la vila «Yalta», la o duzină de fete, toate mai mari ca mine și preocupate în secret de aceeași problemă ca și colegii mei, unele mai frumoase decât adoratele domnișoare, printre ele, două suedeze, Hettie și Gulii, pe care azi le-aș găsi irezistibile, râdeau și chicoteau neconținut în suedeză și, că vorbeau de tineri bărbați am putut ghici chiar eu; altele, ca Angele, originară din Nyon, de lângă lacul Geneva, pe cât de pudică, pe atât de frumoasă, poate în aceeași dispoziție ca și mine, dar cu doi ani mai mare; Nita, o

geineveză, ea intelect cea mai matură dintre toate, de profesie dansatoare, elevă a lui Dalerose, care organiza pentru noi serile de la «Yalta»; Pia din Lugano, o brunetă mai plină, debordând de ceva ce abia acum îmi dau seama că era senzualitate și, toate aceste creaturi, chiar și cele mai puțin atrăgătoare dintre ele, dar oricum fete tinere, mereu împreună cu mine în hol, ore întregi, sau pe terenul de tenis la jocurile noastre unde ne zbenguiam de zor, în timpul aprigelor păruieli când ne atingeam și fizic; toate întrecându-se în a mă cuceri, pentru că eu le răspundeam la multe întrebări legate de temele lor de casă, fiind vorba de cele mai multe ori de reguli din gramatica germană; unele, nici într-un caz toate, sfătuindu-se cu mine asupra unor chestiuni particulare, cum ar fi reproșurile făcute de părinți prin scrisori. Eu, însă, pe culmile acestei simpatii generale, răsfățat de asemenea ființe ca niciun alt băiat de vârsta mea, precaut să nu afle colegii nimic din viața mea particulară; convins fiind că m-ar disprețui pentru un astfel de mediu exclusiv feminin, în vreme ce, în realitate, m-ar fi invidiat îngrozitor. Îi țineam departe de «Yalta» cu tot felul de tertipuri, nu cred că i-am permis vreodată unuia dintre ei să mă viziteze aici. Hans Wehrli, care locuia și el în Tiefenbrunnen, era singurul care avea o idee despre domiciliul meu, dar el era și singurul care în toate discuțiile noastre n-a adus niciodată vorba despre fete, a rămas tot timpul serios, păstrându-și demnitatea și în această privință; poate că și el, n-o pot afirma cu certitudine, se afla sub un tabu asemănător cu al meu, poate că nu suferea încă de necesitatea stringentă a celorlalți.

Și Witz își arunca acum verișoara violonistă în gura clasei, începând din acest moment se vorbea mult mai mult despre ea decât despre el, era întrebat mereu în legătură

cu ea și răspundea cu răbdare la toate întrebările. Dar degustarea mustului era amânată de pe-o săptămână pe alta, aceasta desigur din cauza verișoarei pentru care făcea demersuri, poate că era dorința lui să-i insuflă curaj ca violonistă și-n loc de flori să-i așeze la picioare un public care ar primi-o triumfal. La început n-a fost liberă, apoi a fost bolnavă, așteptarea clasei atingea temperaturi înalte. «Irene a Greciei» pierdea teren „m-am molipsit și eu de atmosfera generală, nu aveam nicio violonistă la «Yalta» și vioara, ca instrumentul la care cântase tata, ținea de sferele cerești pentru mine – ca și ceilalți, l-am asaltat, și eu pe Witz cu întrebări și-am simțit cum devenea tot mai reținut și cum în cele din urmă l-am pus în încurcătură. Nu mai era sigur că va veni cu verișoara, ea era în preajma examenelor și, când, în sfârșit, ne-am întâlnit la degustatul mustului, el apăru fără ea, spunându-ne că l-a anunțat că nu vine și ne roagă s-o scuzăm. Cu un instinct incomprehensibil pentru aceste lucruri, despre care nu știam absolut nimic, simții că la Witz ceva nu era în ordine. Mi se părea dezamăgit, îl apăsa ceva, nu era vesel și volubil ca în timpul orelor sale. Dar apoi, probabil în amintirea pierderii suferite, începu să se lanseze în discuții despre muzică. Verișoara se încumetase să cânte concertul pentru vioară de Beethoven, eu eram satisfăcut că de data asta în loc de un poet se entuziasma de un muzician și, folosind cuvântul «grandios», esențial pentru Beethoven și, repetându-l de mai multe ori în – a făcut fericit.

M-am întrebat ce s-ar fi întâmplat dacă ar fi apărut atunci verișoara. De cunoștințele ei de vioară nu m-am îndoit niciodată. Dar ar fi trebuit să cânte foarte bine și să-și aleagă bucăți adecvate pentru a stăpâni interesul ardent al clasei pentru ea. Poate că nu s-ar mai fi încumetat să lase vioara și cântând ne-ar fi condus prin pădure înapoi în

oraș. Witz ar fi amuțit și, ca un fel de predicator, ar fi mers imediat după ea pentru a-i face loc. Iar la sfârșit, în entuziasmul nostru am fi purtat-o pe umeri, de unde, cântând mai departe, și-ar fi făcut intrarea regală în oraș.

De fapt, fără ea, a fost în fond o deziluzie; deziluzia a fost compensată prin excursia de la Kyburg, unde n-a mai fost vorba de ea, în schimb s-a vorbit cu atât mai mult despre istorie, pe care Witz în maniera sa viu colorată și datorită cetății bine păstrate, a reușit să ne-o apropie. La întoarcere, călătoria cu trenul a atins punctul culminant, atunci când, stând în același compartiment, exact în fața lui și citind într-un ghid pe care mi-l cumpărasem sus, în cetate, m-a atins ușor cu un deget peste braț și a spus „Acesta-i, cum văd, un tânăr istoric”. Că observase ce făceam, că mi s-a adresat personal era lucrul pe care mi l-am dorit cel mai mult, dar acum, odată întâmplat, conținea jignirea amară că vedea în mine un viitor istoric, nu un scriitor. Cum era să știe dacă n-am scos niciodată un cuvânt referitor la aceasta și faptul că vedea în mine un istoric, care pe atunci nu însemna eu siguranță mare lucru pentru el, reprezenta pedeapsa dreaptă pentru atotștiința prin care mă remarcam și la orele sale. Eram foarte surprins și, ca să-l abat de la istorie, l-am întrebat despre un poet la modă atunci și de care nu citisem nimic: Franz Werfel.

Vorbea de lirica acestuia care era pătrunsă de dragoste pentru omenire. Pentru el nu exista nimeni în care să nu se poată transpune. Nicio servitoare nu era prea puțin pentru el, niciun copil, dar și niciun animal, un fel de Franz cu sfânt, de parcă numele i-ar fi indicat drumul. Dar el nu este un predicator, ci unul care posedă capacitatea de a se transforma în orice ființă vie, pentru ca prin exemplul său să ne învețe să le iubim.

Am acceptat această părere, ca pe tot ce venea de la el, cu încredere (la o cu totul altă interpretare, proprie, am ajuns în această chestiune mult mai târziu). Dar, nu acesta a fost evenimentul propriu-zis al acestei călătorii cu trenul. Mișcat de întrebările mele șovăitoare, nesigure și pline de venerație, a început să ne vorbească despre el, prezentându-se atât de realist, așa de fără nicio intenție de a se apăra de părerea altora, încât am rămas puțin confuz în fața imaginii unui om aflat încă *în formare*, deloc sigur pe drumul său care era încă într-adevăr deschis, fără dispreț și condamnări, cum le cunoșteam atât de bine de acasă. Cuvintele sale, pe care poate nici nu le-am înțeles bine, le-am reținut ca și când ar fi fost vorba de proclamarea unei religii enigmatice: el era plin de energie și apoi iarăși cuprins de disperare. Căuta mereu și nu găsea. Nu știa ce să facă, cum să trăiască. Acest bărbat așezat în fața mea, care-mi insufla atâta dragoste, pe care l-aș fi urmat orbește pretutindeni, nu știa deloc unde mergea, se adresa când la unul când la celălalt, sigur la el era doar că voia să fie nesigur și, oricât mă atrăgea această atitudine, pentru că izvora din vorbele sale, din gura sa, totul era într-un fel minunat derutant - oare încotro să-l fi urmat?

ISTORIE ȘI MELANCOLIE

«Libertate» devenise în această perioadă un cuvânt important. Sămânța spiritului grecesc încolțea în mine, de când îmi pierdusem profesorul care ne descoperise Grecia antică, se consolida în mine un amestec ciudat născut din Grecia și Elveția. Un rol deosebit l-au jucat în această privință munții. Nu mă gândeam niciodată la greci fără să văd în fața mea munți și ei erau, acesta era lucrul curite, aceiași munți pe care-i aveam zilnic în fața ochilor. Se

vedeau mai aproape sau mai departe, după cum era atmosfera, te bucurai când nu erau acoperiți, se vorbea și se cânta despre ei, ei erau obiectul unui cult. Cel mai frumos era pe o mare de ceață, de pe muntele Utli din imediata apropiere, atunci munții deveneau insule, strălucitori, aproape palpabili, oferiți spre adorație cu toate vârfurile în parte. Aveau nume, unele din ele suinau lapidar și nu însemnau nimic decât ele însele: Todi, altele ca de exemplu Fecioara și Călugărul, însemnau prea mult, cel mai mult mi-ar fi plăcut să am eu un nou termen, propriu pentru fiecare munte, care nu se mai folosea pentru nimic altceva. Nu existau doi munți de aceeași înălțime. Roca lor era dură de neînchipuit că se schimbau. Eram ferm convins de această imuabilitate. Îi credeam intangibili, când se vorbea de cucerirea lor simțeam o jenă și, când eu însumi îmi propuneam să-i escaladez, aveam sentimentul unui lucru interzis.

Cu atât mai multă viață se concentra în jurul lacurilor, acolo se petrecuseră cele mai senzaționale lucruri, îmi doream aceste lacuri la fel de mult ca și marea grecească și, pe vremea când locuiam în imediata apropiere a Lacului Zürich, ele se contopeau pentru mine într-un singur tot. Nu că lacul și-ar fi schimbat forma, toate își păstrau importanța și specificul lor: golfurile, povârnișurile, copacii, casele. dar când le visam, toate erau «lacul», ceea ce se întâmplase într-un loc aparținea și celorlalte, confederația pentru care se optase era pentru mine una a lacurilor. Când am auzit de construcțiile lacustre descoperite ici și colo, m-a preocupat ideea că locuitorii lor n-ar fi știut nimic unul de altul. La această distanță de semenii lor, fără legătură cu ei, era aproape indiferent unde locuiau, depindeau de o bucățică de apă, aceasta putea fi oriunde, cine au fost. ei nu se va ști

niciodată, oricâte cioburi s-ar găsi de la ei, oricâte vârfuri de săgeți, oricâte oase – elvețieni n-au fost.

Asta a fost, deci, pentru mine istorie: asociația lacurilor, înainte nu exista niciun fel de istorie, ba și aceasta ajungea doar până la mine, pentru că aflasem de adevărat?, lor preistorie – grecii. Ceea ce se afla la mijloc prezenta puțină importanță, în romani nu aveam încredere, cavalerii lui Walter Scott, care-mi apăreau ca urmașii lor, marionete în armură, mă plictiseau, interesați au devenit abia atunci când au fost bătuți de țărani.

În această perioadă, când eram vrăjit de lacuri, mi-a căzut în mână «Ultimele zile ale lui Hutten» și nu mă mir că această operă, timpurie a lui C.F. Meyer m-a pătruns din plin. De fapt Hutten era un cavaler, dar și un scriitor și era prezentat ca unul care luptase împotriva puterilor nedrepte. Era bolnav și proscris, părăsit de toți, trăia singur din mila lui Zwingli, pe Ufenau. Faptele prin care-și dovedise recalcitranta se limpezeau în amintirea sa, oricât le simțai focul, nu uitai niciodată starea în care se află și acum, la Ufenau... Lucrurile erau aranjate în așa fel, încât îl vedeai totdeauna luptând împotriva unei puteri care-l copleșea; și risipea astfel tot ce te iritase la cavaleri și anume faptul că, și cei mai viteji dintre ei, prim felul armurii lor se simțeau mai puternici.

Am fost entuziasmat de vizita lui Loyola pe insulă, acesta era un Loyola pe care nu-l cunoștea nimeni, nici chiar Hutten încă: un pelerin pe care, în timpul unei furtuni, îl primește în micul său adăpost, căruia-i întinde propria-i pătură, propria-i mantie. Noaptea, Hutten e trezit de un tunet și la lumina fulgerelor îl vede pe pelerin, care-și flagela spatele până la sânge și tot acum auzi și cuvintele rugăciunii sale prin care se închina Sfintei Fecioare Maria. Dimineața, locul pelerinului e gol și

Hutten recunoaște că acum, când ziua-i irosită, s-a arătat cel mai crunt dușman. Această apropiere a opusului său la sfârșul unei vieți, faptul că este surprins fără să bănuiască de către cine este surprins, recunoașterea zădărniciiei propriei lupte, pentru că adevăratul dușman a apărut abia acum, când din păcate e prea târziu: „De ce nu l-am ucis pe spaniol?” – cum să nu fi simțit oare că eu, tocmai aici, unde era vorba de ceva inventat, eram aproape de «realitate»?

Lacul pe care era așezată insula Ufenau ajungea până jos la mine, poetul trăise pe malul celălalt, la Kilchberg. Mă simțeam inclus în această poezie, peisajul îmi era luminat de el, o propoziție din ea denumea în forma cea mai simplă măsura pătrunderii în lucruri omenești de care eu abia acum eram capabil: „Nu sunt o carte inventată, sunt doar un om contradictoriu”. Contrastul dintre carte și om, dintre ceea ce se face cu preștiință și ceea ce este dat de la natură, dintre comprehensibilitatea cărții și incomprehensibilitatea omului, începuse să mă chinuie. Simțisem dușmănie unde nu mă așteptam, dușmănie impusă din exterior, care cu izvora din porniri proprii, ale cărei rădăcini nu le înțelegeam! a care am meditat mult. Pentru că n-am găsit o soluție definitivă, am acceptat una provizorie și am conceput omul ca pe o contradicție. Am îmbrățișat cu lăcomie această soluție și am citat propoziția amintită atât de des, până fu distrusă de mama într-un atac nimicitor.

Înainte de aceasta am avut la dispoziție mai mult de un an, timp în care m-a lăsat în voia mea. L-am urmat pe Meyer în Noaptea lui Bartolomeu și în Războiul de treizeci de ani. La el l-am întâlnit pe Dante în persoană și portretul poetului, așa cum vorbea din surghiunul său, mi-a rămas întipărit în minte. În drumeții cunoscusem, în două veri

consecutiv, Văile Grizone, primele din Elveția, fusesem pe Heizenberg în Domleschg, «cel mai frumos munte din Europa», cum îl numea contele Rohan. În apropiere, la castelul Rietberg, văzusem o pată de sânge care era adusă în legătură cu Jürg Jenatsch²⁶, fapt care nu m-a prea impresionat. Dar acum, când citeam despre el, mă simțeam ca un cunoscător al urmelor sale. Am întâlnit-o pe Vittoria Colonna ca soție a lui Pescara²⁷, sanctificată prin Michelangelo; am ajuns la Ferrara, cât de groaznică și înspăimântătoare era această Italie despre care n-am auzit nimic decât relatări orale idilice. Era vorba mereu de evenimente agitate, care prin importanța lor se detașau de mediul meu zilnic. Costumul nu-l vedeam, vedeam varietatea epocilor și a scenelor. N-am observat nimic din înfrumusețarea prin costum; pentru că aceste evenimente se sfârșeau de cele mai multe ori trist, le consideram adevărate.

În neclintita, în furibunda poftă de învățat a acelor ani eram. de părere că tocmai această variată însuflețire a istoriei era cea care mă atrăgea la Meyer. Mă gândeam cu toată seriozitatea că prin el m-aș putea informa. N-aveam nicio îndoială, mă supuneam docil descrierii sale, nu bănuiam ce s-ascundea în spatele ei, totul era clar, se întâmplau atâtea ce putea fi în spate care, raportat la această - bogăție, să fi fost irelevant și nedemn de amintit?

Azi, când nu mai suport istoria romanțată, deoarece prefer sursele înseși, când caut rapoarte naive sau idei, dure cu privire la ele, cred că din partea lui era altceva ce acționa mai profund asupra mea: un simț al recoltelor și copacilor plini de rod, „Destul nu-i destul”, și melancolia

---

26 Titlul unei nuvele mai ample a lui C. F. Meyer, apărută în 1876.

27 Este vorba de una din cele mai cunoscute nuvele ale lui C. F. Meyer „Ispitirea iui Pescara”.

poeziei lacurilor sale. Una din aceste poezii începea cu versurile:

Trist înăbușitoarea zi de vară mocnea, Surd și slab pocnetul vâslei suna.

Depart e cerul, aproape e apa adâncă - Stelelor, de ce n-ați răsărit încă?

— O voce plăcută-plăcută mă cheamă Din cavoul de apă, mereu, fără teamă - Nu știam a cui voce era, dar simțeam că era un mort apropiat și strigătele din apă mi se adresau mie, de parcă ar fi fost tatăl meu cel care striga. În acești ultimi ani petrecuți la Zürich nu m-am prea gândit la el, pe cât de neașteptată, pe atât de misterioasă era întoarcerea sa din această poezie. Era ca și când s-ar fi ascuns în lac, pentru că eu iubeam atât de mult lacul.

Pe atunci nu aflasem încă nimic despre viața poetului, despre sinuciderea mamei sale care s-a înecat în lac. Dacă aș fi știut, nu mi-ar fi venit niciodată în minte că auzeam vocea tatălui meu când, spre seară, vâsleam singur pe lac. Rareori vâsleam singur și numai atunci recitam cele două versuri, le întrerupeam și ascultam cu atenție: de dragul versurilor îmi doream să fiu singur pe lac, nimeni n-a aflat de această poezie și de importanța ei pentru mine. Melancolia ei mă înduioșa, un sentiment nou pentru mine care se lega de lac, o simțeam și când nu era zăpușeală și întuneric, ea picura din cuvinte. Simțeam că pe poet îl atrăgea apa lacului și, deși melancolia mea era doar una preluată, simțeam ademenirea și așteptam cu nerăbdare primele stele. Le salutam, conform vârstei, nu cu un sentiment de ușurare, ci jubilând. Atunci cred că a apărut imboldul de a mă referi la stelele care sunt de neajuns și de neatins și a culminat în anii următori într-o religie a stelelor. Le consideram prea înalte pentru a putea avea o influență asupra vieții mele, mă adresam lor de

dragul de a le privi, eram fricos atunci când dispăreau și mă simțeam puternic când se arătau din nou acolo unde le știam. N-așteptam de la ele nimic decât periodicitatea revenirii lor în același loc și în aceeași relație cu semenele lor cu care împreună formau constelații cu nume minunate.

COLECTA

Din oraș cunoșteam pe atunci părțile din jurul lacului și drumul până la școală și înapoi. Fusesem în puține clădiri publice, în Sala de concerte, Muzeul de artă, la Teatru și, foarte rar, la Universitate, pentru conferințe. Expunerile pe teme de etnologie aveau loc într-una din casele breslașilor de pe Limmat. În rest, orașul vechi consta pentru mine din librării în care mă uitam la cărțile „științifice” care urmau acum la rând. Apoi mai erau hotelurile din apropierea gării, unde trăgeau rudele când veneau în vizită la Zürich. Scheuchzerstrasse din Oberstrass, unde locuisem trei ani, aproape că am dat-o uitării, îți oferea prea puțin, era situată destul de departe de lac și, totuși, când mă mai gândeam la ea, era ca și când aș fi locuit pe atunci în alt oraș.

Din unele cartiere nu cunoșteam mai mult decât numele și, fără a opune rezistență, mă lăsam pradă prejudecăților care circulau pe seama lor, n-aveam idee cum arătau oamenii acolo, cum se mișcau și cum se comportau unii cu alții. Mă atrăgea tot ce era îndepărtat, unde se putea ajunge doar într-o jumătate de oră și unde n-aveai drum, acele locuri erau ca jumătatea din spate a lunii invizibile, inexistente. Deschiderea spre lume o plătești cu neglijarea lucrurilor din imediata apropiere. Este și de neconceput cu câtă trufie hotărăști ce te interesează și ce nu. În linii mari, toate experiențele îți sunt prestabilite, fără să știi; ce încă n-ar putea fi conceput

fără litere, rămâne nevăzut și pofta de lup care se numește curiozitate științifică nu observă ce-i scapă.

O singură dată am aflat pe lângă ce treceam; am ajuns în cartiere ale orașului pe care, până atunci, le cunoșteam doar din auzite. Ocazia fu o colectă de binefacere, am fost întrebați dacă dorim să ne oferim serviciile. Fiecare din cei care s-au anunțat au primit ca însoțitor «o domnișoară de la liceu». Însoțitoarea mea era mai mare decât mine, dar părea că n-o interesează acest lucru. Ea ducea pușculița cu bani, eu marfa ce trebuia s-o vindem – table mari de ciocolată. Se uita de sus la mine cu ochi blânzi și avea un fel clar de a vorbi. Era îmbrăcată într-o fustă plisată albă, de mare efect, nu mai văzusem până acum niciuna de la o distanță atât de mică și am observat că atrăgea și altora atenția.

Treaba a început prost, mișuna de perechi care făceau colectă. Lumea ne-ntreba de preț și se-ntorcea indignată. Marfa nu era ieftină, într-o oră am scăpat abia de o tablă de ciocolată; însoțitoarea mea se simțea jignită, dar nu se dădea bătută: era de părere că ar trebui să mergem prin case și restaurante, cel mai bine în Aussersihl. Acesta era un cartier muncitoresc, eu nu fusesem niciodată acolo, mi se părea absurd că aștepta de la oamenii aceia săraci ce ne refuzaseră până acum. cei bogați. Ea era de altă părere și mi-a argumentat-o fără sentimentalism: „Aceștia nu economisesc”, a spus ea, ei cheltuiesc totul. Cel mai bine este în localuri, acolo își beau tot ce au în buzunar”.

Pornirăm spre ținutul amintit. Ici și colo intram în câte-o casă și investigam locuințele. Locatarii mai erau încă oameni cu profesii burgheze. Dedesubtul unui nume, într-o locuință de la etajul doi, era scrii «Director de bancă». Am sunat, ne-a deschis un domn cu un cap roșu,

proeminent și cu o mustață sentimentală. Era sceptic și jovial în același timp și ne-a întrebat prima dată dacă suntem elvețieni. Eu am tăcut, cu atât mai amabilă fu replica fetei care m-a inclus și pe mine în răspunsul ei, fără a comite nicio greșeală. Bărbatului îi plăcu s-o examineze, o întrebă de profesia tatălui ei și, pentru că acesta era medic, profesia lui se potrivea bine cu scopul colectei noastre. Profesia tatălui meu nu-I mai interesă, se concentrează asupra fetei, care știa să răspundă cu o alură inteligentă; ea ținea pușculița nu prea ostentativ și la înălțimea potrivită, fiind atentă să nu zornăie, deoarece era încă aproape goală. Totul dură destul de mult, dar zâmbetul de pe fața domnului se transformă într-un râșnet satisfăcut, luă tabla de ciocolată, o cântări în mână să îl «fie prea ușoară și aruncă moneda în pușculiță, nu fără să adauge: „E pentru o binefacere, ciocolată avem destulă”. Păstră totuși tabla și «e dădu drumul, pe deplin conștient că făcuse o faptă bună; după ce-a închis ușa, ne-am oprit îmbătați de atâta bunătate și plutirăm apoi cam nesiguri în jos, la etajul întâi, unde-am sunat fără să ne uităm la eticheta de pe ușă. Ușa se deschise, roșu ca moul de mânie apăru în fața noastră bărbatul de sus: „Ce, iarăși! Nerușinare!” Cu degetul său gras ne arată eticheta de pe ușă, unde era scris același nume. „Văd că nu știți citi! Afară cu voi sau chem imediat poliția! Vreți poate să vă coti fisc pușculița?” Ne trânti ușa-n nas și noi o luarăm amărâți din loc. Trebuie că în interiorul locuințelor exista o scară între cele două etaje. De unde să fi știut aceasta, după ce ne reușise o vânzare, în beția fericirii, n-am mai fost atenți la nume.

Însoțitoarea mea se săturase de locuințe și-mi spuse: „Acum mergem în localuri”. Mâhniți cum eram, am mai mers o bucată până am ajuns» chiar în Aussersihl. La un

colț am zărit un local mare, nici măcar nu m-a poftit să intru primul și intră liniștită. Un miros asfixiant de tutun se izbi la intrare, localul era plin, toate mesele erau ocupate, muncitorii de toate vârstele, pe care-i puteai recunoaște după șepci ședeau cu paharele în față, se vorbea mult italienește. Fata se strecură fără teamă printre mese, nu era nici o singură femeie căreia să i se poată adresa, însă acest lucru părea să-i dea și mai multă siguranță, le vâra bărbaților pușculița sub nas, lucru ce-i venea ușor, pentru că aceștia ședeau. Eu mă grăbeam s-o ajung, pentru a fi prezent cu tablele de ciocolată, observai însă cât de puțin importante erau. Importantă era fata și lucrul cel mai însemnat fusta ei plisată care strălucea în contrast cu această încăpere întunecoasă. Toți se uitau la ea, toți o priveau mirați, un băiat tânăr, care părea cam timid, apucă o cută a fustei, lăsând-o să-i alunece ușor și admirativ printre degete. Părea că vrea să pipăie stofa fină, nu fata. Nu zâmbea, se uita solemn la ea, fata se opri în fața lui, el exclamă „bellissima”, ea acceptă complimentul pentru fusta ei plisată, el pregătise deja moneda, o aruncă în pușculiță, de parcă n-ar fi fost nimic și nu se mai interesă de ciocolata pe care eu, cu oarecare întârziere i-am oferit-o; el, fără s-o bage-n seamă, a pus-o pe masă, se rușina să primească ceva pentru donația lui. Fata merse între timp mai departe, următorul fu un bărbat cu părul cărunț. El îi zâmbi prietenos, scoase, fără să întrebe, banii, aruncă toate monedele pe care le avea în buzunar pe masă, căută una de doi franci și-o aruncă repede în pușculiță, ascunzând-o puțin între degete. Apoi îmi făcu semn poruncitor cu mâna, îmi smulse tabla de ciocolată din mână și, cu un gest plin de elan, i-o înmână fetei. Apoi îi spuse că această tablă e a ei, s-o păstreze, deci, pentru ea și să n-o vândă.

Așa a început, așa a continuat, cine avea bani dădea, păstrându-și ansă și tabla de ciocolată. Cine nu avea, se scuza, domnea o politete cordială, îndată ce se apropia fata, gălăgia de la mese se mai potolea, eu mă temeam de vorbe obraznice, în locul lor am întâlnit doar priviri admirative și uneori câte o exclamație de mirare. Eu mă simțeam total de prisos, dar nu mă deranja, contaminat de atmosfera adoratoare a bărbaților mi-am spus că însoțitoarea mea este frumoasă. După ce am părăsit localul scutură pușculița și o cântări, constatând că e mai mult de jumătate plină. Încă unul sau două asemenea localuri și nu mai încăpea nimic în ea. Era pe deplin conștientă de complimentele pe care le primise, dar avea simțul ei practic și n-a uitat o clipă scopul acțiunii.

APARIȚIA VRĂJITORULUI

Cât de mult mă schimbasem îmi dădui seama după vizitele bunicului. A venit la Zürich numai când a știut că sunt singur. Tensiunea dintre «el și mama crescuse, câțiva ani a evitat-o, dar își scriau regulat. În timpul războiului primea cărți poștale prin care i se comunicau noile noastre adrese, mai târziu a urmat un schimb de scrisori formale și impersonale.

De îndată ce-a aflat că sunt la «Yalta», apăru și el la Zürich. A tras la hotel «Central» și m-a chemat la el. Camerele sale de hotel, indiferent dacă erau la Viena sau Zürich, semănau, domnea în ele același miros. Era legat cu filacteriile²⁸, pentru rugăciunea sa de seară când am sosit și, în timp ce mă ȳsaruta și mă scâlda în lacrimi: se ruga mai departe. Arată spre un sertar, pe care să-l deschid în locul lui, acolo era un plic plin de timbre pe care le colecționase pentru mine. Le-am golit pe o comodă joasă și

---

28 Obiecte rituale care se aplică pe frunte, respectiv brațul stîng

mă uitam la ele, unele le aveam deja, altele nu; cu ochiul lui de Argus îmi urmărea mimica feței care, prin schimbarea rapidă, îmi trăda când bucurie, când dezamăgire. Pentru că nu voiam să-l întrerup de la rugăciune, n-am spus nimic, el însă nu rezistă mult și-și întrerupse singur tonul solemn al cuvintelor sale în ebraică cu un „Na?” întrebător. Am scos câteva sunete nearticulate, pline de entuziasm, acestea îl satisfăcuseră și-și continuă rugăciunea. Aceasta a durat destul de mult, totul era stabilit, nu lăsa nimic afară și nu prescurta nimic și, deoarece totul decurgea cu viteză maximă, nu se mai pu ea accelera nimic. Apoi termină, mă examina dacă știam țările din care proveneau timbrele și mă umplu de laude pentru răspunsurile corecte. Mă trata de parcă ne-am fi aflat la Viena și eu aș fi avut doar zece ani, fapt la fel de supărător pentru mine ca și lacrimile de bucurie care curgeau acum din nou. Plângea în timp ce vorbea cu mine, era copleșit de faptul că mă găsea în viață, nepotul său, care-i purta numele, care a mai crescut un pic, copleșit poate și de faptul că era aici și-i era dat să trăiască aceste clipe.

Îndată ce termina cu examinarea și se sătura de plâns, mă ducea într-un restaurant unde nu se serveau băuturi alcoolice și unde serveau ospătărese. Bunicul avea ochiul format pentru ele și era imposibil să comande ceva fără o discuție detaliată. Începea prin a arăta spre mine și spunea: „Nepoțelul meu!” Apoi enumera toate limbile pe care le știa, erau tot 17. Ospătărița, care avea de lucru, asculta cu nerăbdare lista din care lipsea însă germana elvețiană, îndată ce se pregătea să dispară îi pune liniștitor mâna pe șold, rămânând cu ea acolo. Eu mă rușinam pentru el, dar fata sta liniștită; când mi-am ridicat din nou capul pe care-l plecasem, el terminase cu limbile sale, dar mâna-i era tot acolo. O luă abia când trebui să se

sfătuiască cu ospătărița, pentru aceasta avea nevoie de ambele mâini, după o lungă procedură comanda exact același lucru ca de obicei, pentru el un iaurt „pentru mine o cafea. După ce plecă ospătărița, încercai să-l conving: aici nu suntem la Viena, în Elveția e altfel, nu te poți purta așa, aici riști să primești o palmă de la ospătăriță. Nu mi-a răspuns, era de părere că știe mai bine ce face. Când se întoarse cu iaurtul și cafeaua, ospătărița îi zâmbi amabil, el îi mulțumi emfatic, îi puse încă o dată mâinile pe șold, promițându-i că la următoarea vizită la Zürich va reveni aici. Eu mă grăbeam să-mi beau cafeaua și să plecăm cât mai repede, convins fiind, contrar tuturor aparențelor, că o jignise.

Fusesem destul de neprevăzător când i-am povestit de «Yalta», a insistat să mă viziteze acolo și s-a anunțat. Domnișoara Mina nu era acasă, l-a primit domnișoara Rosy, ea l-a condus prin casă și prin grădină, se interesa de tot și punea nenumărate întrebări. La fiecare pom fructifer întreba ce recoltă dă. Se interesă de fetele care locuiau acolo, de numele, originea și vârsta lor. Le numără, pe atunci erau nouă și fu de părere că s-ar putea primi mai multe. Domnișoara Rosy spuse că aproape fiecare are camera ei separată, atunci vru să vadă camerele. Ea, cucerită de jovialitatea și întrebările sale, îl conduse nevinovată în fiecare cameră. Fetele erau în oraș sau în hol, astfel că domnișoara Rosy n-avea niciun motiv să nu-i arate dormitoarele goale pe care eu nu le văzusem niciodată. El admira priveliștea și examina paturile. Aprecia fiecare cameră după mărimea ei și fu de părere că s-ar mai putea pune ou ușurință un al doilea pat. Reținuse țările de baștină ale fetelor și voia să știe unde doarme franțuzoaica, unde olandeza, unde braziliana și, mai ales, unde dorm cele două suedeze. În sfârșit, întreabă de cuibul

de vrăbii, atelierul domnișoarei Mina. Îl avertizasem înainte să contemple cu atenție tablourile și să laude unele din ele. Asta a și făcut în felul său: ca un cunoscător, se opri mai întâi la o anumită distanță, apoi se apropie foarte mult, examinând tehnica picturii. Dădu din cap văzând atâta talent, apoi izbucni în superlative entuziaste, a fost atât de șiret că și-a ales cuvintele în italiană, nu în spaniolă, știind că domnișoara Rosy le înțelegea. Unele flori îi erau cunoscute din grădina sa, de acasă, lalele, garoafe și trandafiri rugând-o să-i transmită pictoriței, felicitările sale pentru talentul ei. Îi spuse apoi că așa ceva n-a mai văzut, ceea ce era și adevărat, întrebând-o dacă nu pictează și pomi fructiferi și fructe. Regretă că nu erau reprezentate și acestea, sugerând insistent o lărgire a repertoriului. Cu asta ne-a uluit pe amândoi, nici domnișoarei Rosy, nici mie nu ne venise ideea. Când începu să se intereseze de valoarea tablourilor, l-am privit cu severitate, dar degeaba. Nu se lăsă înduplecat, domnișoara Rosy aduse o listă de la ultima expoziție și-l informă asupra prețurilor. Existau unele care fuseseră vândute pentru mai multe sute de franci, cele mici fuseseră ceva mai ieftine, puse să i se spună toate prețurile la rând, le adună pe loc în cap și ne surprinse pe amândoi cu rezultatul impresionabil pe care nu-l cunoscuserăm nici noi. Apoi mai adăugă impunător că nu e vorba de preț, ci de frumusețea, „la hermosura” tablourilor și, când domnișoara Rosy dădu din cap că nu înțelege cuvântul, mă întrerupse rapid, înainte de a-i fi tradus eu, și spuse în italiană: „la bellezza, la bellezza, la bellezza!”

Apoi vru să mai vadă o dată grădina, de data asta. mai temeinic. Pe terenul de tenis întreabă cât e de mare terenul care ține de casă. O puse pe domnișoara Rosy în încurcătură, pentru că nu știa; el se apucă să măsoare

terenul cu pașii, lungimea și lățimea, calculând imediat în metri pătrați și apoi trânti rezultatul, rămânând puțin pe gânduri. Compară mărimea terenului de tenis cu cea a grădinii și a pajiștii de vizavi, făcu o mutră șireată și – spuse: atât și atât măsoară totul. Domnișoara Rosy fu copleșită, vizita de care mă temusem atâta, deveni un triumf. Pentru prima parte a serii mă luă cu el pe o colină apropiată la o reprezentație de teatru în aer liber; când m-am întors acasă, doamnele mă așteptau în camera lor. Domnișoara Mina nu-și putea ierta faptul că nu fusese prezentă, timp de o oră mi-a fost dat să aud osanale la adresa bunicului. Chiar și mărimea terenului o calculase exact, un adevărat maestru vrăjitor.

PĂIANJENUL NEGRU!

„Valea văilor” era pentru mine Wallis, aceasta și datorită numelui, cuvântul latinesc pentru vale dăduse numele cantonului, ea *se compunea* din valea Rhonului și văile sale laterale. Pe hartă, niciun canton nu era așa de compact ca acesta, nu exista nimic care să nu se încadreze armonios în el. Eram impresionat de tot ce citisem despre Wallis: că era un ținut bilingv, că existau părți germane și franceze și ambele limbi se vorbeau acolo ca în trecut, în Val d’Anniviers o franceză foarte arhaică, în valea Lotsch o germană foarte arhaică.

Vara lui 1920 am petrecut-o toți trei cu mama la Kandersteg. Acolo mă aplecam adesea asupra hărții: toate dorințele mi se concentrau acum asupra văii Lotsch, era obiectivul cel mai interesant și ușor de atins. Se trecea prin tunelul montan Lotsch – al treilea ca mărime din lum? – până la Goppenstein, prima stație. De aici se drumetea pe vale până la ultima localitate, Blatten. Am elaborat acest plan cu mult zel, am adunat societatea cu care aș fi dorit să merg, insistând ca frații cei mici să rămână de

data asta acasă. „Tu știi ce vrei” a spus mama, n-a surprins-o brutalitatea cu care i-am exclus pe frații cei mici, ci i-a plăcut. Ea trăia cu teama ca din pricina cărților și a discuțiilor purtate să nu devin o ființă nehotărâtă și lipsită de bărbăție. Accepta teoretic că trebuie să ții cont de cei mai mici și mai slabi, în practică se enerva, mai ales când vreunul din aceștia o împiedica să-și atingă scopul. Mă susținu, gândindu-se la un alt program pentru cei mici, ziua excursiei fu fixată, dimineața cu primul tren urma să străbatem tunelul.

Goppenstein-ul era și mai neospitalier și mai părăsit decât mă așteptam eu. Pe poteca îngustă, singura sa legătură cu lumea exterioară, o pornirăm în sus spre valea Lotsch. Aflai cât fusese de îngustă până nu de mult, n-avea loc numai câte-un catâr cu greutatea pe spate. Se spunea că în urmă cu mai puțin de o sută de ani mai existau urși în acel ținut, ce păcat că acum nu te mai puteai întâlni cu niciunul. Regretând urșii dispăruți, observai cum valea se deschise dintr-odată, scăldată în soare, de o luminozitate strălucitoare, ducând tot mai sus spre crestele albe ale munților, sfârșind într-un ghețar. O puteai străbate într-un timp destul de scurt, dar mai înainte drumul șerpuia de la Ferden la Blatten prin patru localități. Totul era antic și original. Femeile purtau pe cap pălării negre de paie, dar nu numai ele, ci și fetele foarte tinere. Chiar și cele de trei sau patru ani aveau ceva atât de solemn ca și când de la naștere ar fi fost conștiente de frumusețea văii lor și ar trebui să ne dovedească nouă, invadatorilor, că nu vor să se amestece cu noi. Stăteau în compania femeilor în vârstă, cu fața tăbăcită de soare și de vânt. Prima propoziție pe care am auzit-o suna ca în urmă cu o sută de ani. Un băiețel foarte mic făcu curajos câțiva pași spre noi, atunci îl chemă la ea o femeie bătrână care voia să-l țină ta

distanță de noi și cele două cuvinte sunau atât de frumos că nu-mi credeam urechilor. „Chuom buobilu!”²⁹, spuse ea, ce vocale splendide! În loc de «Biiebli», pe care eram obișnuit să-l aud pentru «Bublein», spuse «Buobilu», o corelație bogată de *u*, *o* și *i* închis, îmi veniră în minte versuri din germana veche de sus, pe care le citeam la școală. Știam cât de apropiate erau dialectele elvețiene de germana medie de sus, dar că mai există câte ceva ce sună ca germana veche de sus nu mi-aș fi închipuit și consideram că aceasta este descoperirea mea. Mi-a rămas cu atât mai adânc în amintire cu cât era singurul lucru pe care l-am auzit. Oamenii erau tăcuți și dădeau impresia că ne evită. În timpul întregii noastre drumeții n-am purtat nicio discuție. Noi ne uitam la vechile case de lemn, la femeile îmbrăcate în negru, la ghivecele de flori de la ferestre, la sălcii. Mi-am ciulit urechile pentru a auzi alte propoziții, totul rămase mut, poate că a fost numai o întâmplare, dar «chuom Buobilu» mi-a rămas în urechi ca singurul registru lingvistic al văii.

Eram o societate destul de amestecată, erau englezi printre noi, olandezi, francezi, nemți; se auzeau exclamații vioaie în toate limbile, în comparație cu tăcerea văii, chiar și englezii păreau vorbăreți, toți erau implicați, toți se minunau, nu-mi era rușine cu blazații locatari ai hotelului nostru, pe seama cărora obișnuiam să fac observații tăioase, unitatea vieții de aici, unde totul se încadra perfect, tăcerea, încetineala, reținerea le-au înfrânt blazarea și reacționau cu admirație și invidie la tot ce era de neconceput, fără să se simtă superiori. Treceam prin cele patru sate de parcă am fi coborât de pe altă planetă, fără posibilitatea contactelor cu locuitorii, fără să ni se

---

29 „Hai, băiețăș” în dialect elvețian pentru germ. „Komm Bublein”

ceară nici cel mai mic lucru, n-am putut observa nici măcar o stârnire a curiozității și tot ce s-a petrecut în timpul acestei drumeții a fost că o femeie bătrână l-a chemat de lângă noi pe un băiețel foarte micuț care nici măcar nu era în imediata noastră apropiere.

De atunci n-am mai fost niciodată în această vale, presupun că s-a schimbat mult într-o jumătate de secol, mai ales în această ultimă jumătate de secol. M-am ferit să mă ating de imaginea pe care i-o păstrez. Îi datorez, tocmai ca urmare a ciudățeniei ei, sentimentul familiarizării cu stări de viață străvechi. N-aș putea spune câți oameni trăiau pe atunci pe vale, poate erau vreo cinci sute. Eu i-am văzut izolați, nu mai mult de doi, trei împreună. Că o duceau greu era evident. Nu m-am gândit că unii dintre ei își câștigau pâinea în afara văii, mi se părea că era departe de ei gândul de a-și părăsi vreodată valea, chiar și numai pentru scurt timp. Dacă aș fi aflat mai multe amănunte, imaginea mea despre ei s-ar fi șters și ar fi devenit oameni ai timpului nostru, așa cum îi cunoșteam pretutindeni. Există din fericire experiențe care-și trag seva din unicitatea și individualitatea lor. Mai târziu, citind despre popoare și seminții puțin numeroase, care trăiau total izolate, îmi aduceam aminte de valea Lotsch și oricâte lucruri deosebite aș mai fi citit, acum știam că există și le acceptam.

Admirația pentru cuvinte monosau de fapt cvadrusilabice, cum mi-a fost dat să le aud în această vale, era pe atunci un fenomen rar. Aproximativ în același timp căzusem victimă elocvenței lui Gotthelf. Am citit «Păianjenul negru» și mă simțeam urmărit de el, mi se părea că s-a ascuns chiar pe obraz la mine. Sus, în camera de la mansardă, nu suportam nicio oglindă, acum, rușinat, m-am rugat de Trudi să-mi dea una, m-am dus cu ea sus,

am încuiat ușa, lucru neobișnuit în această casă, și căutam pe ambii obraji urmele păianjenului negru. N-am găsit nicio urmă, cum era să găsesc, pe mine nu mă sărutase dracul, simțeam totuși niște furnicături ca de la picioarele păianjenului și, ca să fiu sigur că nu s-a așezat pe mine, mă spălam de mai multe ori pe zi. Îl vedeam în locuri unde te așteptai cel mai puțin, sus pe pasarelă mi-a apărut odată, în locul soarelui care se ridica pe cer. Am dat buzna-n tren, acolo s-a așezat vizavi de mine, lângă femeie bătrână, care nu l-a observat. „E oarbă, trebuie s-o avertizez”, dar am rămas cu intenția; la Stadelhofen, când m-am ridicat să cobor din tren, păianjenul dispăruse și bătrâna doamnă ședea singură, ce bine că n-o avertizasem, ar fi murit de spaimă.

Păianjenul putea să dispară zile întregi, evita unele locuri, nu apărea niciodată la școală, nici fetele din hol nu erau terorizate de el. Cât le privește pe doamnele Herder, acestea prin simpla lor nevinovăție nu erau nici măcar demne de păianjen. El se ținea de mine, și de drumurile mele, când eram singur, deși mumi aduceam aminte să fi făcut vreo faptă rea.

Îmi propusesem să nu-i spun nimic mamei de păianjenul negru, mă neliniștea gândul că ar putea avea un efect nedorit asupra ei ca și când păianjenul ar fi prezentat un pericol mai mare pentru oamenii bolnavi și, poate că multe lucruri s-ar fi petrecut altfel dacă aș fi avut forța să rămân la această hotărâre. Dar la următoarea vizită am izbucnit și i-am povestit istoria pe larg cu toate amănuntele îngrozitoare; botezul plăcut al copilului și toată morala consolatoare prin care Gotthelf încearcă să atenueze efectul acestei povestiri le-am lăsat la o parte. Mă asculta fără să mă întrerupă nici măcar o singură dată, nu reușisem încă s-o fascinez în așa măsură. Ca și când ni

s-ar fi inversat rolurile, cum terminasem de povestit mă interogă despre acest Gotthelf, cine e și cum se explică faptul că ea n-a auzit încă nimic de o istorie atât de îngrozitoare. Mă copleșise frica în timpul povestirii și căutam să ascund acest lucru, distrăgându-i atenția printr-o veche dispută a noastră despre valoarea sau nonvaloarea dialectului. Gotthelf era doar un scriitor din Berna, limba lui era cea vorbită în Emmental, unele lucruri abia le înțelegei, dar Gotthelf ar fi de necoinceput fără acest dialect, din el își trage toată forța. I-am dat să înțeleagă că «Păianjenul negru» mi-ar fi scăpat, că nu mi-ar fi fost niciodată accesibil dacă nu m-aș fi preocupat totdeauna de dialect.

Eram amândoi într-o stare de agitație care izvora din însăși chestiunea discutată, și dușmănia care-o simțeam unul față de celălalt avea de-a face cu povestirea, dar tot ce *spuneam* se-nvârtea în sfera unei încăpățănări superficiale. Ea nu voia să audă nimic de Emmental, după părerea ei, această povestire ar fi biblică și preluată chiar direct din biblie. Păianjenul negru era cea de a unsprezecea calamitate egipteană și dialectul poartă vina pentru că e atât de puțin cunoscută în lume. Ar trebui tradusă în germana literară, pentru a deveni accesibilă tuturor.

Îndată ce s-a întors la sanatoriu s-a interesat la partenerii ei de descultii, care proveneau aproape toți din nordul Germaniei, de Gotthelf și află că n-a scris decât lungi romane țărănești care nu se pot savura, constând în principal din predici. «Păianjenul negru» este singura excepție, dar și această povestire ar fi stângace după părerea lor, plină de lungimi inutile; după ei, niciun om care se pricepe câtuși de puțin l-ai literatură nu-l mai ia astăzi în serios pe Gotthelf. În scrisoarea în care-mi

comunica acest lucru adăugă întrebarea ironică: ce-aș dori de fapt, să mă fac, predicator sau țăran, de ce nu amândouă deodată, ar trebui totuși să mă hotărâsc.

Eu, însă, am rămas la părerea mea și la următoarea ei vizită m-arrî năpustit asupra autorităților estetice de care se lăsa influențată. «Estetician» fusese în gura ei totdeauna un cuvânt de ocară, ultimui lucru pe pământul lui Dumnezeu erau «esteticienii vienezi». Cuvântul a atins-o din plin, îl alesesem bine, ea se apăra și trăda în același timp o atât de serioasă îngrijorare pentru viața prietenilor ei, încât mi s-a părut c-ar purcede direct din «Păianjenul negru». Ea continuă că oamenii amenințați de moarte nu pot fi ironizați ca esteticieni. Ei nu știu cât mai au de trăit. Cred oare că oamenii ajunși în această stare nu chibzuiesc exact ce citesc? Există povestiri care curg pe lângă tine ca apa și altele, de care-ți amintești cu fiecare zi tot mai bine. Aceasta depinde de starea *noastră* sufletească, nu de scriitor. Ea e sigură că nu va citi niciodată ceva de Gotthelf. Era hotărâtă să aibă ea ultimui cuvânt împotriva acestui păcătos care scrie în dialect și se baza pe autorități în materie. Vorbea de Theodor Däubler, care citise la sanatoriu, unii poeți citeau acolo din operele lor, cu această ocazie s-a împrietenit puțin cu el, deși el recitase versuri, care nu erau, de fapt, specialitatea ei, susținând chiar că nici el nu avea o părere deosebită despre Gotthelf. „Imposibil” am spus eu, eram atât de revoltat, încât mă îndoiam de adevărul cuvintelor ei. Atunci deveni mai nesigură, cedând din afirmațiile ei: în tot cazul, alții s-ar fi exprimat așa în prezența lui și el nu i-a contrazis, deci era de acord cu ei. Discuția noastră a degenerat în pură încăpățânare, amândoi ne cramponam, într-un» mod aproape ostil, de punctele noastre de vedere. Am simțit că vede pasiunea mea pentru tot ce este elvețian ca pe un

pericol. „Devii limitat”, a spus ea, „nu-i de mirare, ne vedem mult prea rar. Te-ncrezi prea tare. Trăiești printre domnișoare bătrâne și fete tinere. Te lași tămâiat de ele. Limitat și încrezut, nu pentru asta mi-am sacrificat eu viața”.

MICHELANGELO

La un an și jumătate de când îl pierdusem pe Eugen Müller ca profesor de istorie, în septembrie 1920, acesta își anunța seria de conferințe despre arta Florenței. Se țineau într-o sală de curs de la universitate, eu nu am lipsit de la nicio oră. Deja înălțimea locului unde se țineau, eu mai aveam până să fiu student, însemna o anumită distanțare a conferențiarului. Ședeam în față și el mă observase, dar aici erau mult mai mulți auditori decât la școală, din toți anii de studiu. Se aflau și adulți printre noi și pentru mine aceasta era o dovadă a simpatiei de care se bucura bărbatul care însemnase pentru mine mai mult decât toți ceilalți profesori. Era același foșnet și zumzet entuziast care-mi lipsise atât de mult, întrerupt doar de diapozitivele spre care arăta. Respectul său față de operele de artă era atât de mare, că în asemenea momente amuțea. Îndată ce apărea o proiecție, mai șpunea doar două, trei propoziții, cât se poate de modeste, și apoi tăcea, pentru a nu deranja cufundarea pe care o aștepta de la noi. Mie nu-mi convenea deloc acest lucru, îmi părea rău de orice clipă în care loșnetul înceta și numai de cuvintele lui depindea ce sesizam și ce-mi plăcea.

Încă de la prima oră ne-a prezentat ușile baptisteriului și faptul că Ghiberti lucrase la ele 21 și 28 de ani m-a impresionat mai adânc decât ușile în sine. Acum știam că-ți poți petrece o viață întreagă cu una sau două opere și răbdarea, pe care o admiram totdeauna, primi pentru mine ceva monumental. N-au trecut nici măcar

cinci ani după aceasta și eu îmi găsisem opera căreia voiam să-mi dedic *viața*. Faptu că am putut-o exprima imediat, nu numai pentru mine, că mai târziu nu mi-a fost rușine s-o spun și celor pe care-i stimam, îl datorez informației despre Ghiberti auzită din gura lui Eugen Müller.

În a treia oră am ajuns la Capela Medicilor, această oră îi fusese dedicată în întregime. M-a emoționat melancolia figurii feminine, somnul întunecat al uneia, durerea că abia te poți trezi a celeilalte. Frumusețea care nu era mai mult decât frumusețe mi se părea goală, Raffael nu însemna prea mult pentru mine, însă frumusețea dublată de un mesaj, împovărată de pasiune, nenorocire și presimțiri reale, mă cucerea. Aceasta era ca și când frumusețea n-ar exista pentru sine, independent de capriciile epocilor, ci dimpotrivă, ar trebui să se adeverească prin nenorocire, să fie supusă la presiuni mari și numai dacă, trecând prin toate acestea, nu se mistuie, rămânând puternică și înfrânată, numai atunci ar avea dreptul să se numească frumoasă.

Dar n-au fost doar aceste două figuri feminine care m-au tulburat, erau înseși afirmațiile lui Eugen Müller despre Michelangelo. Probabil că înaintea conferințelor citise tocmai biografiile lui Condivi și Vasari, venea cu unele amănunte pe care, cu câțiva ani mai târziu, le-am regăsit și recunoscut în aceste biografii. Ele trăiau cu atâta prosepțime și veridicitate în memoria sa, încât dădea impresia că tocmai le auzise prin relatări orale. Nimic nu părea diminuat de timpul care s-a scurs de atunci sau chiar de o cercetare istorică obiectivă. Chiar și nasul zdrobit de timpuriu îmi plăcu ca și când prin aceasta Michelangelo ar fi primit investitura de sculptor. Apoi dragostea și pentru Savonarola, ale cărui predici le citea chiar și la bătrânețe,

deși acesta se ridicase cu atâta hotărâre împotriva idolatriei artei, deși era și un dușman al lui Lorenzo de Medici. Lorenzo îl descoperise pe tăinărul Michelangelo, el îl adusese la el în casă și-l puse la masă, moartea sa îl zguduise pe băiatul de nici douăzeci de ani. Dar asta nu însemna că el nu va recunoaște ticăloșenia urmașului său și visul prietenului său care l-a determinat să părăsească Florența a fost primul dintr-un lung șir de vise transmise prin tradiție pe care le-am colecționat și la care am reflectat. Mi l-am notat imediat în timpul orei și l-am citit adesea și-mi aduc aminte de clipa când, după zece ani, scriam la «Orbirea», am regăsit acest vis la Condivi.

Iubeam mândria lui Michelangelo, lupta pe care a îndrăznit s-o ducă împotriva lui Julius al II-lea când, ofensat, a fugit din Roma. Un adevărat republican, s-a apărat și împotriva papei, au existat momente în care l-a înfruntat de la egal la egal. N-am uitat niciodată cele opt luni solitare în apropiere de Carrara când a pus să se scoată blocurile pentru mormântul papei și tentația momentană ce l-a cuprins acolo de a ciopli statui colosale chiar din acel ținut, vizibile de la depărtare și pentru vapoarele din largul mării. Apoi tavanul Sixtinei, prin care dușmanii săi, care nu-l considerau pictor, voiau să-l distrugă: patru ani a lucrat la ea și ce operă a creat! Amenințarea nerăbdătorului papă că-l aruncă jos de pe schele. Refuzul său de a polei frescele cu aur. Și aici m-au impresionat anii, dar de data asta și opera a pătruns în mine și nimic n-a fost atât de hotărâtor pentru mine ca tavanul Sixtinei. Am învățat de aici cât de creatoare poate deveni încăpățânarea, atunci când se asociază cu răbdarea. Opt ani a lucrat la «Judecata de apoi» și, deși abia mai târziu am înțeles valoarea acestei opere, am murit de rușine pentru ștergerea acestor figuri, doar

pentru că erau inude, fapt care i-a fost dat să-l trăiască la vârsta de 80 de ani.

Astfel s-a născut în mine legenda bărbatului care pentru inovația sa supremă îndură chinurile și le învinge. Prometeu, pe care-l iubeam, s-a transpus pentru mine în lumea oamenilor. Ce făcuse semizeul, făcuse *fără frică*; abia după ce totul trecuse, devenise maestru al chinului. Michelangelo, însă, lucrase cu frică, figurile Capelei Medicilor au luat naștere pe când trecea drept dușman al guvernatorului Medici din Florența. Frica de el era bine întemeiată, ar fi putut-o păți, tensiunea care împovăra tablourile era propria-i încordare. Dar n-ar fi adevărat dacă aş afirma că acest sentiment a fost decisiv pentru recepția celorlalte creații care m-au însoțit de acum înainte în decursul anilor: personajele Sixtinei.

Dar nu numai imaginea lui Michelangelo s-a înălțat pe atunci în mine. Îl admiram cum nu mai admirasem pe nimeni de la exploratori încoace. El a fost primul care mi-a dat simțul durerii care nu se epuizează prin ea însăși, care se transformă în ceva care apoi e spre binele altora și durează. Este un anumit fel de durere, nu cea fizică pe care o recunosc toți. Când, în timp ce lucra la Judecata de apoi a căzut de pe schelă, răbindu-se grav, s-a închis în casă și n-a permis nici unui îngrijitor sau doctor să intre la el, zăcea singur. Nu recunoștea această durere, excludea pe fiecare de la ea și s-ar fi stins din cauza ei. Un prieten doctor s-a strecurat cu mare greutate pe niște scări din dos în camera sa, unde zăcea jalnic și a rămas în continuare zi și nopți lângă el, până a trecut pericolul. Era un cu totul alt chin cel care pătrunsese în opera sa, determinând forța uriașă a figurilor lui. Sensibilitatea sa la umilințe l-a făcut să se angajeze la tot ce era mai greu. Un model nu putea reprezenta pentru mine, pentru că el era

mai mult: zeul mândriei.

El a fost cel care m-a introdus în lumea profeților: Iezechil, Ieremia și Isaia. Tinzând mereu spre lucruri mai îndepărtate, singura carte pe care n-am citit-o niciodată pe atunci, pe care o evitam, era biblia. Rugăciunile bunicului, legate de ore fixe, m-au umplut de dezgust. Le torăia într-o limbă pe care eu n-o înțelegeam, ce însemnau nu puteam ști. Ce puteau însemna oare, din moment ce le întrerupea și mă făcea atent cu gesturi caraghioase la timbrele pe care mi le adusese. Nu ca evreu am descoperit profeții, nu prin cuvintele lor. M-au înfruntat în figurile lui Michelangelo. La câteva luni după prelegerile despre care am relatat, am primit cadou ceva ce-mi dorisem cel mai mult: o mapă cu reproduceri mari după Capela Sixtină, s-a întâmplat să fie profeții și sibilele.

Cu ei am trăit în relații familiare timp de zece ani, se știe cât sunt de lungi acești ani tineri. I-am cunoscut mai bine ca oameni. În curând mi i-am afișat, îi aveam mereu în față, nu obișnuința însă mă lega de ei; în fața gurii ușor întredeschise a lui Isaia am meditat la cuvintele amare pe care i le-a adresat lui Dumnezeu și am simțit reproșul degetului său ridicat. Am încercat să mă gândesc la cuvintele lui, înainte de a le cunoaște, noul său creator m-a pregătit pentru ele.

241

Poate că era o îndrăzneală gândul unor asemenea cuvinte, ele izvorau din gestul său, nu simțeam nevoia să le aflu în forma lor exactă, nu căutam adevăratul lor înveliș sonor acolo unde s-ar fi putut afla ușor: tabloul, gestul le conțineau atât de intens, că trebuia să mă întorc la ele mereu, aceasta era o necesitate imperioasă, adevărul intrinsec și inepuizabil al Capelei Sixtine. Și mâhnirea lui Ieremia, vio

16 - Limba salvată lența și focul lui Iezechiel mă atrăgeau, niciodată nu mă uitam la Isaia fără să-i caut și pe ei. *Batrâmi* profeți erau cei care-mi furaseră liniștea, pe Isaia, care în această prezentare nu era, de fapt, bătrân, îl numeam tot printre ei. Profeții tineri însemnau pentru mine la fel de puțin ca și sibilele. Auzisem de îndrăznețele particularități stilistice care erau admirabile la unele din aceste figuri, de frumusețea sibilelor, a celor din Delfi și din Libia, dar toate acestea le priveam ca pe rezultatul unei lecturi, le știam prin cuvintele în care mi-au fost descrise, dar ele rămâneau imagini, nu-mi apăreau ca oameni geniali, simțeam că nu-i aud ca pe profeții bătrâni, aceștia erau atât de plini de viață cum nu mai văzusem niciodată, o pot numi, foarte vag, o viață de entuziasm obsesiv, în fața căreia nu rezista nimic. Mi se pare important de remarcat că pentru mine ei n-au devenit zei. Nu-i simțeam ca pe o forță situată deasupra mea; când îmi vorbeau sau când încercam chiar eu să le vorbesc, nu-mi era teamă de ei, când mă ocupam de ei îi admiram, îndrăzneam să le pun întrebări. Poate că mă pregătisem deja pentru ei prin familiarizarea timpurie cu figurile dramatice ale perioadei vieneze. Ce simțeam pe atunci, ca un torent năvalnic în care eu înotam într-un fel de narcoză confuză printre multe lucruri pe care nu le știam deosebi, mi se contura acum în forme bine diferențiate, copleșitoare, dar clare.

PARADISUL REFUZAT

În mai 1921 m-a vizitat mama. Am condus-o prin grădină, arătându-i tot ce înflorește. Simțeam că era într-o dispoziție sumbră și căutam s-o liniștesc prin miresme plăcute. Dar ea nu le inspira, tăcea și tăcea, era înspăimântător cât de calme îi rămâneau nările. La capătul terenului de tenis, unde nii ne putea auzi nimeni, îmi

spuse: „Așază-te!” și se așază și ea. „Acum s-a terminat!”, spuse ea direct și eu știui despre ce era vorba. „Trebuie să pleci de aici! Te prostesti!”

„Nu vreau să plec de la Zürich. Să rămânem aici. Aici știu pentru ce trăiesc”.

„Pentru ce trăiești! Masaocio și Michelaogelo! Crezi că asta-i lumea! Floricele de pictat, cuibul de vrăbii al domnișoarei Mina. Fetele astea tinere, mofturile care le fac cu tine. Una mai respectuoasă și mai devotată decât alta. Caietele tale ticsite de filogenia spanacului. Calendarul Pestalozzi, asta-i lumea ta! Ooamenii celebri pe care-i răsfoiești. Te-ai întrebat vreodată dacă ai dreptul s-o faci? Partea plăcută, gloria lor, o cunoști, te-ai întrebat vreodată cum au trăit ei?

Crezi că stăteau așa într-o grădină cum stai tu acum, printre flori și copaci? Crezi că viața lor a fost o mireasmă? Cărțile pe care le citești! Conrad Ferdinand Meyer al tău! Aceste povestiri istorice! Ce legătură au ele cu ce se întâmplă azi? Crezi că dacă citești ceva despre Noaptea sfântului Bartolomeu sau despre Războiul de treizeci de ani, atunci le știi! Nu știi nimic! Totul e altfel! E îngrozitor!”

Apoi urmă totul. Aversiunea ei față de științele naturii: eu mă entuziasmasem de organizarea lumii, așa cum se manifesta ea în structura animalelor și plantelor și în scrisorile către ea îmi spuseseam părerea în mod deschis că-n spatele acestei organizări poți recunoaște o intenție și aveam convingerea, de nezdruccinat pe atunci, că această intenție este una bună.

Ea însă nu credea că lumea e bine orânduită. N-a fost niciodată credincioasă și nu s-a resemnat niciodată în fața situației date. Șocul războiului n-a părăsit-o niciodată. El a pătruns și-n viața ei de la sanatoriu, pe atunci a cunoscut

oameni care se stingeau practic sub ochii ei. Despre asta nu vorbea cu mine, era o parte a experienței ei necunoscută mie, care însă la ea dănuia și o marca.

Și mai puțin îi plăcea simpatia mea pentru animale. Aversiunea ei față de ele era așa de puternică, încât își permitea cu mine cele mai sinistre glume. La Kandersteg, pe stradă, în fața hotelului nostru, am văzut un vițel foarte tânăr care era târât cu forța. Se opintea la fiecare pas, măcelarul, pe care-l cunoșteam din vedere, se chinuia groaznic cu el, nu pricepeam ce se-ntâmpla, ea stătea lângă mine și-mi explică cu mult calm că-i dus la tăiat. Îndată după aceea fu timpul Table d'Hôte-ului, ne-am așezat la masă și eu am refuzat să mănânc carne. Câteva zile am rămas consecvent, ea se supără; luam muștar lângă legume, atunci mi-a spus zâmbind: „Știi cum se mănâncă? La muștar ai nevoie de sânge de pasăre”. Cu asta m-a derutat, nu i-am sesizat ironia; când am priceput îmi învinsese rezistența și spuse: „Așa-i, tu ești ca vițelul. Și el trebuie să cedeze în cele din urmă”. Mijloacele de care uza nu erau delicate. Era convinsă că emoțiile umane li se cuvin doar oamenilor, dacă s-ar extinde la tot ce e viu, atunci și-ar pierde forța și ar deveni imprecise și ineficace.

Un alt mijloc era neîncrederea ei în genul liric. Singura excepție o făcea cu „Fleurs du mal” a lui Baudelaire; interesul acesta provenea dintr-o constelație deosebită - relația ei cu domnul conferențiar. La poezii, o deranja micimea formei, pentru ea se sfârșeau prea repede. Odată, mi-a spus că poeziile te adorm, de fapt sunt niște cântece de leagăn. Oamenii maturi ar trebui să se ferească de cântece de leagăn, e detestabil să se mai lase subjugati de ele. Cred că pentru ea dimensiunea pasiunii era prea mică în poezii. Pasiunea conta la ea foarte mult, numai în dramă îi apărea verosimilă. Shakespeare era

pentru ea expresia adevăratei naturi a omului, la el nu era nimic diminuat sau atenuat.

E de presupus că șocul morții tatălui meu acționase asupra ei cu aceeași forță cu care acționase asupra mea. Avea 27 de ani când tata a murit subit. Acest eveniment a preocupat-o toată viața, deci încă 25 de ani, sub diferite forme a căror rădăcină era însă aceeași. În această privință, ea fusese pentru mine, fără să-mi dau seama, un model în ceea ce privește viața afectivă. Războiul reprezenta multiplicarea acestei morți, iraționalul împins la extrem.

La acestea se adăugă în ultimul timp și faptul că începuse să se teamă de influențele preponderent feminine din viața mea. Cum să fi devenit bărbat doar prin știință, care mă atrăgea din ce în ce mai mult? Ea disprețuise sexul său. Eroul ei au era o femeie oarecare, ci Coriolaa.

„A fost o greșeală că am plecat de la Viena”, a spus ea. „Ți-am făcut viața prea ușoară. Am văzut Viena după război, eu știu cum arăta pe atunci”.

Era una din acele scene în care încerca să dărâme tot ce clădise-n mine cu migală de-a lungul anilor. În felul ei era un om revoluționar. Credea în acțiuni de moment care survin și schimbă fără îndurare constelații întregi chiar și la om.

Cu deosebită furie reflectă la relatarea mea despre cele două hidroplane care se prăbușiseră de curând în Lacul Zürich. Faptul se petrecuse la interval de opt zile, în toamna lui 1920, și, eu îi scriesem speriat și zguduit de acest eveniment. Legătura cu lacul, care pentru mine însemna atât de mult, o revolta. Aceste plecări din viață erau, după părerea ei, ceva liric pentru mine. Mă întrebă ironic dacă am scris și despre asta poezii. „Atunci ți le-aș fi arătat”, i-am spus eu, reproșul era făcut pe nedrept, eu

discutam cu ea absolut totul. „Credeam”, a spus ea mai departe, „că Morike al tău te-a incitat”, amintindu-mi de poezia «Gândește-te, o, suflete» pe care i-o citisem. Ești copleșit de idila Lacului Zürich. Vreau să te iau de aici. Ți place prea mult totul. Ești atât de efeminat și de sentimental ca și domnișoarele tale. bătrâne. Până la urmă vei dori să te faci și tu pictor de floricele”.

„Nu, mie-mi plac numai profeții lui Michelangelo”.

„Isaia, știu, mi-ai spus. Cum crezi tu că era acest Isaia?”

„S-a învrăjbit cu Dumnezeu”.

„Și știi ce-nseamnă A asta?”

„Nu, nu știu”. Am tăcut și m-am simțit deodată foarte rușinat.

„Crezi că totul e să ții gura pe jumătate deschisă și să ai o privire întunecată? Acesta este pericolul tablourilor. Ele se transformă în modele rigide pentru ceva ce se petrece la nesfârșit, neconținut”.

„Și Ieremia e tot na model?”

„Nu, niciunul nu este, nici Isaia, nici Ieremia. Dar pentru tine ei devin modele. Ești mulțumit când poți să-i privești. Cu asta te privezi de tot ce-ar trebui să trăiești tu însuși. Acesta este pericolul artei. Tolstoi a știut acest lucru. Tu încă nu ești nimic și-ți închipui că ești tot ce cunoști din cărți sau tablouri. N-ar fi trebuit să-ți trezesc niciodată interesul pentru cărți. Acum, locuind la «Yalta», cărților li s-au adăugat tablourile. Numai asta mai lipsea. Ai devenit un cititor înrăit și totul e la fel de important pentru tine. Filogenia spanacului și Michelangelo. Nici măcar o zi din viață nu ți-ai câștigat-o încă singur. Pentru tot ce e în legătură cu aceasta ai o vorbă: afaceri. Tu disprețuiești banul. Disprețuiești munca prin care-l câștigi. Știi că, de fapt, tu ești parazitul și nu cei pe care-i

disprețuiești?”

Poate că această discuție groaznică a fost începutul rupturii noastre. Când s-a petrecut n-am simțit-o nici într-un caz ca atare. Aveam un singur gând: și anume să mă justific în fața ei. Nu voiam să plec de la Zürich. Am simțit că în timpul acestei discuții a luat hotărârea să mă ia de la Zürich și să mă ducă într-un mediu «mai aspru», pe care să-l aibă și ea sub control.

„O să vezi că nu sunt parazit. Pentru asta sunt prea mândru. Vreau să fiu om”.

„Un om cu propriile-i contradicții! Bine te-ai gândit. Ar trebui să te auzi când spui asta. De parcă ai fi inventat praful de pușcă. De parcă cine știe ce-ai fi făcut, ce-ar trebui să regreti acum. Nimic n-ai făcut. Nici măcar o singură noapte din cămăruța de la mansardă nu ți-ai câștigat-o singur. Cărțile pe care le citești le-au scris alții pentru tine. Cauți ce-ți place și disprețuiești restul. Crezi cu adevărat că ești un om întreg? Un om întreg e cineva care a trecut prin viață. Ai fost vreodată în pericol? Te-a amenințat cineva? Ție nu ți-a rupt nimeni nasul. Auzi ceva ce-ți place și-ți iei, pur și simplu, ceea ce, de fapt, nu ți se cuvine. Un om cu propriile-i contradicții! Nu ești încă un om întreg. Nu ești nimic. Un palavragiu nu-i om”.

„Dar eu nu-s un palavragiu. Am o părere când spun ceva”.

„Cum poți tu să ai o părere? Tu nu cunoști nimic. Tu ai citit doar despre toate acestea. Vorbești de afaceri și nici măcar nu știi ce sunt. Crezi că afacerile constau în acapararea de bani? Dar înainte de a alunge aici trebuie să ai și ceva idei. Trebuie să te gândești la lucruri de care tu habar n-ai. Aici trebuie să cunoști oamenii și să-i convingi de ceva. Pe degeaba nu-ți dă nimeni nimic. Crezi că ai rezolvat ceva făcând escrocherii? Cu asta ai ajunge

departe!”

„Nu mi-ai spus niciodată că admiri acest lucru”.

„Poate că nu-l admir, poate că există lucruri pe care le admir mai mult. Dar eu vorbeam acum de tine. Tu n-ai absolut niciun drept să disprețuiești sau să admiri ceva. Prima dată trebuie să știi cum se petrec lucrurile cu-adevărat. Trebuie să experimentezi pe propria-ți piele. Trebuie să fii îmbrâncit și să demonstrezi că știi să te aperi”.

„Asta și fac. O fac cu tine”.

„Sigur că-ți vine ușor. Eu sunt femeie. Altfel se petrec lucrurile între bărbați. Ei nu te iartă cu nimic”.

„Și profesorii? Ei nu sunt bărbați?”

„Ba da, dar aceasta-i o situație artificială. La școală ești ocrotit. Ei nu te iau în serios. Pentru ei ești un băiat care mai trebuie ajutat. Asta nu contează”.

„Împotriva unchiului m-am apărat. Pe mine nu m-a învârtit el”.

„A fost doar un scurt dialog. Cât timp l-ai văzut pe unchiu-tău? Pentru asta ar trebui să fii cu el, în prăvălie, zi de zi, oră de oră, abia atunci s-ar vedea dacă te poți apăra. La Sprungli ai băut ciocolata pe care ți-a oferit-o și ai întiws-o: ăsta a fost tot efortul tău”.

„În prăvălia lui el ar fi mai puternic. Acolo mi-ar putea comand. i și m-ar putea împinge de ici-colo. Acolo aș simți în fiecare moment cât e de ordinar. Că m-ar putea câștiga, despre așa ceva nu poate fi vorba. De asta te asigur”.

„Posibil. Dar asta ține de discursurile tale. De demonstrat n-ai demonstrat încă nimic”.

„Nu-s vinovat că n-am demonstrat încă nimic. Ce-aș fi putut demonstra la 16 ani?”

„Nu mult, asta-i adevărat. Dar alții sunt băgați în

producție la această virată. De doi ani ai fi fost și eu ucenic, dacă lucrurile ar decurge normal. De asta te-am scutit. Dar nu observ nicio recunoștință din partea ta. Ești numai arogant și din lună în lună devii tot mai mult. Trebuie să-ți spun adevărul: aroganța ta mă irită. Aroganța ta mă calcă pe nervi”.

„Tu ai vrut doar totdeauna să iau lucrurile în serios. Asta-i arogantă?”

„Da. pentru că-i privești de sus pe cei care nu gândesc ca tine. Mai ești și șmecher și știi să-ți organizezi bine viața comodă. Singura ta grijă este să-ți rămână destule cărți de citit!”

„Asta era înainte, pe Scheuchzerstralie. La asta nu mă mai gândesc deloc acum. Acum vreau să învăț totul”.

„Să înveți totul! Să înveți totul! Așa ceva e imposibil. Trebuie să încetezi cu învățătura și să faci ceva. De aceea trebuie să pleci de aici”.

„Dar oare ce-aș putea face înainte de a termina cu școala?”

„Tu n-o să faci niciodată nimic. O să termini școala, apoi vrei să studiezi. Știi de ce vrei să studiezi? Numai ca să poți învăța în continuare. Așa devii monstru, dar nu om. Învățătura nu-i un scop în sine. Înveți ca să te poți afirma printre ceilalți”.

„Voi învăța mereu. Indiferent dacă mă voi afirma sau nu, de învățat voi învăța mereu. Vreau să învăț”.

„Dar cum? Dar cum? Cine-ți va da banii necesari?”

„O să mi-i câștig singur”.

„Și ce vrei să faci cu învățătura? Te vei sufoca în ea. Nu există nimic mai groaznic decât știința moartă”.

„Știința mea nu va fi moartă. Nici acum nu e moartă”.

„Pentru că n-o ai încă. Când ai ceva devine mort”.

„Voi face ceva cu ea, nu pentru mine”.

„Da, da știu. O vei dăru, pentru că nu ai încă nimic. Atâta timp cât n-ai ceva, poți vorbi ușor. Abia când ai dobândit într-adevăr ceva se va vedea ce dăruiești. Restul sunt palavre. Ți-ai dăru acum cărțile?”

„Nu. De ele am nevoie. N-am spus că voi «dăru», ci că voi face ceva care să nu fie pentru mine”.

„Dar nu știi încă ce. Asta-i fasoleală, fraze goale și tu te complaci în ele pentru că sună nobil. Interesează doar ce faci *în realitate*, restul nu contează. Cu greu vei mai găsi ceva de făcut, doar ești atât de mulțumit cu toate lucrurile din jurul tău. Un om mulțumit nu face nimic, un om mulțumit e leneș, un om mulțumit s-a retras din activitate de la înainte de a începe să facă ceva. Un om mulțumit face mereu același lucru, ca un funcționar. Tu ești atât de mulțumit, că ți-ar nlace să rămâi pentru totdeauna în Elveția. Nu cunoști încă nimic din lume și vrei să te retragi aici la 16 ani. De aceea trebuie să pleci de aici”.

Mă gândeam că ceva trebuie s-o fi amărât foarte tare. Era oare tot «Păianienul negru»? Lovise atât de puternic în mine, încât n-am îndrăznit imediat să comentez. Îi povestisem despre generozitatea muncitorilor italieni când am fost cu fata pentru colectă, asta-i plăcuse. „Acea trebuie să muncească din greu”, spuse ea, „și totuși nu sunt insensibili”.

„De ce nu mergem în Italia?” Nu vorbeam serios, era o încercare de aodistraje.

„Nu, ai vrea să te plimbi prin muzee și să citești istorii vechi despre fiecare oraș. Pentru asta nu-i grabă. Asta o poți face tu mai târziu. Eu nu vorbesc acum de călătorii de agrement. Acum trebuie să călătorești undeva, unde nu-i o plăcere pentru tine. Vreau să te duc în Germania. Acolo oamenii o duc rău acum. Acolo o să vezi

cum e dacă ai pierdut un război”.

„Acest lucru l-ai dorit doar, să piardă războiul. Tu ai spus că ei au început războiul. Cine pornește nu război, să-l piardă, asta am învățat-o de la tine”.

„Nimic n-ai învățat! Pentru că altfel ai ști că nu te mai gândești la asta când oamenii au ajuns la ananghie. Eu am văzut acest lucru la Viena și nu-l pot uita, îmi apare mereu în fața ochilor”.

„De ce ții să-l văd și eu? Mi-l pot doar imagina”.

„Ca dintr-o carte, nu-i așa? Crezi că e suficient să citești despre ceva ca să știi cum e? Dar n-ajunge. Realitatea e ceva aparte. Realitatea e totul. Cine se eschivează de la realitate, nu merită să trăiască”.

„Eu nu vreau să mă eschivez. Ți-am povestit de «Păianjenul negru»”.

„Dar ți-ai ales cel mai prost exemplu. Atunci mi s-au deschis ochii în legătură cu tine. Povestea te-a preocupat pentru că se petrecea în Emmental. Tu nu te mai gândești decât la văi. De când ai fost în valea Lotsch te prostesti. Acolo ai auzit două cuvinte și ce erau aceste cuvinte? Hai, băiețele, sau cum sună acolo. Oamenii de acolo sunt reduși și nu vorbesc nimic. Ce să vorbească, izolați de lume și nu știu nimic. Acolo n-o să vorbească niciodată ceva: în schimb, cu atât mai mult ai vorbit tu despre ei. S-ar fi minunat dacă te-ar fi auzit! Atunci te-ai întors din excursia voastră și ai vorbit zile-n șir de germana veche de sus. Germana veche de sus! În ziua de azi! Poate că nici n-au suficientă mâncare, dar asta nu te interesează. Auzi două cuvinte, le iei drept germana veche de sus, pentru că ele îți amintesc de ceva ce-ai citit. Asta te emoționează mai mult decât ce vezi cu proprii-ți ochi. Femeia aceea bătrână știa prea bine de ce era neîncrezătoare, ea avea experiență cu oameni ca voi. Dar voi ați trecut chicotind pe vale, fericiți

și bine dispuși prin sărăcia *ei*, ați lăsat-o în urmă, ei își duc viața lor mai departe și voi apăreți la hotel ca niște cuceritori. Seara s-a dansat, tu nu te-ai omorât cu dansul, ai adus cu tine ceva mai bun, ai învățat ceva. Și anume ce? Două cuvinte, aparent în germana veche de sus, nici măcar nu știi exact dacă-i așa. Și eu să mă uit la tine cum te ascunzi în nimic! O să te duc în Germania, la inflație, acolo o să uiți de băiețelul din germana veche de sus”.

Nu uitase nimic din ce-i povestisem când va. Totul ieși la iveală, îmi răstălmăcea fiecare cuvânt, nu găseam nimic nou care s-o facă să bată în retragere. Așa nu lovise în mine niciodată. Era vorba de viață, și cu toate acestea o admiram foarte mult, dacă ar fi știut cât o luam de în serios ar fi încetat, fiecare cuvânt al ei mă lovea ca un bici, simțeam că mă nedreptățea și simțeam câtă dreptate avea.

Revenea mereu la «Păianjenul negru», pe ea o pătrunsese în cu totul alt mod decât pe mine, discuția noastră mai veche în legătură cu el fusese *ne adevărată*, nu voia să-l dezmință, voia să mă abată *pe mine* de la el. Ce spusese ea despre Gotthelf fusese o flecăreală, el n-o interesa deloc. Voia să-i conteste ceea ce resimțea ca pe propriu-i adevăr, era istoria ei, nu a lui, nu Emmenitalul era locul Păianjenului, ci Sanatoriul ei situat în pădure. Dintre cei cu care discutase, doi muriseră între timp. Înainte mă menajase cu cazurile de deces, destul de frecvente acolo și, când ne vedeam, nu-mi dădea nici măcar să-nțeleg ce se întâmplase. Eu știam ce însemna când nu mai amintea un nume, dar mă feream s-o întreb de el. Aversiunea ei față de «văi» se referea doar aparent la strâmtoare. Ce-mi reproșa ca înclinație spre idilic, ca lipsă de informare și automulțumire, toate acestea erau alimentate de teama *ei*; pericolul de care voia să mă salveze, era unul mai mare, era pericolul de care viața

noastră fusese marcată dintotdeauna și cuvântul «inflație» pe care-l folosea în legătură cu Germania, un cuvânt care-mi suna străin în gura ei, era o căință. Eu n-aș fi știut să-l pronunț atât de clar, dar ea nu vorbise niciodată atât de mult despre sărăcie, acest lucru m-a impresionat foarte mult și, deși trebuia să-mi concentrez toate forțele pentru a-mi apăra pielea, mi-a plăcut că și-a motivat pornirea prin aceea că altora le merge atât de rău.

Acesta era doar un aspect, dar amenințarea că mă ia de la Zürich am resimțit-o mai puternic. De peste un a* era pace la școală. Începusem să-mi înțeleg colegii și reflectam la ei. Mă simțeam solidar cu ei și cu mulți dintre profesori. Mi-am dat seama că poziția de care mă bucuram la Tiefenbrunnen era una nemeritată. Faptul că tronam acolo, fiind singura ființă de sex masculin, era puțin ridicol, dar era plăcut să te simți sigur și să mu fii mereu contestat. Și în aceste condiții favorabile procesul de învățare prospera tot mai mult, nu trecea nicio zi, în care să nu se adauge ceva la el, părea că nu se va termina niciodată, îmi închipuiam că ar putea continua așa o viață întreagă și că de aici nu m-ar putea abate nicio pornire. A fost o perioadă temerară, ea era condiționată de expansiune, te lansai pretutindeni, fără să fii conștient de vreo nedreptate, aceleași experiențe erau doar accesibile tuturor; și acum ea mă uimea și deruta când datorită adorației mele pentru Valea Lotsch, căuta să mă nedreptățească față de locuitorii văii.

Sarcasmul ei nu încetă de data asta imediat, ci sen-teți cu fiecare propoziție. Înainte nu mă tratase niciodată ca pe un parazit, nu fusese niciodată vorba că ar trebui, deja de pe acum, să-mi câștig singur existența. Cuvântul «ucenic» pe care mi-l punea în cârcă, l-am asociat cu ideea unei activități practice sau mecanice, ultimul lucru pe care

mi-l dăduse de înțeleles vreodată. Eu căzusem în vraja literelor și cuvintelor și, dacă acesta era orgoliu, atunci ea mă educase stăruitor în această direcție. Acum, dintr-odată, era vorba de «realitate», prin care înțelegea tot ce eu încă nu aflasem și despre care nici nu puteam ști nimic. Parcă voia să rostogolească o greutate imensă peste mine și să mă zdrobească sub ea. Când spunea: „Nu ești nimic!”, mă simțeam ca și când aș fi devenit într-adevăr nimic.

Aceste salturi, aceste contradicții frenetice în ființa ei nu-mi erau străine, le trăisem adesea cu mirare și admirație, ele țineau tocmai locul realității a cărei cunoaștere mi-o tăgăduia. Poate că mă bizuisem prea mult pe aceasta. Și în perioada când trăiam despărțiți mă refeream mereu la ea. Nu eram niciodată sigur cum va reacționa la rapoartele mele, întreaga inițiativă rămânea de partea ei, îmi doream replica ei, o voiam cu ardoare; doar unde era vorba de slăbiciuni recunoscute de-ale ei o puteam amăgi prin scorneli ca acelea despre jocul șoarecilor sub clar de lună. Dar și atunci aveam mereu sentimentul că intenționat se lăsa păcălită. Ea era un fel de ultimă instanță extraordinar de mobilă, verdictele ei erau atât de neașteptate, atât de fantastice și în același timp atât de amănunțite, încât declanșau necondiționat reacții opuse, eu drept de recurs. Ba era o ultimă instanță tot mai înaltă și, deși se părea că emite asemenea pretenții, nu era totuși niciodată ultima.

De data asta simțeam că voia să mă distrugă. Spunea lucruri greu de clintit. Multe din ele mi-au sărit imediat în ochi, paralizându-mi apărarea. Dacă găseam în cele din urmă ceva ce putea fi pus în discuție, trecea brusc la altă temă. Făcu ravagii în viața pe care o dusesem în ultimii doi ani ca și când abia acum ar fi aflat de toate evenimentele despre care înainte tăcuse aparent aprobativ sau cu plictis

și care se dovedeau dintr-odată a fi un delict. Nu uitase nimic, avea un fel propriu de a-și aminti, de parcă ar fi ținut ascunse de ea și de mine toate scuzele pe care mi le aducea acum.

Totul dură foarte mult. Eram îngrozit. Am început să mă tem. Nu-mi mai puneam întrebarea de ce-mi spunea toate acestea. Atâta timp cât îi căutasem presupusele motive și replicasem la ele, mă simțeam mai puțin stânjenit, de parcă am fi stat față-n față, egali, fiecare bazându-se pe rațiunea sa, doi oameni liberi... Treptat această siguranță se sfărâmă, n-am mai găsit destulă forță în mine pentru a pretexta, nu mai eram decât o ruină și m-am dat bătut.

După această discuție nu era absolut deloc epuizată ca după alte discuții în legătură cu bolile ei, cu slăbiciunea ei corporală, cu disperările ei fizice. Ba, dimpotrivă, părea puternică și sălbatică și atât de neînduplecată cum îmi plăcea cel mai mult în alte ocazii. Începând din această clipă n-a mai cedat. Acționă pentru mutarea în Germania, o țară care, după spusele ei, era marcată de război. Își imagina că acolo aș ajunge într-o școală mai severă, printre bărbați care fuseseră în război și cunoșteau ce-i greul.

M-am apărat cu toate mijloacele împotriva acestei mutări, dar ei nu-i pășă de nimic și mă luă cu forța. Singurii ani pe deplin fericiți, Paradisul din Zürich, luaseră sfârșit. Poate că aș fi rămas fericit dacă nu m-ar fi smuls din el. Dar e adevărat că am aflat alte lucruri decât cele pe care le-am cunoscut în acest Paradis. E adevărat că, la fel ca primul om, m-am format abia prin izgonirea din Paradis.

CUPRINS

PREFAȚA!

PARTEA INT II

Husciuc 1905 - 19 11 7 5

PARTEA A DOUA

Manebester 1911 - 1913 - 43

PARTEA A TREIA

Viena 1913 - 1916 79

PARTEA A PATRA

Zürich-Scheuchzerstra/Se 1916 - 1919 126

PARTEA A CINCEA

Zürich-Tietzenbrunnen 1919 - 1921 166

Lector: FRANZ HODJAK Tehnoredactor: L.

HLAVATHY

Apărut: 1984. Bun de tipar: 06.02.1984. Comanda nr. 2449. Coli de tipar: 15, 75. Hârtie: velină 60 g/m². Format: 61X86/16.

Tiparul executat sub comanda nr. 5/1984. la ÎNTREPRINDEREA POLIGRAFICĂ CLUJ, Municipiul Cluj-Napoca B-dul Lenin nr. 146 Republica Socialistă România

2 - Limba salvată

7 Micuța Mary e iubita mea

6 Ești iubitul meu

23 în Elveția, personal casnic integrat familiei

25 Masa de oaspeți

— 27 Poet și prozator elvețian (1845 - 1924) care pornește de la naturalism și-și croiește un simbolism propriu al miturilor.

13 - Limba salvată